1

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1997

24469

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima)
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 1997.
Copyright:
HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
telefon: (01) 431-950
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 120 KUNA.
Žiro račun kod Zagrebačke banke, Zagreb:

30101-620-16
012101-2320418628

Cijena ovoga broja: 20 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: TISKARA ZELINA d.d. Sv. Ivan Zelina

Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Ministarstva prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske od 7. srpnja 1992. godine.

MARULIĆ

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 1 **ZAGREB, siječanj - veljača 1997.** **GOD. XXX.**

Radovan GRGEC

Uz rub (110)

Ovim brojem "Marulića" ulazimo u njegovo XXX. godište, približujući se III. tisućljeću kršćanske ere. Pomalo se čudimo kako smo, usprkos nesklonosti ili otvorenom neprijateljstvu bivšeg jugokomunističkog režima, uspjeli toliko izdržati kao hrvatski i katolički javni djelatnici. Neki dan mi reče jedan sveučilišni profesor: "Bili ste zaista glas onih koji nisu imali glasa, utočište i pribježište svima koji su bili progonjeni i zapostavljani upravo zato što su bili Hrvati i katolici." Upravo zato što smo bili i ostali Hrvati i katolici riječju i djelom, progonili su nas kao "klerofašiste", i to je trajalo desetljećima, pa je i čudno kako smo opstali pod okriljem jedne "klerofašističke" institucije, Hrvatskoga književnog društva sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), uz Maticu i Akademiju naše najstarije kulturne ustanove.

Pod zgradom Jeronimske palače, čija nam je denacionalizacija bila davno obećana, izlazile su uz "Marulić" i druge jeronimske publikacije i edicije. I dok su drugi dobivali pohvale i subvencije, mi smo dobivali dodatni porez na promet, popularno rečeno naša su izdanja proglašavana "šundom", i to samo zato jer smo klerikalci" i "nacionalisti". Istodobno su neki "neoklerikalci" uživali razne povlastice. Kao što smo već više puta rekli, ne stidimo se epiteta kojima su nas počašćivali. Povlastice su uživali ne samo "jugoboljševici" nego i pripadnici nekih klanova, (među kojima je bilo i bivših robijaša), jer nisu bili "opasni" režimu, kao što su to bili u manjim mjestima neki prosvjetni djelatnici zato što su se usudili ići u crkvu ili čak pjevati "nacionalističke" pjesme. Mi i danas mislimo da nacionalizam nije šovinizam nego patriotizam, koliko god je ostala na snazi stara "klasifikacija" pod utjecajem nama stranih terminologija i ideologija (koje su, s druge strane, svaku ideologiju proglašavale "otuđenjem").

Makar se tim crno-bijelim kvalifikacijama još uvijek služe i u nekim katoličkim krugovima učenih pismoznanaca i u kozmopolitskim krugovima visokih intelektualaca, mi, iako ne mislimo da su stvari što ih objavljujemo uvijek kvalitetne (i danas smo u tom pogledu prisiljeni na neke kompromise), isto tako ne mislimo da je rima u stihu zastarjela (nisu li se njome služili *Kranjčević, Matoš, Cesarić, Nazor, Krleža, Šop?*), ili da je vjerovanje u anđele kao osobna bića plod pučkog folklora i praznovjerja. Vjerujemo čak da i nacije imaju svoje anđele čuvare (usp. Dn 10,13).

Kad netko govori o "vječnoj" Hrvatskoj, sigurno ne uzima taj izraz u filozofsko-teološkom smislu, nego kao stilski obilježenu sintagmu (kao što je to npr. izraz "za vječna vremena", koji bi ti "suptilni" mislioci vrlo lako mogli shvatiti kao "contradictio in adiecto").

Stoga sam i objeručke prihvatio prijedlog kardinala *Kuharića* da prevedem knjigu švicarskog katoličkog laika *G. Hubera* "Moj će anđeo ići pred tobom", koja je u HKD-u nedavno izašla u drugom izdanju. Ne stidim se ni kada neki "prosvijetljeni" i "napredni" "pismoznanci" moje pisanje proglašuju konzervativnim ili reakcionarnim, nacionalnim ili nacionalističkim, tradicionalnim ili tradicionalističkim. Kad bismo imali više (samo)svijesti i ljubavi prema domu, ne bismo tako često upadali u opasnost snobovskog koketiranja sa svime što neki naši sunarodnjaci smatraju "modernim" i "naprednim", ne bismo bez razloga podsijecali vlastite korijene i pljuvali po vlastitom imenu. Kao da nas *Kranjčević* još uvijek upozorava: "Mrijeti ti ćeš kad počneš sam u ideale svoje sumnjati", a *Šenoa* potiče: "Budi svoj!" Konačno, mi smo "pregrmjeli" neka "olovna" vremena kad smo bili šikanirani i zbog vlastitog imena kao znamena svojeg identiteta i kontinuiteta.

Dobili smo i vlastitu državu. Valja je u prvom redu sačuvati, ali i nastojati, koliko je do nas, učiniti je još cjelovitijom, boljom i stabilnijom. Nažalost, polustoljetna baština jugoboljševizma i jugoliberalizma učinila je svoje. Oni koji su se borili za hrvatsku nezavisnost i onda kad se "jugoslavenstvo" odn. "južnoslavenstvo" smatralo plauzibilnim rješenjem naše državnosti čak u redovima nekih dobronamjernih Hrvata, još su nedovoljno poznati našim suvremenicima. Većina hrvatskih svetaca, mučenika i zatvorenika još su uvijek gotovo nepoznati našoj sadašnjoj leksikografiji. Naši "conservatores antiquitatis", doduše, pišu tomove o našim starim piscima, ali su predstavnici današnje pučke ili, jednostavno, komunikativne književnosti trn u oku njihovu "avangardizmu".

Drago nam je da se "Marulić", koji je u Titoslaviji uvijek bio stigmatiziran i proskribiran, uspio održati usprkos nedostacima i kvalitetnoj neujednačenosti nekih svojih priloga. Koliko god su ga kritizirali (neki i opravdano), toliko su ga naši ljudi i hvalili, kao što su hvalili i naše književne i društvene večeri četvrtkom. I taj smo kontinuitet uspjeli održati gotovo tri desetljeća kao i kontinuitet naše "Danice", u kojoj su uvijek surađivali i naši seljaci i radnici (naravno, "Danica" nema nikakve literarne pretenzije!). Velike smo pohvale sa svih strana čuli i nakon izlaska nekih naših posljednjih knjiga (npr. "Četiri godine u Titovu paklu", "Hrvatska glagoljica", "Čežnja za Kraljevstvom", "Dr. Rudolf Eckert", "Reći ime", "Moj će anđeo ići pred tobom", "Nedopjevana pjesma" itd.) Nedavno mi je jedan naš književnik pisao da je za njega značilo osvježenje pročitati neke članke u "Maruliću" u kojima se konvencionalnom komunikativnošću uspostavlja kontakt sa čitateljstvom za razliku od nerazumljivih verbalizama nekih naših literata i literarnih kritičara koji se boje da njihova retorika ne bi bila "in". On i njemu slični poručuju mi da ne izgubim ono

što *Platon* ili *Fukoyama* zovu "thymos", tj. osjećaj samosvijesti i poštovanja prema svemu što je stvoreno pod krovom jeronimske palače

* * *

Pod krovom te zgrade ja sam se rodio i odrastao, tako da sam imao prilike vidjeti najvažnije izdanke hrvatskoga katoličkog pokreta i njihovo djelovanje. Pod tim krovom izlazio je *12* godina *dnevnik* "Hrvatska straža", tu su bile prostorije *"Domagoja"*, uredništva *Andrićeve* "Obitelji" i ostalih jeronimskih publikacija, jeronimska dvorana, *Malinarova* knjigovežnica i tiskara itd. Svega sam se toga sjetio sudjelujući u lipnju, studenom i prosincu 1996. kao predavač na nekim simpozijima (o direktoru "Hrvatske Straže" dr. *Janku Šimraku*, o dr. Eckertu, o "Domagoju" i senioratu).

U riječkim "Zvonima" br. 1/97. upao mi je nedavno u oči članak "Može li krenuti drugi Hrvatski katolički pokret?". O sličnoj tematici čitao sam u članku *Vladimira Lončarevića* u časopisu "MI" (br. 12-96) te u člancima *Beppea Del Colle* i *Bartolomea Sorgea* u časopisu "Famiglia cristiana", br. 51/96. Znam otprilike kako je djelovao Hrvatski katolički pokret nekad, tj. od početka stoljeća i biskupa Mahnića (1896-1920), od Mahnićeve smrti do 1945. i od 1945. do uspostavljanja hrvatske države. Postavlja se pitanje kako on djeluje sada kada više mi hrvatski katolički svjetovnjaci nismo građani drugoga reda. Iz toga pitanja proizlazi i upitni naslov članka u "Zvonima".

Slažemo se manje-više svi s time da hrvatsku državu valja očuvati, stabilizirati i poboljšati kao slobodnu, pravnu i demokratsku državu. Na koji način mogu tome pridonijeti hrvatski katolički laici i svi vjernici? To si je pitanje postavio i *Don Sturzo* osnivajući svoju Pučku stranku u Italiji jer je bio svjestan činjenice da je parlamentarna demokracija najbolji (ili najmanje loš) oblik vladavine i da parlamentarne demokracije nema bez stranaka, tj. da politika kao briga za opće dobro nije politikantstvo i da pripadanje pojedinim strankama ne mora biti strančarstvo. Nasljedujući njega katolici su osnivali svoje pokrete i svoje stranke u Europi i kod nas. Usprkos neuspjehu naše pučke stranke i kasnijem neuspjehu stranke koju je iza II. svjetskog rata uspješno vodio *De Gasperi*, stranka kršćanskog nadahnuća i usmjerenja kao ideja u skladu je s nastojanjima kršćana da sudjeluju na najneposredniji način u javnom životu svoje domovine, boreći se za pojedine funkcije i mjesta u parlamentu prvenstveno kao za područja služenja a ne vladanja. Naravno da uvijek postoji opasnost da netko tko se deklarira kao kršćanin, došavši do vlasti, časti i novca, postane posjedovan onim što posjeduje, tj. otuđen (alijeniran), diktator, politikant i strančar. Stoga bi upravo kršćanski političari morali biti duhovno izgrađene osobe, osobe koje svojim privatnim i obiteljskim životom ispovijedaju ono što propovijedaju riječima. U tom kontekstu demokršćanstvo

jednoga *De Gasperija, Schumana* ili *Adenauera* postaje vjerodostojno. Uostalom, kršćani ne trebaju pripadati strankama kršćanske denominacije. Kada je HPS izgubila kredibilitet, hrvatski je narod na izborima 1935. i 1938. svoje povjerenje poklonio HSS-u. Isto tako valja naglasiti da kršćanin može sudjelovati u javnom životu domovine i izvan stranaka, kao član neke strukovne udruge, nekog pokreta, nekog foruma ili svoje vjerničke (župske, molitvene, karitativne) i profesionalne zajednice, doduše ne tako direktno, ali ipak učinkovito, u skladu s koncilskim i postkoncilskim dokumentima i smjernicama, koje su intonirane drugačije nego enciklika Pija XI. "Ubi arcano Dei", promulgirana 1922. godine.

Nakon osnutka "Hrvatske" u Beču i "Domagoja" (1906) hrvatski katolički pokret, uglavnom zaslugom njegova "oca", krčkog biskupa *Mahnića* i riječkih kapucina, naročito *Bernardina Škrivanića*, sve se više razvijao. O tom najbolje govore časopis "Hrvatska straža" i dnevnik "Riječke novine" (kasnije "Novine") koje su uređivali *Petar Rogulja* i *Rudolf Eckert*. U tom pokretu posebno mjesto zauzimaju: orlovi koji nakon smrti sluge Božjega *Ivana Merza* (1928) zbog zabrane orlovskog imena dobivaju križarsko ime. O njima se kod nas mnogo više zna, a o domagojsko-seniorskoj grani počelo se nešto više govoriti u posljednje dvije-tri godine, kada je objavljena monografija *P. Grgeca* "Dr. Rudolf Eckert" i kada su prošle godine održani simpoziji o *B. Škrivaniću* u Rijeci i o *Janku Šimraku* u Križevcima.

Iako je podjela na dvije struje hrv. katoličkog pokreta nešto pojednostavljena a katkada i prenaglašavana, istina je da je 1925. došlo do njihova podvajanja. Unatoč tome, obje struje su djelovale vrlo plodno i imale u svojim redovima zaista uzorne vjernike, kao npr. domagojci-seniori Eckerta, Rogulju, *Markulina*, a orlovi-križari Merza, *Ćepulića*, *Maricu Stanković* i druge. Posebno je o zbivanjima u hrv. katoličkom pokretu tih godina pisao *Luka Perinić* u svom podlistku u "Maruliću". Podvojenost je na neki način neutralizirana kada su 1945. dolaskom komunista na vlast svi, bez obzira na granu kojoj su pripadali, proglašeni klerofašistima. I jedna i druga struja dale su tada i svoje mučenike, kao npr. križari *I. Protulipca* (podatak o njegovu ubojstvu u Trstu 1946. prva je donijela 1971. jeronimska "Danica", i bila zato zaplijenjena) i *F. Niedzelskog*, a domagojci uglavnom neke članove iz uredništva "Hrvatske straže", kojoj je direktor bio dr. Janko Šimrak, sveučilišni profesor i kasniji križevački biskup, koji je 1945. također zatvoren.

Kad govorimo o "Hrvatskoj Straži" pod jeronimskim krovom, onda mislimo na dnevnik, a ne na istoimeni časopis i tjednik. Iz Rijeke se težište i žarište djelovanja hrv. kat. pokreta premješta u glavni grad Hrvatske, Zagreb, tj. na Kaptol i u Jeronimsku palaču (i Jeronimsku dvoranu, sagrađenu 30 godina kasnije, dakle 1922.). Istina je da su tu uglavnom djelovali domagojci. Seniori su pokretači i Hrvatske pučke stranke, kojoj je uzor bio demokršćanski pokret u Italiji i Sloveniji, a jedan od glavnih ideologa P. Rogulja svojim spisom "Pred zoru", objavljenom u

"Luči" 1916. Istina je da je taj članak jugoslavenski orijentiran, ali ne možemo tadanje programe prosuđivati kasnijim mjerilima, kada su uglavnom svi Hrvati, svjesni pisanja Vuka, Garašanina i "Srbobrana", a pogotovo nakon ubojstva u beogradskoj skupštini, shvatili da sa Srbima nema suživota u zajedničkoj državi. Dotada su mnogi živjeli u iluzijama, počevši od *Trumbića* i mladih austrougarskih oficira u talijanskom zarobljeništvu (gdje su zajedno u Noceri Umbri bili i *A. Stepinac* i moj otac) do nekih sabornika, koji su čak mislili da se za volju sloge možemo odreći i imena hrvatskog jezika (usp. Hrv. slovo od 1. XI. 1996. - L. Perković o A. Ćepuliću). 1. VIII. 1935. Šimrak i Grgec daju javnu izjavu protiv Barićeva ulaska u beogradsku vladu i obnavljanja Hrv. pučke stranke, Stepinac šalje Grgeca i Šimraka da se poklone Mačeku kao vođi hrvatskog naroda (usp. Danas od 5. XII. 1989.) a mladi domagojci, okupljeni u "Hrvatskoj Straži" oko dr. *Marija Matulića*, traže već 26. V. 1935. ostavku svojeg duhovnika koji je glasovao za *Jeftića*. Dakle, netočno je govoriti o jednoj grani kat. pokreta kao "jugoslavenima" kao i o Jeronimskom društvu kao "ekspozituri Seniorata". Za mojeg vremena npr. predsjednik i potpredsjednik bili su križari (*N. Soldo* i *S. Hosu*), a isto tako članovi mojeg uredništva (don *Ante Miličić* i prof. *Mirko Petravić)* kao i članovi upravnog odbora (*Cerovac, Berka, Dominić* itd.).

U Jeronimskom se društvu pola stoljeća održava kontinuitet hrvatskog katoličkog pokreta, ali težište se nalazi u kleričkim redovima jer su svećenici desetljećima bili egzistencijalno i materijalno bolje osigurani za izdavačku djelatnost i javno djelovanje od kat. laika i njihovih obitelji, a pogotovo od prosvjetnih radnika.

Povremeno se javljaju stare dijatribe o pitanju "depolitizacije" KA. Istina je da su se križari držali bolje naputaka, inspiriranih enciklikom "Ubi arcano Dei", ali su ljudi oko Seniorata i "Hrvatske straže" svakako bliži smjernicama II. vatikanskog koncila kao, uostalom, i Ivan Pavao II., koji je o problemu "politizacije" govorio beligijskim parlamentarcima 19. IX. 1986. citirajući izjavu Pija XI. od 18. XII. 1927. o politici kao najširem području karitasa. Ono što Talijani zovu "ricomposizione" ili "rifondazione" demokršćanstva i kat. pokreta valja promatrati u tom svjetlu.

Pitanje, postavljeno u "Zvonima": "Može li krenuti drugi Hrvatski katolički pokret?!", na koje člankopisac (*mbs*) odgovara: "Zašto ne?", trebalo bi, dakle, da bude retoričko. Mi, pak, postavljamo to pitanje kao uvod u diskusiju, formulirano: "Ima li smisla pokretati sad, u hrvatskoj državi, drugi, odn. obnovljeni katolički pokret ili stranku?" Razlike između pokreta i stranke katkada nisu jasno određene, pa se ti pojmovi preklapaju. Sada naime, imamo obnovljenu križarsku organizaciju, Hrv. katolički zbor "Mi", pokreće se inicijativa za laički Forum, imamo prilično mnogo strukovnih udruga, kao npr. liječničku, onu medicinskih sestara, prosvjetnih djelatnika itd. Tu je i inicijativa za uspostavljanje katoličkog Radija, pa i dnevnika. Bez svega toga nema pravog pokreta. Kad čovjek pomisli na cvat raznih vidova

katoličkog gibanja u prvom katoličkom pokretu, ne čudimo se da se na ta prošla vremena gleda s nostalgijom. S nostalgijom gledaju na nestanak talijanske demokršćanske stranke i *Bartolomeo Sorge* i *Beppe del Colle*, pišući o pojmovima kao što su "ricomposizione" i "rifondazione".

Budući da se nakon II. vatikanskog sabora politika postavlja pred katoličke svjetovnjake kao njihovo pravo i dužnost, pitamo se i mi ne bi li kršćani mogli ući u javni život domovine, krenuvši sa svojim pokretom ili strankom bez obzira na njezinu denominaciju. Tako bi možda imali prilike bolje podrediti odn. prožeti javni život domovine Kristovom porukom prema načelima i geslima križarske i domagojske grane hrvatskoga katoličkog pokreta, a to su: žrtva, euharistija i apostolat, Bog, narod i socijalna pravda. Ipak, najvažnije je da ta načela prožmu najprije njihov privatni, obiteljski i profesionalni život i djelovanje. Gledajući "politički", radi se tu o skladu socijalne i individualne sprege u "politici". Možemo govoriti, kao *Eckert*, o "socijaliziranju", jer su konotacije riječi "socijalizam" kontaminirane komunističkom praksom, kao i konotacije riječi "liberalizam" kapitalističkom praksom. Osnovna načela demokršćanstva svakako ostaju: demokracija, solidarnost, supsidijarnost, personalizam, "socijalni liberalizam" i "liberalni socijalizam".

Bio političar ili ne, kršćanin ne smije zaboraviti da se evanđeoska ljestvica vrednota razlikuje od svake "modernističke" i "postmodernističke" ljestvice, upravo zato što na njoj "biti" vrijedi mnogo više nego "imati", i da je kršćanski humanizam herojski ili "integralni humanizam", kako bi rekao *Jacques Maritain,* jednima sablazan a drugima ludost. U sekulariziranom i dekristijaniziranom svijetu civilizacija ljubavi, pravde, istine, slobode i mira jest ono za čime treba da teže kršćani svih slojeva, a naročito kršćanski javni djelatnici. I kvalifikativ "postmoderan", kako piše *Bruno Chenu*, stavlja u prvi plan dominantnu logiku suvremenog svijeta, a to je logika konzumizma, koji se prema čovjeku odnosi prvenstveno kao prema potrošaču. "Što više budete trošili, to ćete biti sretniji", jest logika tržišta po kojoj "jači kvači", što dovodi do nestanka solidarnosti i do jačanja novih oblika materijalnog siromaštva i "isključenosti", kao što su neravnopravnost i nezaposlenost. Kršćanska istina podložna je hirovima "pluralizma". Eto, u tom postmodernom društvu treba da se čuje kršćanska poruka križa i Uskrsnuća, i to ne samo u sakristijama i unutar pojedinih obitelji, nego u svim vidovima javnoga, društvenoga i političkoga života.

O hrvatskom katoličkom pokretu u HKD-u

U četvrtak 21. studenoga, u okviru društvenih večeri HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima) održana su dva predavanja o hrvatskom katoličkom pokretu. Ravnatelj HKD-a prof. *Radovan Grgec* istaknuo je da je ovaj skup i skromna proslava 90. obljetnice osnutka "Domagoja" i 90. obljetnice rođenja prof. *Luke Perinića*, te je upozorio prisutne da je neki dan španjolska novinarska nagrada dobila ime *Luke Brajnovića,* jednoga od urednika "Hrvatske Straže", koji živi u Pamploni. Tajnik HKD, dr. *Stanislav Vitković* govorio je o prvom hrvatskom katoličkom sastanku u Zagrebu 1900. i o počecima pokreta pod vodstvom biskupa *Antona Mahnića,* a prof. Grgec o "Domagoju" i orlovsko-križarskoj organizaciji nakon Mahnićeve smrti i nakon tzv. krapanjskih rezolucija, kada je došlo do podvajanja u katoličkom pokretu. S otoka Krka i iz Rijeke preselilo se težište katoličkog javnog djelovanja u glavni grad Hrvatske, naročito na Kaptol i pod krov sada još uvijek nacionalizirane jeronimske zgrade, gdje su se nalazile prostorije "Domagoja" i uredništvo dnevnika "Hrvatska Straža", koja je oko dr. *Janka Šimraka* i dr. *Marija Matulića* okupila mlade domagojce *Lendića, Degrela, Bogdana, Uvanovića, Hrastovca itd.* te mnoge vanjske suradnike, kao npr. *Matu Ujevića, Ljubomira Marakovića, Petra Grgeca* i druge. U istoj je zgradi izlazio i tjednik "Obitelj" te drugi jeronimski časopisi. Od Hrvatske pučke stranke i njezina ponovnog osnivanja ogradili su se Šimrak i Grgec 1. VIII. 1935. nakon izbora i nakon Barićeva ulaska u beogradsku vladu. God 1945., nakon dolaska jugoboljševičke vlasti podvojene struje hrvatskog katoličkog pokreta na neki su način "pomirene" budući da su njihovi članovi zbog svojega rodoljublja gotovo svi proglašeni "klerofašistima" a mnogi od njih i suđeni. S uspostavom hrvatske države, kako je istaknuto u vrlo živoj diskusiji, pred vjernicima se otvaraju novi vidici, što je razvidno i iz procvata ponovno uspostavljene križarske organizacije i njezinih ogranaka širom Hrvatske.

KNJIŽEVNE VEČERI
SV. ĆIRILA I METODA (SV. JERONIMA)

20. II. 1997. - Juraj Lončarević: In memoriam Jakovu Kopiloviću

27. II. 1997. - Željko Voborski: Ante Jagar, marijanski pjesnik

Sjećanje na Jakova Ivaštinovića

Prostorije HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima) bile su premalene da 5. prosinca prime sve koji su došli na predstavljanje knjige prof. *Jakova Ivaštinovića* "Tragovi", koja je objavljena posmrtno. Nakon uvodne riječi ravnatelja HKD-a prof. *Radovana Grgeca,* o životu i djelu J. Ivaštinovića govorili su književnici *Joja Ricov, Stanislav Pejković* i *Mladen Jurčić.* Kao hrvatski rodoljub i bivši hrvatski časnik pokojni je Ivaštinović bio prešućivan, premda je pisao mnogo u prozi i stihu. Utočište je zapravo našao u HKD-u i reviji "Marulić". "Tragovi", zbirka poezije i proze, njegova je jedina knjiga, u kojoj su došle do izražaja sve kvalitete njegove spisateljske svestranosti. U razgovoru nakon predstavljanja sudionici su istaknuli kako su i HKD i revija "Marulić", koja izlazi redovitije od drugih časopisa kod nas, također bili stalno prešućivani a to su, nažalost, i danas, dok jeronimske pisce i suradnike ne spominju ni *Hrvatski opći leksikon* ni slična izdanja. Nakon diskusije prisutni su bili pozvani na domjenak.

O životu i djelu Jakova Ivaštinovića govorili su:
Radovan Grgec, Mladen Jurčić, Joja Ricov i Stanislav Pejković

Predstavljanje Grgecove knjige "Reći ime"

Najprije je ravnatelj HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima) prof. Radovan Grgec na književnoj večeri HKD-a 12. XII. zaželio sretan Božić svim prisutnima, koji su u velikom broju došli na predstavljanje njegove zbirke proze i poezije "Reći ime" i koji su zatim dobili simboličke darove. O karakteristikama njegove proze i poezije govorio je tajnik "Marulića" prof. Mladen Jurčić, istaknuvši autorovu svestranost.* Prvo izdanje ove knjige bilo je ubrzo rasprodano, ali je drugo izdanje doživjelo još veći odjek, sudeći po pisanju dnevnog tiska, koji naglašuje autorov duboki senzibilitet.

Po mišljenju sv. Tome Akvinskog ime je oznaka biti. Kao što sâm autor kaže u predgovoru, ime je znamen i plamen koji ne gasne. Ono se iz strahopoštovanja izgovara ili ne izgovara kao ime Onoga koji jest (Jahve) i koji nas je poimence pozvao u bitak i vrijeme. Kako su Grgecove pjesme nastale u nekom drugom vremenu, i ime naroda kojemu pripadamo izgovaralo se tiho, da bismo ga na koncu viknuli s krovova. Grgecova je poetika tradicionalna i tradicionalistička jer je u njoj rima ne samo nosilac ritma nego i simbol naše povijesti. Na kraju je autor pročitao neke svoje pjesme i prozne odlomke, zaključivši da "reći ime oslobađa".

O ponovljenom izdanju svetojeronimske zbirke rodoljubno-lirskih zapisa u stihu i prozi "Reći ime" govore Radovan Grgec i Mladen Jurčić

* Osvrti I. Biondića i Mladena Jurčića na "Reći ime" vidi u rubrici "Knjige", str. 201 i 202.

Proslava 100. obljetnice rođenja Ivana Merza - na Šalati

Prof. Radovan Grgec govorio je 14. XII. 1996. o domagojskoj grani Hrvatskoga katoličkog pokreta zahvalivši organizatorima što su omogućili da se uz orlovsko-križarsku nešto više dozna i o domagojsko-seniorskoj grani toga pokreta. Rekao je kako se o toj drugoj grani nije mnogo govorilo osim u Jeronimskom društvu, te u još nekim krugovima, i to uglavnom kritički. Istaknuo je između ostalog kako je dnevnik "Hrvatska straža" izlazio punih dvanaest godina te kako su se uz dr. Šimraka i dr. Matulića oko njega sakupili uglavnom mladi domagojci koji su za taj dnevnik žrtvovali sav svoj život.

("Glas Koncila, Božić 96.)

Na svečanoj proslavi 100. obljetnice rođenja Ivana Merza govorio je i prof. Radovan Grgec

Smiljana BERTOŠA

Sjećanja

Tisuće voštanica
blago trepere noću
u zemlji
prastaroj,
ponosnoj,
bremenitoj
i širokoj
Lepeza sjećanja
proždire nutrinu
ogoljela skeleta
Valjda je pomama
rastočenih krikova
zatomila
i posljednji pohod
smrti

Daleki notari

Bjelina ove noći
pleše u vijeđama nevinih
Rapsodija
nebeskih tijela
i moje bliskosti
Plaveti
Točimo kap po kap
neuhvatljiva skladanja
dalekih notara ...
Bjelina ove noći
utire znakove tvog bitka
Kroz rapsodiju
rasutu tvojim uzglavljem
Prosinačka raskoš
objeručke obara
I vinu se k nebu
moje slutnje

Uzdići te

Polagano koračam
nastanjena
tek u vrletnoj izbi
Doći mi je do tvog
muževna osjeta
Raskošno se primiču
lopoči
plutajući zamamno,
duboka korjenja
Poći mi je do zlatne
pržine
i uzdići Te na Pijedastal
osvita

Uganuta ptica

Kapi rose u travi
bljeskaju
Uganuta ptica odmiče
u raslinju
Svod nad njom otvara
prozirna stakla
I ona ponovno
vinu se k nebu
To prostranstvo meko
i prozirno
Njena je otvorena
krletka

Graham GREENE

Natuknica

Dugo putovanje vlakom, kraj prosinca, noć, taj novi poratni mir, sve je to bilo prilično neutješno. Dakako, moj suputnik i ja mogli smo se smatrati sretnima što smo sami u odjeljku, unatoč tome što grijanje nije radilo, premda se svjetlo potpuno gasilo u čestim penninskim tunelima, a i inače je bilo preslabo da bismo mogli čitati bez štete za oči. Razumije se samo po sebi da nije bilo ni vagon-restorana da bismo mogli barem načas promijeniti ambijent. Istodobno smo pokušali žvakati istu vrst kolača s grožđicama, koje smo kupili u istom staničnom buffetu u koji smo u isto vrijeme svratili i moj suputnik i ja. Prije toga smo sjedili na suprotnim stranama odjeljka, obojica zamotani sve do grla u zimske kapute, obojica nisko nadvijeni nad tiskani tekst koji smo jedva razabirali. No kad sam ostatak svog kolača bacio pod sjedalo, oči su nam se srele i on odloži knjigu.

Prije nego što smo stigli na pola puta do bedwellskog željezničkog čvora našli smo mnoštvo tema za razgovor. Počevši od kolačića s grožđicama i od vremena, prešli smo na politiku, na vladu, na vanjske poslove i atomsku bombu, a po unutrašnjoj logici neizbježno završili s Bogom. Ali nismo podigli glas jedan na drugog, nismo postali zajedljivi. Moj suputnik, koji je sad sjedio nasuprot meni, pognut malo naprijed, a koljena su nam se gotovo doticala, ostavljao je tako vedar dojam da bi bilo nemoguće posvaditi se s njime, koliko god se razilazili u nazorima, a razilazili smo se bitno.

Odmah sam zapazio da razgovaram s rimokatolikom, s nekim koji vjeruje, kako oni to kažu, u svevišnjeg i sveznajućeg Boga, dok sam ja, kako se to površno naziva, agnostik. Imam određeni uvid (u koji nemam povjerenja, jer je vrlo vjerojatno utemeljen na dječjim iskustvima i potrebama) da Bog postoji. Katkad me zaskoči i natjera da vjerujem izvanredni stjecaj okolnosti koje na nas vrebaju na putu, kao što stupice u prašumi vrebaju na leoparde, ali se ja intelektualno zgražam i nad samim pojmom takvog Boga koji bi mogao prepustiti svoja stvorenja strahoti slobodne volje. Na vlastito iznenađenje, priopćio sam taj stav svom suputniku. Slušao je spokojno, s poštovanjem. Nije me ni pokušao prekinuti, nije pokazao ni traga nestrpljenja ili intelektualne arogancije koju sam po svom odgoju očekivao od katolika. Uto svjetla usputne postaje načas osvijetliše njegovo lice, što se dosad nije dogodilo. U odjeljku je bila samo jedna slaba žarulja. Iznenada sam ugledao... Što? Dojam je bio tako snažan da sam zastao u govoru. Odjednom sam se vratio deset godina unatrag, s onu stranu velikog nekorisnog sukoba, u gradić Gisors u Normandiji. Na trenutak sam nanovo hodao drevnim kruništem bedema i gledao preko posivjelih krovova, sve dok mi se pogled zbog nečega ne zaustavi na jednom od mnogih kamenih zdanja. Iza jednog prozora ugledao sam lice sredovječnog čovjeka. (Pretpostavljam da to lice više ne postoji, kao što je vjerojatno cijeli grad, sa svim svojim srednjovjekovnim spomenima, pretvoren u gomilu ruševina.) Sjećam se da sam tada s nevjericom sam sebi rekao: "Taj čovjek je sretan, savršeno sretan." Pogledao sam svog suputnika preko puta, ali je njegovo lice nanovo bilo u sjeni. Neodlučno sam nastavio:

- Kad samo pomislite što Bog, ako uopće postoji, dopušta. Nisu to samo tjelesne patnje. Uzmite, recimo, moralno kvarenje, čak i djece...

- Naš uvid je tako ograničen - odgovorio mi je.

Bio sam razočaran konvencionalnošću njegova odgovora. Mora da je osjetio kako sam razočaran (naše su misli bile bliske, kao i mi sami, da bi im bilo toplije), pa je nastavio:

- Dakako, na to nema odgovora. Mi samo primamo natuknice...

Uto je vlak bučno ušao u još jedan tunel i svjetlo se nanovo ugasilo. To je bio dosad najduži tunel. Vlak je tutnjao njišući se, s tamom je hladnoća postajala još veća, kao ledena magla (kad je jedno osjetilo, vid, prikraćeno, druga su osjetila oštrija). Kad smo izišli u obično sivilo noći, a žarulja se nanovo upalila, vidio sam da se moj suputnik naslonio leđima na sjedište.

Ponovio sam njegovu posljednju riječ kao pitanje:

- Natuknice?

- Oh, sve to malo znači u hladnom tisku ili hladnom govoru - reče on podrhtavajući u zimskom kaputu. - A ne znači uopće ništa drugom ljudskom biću. Te natuknice znače samo onome tko ih prepozna. Nisu nikakav znanstveni dokaz. Zapravo, nisu nikakav dokaz. Mislim na zbivanja koja se nekako nisu dogodila kako su bila zamišljena, kako je čovjek namjeravao ili kako je namjeravalo Ono iza ljudskog činitelja.

Ono?

- Riječ Sotona previše je antropomorfna.

Sad sam se morao nagnuti naprijed: htio sam čuti što ima reći. Ja sam zaista spreman da mi se dokaže.

- Riječi su tako netočne - nastavio je. - Ali katkad osjećam samilost prema Njemu. Ono neprestano pronalazi prava oružja da ih upotrijebi protiv svog Neprijatelja, a oružje se okreće prema njegovim vlastitim grudima. Ono mi se katkad čini tako... nemoćnim. Malo prije ste spomenuli nešto o kvarenju djece. To me podsjetilo na događaj iz mog dječaštva. Vi ste prava osoba, osim jedne, kojoj ovo pripovijedam. Možda zato što ste anonimni. Nije to duga priča, a na neki način odnosi se na ovo o čemu govorimo.

- Volio bih je čuti - rekoh.

- Ne smijete previše očekivati. No meni se čini da je u tome bila natuknica. To je sve. Natuknica.

Bio je licem okrenut prema prozoru, premda nije mogao vidjeti ništa od izvanjskog uzvitlana svijeta, osim ponekog signalnog svjetla, rasvijetljenih prozora, neku malu seosku postaju odbačenu unatrag našom jurnjavom. Nastavio je pažljivo birajući riječi:

- Kad sam bio dijete, naučili su me da ministriram kod Mise. Crkva je bila mala, jer je tamo gdje sam živio bilo malo katolika. Bilo je to trgovište u Istočnoj Angliji, okruženo ravnim krednim poljima i jarcima, svom silom jaraka. Ne vjerujem da je sveukupno bilo više od pedeset katolika, a zbog nečega su tu po tradiciji bili neprijateljski raspoloženi prema nama. Možda se ta tradicija protezala sve do šesnaestog stoljeća kad je ovdje bio spaljen na lomači protestantski mučenik. Mjesto je označavao kameni

biljeg. Kraj njega je srijedom postavljen stol za prodaju mesa. Znao sam da moj školski nadimak, Papski Martin, ima neke veze s mojom vjerom, a čuo sam i to da je moj otac gotovo izgubio građanska prava kad je došao u grad.

Svake nedjelje morao sam odjenuti misnu košulju i ministrirati kod Mise. Mrzio sam to. Uvijek sam mrzio da se bilo kako posebno odijevam (što je čudno, kad se bolje promisli) i uvijek sam se bojao da ću se zabuniti pri službi i učiniti nešto zbog čega će mi se rugati. Naša je Služba Božja bila prije anglikanske, pa kad se naša mala i nipošto odabrana družba izvlačila iz neugledne kapele, izgledalo je da se cijelo gradsko stanovništvo uputilo prema pravoj crkvi. Uvijek sam o njoj mislio kao o pravoj crkvi. Morali smo preći kraj njih, a u njihovim oholim, podrugljivim očima mi smo bili nitko i ništa. Ne možete ni zamisliti kako je važna vjera u gradićima, ako ni radi čega, onda iz društvenih razloga.

U gradu je živio i jedan poseban čovjek, jedan od dvojice gradskih pekara kod kojega moja obitelj nije kupovala. Ne vjerujem da je ijedan katolik kod njega kupovao, jer su ga nazivali slobodnim misliocem. Čudan naziv za tog nesretnika, budući da ničije misli nisu bile manje slobodne od njegovih. Bio je prepun mržnje, mržnje prema nama. Bio je vrlo ružan. Jedno mu je oko bilo stakleno, glava kao repa, bez kose na tjemenu. Bio je neženja. Očito ga ništa nije zanimalo osim njegove mržnje. Premda, sad kad sam stariji, počinjem uviđati i drugu stanu njegove naravi, a u njoj je možda bilo mjesta za određenu skrovitu ljubav. Katkad bih ga nenadano sreo na šetnji izvan grada, osobito kad bih bio sam i obično u nedjelju. Činilo se kao da izranja iz jaraka. Nekakve kredne mrlje na njegovoj odjeći podsjećale su na brašno kojim je bilo zaprašeno njegovo radno odijelo. Obično bi mu u ruci bio štap. Ustobočio bi se uz živicu i kad je bio posebno loše volje dovikivao bi mi dok sam odmicao čudne osorne riječi koje su nalikovale na strani jezik. Dakako, sada znam što znače te riječi. Jednom ga je u stanu posjetila policija. Neki je dječak prijavio da je nešto vidio. Ali iz toga ništa nije ispalo, osim što ga je spopala još veća mržnja. Zvao se Blacker i ispunjavao me užasom.

Čini se da je osobito mrzio mog oca, ali ne znam zašto. Moj otac je bio direktor Midlandske banke, pa je možda Blacker bio nezadovoljan što mu nekom prilikom banka nije izišla u susret. Moj otac je bio vrlo oprezan čovjek. Cijelog se života tjeskobno brinuo zbog novca, svojeg i tuđeg. Kad sada pokušavam zamisliti Blackera, vidim ga kako hoda putem što se sužava, između visokih zidova bez prozora, a na kraju puta stoji malen desetogodišnji dječak, ja. Ne znam je li to simbolična slika ili sjećanje na jedan od naših susreta, a naši susreti postajali su nekako sve češći i češći. Malo prije govorili ste o kvarenju djece. Taj nesretnik se spremao da se osveti svima koje mrzi, mom ocu, katolicima, Bogu, u koga je narod i dalje uporno vjerovao, tako da mene upropasti. Smislio je strašan i genijalan plan.

Sjećam se kad mi se prvi put prijateljski obratio. Prolazio sam kraj njegove pekarnice što sam brže mogao, kad začuh kako me zove. Glas mu je bio pun podmukle pokornosti, kao da je kakav slugan: "Gospodine Davide," zvao je, "gospodine Davide!" Ali ja sam otrčao. Međutim, kad sam idući put prolazio tuda, bio je na vratima (mora da me vidio kako dolazim). Držao je u ruci zavinuto pecivo koje smo nazivali *chelsea*. Nisam htio primiti kolač, ali me on privolio, pa onda više iz puke uljudnosti nisam mogao odbiti da uđem kad me pozvao u svoj stan iza pekarnice da vidim nešto zaista posebno.

Bio je to mali električni vlak, vrlo rijedak u ono doba. Htio mi je svakako pokazati kako radi. Prisilio me da se prihvatim prekidača, da pokrećem i zaustavljam vlak, a onda mi je rekao da mogu svako jutro doći i igrati se s tom željeznicom. Upotrebljavao je riječ "igra" kao da je to nešto tajnovito. I zaista, svojima nikada ništa nisam rekao o ovom pozivu. Tih školskih praznika želja da upravljam malom željeznicom bila je tako jaka da bih, pogledavajući uz i niz ulicu, barem dva put tjedno upadao u tu prostoriju iza pekarnice.

Naš veći, prljaviji vlak za odrasle ušao je u tunel i svjetlo se ugasilo. Sjedili smo šuteći u tami. Buka vlaka zatisnula nam je uši poput voska. I kad smo izišli iz tunela, nismo odmah nastavili razgovor. Morao sam ga potaknuti da nastavi.

- Dobro smišljeno zavođenje - rekoh.

- Nemojte misliti da su njegovi planovi bili jednostavni - primijeti moj suputnik - ili priprosti. Taj nesretnik je u sve to unio više mržnje nego ljubavi. Možete li mrziti nešto u što ne vjerujete? Ipak je on sam sebe nazivao slobodnim misliocem. Kakav paradoks, biti slobodan i biti tako opsjednut! Mora da je cijelih tih školskih praznika njegova opsjednutost dan za danom rasla, ali on se znao svladati i čekati povoljan trenutak. Možda mu je Ono koje sam spomenuo davalo snagu i mudrost. Samo tjedan dana prije završetka školskih praznika progovorio mi je o onome što je za njega bilo tako važno.

Čuo sam ga iza sebe dok sam klečao na podu spajajući dva vagončića. Rekao je: "Nećete se više moći igrati s tom željeznicom, gospodine Davide, kad počne škola." Na to nisam imao što reći, a ni na ono što je slijedilo: "Morala bi biti samo vaša, samo vaša..." Kako je spretno i neprimjetno posijao čežnju, pomisao na mogućnost... Sada sam svakodnevno dolazio u prostoriju iza njegove pekarnice. Vidite, morao sam iskoristiti svaku priliku prije nego počne mrska škola, a bit će da sam se već počeo i privikavati na Blackera, na ono stakleno oko, na glavu poput repe, na onu otužnu pokornost. Znate, papa sam sebe zove "Sluga slugu Božjih", a ja katkad pomislim da je Blacker bio "Sluga slugu ...", ali, ostavimo to!

Upravo mi je tog dana, stojeći u otvoru vrata i gledajući me kako se igram, počeo govoriti o vjeri. Rekao je, tako licemjerno da sam čak i ja to osjetio, kako se divi katolicima. Volio bi kad bi mogao tako vjerovati, ali kako da pekar vjeruje! Tako je naglasio "pekar" kao što bi netko rekao biolog. U taj mah je maleni vlak upravo ulazio u zavoj. Rekao je: "Mogu ispeći ono što vi jedete kao bilo koji katolik." Nato je nestao u svojoj radionici. Nisam imao ni pojma o čemu govori, ali, on se ubrzo pojavi držeći u ruci malu hostiju. "Uzmite, "reče", i jedite! Što kažete?" Stavio sam je u usta i mogu reći da je imala isti okus kao i naše hostije za pričest. Pogriješio je samo ponešto u obliku, i to je sve, pa sam se osjetio krivim. Zahvatio me nekakav nerazumni strah. "Recite," reče", ima li razlike?"

"Razlike?" upitah.

"Zar nije ista kao ona koju jedete u crkvi?"

"Ova nije posvećena", rekoh izvlačeći se.

Nato će on: "Što mislite, ako bih stavio obje pod mikroskop,biste li mogli reći u čemu je razlika?" Čak i u svojoj desetoj godini znao sam odgovor na to pitanje: "Ne", rekoh, "akcidenti se ne mijenjaju." Posrnuo sam malo na riječi "akcident" koja me odjednom podsjetila na smrt i rane.

"Kako bih volio da jednu vašu stavim u usta, samo da kušam..." reče Blacker s iznenadnim žarom

Možda će vam se učiniti čudnim, ali to je bilo prvi put da mi se u pameti uobličila misao o pretvorbi. Morao sam to naučiti napamet, rastao sam s tom mišlju. Misa je za mene bila jednako beživotna kao i rečenica iz *De Bello Gallico,* pričest obveza kao vježbanje na školskom igralištu. Međutim, sad sam se odjednom našao pred čovjekom koji to uzima ozbiljno, jednako ozbiljno kao svećenik, koji se uostalom ne broji jer je to njegov posao. Bio sam prestrašen više nego ikad.

"Sve je to besmislica, ali bih baš htio da je imam u ustima", reče on.

"Mogli biste, da ste katolik", rekoh bezazleno. Zurio je u mene onim svojim jednim okom, kao Kiklop. A onda progovori: "Vi ministrirate, kod Mise, zar ne? Bilo bi vam lako da uzmete jednu. Ja bih da se mijenjamo: vama električni vlak, a meni jedna hostija, jasno, posvećena. Mora biti posvećana."

"Mogu uzeti jednu iz kutije", rekoh. Pretpostavljam da sam još uvijek vjerovao kako se za sve to zanima jednostavno kao pekar, da vidi kako su pripravljene.

"A, ne!" rečo on. "Hoću da osjetim kakav okus ima vaš Bog."

"Ne mogu to učiniti."

"Zar ni za cijeli električni vlak, samo vaš? Nećete imati nikakvih neprilika kod kuće. Omotat ću ga i na omotu napisati, tako da vaš tata može pročitati: 'Za direktorova sinčića od zahvalnog klijenta banke'. To će ga sigurno obradovati."

Sada, kad smo odrasli ljudi, to se ne čini velikom napašću, zar ne? Ali, pokušajte se sjetiti svoga vlastitog djetinjstva. Do naših nogu na podu prostirala se cijela željeznička mreža, tračnice koje vode ravno i tračnice koje zavijaju, mala postaja s nosačima i putnicima, tunel, nadvožnjak za pješake, prijelaz preko pruge, dva signala, odbojnici, dakako, a iznad svega pokretna ploča za okretanje lokomotive. Kad sam pogledao ploču, od čežnje mi navriješe suze. Ona mi je bila najdraža, tako ružna i praktična i stvarna. Neodlučno promrmljah: "Ne znam kako bih."

Kako li je brižljivo proučio teren! Mora da se više puta uvukao u crkvu i iz pozadine pratio Misu. Možete zamisliti da se u tako malom mjestu nipošto nije mogao pojaviti da primi pričest. Tamo je svatko znao tko je i što je. Rekao mi je: "Kad primite pričest, možete hostiju načas zadržati pod jezikom. Najprije daju vama i ostalim dječacima, a vidio sam kako ste jednom odmah zatim pošli iza zastora. Zaboravili ste jednu od onih bočica."

"Ampulu", rekoh.

"Sol i papar." Naceri mi se ljubazno, a ja... obuhvatih pogledom malu željeznicu. Neću više moći dolaziti ovamo, neću se više moći igrati s njom kad započne škola. Rekoh: "Samo ćete je progutati, je l' da?"

"Da, da," reče on, "samo ću je progutati."

Tog dana mi se nekako više uopće nije igralo željeznicom. Ušao sam i pošao prema vratima, ali me on zadrža zgrabivši me za suvratak kaputa: "Ovo će biti samo naša tajna! Sutra je nedjelja. Prođite ovuda odmah poslijepodne. Stavite je u omotnicu i ubacite u poštanski sandučić. Željeznica će vam biti dostavljena u ponedjeljak u ranu zoru."

"Ne sutra", zamolih ga.

"Ne zanima me nijedna druga nedjelja", reče on. "Ovo je vaša jedina šansa." Tresao me lagano naprijed-natrag. "Ovo mora zauvijek ostati tajna između vas i mene", nastavi. "Pazite, ako itko dozna, oduzet će vam željeznicu, a i ja ću se obračunati s vama. Skupo biste mi platili. Znate i sami da me uvijek možete sresti kad se nedjeljom šetate. Ne možete pobjeći čovjeku kao što sam ja. Nenadano se pojavljujem. Ne možete biti sigurni ni u svojoj vlastitoj kući. Umijem ući u kuće dok ljudi spavaju." Povukao me za sobom u pekarnicu i izvukao jednu ladicu. U ladici je bio nekakav ključ neobična izgleda, a nalazila se tu i oštra britva. "Ovo je otpirač", reče, "kojim mogu otključati sve brave, a ovime ljudima puštam krv." Nato me potapša po obrazu svojim debelim brašnjavim prstima i reče: "Ali, to nema veze s nama. Mi smo prijatelji."

Svaka pojedinost te nedjeljne Mise ostala mi je u sjećanju, kao da se sve to dogodilo samo prije tjedan dana. Strašno je važan dio Mise bio od Vjerovanja do Podizanja. Samo je još jedna Misa za mene bila tako važna, a možda ni ona, jer ovo je bila jedinstvena Misa, koja se više nikad neće ponoviti. Kad se svećenik sagnuo i stavio mi hostiju na jezik, dok sam klečao pred oltarom s drugim ministrantom, bilo je to tako konačno kao Posljednji sakrament.

Pretpostavljam da sam se odlučio na taj zločin, jer, znate, to se nama uvijek pričinja zločinom, u trenutku kad sam ugledao Blackera kako me motri iz pozadine crkve. Imao je na sebi svoje najbolje, nedjeljno odijelo i kao da nikad nije mogao izbjeći mrlju svog zanata, na obrazima mu se zadržala naslaga talka kojim se po svoj prilici naprašio nakon brijanja onom svojom britvom. Cijelo me vrijeme pozorno pratio pogledom, pa držim da su me jednako tako strah, strah od onog nečeg neodređenog što se naziva puštanjem krvi, kao i pohlepa naveli da se pridržavam uputa.

Drugi je ministrant žustro ustao i prihvativši pliticu pošao ispred oca Careyja do ograde pred oltarom gdje su klečali ostali pričesnici. Ja sam hostiju stavio pod jezik: pekla me kao žeravica. Ustao sam i uputio se prema zastoru da uzmem ampulu koju sam hotimice ostavio u sakristiji. Kad sam se dohvatio sakristije, hitro pogledah naokolo tražeći skrovište. Ugledah stari broj novina *Universe* koji je ležao na stolici. Izvadio sam iz usta hostiju, vlažnu grudicu tijesta, i stavio je između dva lista. Nato pomislih da je možda otac Carey tu ostavio novine namjerno i da će pronaći hostiju prije nego što je uspijem uzeti. Strahota moga čina postala mi je jasna tek kad sam pokušao zamisliti kakva me kazna očekuje. Ubojstvo je bilo nešto sasvim obično i lako kažnjivo. Kazna za ovakav zločin uopće se nije mogla zamisliti. Pokušao sam odlijepiti hostiju, ali ona je, onako vlažna, čvrsto prionula uz papir, pa sam u očaju poderao taj dio novina, sve to smotao i gurnuo u džep hlača. Kad sam se vraćao, razgrnuvši zastor i noseći ampulu, oči mi se sretoše s Blackerovim pogledom. Osmjehnuo mi se u znak ohrabrenja i nesreće, da, siguran sam, nesreće. Nije li, možda, nesretnik sve to vrijeme čeznuo za nečim nepropadljivim? Gotovo da se ne sjećam što se još dogodilo tog dana. Držim da sam bio potresen, omamljen, a osim toga i zahvaćen nedjeljnom obiteljskom gužvom. U provincijskom gradu nedjelja je dan posjeta. Cijela je obitelj kod kuće, a kojekakvi nećaci i ujaci stižu nagurani na stražnjim sjedištima tuđih automobila. Sjećam se da je upravo takva gomila navalila k nama i u mojim mislima privremeno potisnula Blackera. Bila je tu i nekakva tetka Lucy koja je cijelu kuću ispunjavala glasnim šupljim smijehom, nalik na mehaničko veselje snimljenog smijeha u šatoru s ogledalima, pa nisam imao prilike da sam izađem, čak da sam to i htio. Došlo je šest sati, tetka Lucy i

nećaci odoše, pa je opet nastao mir, ali je bilo prekasno da pođem do Blackera. U osam morao sam u krevet.

Čini se da sam napola zaboravio što mi je u džepu. Kad sam ga ispraznio, mali novinski zamotuljak vratio mi je odjednom u sjećanje i Misu i svećenika koji se nadvija nada mnom i Blackerovo cerenje. Odložio sam zamotak na stolicu kraj kreveta i nastojao zaspati, ali su me uznemiravale sjene što su ih na zid bacali zanjihani zastori, pucketanje namještaja, hučanje u dimnjaku. Uznemirivala me i prisutnost Boga na stolici. Hostija je uvijek za mene bila jednostavno Hostija. Kao što sam rekao, znao sam teoretski što moram vjerovati, međutim, kad je netko nenadano vani na ulici zazviždao, tajnovito, značajno, upravo meni, postao sam svjestan da je ono što imam kraj svoga kreveta nešto beskrajno vrijedno, nešto za što bi čovjek platio svim svojim duševnim mirom, nešto što se tako mrzi da ga treba voljeti kao što bi netko mogao voljeti progonjeno i prestrašeno dijete. Ovo su riječi odrasla čovjeka, a ono je bilo desetogodišnje dijete koje je prestravljeno ležalo u krevetu, osluškujući zvižduke s puta, Blackerove zvižduke, ali je to dijete, koliko se sjećam, jasno osjetilo sve što vam sad opisujem. To sam mislio kad sam rekao Ono, što god to bilo, Ono što upotrebljava sva moguća oružja protiv Boga, ali je uvijek, svuda, razočarano, upravo u trenutku uspjeha. Mora da je Ono bilo sigurno u mene, kao i Blacker. Mora da je bilo sigurno i u Blackera. No, pitam se, neće li onaj tko zna što se potom dogodilo tom nesretniku još jednom otkriti da se oružje okrenulo protiv vlastitih grudi Onoga. Nisam više mogao podnijeti te zvižduke, pa sam ustao iz kreveta i malo odmaknuo zastore. Upravo ispod mog prozora stajao je Blacker. Mjesečina mu je osvjetljavala lice. Da sam ispružio ruku, njegovi bi prsti mogli gotovo dotaći moje. Uzgledao je prema meni. Ono njegovo jedino oko sjalo je od žudnje. Shvatio sam tada da je mogućnost bliskog uspjeha njegovu opsjednutost dovela gotovo do granice ludila. K ovoj kući dognao ga je očaj. Prošaptao je: "Gdje je, Davide?" Glavom sam odmahnuo prema sobi.

"Daj mi je", reče, "brzo! Sutra ujutro imat ćeš željeznicu."

Zanijekao sam glavom.

"Ponio sam britvu", upozorio me je, "i ključ. Bit će bolje da mi je dobaciš."

"Odlazi!" rekoh, ali sam od straha jedva govorio.

"Najprije ću ti pustiti krv, a onda ću je tako i tako imati."

"Ah, ne, nećeš" istisnuh. Otišao sam do stolice da uzmem Hostiju, da uzmem Njega. Bilo je samo jedno mjesto gdje će On biti siguran. Nisam mogao odvojiti Hostiju od papira, pa sam progutao jedno i drugo. Novinski papir mi je zapinjao u grlu kao suha šljiva, ali sam ga potisnuo gutljajem vode iz vrča. Potom sam se vratio do prozora i pogledao Blackera. Počeo me moljakati: "Što si s njom učinio, Davide? Ne budi smiješan. To je samo komadić kruha." Ali je tako molećivo i s toliko čežnje gledao gore prema meni da sam se i kao dijete pitao misli li stvarno tako kad to ipak toliko želi.

"Progutao sam je", rekoh.

"Progutao?"

"Da", rekoh. "Odlazi!"

Tada se dogodilo nešto što mi se danas čini strašnijim od njegove želje da me upropasti i mog nepromišljenog čina: počeo je plakati. Tresla su mu se ramena. Suze su mu tekle iz onog jednog oka. Ugledao sam mu lice tek na trenutak prije nego što je

sagnuo ćelavu glavu poput repe, glavu koja se tresla. Otišao je u mrak. Kad sada mislim o tome, tako mi je kao da sam vidio Ono kako plače zbog svoga neizbježnog poraza. Pokušalo me upotrijebiti kao oružje, a ja sam se slomio u njegovim rukama, i Ono je plakalo beznadnim suzama iz onoga jednog Bleckerova oka.

Pruga je zašla među visoke crne talioničke peći bedwellskoga željezničkog čvora. Skretnice su nas prebacivale s kolosijeka na kolosijek. Prštanje iskara, signalno svjetlo što se mijenja u crveno, visoki dimnjaci koji razdiru sivo noćno nebo, oblaci pare ranžirnih lokomotiva, a tek je polovica hladnog putovanja prošla i sad preostaje dugo čekanje na spori lokalni vlak.

- To je vrlo zanimljiva pripovijest - rekoh. - Držim da bih ja Blackeru dao što želi. Pitam se što bi s njom učinio.

- Mislim - reče moj suputnik - da bi je zaista najprije stavio pod mikroskop, a onda bi učinio i sve drugo što je bio nakanio.

- A natuknica? - upitah. - Nije mi baš jasno što ste s tim mislili.

- Pa, sad - reče on neodređeno - vidite, za mene je taj događaj bio, kad se malo bolje promisli, zapravo početak...

Ali, nikad ne bih doznao što time misli da u taj čas nije ustao kako bi iz mreže za prtljagu uzeo putnu torbu: pritom mu se kaput rastvori otkrivši svećenički kolar.

- Pretpostavljam da ste uvjereni kako mnogo dugujete Blackeru.

- Da - reče on. - Znate, ja sam vrlo sretan čovjek.

Preveo s engleskoga: **Matej Jeličić**

Stanislava ADAMIĆ

Smrt pjesnika

Rajmundu Kupareu

Letimični prizor pogreba
U prvom plan Raspelo
Mrtvački sanduk
redovnici u bijelom...

U m r o je pjesnik

U izbjeglištu, daleko
dugo je za domovinom bolovao -
i njoj pjevao

Vratio se shrvan
predajući joj najpobožnije
plodove svog srca i uma. -
da ih Zemlja rodna, zavoljena
s blagoslovom primi.

RAJMUND KUPAREO
čovjek Božji
Blizak umnima, produhovljenima
i djeci
Govorio je kako hodaju sveci
i kako se prozire Nebo.

Sada će mu posvećeno tijelo
cvijećem neumrla srca
Domovinu osvježiti.

10. VI. 1996.

Mladen JURČIĆ

Fragmenti za sv. Katarinu Sijensku

(Pokušaj izraza)

Tek čuvstvo bit je pokreta.
Kakvom drukčijem od svega
ovdašnjeg, Drukčija,
kamo nam se od krajnjih granica nutrine,
od najdalje obale kristalnom srži,
pučinom otisnuti osjećaja
što samo k najvećoj plamsaju tajni
tako nezadrživo da za njima
sve isušeno, mrtvo ostaje,
lažno pred njihovom istinom,
odviše mutno i obično pred najčistijom
posebnošću.

Živjet ćeš na neuobičajen način.
Vidi arcana Dei.

Nikamo, nikamo više do u bezgraničnost
ljubavi zaploviti, zauvijek vinuti se
iz svega ograničeno poznatog,
pradaljinom proćućenoga
u nadsvijetu žarko živjeti,
samo se njime hraniti, odijevati, disati,
s Najtajnijim, prisno prizvanim,
naravno koračati gdje punina duha
nepovratno kida paučinu tvari,
a sve se osim Bitnoga odbacuje,
ne zbog čežnje,
čak više ni jer se vjeruje,
nego jer tu ništa, baš ništa ne ostaje
za tako veličajnu potpunost srca
i mora se dalje, sve dalje od ništetnoga.

Vladat ćeš se mimo običaja ostalih žena.
Ni oni koji te vole
neće ti vjerovati.
Vidi arcana Dei.

Najprisnije naše najdalje je odavde.
Ne, strašna usredotočenosti,
ne u našim okrajcima, mrvicama,
u našim smećem zakrčenom tu,
ne nama, razbijenima, rasutima,
tamno lomljivima u prašini svega
smrvljenoga,
već s nedoglednom cjelinom duše,
na posljednjoj stijeni još razumljive nam
ljubavi,
u nikad još, nikad, ni onostranim sjajem
najljepših jutara izrečenom Drukčijemu...

...i očitovat će se misli mnogih srdaca.
Vidi arcana Dei.

Ne mrze, ne zavide, ne gaze nas ljudi,
ne priječe oni uzdizanje,
ne sile nas oni na jezivu izjednačenost,
slike nas Božje ne pokušavaju svinuti k
zemlji,
ne sjeku oni najviše stabla,
već duh beznadne lišenosti Duha
(kao što tama lišenost je svjetla),
ne ono što jesu, nego čime zjape:
ponorima, sljepilom, prazninom srca,
prem, dakako, naša nije
ni ta nemjerljiva ispunjenost bića,
tek središnji Zamah sije je kroz nas,
iz riznice što tako nas bolno nadvisuje...

Tobom ću se poslužiti.
Vidi arcana Dei.

Hosana - hvala za tajanstvene
graničare čuvstva,
što žive od ljubavi, blagoslova, Duha,
za one koji znaju gledati,
osjećati,
davati,
za svete Ti poteze kista
na jedinstvenoj slici slave stvaranja,
za baklje kojima rasvjetljuješ mrak:
Katarinu, Ignacija, Franju...
za moći nam duše, Tvog daha,
kad naslage spadnu sve do čiste jezgre
navikom zamućena i zbrkana bića,
pa nam zasja uzor spoznaje i puta.

Milost će ti prožeti dušu i tijelo.
Vidi arcana Dei.

Pogledam li dublje osunčanost šume,
visoku milost prostora nad valom,
disanje lišća nad stazama vani,
il' dubinom srca ljubav i miline,
tragove koraka obalom pračežnje,
šum strujanja svega i svemirsku glazbu,
što je...odakle... i kako izreći?
Vidi arcana Dei - gledam
gledam Božje tajne.

Prolazeći tim ravnim i slatkim putom
koji je svjetla istina,
vi prolazite po tami svijeta
i ona vam ne škodi.
arcana Dei

Kamo nam se, pradaljinom proćućenoga,
od krajnjih granica nutrine otisnuti?
Nikamo, nikamo više do u bezgraničnost!
Kamo iz života, iz prašine smrvljenoga?
Gdje sve se osim Bitnoga odbacuje,
u Najtajnijem naravno se živi.
Što svijet je, srce, krajolik, ljepota?
arcana Dei. Vidi
arcana Dei.
Što smo?...Što ćemo...odakle i kamo?
arcana Dei.
Jer tajne smo Božje oćut.
Njegove nas baklje putom osvjetljuju.
arcana Dei.

(Svečano vam obećajem: Bit ću vam od
veće pomoći
iza svoje smrti negoli sam ikada bila
ili mogla biti dok sam bila s vama
u ovom svijetu nevolja)
arcana Dei.

Luka BRAJNOVIĆ

Put života

Zvjezdano nebo siplje
uz bezbroj sitnog sjaja
dječaštvo nevinosti.

Čuva tajne noći:
molitve prognanika,
strasti
i spokoj vjere.

Sam Bog bilježi po njemu
puteve svetosti
i vječnosti smirenja.

Kad se zvijezde utrnu i zbrišu,
nebo i zemlja se poliju
jutarnjom vedrinom.

Zvona pozivaju na Misu
da posvete kapi teškoća
i ljubav Svevišnjega.

Najveće je dobro u životu
sve kraći put
ususret Života
novoga neba i nove zemlje.

Mladen JURČIĆ

Razmatranje o utjelovljenju

Jedna je od vrlo starih i vrlo dubokih ideja da temelji najljepšeg i najuzvišenijega za što znamo - krasota oko nas, ali i u našem biću - nisu od ovoga svijeta, da sve to ne postoji isključivo u našem prolaznu pogledu i kratkotrajnu boravku ovdje, nego zapravo potječe iz vrhovna, stalna i nepromjenjiva otajstva nadsvijeta, odakle sve te ljepote i miline neprestano izviru, napajajući i nas i sve oko nas. Raznovrsni nas preljevi krajolika, pred kojima osjećamo gotovo mistični ushit, često potiču na dublja razmišljanja i spoznaje, jer takve su šetnje prilika za silazak u naše tada smireno i posebnim intenzitetom prožeto biće, koje postaje osjetljivo i primljivo ne samo za razine ljepote, nego, kroz njih i za spoznaju vrednota.

No po svojoj pukoj tvarnosti, krajolici su samo spojevi slučajno izrasle flore, bešćutnih minerala i topografije, pa nam mogu biti posve ravnodušni, jer ako je sve prolazno, besmisleno i nesvrhovito, zapravo nemaju nikakve veze s našim zanosima, čežnjama, težnjama, osjećajnošću, a ni s bilo kakvim gibanjima naše nutrine. Klorofilu, stijenama i prolaznu, kratkotrajnu i ravnodušnu raslinju, podložnu "slijepim" naravnim zakonitostima, samo mi, svojim gledanjem, razumijevanjem, primljivošću, osjećajnošću i uvidom udahnjujemo uzvišenu, neprolaznu ljepotu, a pritom slutimo da njezin izvor nije u samom krajoliku, a niti u nama, nego u nečemu višem, neovisnom i od krajolika i od nas, u nedohvatnoj, ali žarkoj biti, u središtu sveopće, nama tu nespoznatljive ljepote i miline.

A kako je s motrenjem izvanjskih krasota, tako je i s najljepšim i najplodnijim u nama, s našim najvrednijim, najuzvišenijim osjećajima i najdubljim odnosima, jer su, dakako, prolazni, no čini nam se da je njihova bit neprolazna, pa iz nje prima svaki novi osjećajni individuum, kao iz dragocjene baštine u kojoj, za svog postojanja na Zemlji, sudjeluje svatko od nas. Iako su ti osjećaji, čežnje, težnje, uzvišene misli, spoznaje, kao i njima potaknuti odnosi ljubavi, bliskosti, zajedništva i sklada duša ono najprisnije naše, ipak kao da nas nadilaze, jer nas vode, oplemenjuju, pročišćavaju i izgrađuju, kao da im izvor nije u našim prolaznim, mana punim bićima, nego su u nas sišli odnekud izvana, kao da su nam darovani iz vječne, sveopće riznice, odakle su nam se utjelovili u srcu, pa ih moramo biti dostojni, njegovati ih, čisteći svoju nutrinu i nastojati ih s posebnih trenutaka ushita i mistična uzdizanja rasprostrijeti na cijelo svoje postojanje, a to je velika zadaća.

Rekli smo da je, primjerice, ljepota krajolika prava samo ako je smislena, ako ukazuje na nešto više i tajanstveno, na praljepotu koja prebiva u trajnu i tajnu središtu, a i naša najljepša, najdublja čuvstva kao da imaju izvor u nekom praosjećaju, u sveopćoj riznici miline, dobrote i ljubavi iz "čije punine svi mi primismo", kako kaže evanđelist. (Isto, samo obratno, vrijedi i za negativne osjećaje, za zlo i nasilje, koji kao da u pojedince silaze iz mračne i tajanstvene "riznice zla", uzrokujući stalni sraz, borbu između sklada, uvida, između prožetosti ljepotom, osjećajnošću i smislenošću svijeta s jedne strane, a s druge kaosa, sljepila, nesklada i nasilja nad svrhovitim ustrojstvom.)

Ljepota silazi i utjelovljuje se u tvarnom sjaju krajolika, u prolaznoj slici s neuhvatljivom i tajanstveno neprolaznom srži, a iskonski osjećaji silaze iz "pra-riznice" i usađuju nam se u srca, utjelovljuju nam se u bićima, pa osjećamo da smo zapravo premali za njih, da moramo "rasti", usavršavati se i pročišćavati, kako bismo ih bili dostojni. Za posebno dubokih, čistih, čuvstvenih trenutaka često osjećamo da ćemo "prsnuti", ili da nam je biće "prepunjena čaša", kako pjeva Psalmist, a sve to u nama rađa predmnijevanjem najvišeg otajstva.

Nadalje, možemo reći da je umjetničko nadahnuće još jedan oblik utjelovljenja iz nedogleda, primjerice - kristalni, duboki stihovi što se odjednom jave u nama, pa ih primamo s čuđenjem, kao da su, iako nas nadilaze, kroz nas zazvučali sišavši iz čistih visina.

U svemu što smo opisali osjećamo dah nepoznata nam (a paradoksalno vrlo prisna) nadkrajolika, prariznice, ili nadsvijeta, odakle se ljepota, dobrota i milina utjelovljuju kako u naš kaotični svijet (koji je po njima preobražen, usklađen, obasjan i osmišljen) i u njegove pojedine fenomene, tako i u naša bića, a kažu da ni cjelokupna tvar nije ništa drugo nego utjelovljena energija.

Glede takvih utjelovljenja, drevna ideja govori da je negdje u vječnim visinama prava, najviša i neprolazna stvarnost, pa naša prolaznost tek od nje dobija značaj, smisao i jedinu istinitost, a inače i nije stvarnost, nego iluzija, ili u najboljem slučaju tek odbljesak one prave stvarnosti, to jest da su svi fenomeni i oblici ovoga svijeta, kao i svi naši čini (sve čega se možemo latiti i što u ovom životu možemo postići) prolazni i nestvarni, a njihova je važnost potpuno iluzorna, ako svoju bit i usmjerenje ne primaju od nadsvijeta (koji je jedina smislena stvarnost), ako u njemu ne sudjeluju i ako se bitno ne odnose prema njemu.

Zato je ono najviše - utjelovljenje samoga Beskraja, osobnoga Boga, kroz Njegova Sina, u ovaj naš svijet, najveća i najuzvišenija tajna svemira, a Krist je vrhovno središte smisla, istine, vjere i stjecište je naše žeđi za njima.

Bog koji je čovjeka spasio i svom se stvorenju objavio, prišavši mu na najneposredniji, najdublje osobni način (jer čovjek je poglavito osoba), pa se utjelovio u naše mukotrpno, proturječno postojanje i donio nam vrhovnu ljubav, skrb, svoju izravnu riječ i prisnu vezu s nama inače nespoznatljivim i nedohvatljivim nadsvijetom - po svemu tome duboko nadilazi sva druga božanstva i sve druge vjere. Kristova osoba, kroz koju nam se Bog posve približio, tema je o kojoj možemo najdublje meditirati, a da je nikad ne iscrpimo. To utjelovljenje iz Nedogleda kao najviša istina i konačno izricanje nespoznatljivoga u spoznaju o spasonosnu nauku, kruna je svih nagovještaja i odsjaja što smo ih spomenuli. Privlačnost, konačnost i besmrtna dubina Kristove osobe tražitelju smisla govore da je krajnja istina, ako uopće postoji, upravo tu, u najvećoj tajni: Božjem utjelovljenju, prema kojemu se čovjek mora odrediti, prihvatiti ga ili odbaciti, jer Krist spašava i ponovno stvara svijet - u smislu.

Marijan VOGRINEC

Vječna tišina

Davoru

Tamo su tri izmišljene boje
Tamo su tri izmišljene boje
Tamo je hladna zemlja
i put koji nema početka ni kraja
Žarkoga čela kročiš u ništa
Ideš
Posustaješ
i ne znaš gdje je smiraj
gdje ćeš stati
gdje ćeš zadnji dah
pretopiti u pokajanje
(ako ga ima)
Tamo su tri izmišljene boje
kojima krv daruješ
Ideš
Posustaješ
Posustaješ
Sve je unaprijed određeno
Više nema natrag
Dodirnuli smo dno
a to nije ono što smo sanjali
Tamo su tri izmišljene boje
neki ljudi
neki san
neka lijepa slika
neka toplina kojoj se nikada nećeš prikloniti
Jesmo li vrijedni gubitništva
nekoga kraja
gdje se više ne poznajemo
gdje mrak
nadilazi čula
i jeza prodire u pore
Tamo su tri izmišljene boje
Bljesak tišine
Dubina do nespoznaje
Grč
Riječ kojom nitko niko nikomu ništa ne dokazuje
Tako duboko i jako
prodireš u svitanje
u čelo
u zjenicu
u kaplju što iskonom rudi
Tamo su tri izmišljene boje
a mi smo sami
sa svojim izmišljenim licem
Sada
kad je kraj
uistinu smiraj
i dah koji posustaje
kad više nema natrag
i ne možeš dalje
što ćemo sami sa sobom
što s bratom
možda
s druge strane
što sa sestrom
što s majkom kojoj za križ nema zamjene
Tamo su tri izmišljene boje
kuća na vrhu
zeleno bukovlje svakog proljeća
veliko ništa
Je li ti hladna ova smrzla zemlja
ova vlat koja će zelenom opet bujati prema nebu
je li mirna breza
kojom lahor dolazi na šapat
velika planina
tuđem namijenjena
Budi ti mir
budi pitom pokrov
čista toplina
i oprost
Ima nas mnogo uzaludnih
Bijelih od nevidjelice

Tužnih
i tragajućih
Tamo negdje
daleko
san neka ti bude blag
i samo svjetlo
među travama

tihi bruj pčela
raskoš maslačka
pohod blaga sna
uvijek podne
ono zvono iz djetinjstva
vječna tišina
meko uzglavlje

Ante TIČIĆ

Vukovar

Tutnjava ubija grad.
Oblak prašine zatamnio sunce.
Zamagljen Dunav krvari.
Jeka strave skriva svetost mozaika
usirene krvi nevinih.
Branioci s krunicom oko vrata
pogledima skamenjuju silnike.
Travnjaci i cvjetnjaci
opustjeli.
Mržnja zloduhâ širi zadah truleži
ubijene ljubavi.
Nad sravnjenim zvonicima
Vjetar zaglušnu
salvu psalama bruji.
Ranjena Vukovarska Golubica je
pobjegla iz gnijezda.
Umrtvljen grad
stoički trpi.
Ruševinama klecavo tromim
koračajima pijani
hladno-pogledi bradati buljookâ pustoše.
A kažu da grad je njihov.
Lažu.
Duh istine nad zlodjelom
u njem bdije -
čeka rodoljube Hrvate.

1991.

Radovan TOLJANIĆ

Bijelo jutro

Otvorih prozor širom
Majka i ja
-na međi stvarnosti i sna-
promatramo čaroliju jutra

Snježne pahulje dršću
nad bljedosivim zrcalom od mora...

Jutra, ove jeseni

Jutrima ptice pjevaju
u krošnjama...
Ove jeseni trepere
nad nama
umjesto lišća

Modri mjesec gasi
-jednu za drugom-
kristalne zvijezde

More se budi
i prati me
dok prolazim bijelim žalom...

Tomo VEREŠ

Značajan prevoditeljski opus Augustina Pavlovića

Zamoljen da prikažem jezgrovito prevoditeljsko djelo našega jubilarca dominikanca o.Augustina Pavlovića* po kojemu je nazočan u hrvatskom općinstvu s doličnom reputacijom, pristao sam bez oklijevanja, i to u prvom redu zbog toga što sam zapravo ja glavni - i sretni - krivac što se o. Augustin upustio u avanturu prevođenja djela Tome Akvinskoga na hrvatski. To ga je zacijelo stajalo mnogo napora i ponekih zdravstvenih tegoba, ali je svojim prijevodima nedvojbeno uvelike obogatio duhovnu, filozofsku i teološku literaturu u Hrvatskoj, kojoj su takvi prijevodi bolno nedostajali, a svoje ime trajno zapisao ne samo u knjigu povijesti domovinske filozofije i teologije, nego također - nadamo se - i u Knjigu života.

Budući da čovjekov život prethodi njegovim djelima i uvjetuje ih, valja ponajprije iznijeti nekoliko osnovnih biografskih podataka o našem slavljeniku. Rođen je u Dolu na Hvaru 30. studenoga 1916. Na krštenju je dobio ime Šimun. Pučku školu je pohađao u rodnome mjestu (1922-1927), građansku školu u Starom Gradu na Hvaru (1927-1930), klasičnu gimnaziju u Bolu i Dubrovniku (1930-1936), gdje 1936. - nakon ispita zrelosti - ulazi u Dalmatinsku dominikansku provinciju i dobiva redovničko ime Augustin. Filozofiju je studirao na Dominikanskom visokom učilištu u Dubrovniku (1937-1938) i Olomoucu u Češkoj (1938-1939), gdje svršava cijeli teološki studij 1943. okrunivši ga naslovom "lektora" (profesora). Godine 1942. zaređen je za svećenika. Predaje filozofske i teološke predmete u Olomoucu do 1950., zatim - nakon višemjesečne internacije u koncentracionim logorima Češke i Moravske - od 1951. u Torinu. Odgojitelj je dominikanskih novaka i studenata u Dubrovniku (1955-1966), godinu dana ravnatelj visokoga filozofsko-teološkoga učilišta. Od 1967. živi u Zagrebu i obavlja razne dužnosti: tajnika i arhivara Hrvatske dominikanske provincije, profesora dogmatske teologije na Katehetskom institutu Katoličkoga bogoslovnog fakulteta, pastoralnoga djelatnika i voditelja župskoga Karitasa za što mu je dodijeljeno priznanje "Europski krug - European circle" (1995).

Surađivao je od rane mladosti brojnim člancima u domaćim i inozemnim glasilima, časopisima i drugim publikacijama: *Akvinac* (Dubrovnik), *Analecta Sacri Ordinis Fratrum Praedicatorum* (Rim), *Bogoslovska smotra* (Zagreb), *Croatica christiana periodica* (Zagreb), *Enciclopedia filosofica* (Firenze), *Filozofska istraživanja* (Zagreb), *Obnovljeni Život* (Zagreb), *Osoba i duh* (Madrid), *Sapienza* (Rim), *Svesci* (Zagreb), *Vjesnik Hrvatske dominikanske provincije* (Zagreb) čiji je bio dugogodišnji urednik itd.[1] Posebno se ističu analitičkom prodornošću njegove studije o Aristotelovu i Akvinčevu poimanju žene (usp. *Obnovljeni Život*, 1990, 1992) i o odnosu Tome Akvinskoga prema arapskom filozofu Averroesu (usp. *Filozofska istraživanja*, 1992).

---

* Riječ na predstavljanju zbornika *Dijalog-Dialog* (Zagreb-Mainz 1996) objavljenog u čast Augustina Pavlovića OP u povodu 80. obljetnice njegova života 29. studenoga 1996. Ovaj tekst je znatno proširena inačica usmenoga priopćenja.

1 Vidi potanje o svemu: Petar M. Radelj, *Osamdeset godina života i rada dominikanca Augustina Pavlovića. Bio-bibliografija*, u: *Dijalog-Dialog* (prir. F. Prcela), Nakl. zavod Globus itd., Zagreb 1996, str. 389-411.

Prof. Augustin Pavlović osobito se afirmirao kao plodan i pouzdan prevoditelj kapitalnih filozofsko-teoloških djela Tome Akvinskoga na hrvatski. Doduše, on je već 1976. počeo prevoditi kraće tekstove ili manje rasprave Augustina Hiponskoga, Alberta Velikoga, Augustina Kažotića, Katarine Sijenske, Gennadiosa Scholariosa i Silvestra Syropoulosa, Franje Petrića, Đure Baglivija, Simeona Čučića, Ivana Pavla II, povijesne tekstove o Karlovačkom (1699) i Požarevačkome miru (1718), zakonodavne tekstove dominikanskoga reda itd. Osim latinskoga prevodio je sa starogrčkoga, talijanskoga, francuskoga, španjolskoga, njemačkoga, engleskoga i češkoga jezika. Ali nema nikakve dvojbe da su mu najznačajniji prijevodi Tominih filozofsko-teoloških djela objavljeni od 1981. godine do danas. Neka mi bude dopušteno da podsjetim na to važno polazište zadnjih dvadesetak godina p. Augustinova života.

Pavlovićevi prijevodi Akvinčevih djela

Kada sam 1979. godine završio svoj rukopis "Toma Akvinski: Izabrano djelo" i predao ga Nakladnom zavodu Globus da se tiska, sjetio sam se da su u toj knjizi zastupljena, doduše, sva područja filozofije i teologije, pa čak i Tomino pjesništvo, ali nema ni jednoga jedinoga retka iz njegovih propovijedi održanih na pučkom jeziku u Napulju 1273. godine. Budući da sam u to vrijeme bio zaokupljen nekakvim, uglavnom sizifovskim dijalogom s Marxom i marksistima te zadaćama Tajništva Biskupske konferencije za one koji ne vjeruju, nisam mogao istodobno prevoditi i spomenute Akvinčeve propovijedi, nego sam predložio o.Augustinu da to on učini. A ocu Augustinu - znamo iz iskustva - ne treba mnogo da prihvati dobre prijedloge. Svojom poznatom marljivošću i ustrajnošću prionuo je teškom i odgovornom poslu koji je nakon dvije godine urodio željenim plodom: knjigom *Stožeri kršćanske vjere* koja je objavljena u Splitu (Symposion) 1981. godine. Bijaše to pater Augustinov prevoditeljski prvijenac u 65. godini života! Za ohrabrenje onima koji se boje starosti i bolesti ili su možda već kapitulirali pred njima...

U vezi sa spomenutom knjigom valja naglasiti da ona nije samo prijevod - što je, naravno, već i samo po sebi vrlo teško dvojezično umijeće koje zahtijeva odlično poznavanje i latinskog i hrvatskog jezika - nego je također Pavlovićev pronicav prikaz Tomina propovjedničkoga lika i djela u uvodu, mnogih značajnih bogoslova iz prvih kršćanskih vremena koji se u propovijedima spominju, te tumačenje nekih ključnih teoloških pojmova i crkvenih događaja u bilješkama bez kojih bi prijevod bio nerazumljiv. Prema tome, pater Augustinov prevoditeljski prvijenac - kao i svaki njegov drugi prijevod - nije samo filološko, jezikoslovno djelo, nego je ujedno sinteza njegova teološkog, filozofskog, prirodoznanstvenog i povijesnog istraživanja i znanja.

Ohrabren dobrim prijemom toga propovjedničko-katehetskoga prvijenca o.Pavlović se osmjelio, na poticaj provincijala o.Marinka Zadra, i uhvatio se u koštac s mnogo težom zadaćom 1982. godine, tj. s prevođenjem i tumačenjem kapitalne *Sume protiv pogana,* bremenite osebujnom aristotelovskom i skolastičkom filozofsko-teološkom terminologijom koja je u mnogo slučajeva gotovo neprevodiva. No naš je subrat u šest i pol godina apsolvirao i taj vrlo teški posao, darujući tako hrvatskom kulturnom i znanstvenom općinstvu prvu i dosada jedinu *Sumu* u cjelovitu prijevodu. To je, ako se ne varam, i svojevrstan rekord u svjetskim razmjerima jer nijedan drugi

narod nije uspio u tako kratkom vremenu prirediti dobar prijevod *Sume protiv pogana* kao što je Pavlovićev hrvatski. U Francuskoj su npr. tri dominikanca radila deset godina na svome prijevodu (1951-1961), dok su dva Nijemca u petnaest godina obavila tek polovinu posla.

Nezaustavljiv u svome prevoditeljskom poletu i tomističkom mudroljublju - koji su također izraz njegova domoljublja! - o.Augustin nakon prijevoda *Sume protiv pogana* i dalje iznenađuje našu javnost novim pothvatima i djelima. Prije svega, prevodi na hrvatski dva vrlo aktualna ekumensko-dijaloška djelca Tome Akvinskoga, tj. *Protiv zabluda Grka* i *O razlozima vjere* od kojih se prvo odnosi na pravoslavce a drugo na muslimane, te ih 1992. godine objavljuje pod naslovom *Razgovor s pravoslavnima i muslimanima* (Nakladni zavod Globus i Školska knjiga, Zagreb). U uvodu te knjige piše magistralnu raspravu, zapravo cijelu knjigu od 140 stranica, o Tomi kao preteči suvremene ekumenske i dijaloške misli.

Nakon toga u posljednje četiri godine sve svoje napore usredotočuje na prevođenje i tumačenje Akvinčevih jedanaest značajnih filozofskih djelca da bi na taj način približio Tominu izvornu filozofsku misao onim hrvatskim intelektualnim krugovima koji je ili uopće ne poznaju, ili je krivo shvaćaju. Rezultat toga rada su dva golema sveska od oko tisuću stranica objavljena pod naslovom *Opuscula philosophica* (Demetra, Zagreb) od kojih je prvi izdan prošle godine, a drugi smo dobili upravo prije tjedan dana.

Sada o. Pavlović radi na novoj knjizi u kojoj kani prikazati srednjovjekovne sveučilišne rasprave i ilustrirati ih prijevodom Tominih tzv. *Svaštica* (Quaestiones quodlibetales) i *Prijepornih pitanja* (Quaestiones disputatae).

Uzimajući u obzir sve što je naš subrat dosada učinio, na čemu sada radi i što kani ubuduće učiniti, dobiva se dojam da je on u 80. godini života tek na pola puta svojih velikih intelektualnih ostvarenja! Ako je ovaj dojam možda pretjerano optimističan, ipak je nesumnjiva činjenica da je danas pred nama autorov impozantan prevoditeljski opus Akvinčevih filozofskih i teoloških djela koji obuhvaća - govoreći jezikom brojki - četiri velika naslova, šest krepkih svezaka, jednu reprezentativnu *Sumu,* sedamnaest manjih djela i oko 3500 stranica.

Aktualnost i prosudba Pavlovićevih prijevoda

U ovome drugome dijelu svoga izlaganja želim ukratko ukazati na aktualnost prevedenih Tominih djela jer se bojim da su ona još i danas više predmet divljenja, hvaljenja, čašćenja i slavljenja nego pozornoga čitanja, produbljenoga razmišljanja i živih rasprava sa suvremenim zbivanjima u domaćoj Crkvi i u našem svijetu. Bojim se doista da su ti prijevodi, nakon što su bili promovirani i promotivno uzveličani, dospjeli u mauzoleje zaborava, tj. na police knjižnica i arhiva, gdje ih već prekriva debela prašina. Ti prijevodi nisu naime prisutni ni u našem propovijedanju, ni u našoj katehezi, ni u predavanjima, napisima, studijama i prosudbama, pa čak nisu jednostavno zabilježeni, a kamoli prikazani i brižljivo analizirani u nekim našim crkvenim časopisima kojima bi to morala biti jedna od glavnih zadaća. A to se jamačno događa zato što se općenito misli da su jezik i poruka tih prijevoda zastarjeli pa je dovoljno da ih uljudno pohvalimo kao spomenike časne starine, a mi se u praksi povodimo - da ne kažem zavodimo - za sasvim drukčijim misaonim vodičima i uzorima. U tom pogledu slični smo onima koji staroga

Bacha, Händela, Mozarta i Beethovena hvale kao najveće glazbenike svijeta, a svoj tranzistor uvijek otvaraju na pop i rock glazbu, - kojima inače svaka čast.

Pogledajmo dakle, makar letimično, u čemu je aktualnost Tominih *Stožera kršćanske vjere, Razgovora s pravoslavnima i muslimanima, Sume protiv pogana i Filozofskih djelca* (Opuscula philosophica) u prijevodu i prezentaciji o.Augustina.

a) *Stožeri kršćanske vjere,* koji sadrže zapravo Akvinčeve propovijedi o Apostolskom vjerovanju, Očenašu, Zdravomariji te o dvjema zapovijedima ljubavi prema Bogu i bližnjima i o Deset Božjih zapovijedi, usredotočuju čitateljevu pozornost na ono što je doista bitno u kršćanstvu, tj. na ono što čovjek treba *vjerovati*, čemu se treba *nadati* i što treba *činiti* da bi postigao spasenje. Pritom je način izlaganja tako jasan, jednostavan, slikovit i uvjerljiv da je svakome razumljiv i prihvatljiv, što se zacijelo ne može kazati o mnogim današnjim propovjedničkim i katehetskim priručnicima.

Osobito je aktualno Tomino shvaćanje uzroka masovne nevjere i praznovjerja, što uvijek zadaje velike brige vjerskim zajednicama. Po njemu ta pojava nije rezultat ateizacije, sekularizacije ili nekoga urođenog vjerskog indiferentizma, kako se često pogrešno misli, nego je posljedica čovjekovih iskonskih mnogobožačkih, politeističkih nagnuća. Čovjek naime svoj naravni religijski potencijal kobno usmjerava prema samome sebi i prema zamamljivim vrednotama ovoga svijeta te ih apsolutizira u božanstva. Problem nevjere nije dakle u tome što bi Bog bio odsutan iz života ljudi, nego naprotiv u tome što im je život ispunjen krivim bogovima (usp. str. 35-37). Pripomenimo da Krist, apostoli i starozavjetni proroci također ne poznaju problem ateizma nego politeizma, tj. bogova oholosti, lakomosti, mržnje, osvetoljubivosti, bogatstva, trbuha, pijanstva, spolne razuzdanosti, nepravednosti i naročito bogolikih političkih vlasti. To su pravi suparnici kršćanstva i vjere u Boga, a ne neka misaona ili verbalna negacija Božjega postojanja. Budemo li, dakle, pomnjivo čitali Tomine *Stožere kršćanske vjere,* suočit ćemo se s gorućim problemima naviještanja Kristove poruke u propovijedanju i katehezi i znat ćemo s kakvim se gigantskim silama i danas trebamo hvatati u koštac.

b) Ako je točno što sam rekao o propovjedničko-katehetskoj aktualnosti Tominih *Stožera kršćanske vjere,* onda nema nikakve dvojbe da je pater Pavlovićev prijevod *Razgovor s pravoslavnima i muslimanima* najaktualniji i najpotrebniji Crkvi u Hrvata upravo u ovome pokoncilskom razdoblju traženja suživota s inovjercima i nevjernicima, napose njezinoj istraživačko-teološkoj misli i ekumensko-dijaloškim pothvatima.

Na poseban način želim naglasiti izuzetnu vrijednost pater Augustinova opširnog i temeljitog uvoda. Taj je uvod hrabro istinoljubiv do kraja: baš dominikanski! Autor ni malo ne izbjegava vrlo osjetljive teškoće svoje teme i ne prešućuje poneke Tomine povijesne ograničenosti i stranputice u razgovoru s pravoslavnima i muslimanima. On npr. upozorava da se Toma nekritički služio *Knjižicom* (Libellusom) biskupa iz Cotrone Nikole iz Drača na temelju koje je, po želji pape Urbana IV., trebao prosuditi teološku misao istočnih crkvenih otaca - što je kasnije i sâm primijetio pa se s njom više nije služio - iako mu je osobni stav prema tim ocima bio vrlo pozitivan. Mnogi otački tekstovi u *Knjižici* znatno se razlikuju od izvornih grčkih tekstova, a više njih uopće ne potječe iz autentičnih djela grčkih otaca, što je Tomu zavelo na ekumensku stranputicu u pogledu sugovornikova identiteta. Nadalje, Akvinčeva rasprava s islamom ne uzima u obzir činjenicu da se on smatra autentičnom religijom u kojoj je Božja objava dosegla svoju završnu točku.[2] Ukratko, pater Pavlovićeva prezentacija Tomine ekumenske i dijaloške rasprave je istinita, povijesno dobro obaviještena i što je nadasve važno istaknuti: ona je iskreno samokritična, čime ispunja jedan od bitnih uvjeta suvremenog ekumenizma i međureligijskoga dijaloga. Po mome sudu ovo je pater Augustinovo najbolje djelo.

c) Ova će tvrdnja zacijelo mnoge iznenaditi a možda i šokirati: "Zar nije prijevod *Sume protiv pogana* u dva reprezentativna sveska od 2200 stranica", pitat će dotični, "neusporedivo značajnije djelo od dviju malih rasprava u knjizi od 266 stranica"? Svakako, *Suma protiv pogana* je, nakon *Teološke Sume*, nedvojbeno Tomino najznačajnije djelo. U njoj najjasnije dolazi do izražaja Akvinčeva težnja za usuglašavanjem ljudskoga razuma i kršćanske vjere. Ona je u doba krvavih ratnih sukoba XIII. stoljeća između različitih vjera i svjetonazora prva postavila temelje nenasilne, razumske konfrontacije i komunikacije među ljudima Istoka i Zapada, vjernika, nevjernika i krivovjernika (usp. knj. I, pogl. 1. i 2.). Stoga je doista vrlo aktualna i u današnjem svijetu. Naime, danas su, unatoč propasti komunizma u nas i u Europi, još uvijek veoma moćne dualističke težnje koje neprestano suprotstavljaju razum i vjeru, politiku i etiku, Crkvu i svijet, Boga i čovjeka gurajući ih prema apokaliptičkim sukobima. Pavlovićev prijevod *Sume protiv pogana* jamačno će pridonijeti prevladavanju te antagonističke situacije u Hrvatskoj. I to ne samo na teorijskom planu, nego i na praktičnom. Zato smatram da je u ovome napetom povijesnom razdoblju zaista prijeko potrebno temeljito proučavati *Sumu protiv pogana*, aktualizirati je i provoditi u djelo njezinu univerzalnu, božansko - ljudsku poruku pomirenja svih opreka i usklađivanja svih razlika.

Ali u ovo prvo hrvatsko izdanje toga kapitalnoga djela, kao što sam pokazao u svojim recenzijama[3], potkrale su se neke pogreške neovisne o prevoditelju, koje umanjuju vrijednost njegova rada kao i cjelokupnoga djela. Prije svega, autentičan naslov djela je *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium* (Knjiga o istini katoličke vjere protiv zabluda nevjernika), a ne *Summa contra gentiles* (Suma protiv pogana), kako izričito upozorava o.Augustin u svome uvodu (str. 25*). Potonji naslov neminovno navodi neopreznoga čitatelja u napast da to djelo pogrešno shvati kao neki polemički - da ne kažem huškački - zbornik protiv pogana i muslimana[4], što on nije.

Toma naime ne piše svoje djelo prvenstveno protiv nekoga, nego *o nečemu*, tj. o istini katoličke vjere, dok se na stranputice i zablude inovjernika i nevjernika razložno osvrće tek ukratko i na kraju pozitivnoga traženja istine.

Osim toga, latinski tekst hrvatskoga izdanja koji je reproduciran da bi omogućio znanstveno provjeravanje prijevoda nije, na žalost, pouzdan jer su nepažnjom prepisivača (i/ili tiskare?) učinjene brojne pogreške koje se moraju ukloniti dodatkom "Errata

2 O razlozima tih ekumensko-dijaloških nesporazuma u XIII. stoljeću kao i o problemu suvremenih nesporazuma vidi: T. Vereš, *Zagonetna šutnja o Akvinčevom "Razgovoru s pravoslavnima i muslimanima"*, u bilj. 1. navedenom zborniku, str. 247-255.

3 T. Vereš, *Akvinčevo kapitalno djelo na hrvatskom*, u: *Marulić*, br. 5, 1995, str. 913-917; Isti, *Akvinčeva "Suma protiv pogana"*, u: *Filozofska istraživanja*, br. 2(61), 1996, str. 529-538.

4 Tako F. Zenko smatra da Toma u *Sumi protiv pogana* vodi "doktrinarni rat" kršćanskog Zapada protiv Istoka, što nema ništa zajedničko ni sa sadržajem, ni s izvornim naslovom toga djela (usp. *Herman Dalmatinac 11/12. st.: putokaz u tamno porijeklo evropske znanosti* u: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, br. 1-2, 1986. str. 25.

corrige" u svakoj knjizi. Besprijekorna reprodukcija latinskog izvornika je tim potrebnija što smatramo da neki ključni filozofski termini kao "substantia" (bivstvo), "accidens" (pripadak, prigodak), "forma" (lik), "intuitus" (pogled), "habitus" (stanje pripravnosti) i drugi nisu ispravno prevedeni.

Napokon, koliko god su pater Augustinove bilješke u oba sveska i uvod u prvome svesku po sebi vrlo dobri i instruktivni, u njima ipak nedostaje aktualizacija Akvinčeve misli u odnosu na suvremena filozofsko-teološka gibanja, što je glavna odlika njegova prijevoda *Razgovor s pravoslavnima i muslimanima*. Nadam se da mi se neće zamjeriti na ovim dobronamjernim primjedbama iznešenima u duhu ljubavi prema istini koja je u nas dominikanaca iznad svega.

d) *Filozofska djelca* (Opuscula philosophica)[5] u dvojezičnom latinsko-hrvatskom izdanju znače prvorazredan izdavački događaj i bitan doprinos proučavanju Tomine filozofske misli u Hrvatskoj koja je donedavno bila poznata samo po Premecovim i Verešovim prijevodima triju manjih djela: *O biću i biti* (De ente et essentia), *O vječnosti svijeta* (De aeternitate mundi) i *O kraljevstvu* (De regno). Pavlovićev dvotomni prijevod sadrži jedanaest manjih djela: *O jednosti uma* (De unitate intellectus), *O odijeljenim bivstvima* (De substantiis separatis) i *O gibanju srca* (De motu cordis) u prvome svesku, te *O počelima naravi* (De principiis naturae), *O spajanju prapočelâ* (De mixtione elementorum), *O počelu pojedinjenja* (De principio individuationis), *O tajnovitim radnjama naravi* (De operationibus occultis naturae), *O rasuđivanju pomoću zvijezda* (De iudiciis astrorum), *Knjiga o ždrijebanju* (Liber de sortibus), *O biću i biti* (De ente et essentia) i *O sedmicama* (De hebdomadibus) u drugome svesku.

Glavna je odlika ovih dvaju svezaka što je latinski tekst uzet iz najboljega kritičkog izdanja "Leonina" Akvinčevih *Opera omnia* (1882 i sl.), osim u slučaju djelca *De principio individuationis* - reproduciranoga prema Spiazzijevu priručnom izdanju iz 1954. - kod Mariettija u Torinu koje ne samo da nije objavljeno u spomenutom kritičkom izdanju, nego neće ni biti objavljeno jer ga stručna leoninska komisija smatra neautentičnim zbog više razloga. Naš izdavač i prevoditelj zacijelo imaju svoje razloge zašto su ipak to djelce prihvatili i objavili u svojoj ediciji.

Prof. Pavlović se u svojim uvodima obilno koristi uvodom leoninskog izdanja u svako pojedino djelce izlažući opširno problem njegove autentičnosti, vremena njegova postanka, te prikazujući razne rukopise, tiskana izdanja i prijevode na žive jezike od XIV. stoljeća do danas. Tako nam priopćuje vrlo pouzdane podatke o tim djelima pa je uz besprijekorno reproducirani latinski tekst sasvim pouzdani vodič u traganju za Tominom autentičnom filozofskom mišlju. Doduše, može se postaviti pitanje jesu li baš svi povijesni i bibliografski podaci o raznim rukopisima i drugim činjenicama korisni hrvatskom čitatelju kojemu je prije svega potreban temeljit uvod u doktrinarni sadržaj pojedinoga djela i određena tematska aktualizacija toga sadržaja. Naravno, ta je doktrinarna aktualizacija nazočna u ponekim bilješkama, osobito u drugom svesku, ali nije tematizirana u uvodu. Sličnu primjedbu iznosi i recenzent Mihaela Girardi Karšulin: "Općenito se može reći da je ovo izdanje besprijekorno opremljeno filološkim i znanstvenim aparatom, no lociranje Tomina mišljenja u horizontu suvremenih povijesno - filozofskih studija nije posebno tematizirano."[6]

Prijevod o.Augustina učinjen je studiozno uz upotrebu takoreći svekolike raspoložive literature o svakom pojedinom djelcu. Nadam se da neću umanjiti vrijednost prijevoda ako iznesem neke primjedbe i postavim neka pitanja. U prijevodu se često rabe neologizmi "jednost" (unitas), "dobrost" (bonitas) i "raznost" (diversitas) a da im se ne tumači specifična sadržajna razlika u odnosu na uobičajene termine "jednota", "dobrota" i "različitost". Zar su to istoznačnice? Ako jesu, onda je bolje izbjegavati neologizme koji kod čitanja filozofskih tekstova mogu izazvati samo nedoumicu i zabunu. Ne kanim ponoviti primjedbe o jednoznačnom prevođenju nekih temeljnih višeznačnih latinskih izraza koje sam iznio u svojim recenzijama navedenima u bilješci 2, no smatram potrebnim upozoriti na nove netočnosti i nejasnoće u drugom svesku. Na str. VII, 24. itd. rečenica "Privatio est principium per accidens" prevodi se "Lišenost je počelo 'stjecajem okolnosti'", što je za hrvatskoga čitatelja vrlo nejasno. Bilo bi mu jasnije da se "principium per accidens" preveo "slučajno počelo". U djelcu *De operationibus occultis naturae* (str. 125-155) izraz "operatio" stalno se prevodi "radnja". No očito je da je subjekt radnje samo čovjek, tj. čovjek radi, dok narav djeluje. U *De ente et essentia* (str. 272) važna sintagma "veritas propositionum" prevodi se "istina iskazâ", a trebalo je "istina rečenicâ" jer "iskaz" je "enuntiatio", a "rečenica" "propositio".

Unatoč ovim primjedbama potrebno je naglasiti da Pavlovićev hrvatski prijevod Akvinčevih *Opuscula philosophica* ne znači samo obogaćenje domaće tomističke filozofske literature, nego uopće filozofiranja u nas jer unosi u nj jedno novo misaono obzorje. To je obzorje izazovno okarakterizirao i aktualizirao izdavač na početku drugoga sveska riječima G. K. Chestertona: "Djelo sv. Tome ima konstruktivno svojstvo, kojeg nema većina sistema nakon njega. On naime gradi kuću, dok noviji mislioci ispituju prečke ljestava, (...) i uopće raspravljajući mogu li načiniti alat za izgradnju kuće. Akvinac je s umskoga gledišta za čitav vijek ispred njih... on je odmakao pred naše doba. On je, doista prebacio most preko ponora prve sumnje, tamo našao stvarnost i na njoj počeo graditi. Većina modernih filozofija nije filozofija, nego filozofska sumnja, tj. sumnja može li uopće postojati neka filozofija."[7] Po sebi je razumljivo da ovo Chestertonovo izazovno mišljenje ne traži oduševljene pristaše, nego razložne sugovornike. Za nj naime Toma nije filozofski idol, nego sutražitelj istine bitka. Jer: "Filozofija se ne proučava zbog toga da se zna što su ljudi mislili, nego što je istina u zbilji."[8] Ovo bi načelo moglo znatno pridonijeti produbljivanju suvremene hrvatske filozofske misli koja je možda previše zaokupljena istraživanjima o tome tko je što mislio.

*
* *

5 Ovaj je prikaz izostavljen u usmenoj prezentaciji Pavlovićeva prevoditeljskoga djela.

6 Usp. *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, br. 1-2, 1995, str. 343

7 Usp. G. K. Chesterton *Saint Thomas Aquinas*, New York 1958, str. 186-187.

8 S. Thomae Aquinatis, *In libros Aristotelis De caelo et mundo expositio*, Lib. I, lec. 22, n. 8, Marietti, Taurini-Romae 1952, str. 109.

Na kraju ovoga izlaganja - uz iskrene čestitke svečaru na 80. obljetnici života i na svemu što je učinio za Crkvu, za Red, za Hrvatsku dominikansku provinciju i za hrvatski narod potkraj ovoga drugoga tisućljeća - želim iznijeti jedan važan suradnički prijedlog za treće tisućljeće. Predlažem dakle o.Pavloviću da cjelovito prevede i protumači Tominu raspravu o Trojedinome Bogu u I. dijelu *Sume teologije* (qq. 27-43), dok bih ja to učinio s uvodnom raspravom o naravi teologije i o jednome Bogu (qq. 1-26), tako da se dolaskom trećega tisućljeća napokon počne ostvarivati velika želja naše dominikanske provincije i hrvatskoga naroda da dobijemo *Teološku Sumu* na hrvatskom jeziku. Ali ne *Sumu* okrenutu prošlosti, nego također i osobito aktualiziranu prema sadašnjosti i budućnosti.

Oče Augustine, sretan put u treće tisućljeće...

Ante STARČEVIĆ

Izložba

Tisuće pasa, velikih moćnih
i tusuće male štenadi
kao moj dlan.
Mnoštvo mladosti i svijeta.
Uzbuđenje je veliko, internacionalno!
Sjaje zlatni pokali, diplome,
pesje posrebrene markice
i pločice.
Lavež, dlake, smrad.
Pušu se kapitalci i tresu se na zimi
pregladnjelo je štene.
Trče s psima u krug
stari i mladi,
dižu mu rep,
šire noge,
drže uši.
Jedna je mlada žena
trčala, i
držala na dojci malo dijete.
Tisuću pasa
i jedna beba na prsima majke.
Trojka: pas, majka i dijete,
Balalajka zvoni.
Uzbune nema.
Ljudi su uzbuđeni.
Čiji je pas pobjedio?
I dijete i ČOVJEKA.
Mene je neki
krmeljivi i histerični pas
ugrizao za nogu.
Srećom nije imao zubi...

Antun Jaroslav MIKŠIK

Zagreb

Sada, kada si
slobodan i glavni
i mi se sretni osjećamo.
Ipak na teške,
neke prošle dane,
često se puta
podsjećamo.

Tomo VEREŠ

Mudroljublje u "Hrvatskom općem leksikonu"

Po sebi je razumljivo da nedavno objavljeni "Hrvatski opći leksikon"* nije namijenjen stručnjaku ni jedne posebne struke, nego širem krugu čitatelja koji traže jezgrovite i točne informacije o što većem broju činjenica iz različitih područja. U tom smislu glavni urednik u predgovoru piše da ovaj leksikon "nastoji pružiti relevantan izbor vlastitih imena i pojmova od starine do naših dana kao i izbor 'ključnih' riječi iz kulture, znanosti, tehnike, gospodarstva, politike itd., koji bi udovoljio temeljnim potrebama hrvatskoga čitatelja s kraja 20. stoljeća," (str. VI). Stoga *Leksikon* prikazuje, u okviru danih mogućnosti, istaknute domaće i strane filozofe, tumači značenje pojma "filozofija" i mnogih drugih ključnih filozofskih termina. Postavlja se pitanje: Kako to čini? Došli smo do uvjerenja da je mogao mnogo bolje učiniti nego što je učinio. Pogledajmo to pobliže na nekoliko primjera.

1. Već se na prvim stranicama nalazi jedno pogrešno tumačenje ključnoga termina srednjovjekovne filozofije i teologije "actus purus", o kojemu naš *Leksikon* piše: "(lat. čisto djelovanje), u srednjovj. filozofiji, atribut koji označuje savršenstvo Božjeg djelovanja i Božje spoznaje" (str. 3). "Actus purus" znači zapravo "čista zbiljnost" koja obilježava najviše ontološko savršenstvo Božjega bića, a ne njegova djelovanja i spoznaje. Drugim riječima, posrijedi je ontološki (bivstveni) atribut, a ne operativni (djelatni) i gnoseologijski (spoznajni). Riječ "djelovanje" je na latinskom "actio" ili "operatio", a označuje prijelaznu fazu između mogućnosti i zbiljnosti, tj. djelatno ozbiljenje onoga što je u mogućnosti.

Kada bi dakle Bog bio "čisto djelovanje", kako tumači naš *Leksikon,* onda on uopće ne bi bio Bog, nego neko nesavršeno biće koje teži za ostvarenjem svojih mogućnosti: *deus in fieri.* No Bog ne nastaje i ne razvija se, nego je oduvijek i zauvijek savršen. To je bitno i po sebi razumljivo određenje njegova bića.

Kako se našemu *Leksikonu* moglo potkrasti to nesuvislo i proturječno određenje Božjega bića kao "čistog djelovanja"? Ono zacijelo izvire iz B. Bošnjakova članka u Filipovićevu "Filozofijskom rječniku" (str. 12), gdje se "actus purus" također prevodi "čisto djelovanje". No u tome članku ima i elemenata ispravnog razumijevanja sintagme "actus purus" kao "čiste zbiljnosti" jer autor u nastavku piše: "U filozofiji Tome Akvinskog actus purus je bitno određenje boga. To znači da bog nema u sebi neostvarenih mogućnosti (potentia), nego je potpun i savršen (ipsum esse subsistens)." Međutim, pisac natuknice u "Hrvatskom općem leksikonu" to nije uzeo u obzir nego je reproducirao samo nesuvisle i pogrešne elemente Bošnjakova članka.

2. Druga je krupna pogreška našega *Leksikona* sasvim na kraju u tumačenju središnjeg filozofskog izraza i pojma "zbilja" (str. 1101.), odnosno "stvarnost" (str. 949). Riječ "zbilja" se ne tumači nego se upućuje na "stvarnost", koja se pak jezgrovito definira ovim riječima: "zbirni pojam za cjelinu pojedinačnih materijalnih predmeta."

---

* u nakladi Leksikografskog zavoda "Miroslav Krleža", Zagreb, 1996.

Ovdje se dakle hrvatskim čitateljima nudi - zacijelo nekom omaškom - savršena materijalistička definicija "stvarnosti" i "zbilje": sve što ne spada među pojedinačne materijalne predmete, nije ni stvarno ni zbiljsko, već tlapnja, utvara, opsjena, izmišljotina, samoobmanjivanje itd. Autor natuknice jamačno to nije *htio* kazati, ali doista implicitno kaže isključujući iz stvarnosti cjelokupnu nematerijalnu i trancendentnu zbilju. Pogreška je nastala tako, čini se, što je *Leksikon* manjkavo reproducirao samo materijalne elemente Filipovićeve definicije stvarnosti u "Filozofijskom rječniku" koja glasi: "zbirni pojam za sve stvari, stvari kao neslobodne, bezlične, materijalne predmetnosti" (str. 317). Ali Filipović ovdje ne poistovjećuje materijalnu stvarnost sa zbiljom, poput našega *Leksikona*, nego je - slijedeći personalističku filozofiju - suprotstavlja osobi koja "osim što kao i stvar jest, posjeduje i duh, pa je prema tome više nego stvar." (*isto*). U istom smislu Filipović piše o zbilji: "Širi je pojam nego stvarnost (v.), jer osim svih postojećih stvari obuhvaća i sve doživljaje svijesti, koji također imaju obilježje zbiljske iako su samo duševne opstojnosti." (str. 360.). Dakako, Filipovićevo se personalističko radikalno lučenje između stvarnosti i zbilje može razložno staviti u pitanje jer stvarnost doista ima i sveobuhvatno ontološko značenje kao i zbilja, pa se s jednakim pravom može govoriti i govori se o duhovnoj i materijalnoj stvarnosti kao i o duhovnoj i materijalnoj zbilji. Ali nije opravdano, štoviše kobno je pogrešno poistovjećivati zbilju i stvarnost s cjelinom pojedinačnih materijalnih predmeta, kako čini "Hrvatski opći leksikon".

3. Nije i ne može biti zadaća ovoga kratkog osvrta ukazati na sve filozofski relevantne pojmove koji su u našem *Leksikonu* nepotpuno ili pogrešno definirani. Ali već dva navedena primjera dovoljno su upozorenje čitateljima da leksičku prezentaciju tih pojmova ne smiju automatski prihvaćati kao istinu, već joj moraju pristupiti kritički, razlučujući istinu od neistine. Isto tako kritički treba ispitati i prikaze značajnih filozofa, jer, sudeći po prikazu Alberta Velikoga, čini nam se da naš *Leksikon* ni na tome području ne priopćuje svagda znanstvenu istinu, plod samostalnoga rada, već jednostavno prepisuje stare pogreške. O Albertu Velikom se naime tvrdi da je bio "protivnik Platona i Sv. Augustina" (str. 15.), što ne odgovara povijesnoj istini. Albert u komentaru Aristotelove *Metafizike* izričito piše: "A znaj da čovjek u filozofiji postizava savršenstvo samo poznavanjem dviju filozofija, Aristotelove i Platonove." (Et scias, quod non perficitur homo in philosophia nisi ex scientia duarum philosophiarum Aristotelis et Platonis).[1] Albertovo prihvaćanje Platonove filozofske baštine (osim pretjeranoga simbolizma i dualizma) dokazuje i činjenica da je protumačio sabrana djela najutjecajnijega novoplatoničara u srednjem vijeku Pseudo-Dionizija Areopagite. No, čini se da autor natuknicâ o srednjovjekovnim filozofima i teolozima ne prati ni domaću ni stranu suvremenu literaturu, nego doslovno prepisuje D. Grlićeve zastarjele i netočne članke o njima u "Leksikonu filozofa" (1. izd. 1968, str. 27; 2. izd. 1983, str. 10) i u "Leksikonu JLZ" (Zagreb, 1974, str. 14). Šteta, jer smo od novoga *Leksikona* očekivali suvremenije, objektivnije i cjelovitije informacije i s područja filozofije koja je u prošlome sustavu bila podvrgnuta krupnim ideološkim deformacijama.

4. Kažemo "i cjelovitije informacije" jer *Leksikon* ne prikazuje mnoge značajne mislioce i ne definira brojne temeljne filozofske, osobito antropološke pojmove. Nisu prikazani npr. arapski filozof Avempace, autor "Vodiča usamljenika " koji je zadavao mnogo brige srednjovjekovnoj kršćanskoj filozofiji i teologiji[2]; Bijant, jedan od legendarnih sedam grčkih mudraca; Vinko iz Beauvaisa, pisac prve znanstvene enciklopedije u Europi; veliki mistici Heinrich Seuse i Johannes Tauler; filozof-teolog Francisco Vitoria, utemeljitelj međunarodnog prava, što *Leksikon* pogrešno pripisuje Hugu Grotiusu[3]; katolički društveni mislioci i djelatnici Wilhelm Emmanuel Ketteler i Franz Joseph Ritter von Buss koji su isto tako spomena vrijedni, ako ne i više, kao August Bebel, Friedrich Engels, Antonio Gramsci, Ferdinand Lassalle, Vilhelm Liebknecht, Rosa Luxemurg, Karl Marx i Clara Zetkin koji su prikazani. Od hrvatskih filozofa nedostaju Grgur Natalis Budislavić, polihistor i jedan od najplodnijih pisaca XVI. stoljeća; Ivan Polikarp Severitan, autor djela "Monoregia" (1522), najstarijega s područja političke filozofije u Hrvata[4]; Rajmund Džamanjić, pisac prvoga hrvatskoga pravopisa "Nauk za pisati dobro" (1639);Simeon Čučić, jedan od prvih stručnih filozofa novoga vijeka u Hrvatskoj[5]; Hijacint Bošković, istaknuti hrvatski tomist XX. stoljeća; estetičari Rajmund Kupareo i Zlatko Posavac itd. Odsutnost Hijacinta Boškovića je neopravdana tim više što *Leksikon* piše o hrvatskom skotističkom stručnjaku Karlu Baliću koji je pet godina žestoko polemizirao s Boškovićem o skotizmu i tomizmu te je na tu temu napisao i dvije knjige: "Sv. Toma Akvinski i drugi naučitelji" (Zagreb, 1938) i "Tomizam u svijetlu naučne i nenaučne kritike" (Šibenik, 1941) koje su bez našega tomista iz Selaca na Braču neshvatljive.

5. "Hrvatski opći leksikon" također nedopustivo oskudijeva u definiranju nekih temeljnih ljudskih doživljaja i egzistencijalnih situacija bitnih za razumijevanje čovjeka i njegova života. Ne spominju se npr. ni *čuđenje* ni *divljenje* koji su počelo filozofije, pjesništva i svakoga znanstvenog otkrića. Nema ni *ljubavi* koja je izvor svakoga života (a ima, začudo, "bijes", "mržnja" i "ubojstvo"!). Nema ni *hrabrosti*, ni *nade*, ni *očaja*, ni *mudrosti*, ni *gluposti*, ni *otkrića*, ni *prijateljstva*, ni *radosti*, ni *žalosti* (a ima "žal", "žalac" i "žalba"), ni *razboritosti* (a ima "razbojništvo"), ni *rođenja*, (a ima "smrti" i "in memoriam"), ni *spasenja* (a ima "spaljivanje"), ni *sreće*, ni *blaženstva*, ni *sudbine*, ni *tjeskobe*, ni *trpljenja*, ni *umijeća*, ni *umjerenosti*, ni *zaborava* (a ima "pamćenje"), ni *zla*, nego samo zločin i zloupotreba, i to samo u pravno-kaznenom smislu riječi.

Čini se dakle da autori filozofskih i teoloških natuknica nemaju cjelovit uvid u dotična područja, a osobito im nedostaje objektivan vrijednosni kriterij pri izboru određenih osoba i pojmova. U prilog tome mogu se navesti još neki očigledni primjeri nedosljednosti. *Leksikon* prikazuje dva poznata protestantska teologa XX. stoljeća Karla Bartha i Rudolfa Bultmanna, a zaboravlja spomenuti dva stožerna katolička teologa Karla Rahnera i Yvesa Congara koji su presudno utjecali na Sveopći II. vatikanski sabor i na druga zbivanja u Crkvi i u svijetu. Od suvremenih hrvatskih teologa prikazan je Tomislav Šagi-Bunić kao "franjevac kapucin, autor velikog broja monografija" i "ekspert na II. vatikanskome saboru", te neki drugi manje značajni teološki pisci, a izostavljen je dominikanac Jordan Kuničić, autor 32 samostalna djela i brojnih znanstvenih radova, također ekspert na II. vatikanskome saboru, moralni teolog međunarodnoga ugleda o kome je 1986. obranjena doktorska disertacija na sveučilištu u Beču[6], dok će druga uskoro biti obranjena na Papinskom sveučilištu "Gregoriana" u Rimu. *Leksikon* piše o Gabrijelu Jurkiću, hrvatskom slikaru iz Bosne, ali prešućuje Vinka Draganju, isto tako značajnoga slikara iz Splita.[7] Prikazuje Jurja Dobrilu, jednog od pokretača hrvatskog nacionalnog preporoda u Istri, a zaboravlja spomenuti Ivana

Antunovića, glavnoga pokretača nacionalnog preporoda podunavskih Hrvata i neke njegove nastavljače u Bačkoj itd.

Stavi li čitatelj pred oči sve ove krupne pogreške, nedosljednosti i propuste, te mnoge druge zbunjujuće neujednačenosti, među koje Radovan Grgec ubraja i tu da su u *Leksikon* ušli npr. pjevači kao Zdenka Vučković, a nisu istaknuti hrvatski intelektualci i umjetnici kao dr. Josip Andrić, Petar Grgec, Ante Jakšić i glasoviti Deželići[8], onda se s pravom pita: Po kojem je kriteriju rađen "Hrvatski opći leksikon"? Na njemu se nedvojbeno mnogo radilo. Na onome što je učinjeno dobro, dugujemo zahvalnost suradnicima, ali ne i na onome što je loše. Dobiva se naime dojam da se radilo bez jasnog i objektivnog kriterija, bez uvida u cjelinu gradiva, pa zato mnogi elementi nisu na svome mjestu ili ih uopće nema. Stoga bi se na ovaj *Leksikon* mogla primijeniti poznata izreka jednoga crkvenog naučitelja o Crkvi: "U njoj je mnogo toga što bi trebalo biti van, a mnogo toga je van što bi trebalo biti unutra."

Hrvatsko kulturno i znanstveno općinstvo s pravom očekuje da slijedeće izdanje "Hrvatskoga općeg leksikona" ne ponovi krupne pogreške i brojne propuste svoga prethodnika.

BILJEŠKE:

1 *Metaphysica*, I, trac. 5, c. 15, u: *Opera omnia*, Editio Coloniensis, t. XVI, p. 1, str. 89. - Na ovaj tekst smo upozorili u članku "Kršćanski filozofi i marksističkom leksikonu", u: *Obnovljeni Život*, br. 2, 1983, str. 174. i u studiji "Život i djelo Alberta Velikoga", u: Albertus Magnus, *Philosophia realis*, Zagreb 1994, str. 42.
2 Usp. T. Akvinski, *Suma protiv pogana*, III, 41, sv. 2, Zagreb 1994, str. 142-147.
3 Vidi članak "*Vitoria*, Francisco de, OP", u: *Lexikon für Theologie und Kirche*, Bd. X, Freiburg 1965, stup. 823-825.
4 S. Krasić, "Šibenski humanist Ivan Polikarp Severitan i njegova politička misao", u: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, br. 5-6, 1977, str. 7-78.
5 E. Banić-Pajnić, "Simeon Čučić. Kratak prikaz njegova najznačajnija djela 'Philosophia critice elaborata'", u: *ibid.*, str. 79-101.
6 A. Kolić, *Dr. Jordan Kunčić als Moraltheologe 1908-1974*. Doktorarbeit zur Erlangung des akademischen Grades des Doktors der Theologie an der Katholisch-Theologischen Fakultät der Universität Wien, Rattersdorf 1986.
7 D. Kečkemet, *Vinko Draganja*. Sa slikarevom autobiografijom. Split 1975.
8 R. Grgec, "Uz rub (109)", u: *Marulić* br. 6, 1996, str. 1033.

Đuro VIDMAROVIĆ

Sumorna pjesma

Jakovu Ivaštinoviću

Reci mi, napiši, poruči
- Još dok se srce žari -
Za mene najdraže riječi:
"Dobro sam, oče stari!"

Neka te nebo čuva i uči,
Kako se ljudi časni i gordi
Klanjaju svisvetskoj svijeći,
Jer zlo se samo dobrim liječi.

U jesen vlažnu što zlatom
Ulicu tihu krasi, korača
Čovjek star i tih. Šapatom

Reče - očima punim plača -
Psu starom što za njim gmiže:
Dolazi! On sutra sigurno stiže!

U Kijevu, 6. prosinca 1996. g.

Ljudi i psi

Protivnici glave dižu
- Zmijske glave otrovne -
Bijesno sikću, podlo gmižu,
Rišu slike krvave.

Otvaraju nove rane
Tijelu što zbog rata gori.
Sjećanja na prošle dane:
Bradonja Orjunu dvori

Mudro s pljoskom stare žuči,
Nemirom u rodnoj kući,
Neslogom u dragom kraju.

Crni vrani dobro znaju
Igrati se tuđom srećom,
- Hraniti nas hranom psećom.

Kijiv, 21. studenoga 1996. g., nakon gledanja emisije HRT-a "Motrišta

---

Ivan BERISLAVIĆ

Epitaf čestitu časniku

Đ. K.

Tu leži starac, nekoć čestiti časnik
hrvatske vojske, dika domobrana,
gizdav u hodu i u licu krasnik,
ponosan, hrabar, pravedan, bez mana.

N. D. H. pade. S njom duhom i vlasnik
odore dične. Doživotna rana
osta mu teška. Kad konačno glasnik
smrti ga nađe, bješe suha grana.

Uzalud sad mu Hrvatska uskrsnu
jer prvi Uskrs poput bljeska bješe
i premnogi nam za nju pomriješe.

Gospod nek' primi po zavjetu krsnu
njega i takvih istih četu vrsnu,
a nas nek' misli na njih hrabre,
tješe!

Đuro VIDMAROVIĆ

Kako je moguće biti Čečen

Zašutio je bijesni krik rata:
Sve je u vlasti ruskoga mača.
O, Kavkaza gordi sinovi,
Borili ste se i umirali užasno,
No ne spasi vas vaša krv,
Ni začarani vaši oklopi,
Ni planine, ni konji đavolski,
Ni ljubav k divljoj slobodi!
Poput Batijevog plemena
Izdat će pradjedove Kavkaz,
Zaboraviti pohlepnih mučenika glas,
Ostaviti strijele ratne.
Klancima u kojima se gnijezdiste
Prilazit će putnik bez straha,
A o vašim će skrovištima govoriti
Tamni mrmori predanja.

Aleksandar Puškin

Čečeni su preživjeli još jedan od strašnih ratova. Pokušaj da dođe do državnog suvereniteta ovaj je maleni kavkaski narod platio velikim žrtvama. Broj poginulih procjenjuje se do 100.000, a njegova veličina može se shvatiti u odnosu na ukupan broj od 800.000 duša koliko ih ima ovaj etnos.

Raspad SSSR-a donio je Čečenima nadu u mogućnost stvaranja suverene i neovisne države. Međutim, Bjeloveški sporazum odnosio se samo na Republike, članice Sovjetskog saveza, a ne na Republike, članice Ruske federacije.

Izbio je rat, jer su Čečeni proglasili samostalnom svoju državu, davši joj naziv Čečenska Republika Ičkerija. Na čelu države našao se sovjetski zrakoplovni general Džohar Dudajev, osoba čiji život može poslužiti kao paradigma za sudbinu naroda kojemu je pripadao. Rodio se u jednom od vagona kojim su godine 1944. počeli nasilno transportirati Čečene u Sibir, pod optužbom da su surađivali s Hitlerovcima. Uvjete transporta teško su podnijele bolesne, stare i nemoćne osobe, te trudnice. U hladnim i za južnjake krajnje nepovoljnim uvjetima, Čečeni su preživjeli staljinsku strahovladu i dočekali tzv. Hruščovljevo otopljivanje, kada se vraćaju u rodnu zemlju. Patnje su bile goleme, no nisu slomile iskonsku potrebu ovoga naroda da živi u slobodi.

Sovjetske vlasti nastavile su prema kavkaskim narodima primjenjivati taktiku prokušanu još u doba Carske Rusije. Iz redova samih pokorenih naroda odabirali su mladiće sposobne za vojnu ili političku službu, odvodili ih u Moskvu i ondje školovali, ali i rusificirali, kako bi nakon toga oni preuzimali vodeću ulogu u pacifikaciji i denacionalizaciji svojih sunarodnjaka. U tome su tijekom povijesti kavkaskih ratova

postizali dobre rezultate. U doba SSSR-a umjesto otvorene rusifikacije provođena je boljševizacija, ali na ruskom jeziku i s istim ciljem glede slobodoljubivih težnji i malih nacija. U tom kontekstu treba promatrati neobičnu činjenicu - u isto vrijeme dok se na čelu Gosdume Ruske federacije našao Čečen, sada već tragična povijesna ličnost, Ruslan Hasbulatov, ali kao komunist, čvrstorukaš i protivnik demokratski usmjerenog predsjednika Jeljcina, dakle kao neka vrsta neoboljševičkog internacionalista, na čelo Čečenije došao je general Dudajev, napustivši boljševičku indoktrinaciju i asimilaciju u kojoj je školovan i u kojoj je živio i postaje nacionalnim borcem protiv ruske vlasti, dakle nacionalistom.

Teško je donositi prosudbe glede međunarodnopravnog statusa Čečenije u svijetlu Bjelovežskog sporazuma, ali je činjenica da su Čečeni računali s univerzalnošću prava na samoopredjeljenje naroda.

Na Čečeniju se obrušila moćna vojna sila. Prihvatili su rat i to je ono što hladnokrvan i logičan Europejac teško može razumjeti, jer uzima u obzir odnos snaga u brojkama i ratnim oruđima. Uslijedile su slike bespoštednog razaranja. Grozni, prijestolnica Ičkerije, pretvoren je u Vukovar. Uništene su biblioteke, arhivi, škole, fakulteti, kulturno-povijesni spomenici, dakle sve ono što svjedoči o povijesti naroda, a što se ne može obnoviti, osim materijalnih dobara koji će se prije ili poslije obnoviti. Čečeni su zbog spremnosti da svi umru u borbi za slobodu stekli simpatije mnogih ljudi u svijetu. Političari su molili Ruse da budu obazriviji, jer je javnost njihovih država negodovala zbog ružnih slika, pozivali su ih da poštivaju ljudska prava. O nacionalnoj slobodi nitko nije govorio. Unutarnja stvar Ruske Federacije. Na sreću, izgleda da su u vrhu RF zaključili kako istrebljivanje Čečena do daljnjega treba obustaviti i pustiti ih da budu slobodni na svojim ruševinama i pored svojih grobova.

Čečeni su malo poznat narod. Kao i ostali narodi Kavkaza. O njima se znalo posredstvom Moskve, a to je bilo poražavajuće. Zli, divlji, podmukli, skloni mafiji i zlosilju, muslimanski fundamentalisti, zaostali u tolikoj mjeri da žene tretiraju kao stoku, uglavnom ljudi koje ne bi trebalo podržavati, a ni s njima dolaziti u bilo kakav dodir. U Rusiji su Čečeni opisani crnje nego se opisuje Sotona.

Prvi sam se put susreo s tom tužnom šovinističkom činjenicom u obitelji jednog zagrebačkog intelektualca. Promatrajući na televiziji prikazane slike razorenog grada Groznoga, dječak, sin našega Zagrepčanina, pljeskao je rukama, iskazujući zadovoljstvo onime što je vidio. "Sve ih treba poubijati! Banda čečenska! Mislili su da će pobijediti Ruse" - izgovaralo je dijete riječi od kojih sam se sledio. Taj mališan nikada u životu nije vidio Čečena i nije bio u Rusiji. Stvar postaje razumljivija ako kažem da je dječakova majka Ruskinja, udana za Hrvata. Dakle hrvatska nevjesta. Ona je govorila na usta svoga sina ono što su njoj usadili u memoriju kao istinu i kao nužan iskaz rodoljublja. U isto vrijeme Hrvatska je bila razarana, Vukovar uništen, a ona sama spuštala se u podrum zbog zračnih uzbuna.

Dugo me progonila slika plavokosog dječaka koji se raduje istrebljenju Čečena. A tada mi se pružila prilika vidjeti čečenske izbjeglice, gladnu djecu s materama koje se trzaju na pokušaj stranaca da s njima razgovara i nemoćne očeve koji se osjećaju kao vukovi u kavezu. Ta su djeca i matere bile jednako očajne kao hrvatska djeca i njihove matere koje su Srbi istjerali iz dragih roditeljskih domova. Potrudio sam se upoznati ovaj

neobičan narod. U tome su mi pomogla djela velikog ukrajinskog znanstvenika Ivana Džjube, stihovi Dmitra Pavličkа, jednog od živih klasika ukrajinske poezije i Ala Fedorovna Dudajeva, supruga sada već pokojnog generala Dudajeva, Ruskinja koja je prihvatila Čečene kao svoj narod, poistovjetila se s njima, sudjelovala u krvavom ratu, izgubila sina i supruga, a talentirana je pjesnikinja i slikarica. Kćerka sovjetskog oficira.

Ne želim ovom prilikom pisati o povijesti Čečena, već predstaviti riječi i stihove Ale Dudajeve, te pjesme Dmitra Pavličkа.

Iskreno želim da mržnja umre. Ona živi u neslobodi. Za sreću i Rusima i Čečenima, kao i svim narodima svijeta, ma kako mali bili, potrebna je Sloboda. Slobode nema bez mira, a mir može biti jedino djelo Pravde.

U Kijivu, prosinca 1996. g.

Ala DUDAJEVA

Prilog za biografiju

"Od svoje 13. godine heroj moje mašte bio je Ovod. Tu sam knjigu pročitala već u drugom razredu i iskreno govoreći, ništa nisam razumjela. Zato sam je ponovno pročitala u šestom razredu. Odjednom se preda mnom otvorio cijeli svijet. Vraćala sam se Ovudu iznova, tako da i danas znadem cijele stranice napamet. Toliko me fascinirala tankoćutna, a istovremeno jaka priroda glavnoga junaka da sam ga doživjela kao živoga čovjeka, kao svoga suvremenika. Ovod je bio intelektualac, a intelektualci su, u pravilu, slabi ljudi. A on je, sjećate li se, bio tako muževan? Muževno je znao prevladati svoju slabost. Vjerujem da je lik Ovoda mogla izmisliti samo žena. Možda mi je zbog toga tako blizak. Nikada nisam vjerovala da u stvarnome životu mogu sresti takva čovjeka. No, imala sam sreću...

Sa svojim "Ovodom" upoznala sam se u jednom malom mjestu u Kulskoj oblasti. Džohar je ondje službovao kao stariji lajtnant, nakon završene pilotske škole. I moj je otac ondje služio. Studirala sam u Smolensku i doputovala roditeljima na praznike. S Džoharom sam se upoznala slučajno. Družili smo se tri godine. To je bilo sve.

Mladi lajtnant je bio plemenit, pametan i simpatičan, s tamnim, izražajnim očima. Za početak je to bilo dovoljno. Kasnije, kada sam se zagledala, ne u njegove oči, već u njegovu dušu, fascinirao me očaj nevine duše koju su, zajedno s cijelim njezinim narodom, optužili za izdaju. Ta me duša podsjećala na uzburkanu dušu Ovoda. On je također bio u izgnanstvu i očajan, jer su ga smatrali izdajnikom. Ali ovdje su cijeli narod nazvali ništarijom. Shvatila sam da je cilj njegova života dokazati suprotno i ustati protiv nepravde. (...)

Tradicije čečenskoga naroda s kojim sam se susrela postavši Džoharovom suprugom, uvjerile su me da se karakter ove nacije njeguje još od davno posijanog kvalitetnog zrna. Ondje su tijesne međusobne veze među pokoljenjima. Genetsko pamćenje tako je snažno da se prošlost naroda čini kao sadašnjost. Na pr. čečenski je običaj da djecu od malena uče samoodricanju. Neprestani ratovi učinili su ih ratnicima

po prirodi. U planinama je često trebalo puno propatiti. Bilo je malo hrane. Ako Čečen sebe smatra dostojanstvenim čovjekom, on nikada neće pokazati da je gladan, čak ni svojoj ženi. On naprosto čeka da ga pozovu k stolu.

Kada Čečeni ulaze u kuću, pozdravljaju se s: "Budi slobodan". To je vezano uz česte ratove i snove o slobodi. Muškarac obvezatno ispušta iz ruku dijete kada mu dolazi gost. Nikada pred drugima neće pokazati nježnost prema svojoj ženi. On je tradicionalni ratnik, koji je spreman, ako je u pitanju sloboda njegova naroda, odreći se i obitelji. To je vrlo teško razumjeti ljudima druge nacionalnosti, ali je to tako: Čečeni ne pucaju na visoko, za njih je sloboda najsvetija riječ na svijetu. Za nju su spremni platiti najvišu cijenu.

(...)

Prema čečenskom vjerovanju ljubav je cvijet što cvijeta u duši. Onaj koji previše govori o svojoj ljubavi kida tom cvijetu laticu po laticu. A ukoliko se još i hvali tim čudom, od cvijeta ostaje samo gola grana.

(...)

"Sa svojim Ustavom ne treba ići u tuđi samostan." Meni se čini da Rusi žele prisiliti sve druge narode da žive po njihovu ustavu. U početku mi je puno toga bilo čudno. Moja se duša čak bunila, zašto je tako? Trebalo bi biti drugačije. Evo primjera. Najprije se k stolu zovu stariji. Kod nas prvo jedu djeca. Zatim sam razumjela. Uvažavanje starijih jamstvo je poštovanja čovjeka i uopće ljudske osobnosti. Stare ljude ne odbacuju kao suvišne i nepotrebne.

Danas mnogo ljudi Čečene smatra teroristima, zvijerima i banditima. Uključite televizor i čut ćete "sinonime": Čečen bandit, glavosječa. Malo njih će reći: ako k njima pođete s dobrim namjerama, biti ćete dobro i primljeni. Gostu se svidio neki predmet, podivio mu se - odmah mu ga poklanjaju. Ako im kažete da imaju čudesno lijepe planine, odmah vas pozovu na ovčetinu... Ali i za zlo se znaju "zahvaliti". Čečeni su odviše ponosni, a da bi mogli živjeti kao robovi.

(...)

Džohar nam je često dolazio u posjet i naprosto je oduševio moje roditelje svojim uvažavanjem starijih i galantnošću prema ženama. Iskreno govoreći, oni takvo nešto nikada nisu susreli među mojim vršnjacima.

(...)

Naravno, on se svidio i svim mojim rođacima. Preko Džohara ocjenjivali su i cijeli njegov narod.

(...)

Kada su nas odvozili iz Čečenije (proljeće 1995., op. Đ. V.) ja sam se lomila. Željela sam spasiti maloljetnog sina i unuke, one što su bili i one što su trebali doći na svijet. Istovremeno u Čečeniji sam ostavila drugu polovicu obitelji, neznajući hoćemo li se ikada više okupiti. Nikome ne želim da to proživi. Svake sam se noći molila. Molila sam se kao i cijeli čečenski narod. I tako, pomalo sklona mistici, u svojim sam molitvama osluškivala žene naših neprijatelja. Dok su padale bombe i dok je trajala paljba, nisam klonula duhom. Vjerovala sam da ćemo pobijediti. Znam da će se tamo u planinama boriti do posljednjeg Čečena. Vjerujte mi, kao majci to mi je strašno reći, jer taj posljednji može biti moj sin ili unuk. Kao čovjek koji je danas dio čečenskog naroda, ponavljam s ponosom: nacija koja je rođena slobodnom mora ostati slobodna.

Naravno, u ovim strašnim trenucima željela bih biti uz Džohara. Mislim da je i njemu bilo teško od nas se razdvojiti, iako to, po običaju, nije pokazivao, nego se šalio: "Bolje bi bilo da pođete daleko u planine, tamo je sve rascvjetano. Možete brati cvijeće. Rodne su planine najljepše utočište." Ali situacija nas je prinudila da odustanemo od branja cvijeća. Federalna se vojska približavala. Bombe su izravnavale brda. Krenuli smo.

Sada možemo održavati samo telefonsku vezu. To je za našeg malenog sina svetinja. On, kao i svi čečenski dječaci, želi u rat zajedno s ocem.

(...)

Mnogo su puta generala Dudajeva zemljaci molili da im bude državnim poglavarom i predsjednikom Nacionalne skupštine. Mnogo se puta general zahvaljivao na tome. A onda su u Tartú došle straješine bratstava i Džohar je bio svjestan da njima ne smije proturječiti. Tako smo došli u Grozni.

(...)

Džohar je napisao poemu koja završava riječima: "I umrijeti, stisnuvši se uz rodne planine."

Čečenac je mješavina Engleza i Japanca. Po manirama je blizak obrazovanom Britancu, a po svojoj prirodi i običajima nalikuje samuraju. Kada sam se ljutila na Džohara, govorila sam mu: "Do vjenčanja si bio Britanac, a nakon toga si postao samuraj."

S Alom Dudajevom je stupila u kontakt i dobila intervju poznata ukrajinska novinarka Ljudmila Kohanec. Dijelovi koje smo preveli pripadaju razgovoru koji je objavljen u "Golosu Ukrajine - glasilu Vrhovne Rade Ukrajine", br. 17 (1267), od 27. siječnja 1996. g.

S ukrajinskog jezika preveli: Vanja Švačko i Đuro Vidmarović

Ala DUDAJEVA

Molitva

Čekam te, voljeni,
danju i noću,
Kao stotine drugih žena
Što čekaju svoje muževe
Ne sklapajući oči
Šapćem, po tko zna koji put
s tobom se opraštajući,
Neka to ne bude -
posljednji put ...

S ruskog jezika preveli:
Maja Foretić i Đuro Vidmarović
Kijiv, 15. lipnja 1996. g.

Ala FJODOROVNA DUDAJEVA

Smrt Džohara Dudajeva

(...)

On se nije bojao smrti. Ja sam znala da se umorio od nje skrivati.

(...)

Te smo večeri otišli u polje, kako bi obavili dva kraća razgovora. Međutim, zatajila je dugačka žica antene i zbog toga smo telefon morali staviti na automobil. Džohar je nazvao Radio "Slobodu" i Kurbanov je pročitao priopćenje. Zatim je Džohar nazvao Borovoga. ... Dok su oni razgovarali, ja sam se udaljila. Upravo u tome trenutku iza mene se začula prigušena eksplozija, baš kao od granate. Val me je udario i ja sam pala. Čak sam uspjela pomisliti: Samo da momci tamo ne stradaju od te gluposti. Tek što sam počela ustajati, na mene skače Musa i pritišće mi glavu na zemlju. Tada se začula snažna eksplozija.

Trčim prema onome što je ostalo od automobila, a oni svi okolo leže zatrpani zemljom. Momci iskapaju Džohara. Vaha Ibrahimov je mrtav, Kurbanov je mrtav, a Džohar, učinilo nam se, još živi. Činilo se da je neozlijeđen, jedino bez jakne i ne znam zašto, s otkinutim rukavima. Malo su mu nagorjeli kosa i brkovi, na rukama su mu sitne rane od rasprsnutih stakala, a otraga na glavi napipala sam ranu širine tri prsta. Iz nje je tekla krv, ali sam mislila da ćemo ga uspjeti spasiti. Prenijeli smo Džohara u drugi automobil i pojurili u selo. Cijelo vrijeme držala sam njegovu glavu na koljenima, kako bi ga manje boljelo i smirivala ga.

U kući u koju smo dovezli Džohara medicinska sestra mi je rekla da je živ, ali kad je počelo bombardiranje i kad smo se sklonili u podrum, pomislila sam: zašto su Džohara ostavili gore ako je živ? Popela sam se do njega i shvatila da je bio mrtav od prvoga trena, samo se polagano hladio.

Oprali smo ga i obukli u bijelo. Ležao je na podu, ali lice mu je i dalje bilo napeto, kao da je još uvijek očekivao opasnost. Cijelu prvu noć čitala sam nad njim molitve i ujutro vidjela da mu se lice opustilo, postalo mirno i smirujuće. Zatim je došla još jedna noć. Vlasnik kuće i momci iz pratnje tražili su četiri konja kako bi odvezli Džohara u planine, djedu Amaciju, tamo gdje je želio biti sahranjen. Ali počeli su nas odgovarati, objašnjavajući da će avioni uništiti i groblje i grobnicu. I zaista, dva su dana snažno bombardirali upravo to mjesto, tako da bismo se odande teško vratili.

Morali smo ga sahraniti nedaleko. Na sahrani su bili samo najbliži prijatelji. Jednostavno se nismo mogli odlučiti svima obznaniti da je Džohar mrtav. Sve je to snimljeno na video-zapis i kada dođe vrijeme pokazati ćemo snimak. Poslije rata obvezatno ćemo sahraniti Džohara na onome mjestu koje je sam izabrao."

"Vseukrajinskije vjedomosti", Kijev, 13. lipnja 1996. g.
S ruskog jezika preveli: Vanja Švačko i Đuro Vidmarović
Kijev, 20. lipnja 1996. g.

Serhij KLIMENKO

Svaka se tvrđava nekada ruši

Svaka se tvrđava nekada ruši.
Ostat će čarobni jeftini mir.
Moram zatvoriti rukama uši -
Viču žirafe. Svega sam sit.

Slutim da nekada bio sam veći.
Uvijek sam mrzio suze i plač.
Tražim ja onoga tko će mi reći
Kada će vrat moj poljubiti mač.

Ne mogu shvatiti zahtjeve duše,
Ne mogu shvatiti zašto sam ljut.
Svuda su pravila koja me guše,
Bacaju leš moj na prljavi put.

Svijet naš je uvijek ličio na štene:
Plašljivi laj - to je njegova ćud.
Hoće li itko razumjeti mene?
Mislim da neće jer svemir je lud.

5. prosinca 1996. Kijiv*

---

* Na Filološkom fakultetu Univerziteta "Taras Ševčenko" u Kijevu, hrvatski jezik kao studij u trajanju od pet godina,uči četvrta godina studenata. Od šk. god. 1996-1997 hrvatski se jezik počeo studirati i na Filološkom fakultetu Univerziteta "Ivan Franko" u Lavovu. Interes za naš jezik time nije prestao u Ukrajini. Rektor ugledne i stare visokoškolske ustanove "Kijevo-mogiljanske Akademije" izrazio je službenim putem zamolbu Republici Hrvatskoj da pomogne u otvaranju studija hrvatskog jezika slanjem lektora i omogućavanjem da jedan domaći slavist završi u Hrvatskoj kroatistički postidplomski studij, kako bi nakon toga mogao preuzeti katedru i dalje razvijati kroatistiku u Ukrajini.
Iz ovih šturih podataka vidljivo je da u Ukrajini nije bilo poteškoća s odvajanjem hrvatskog od političkog zagrljaja sa srpskim jezikom. Ukrajinci su narod koji je osjetio više nego mi (četiri stoljeća) što znači kada ti moćan susjed uništava materinji jezik i k tome takav postupak opravdava znanstvenim razlozima. Ukrajinci su postupili vrlo jednostavno i logično: odvojili su politiku od lingvistike, zadržali studij srpskog jezika, a uveli novi studij hrvatskog jezika i riješili problem. U našem tisku često se mogu pročitati tužaljke kako u svijetu, poglavito na blistavom, pravdom i slobodama obdarenom Zapadu ne žele odvojiti hrvatski od srpskog jezika, kako je za njih srpskohrvatski svetinja i kako smo, da bude sve ludo do kraja, mi ovdje u Hrvatskoj krivi što oni tako postupaju. Dakako, sve su to političke igre u kojima jezik mora imati svoju ulogu. Bože moj, onoga trenutka kada priznaju da postoji hrvatski jezik morati će priznati da postoji i hrvatski narod. Sve do tada imaju mogućnosti da nas maltretiraju i vrijeđaju, tobože u ime znanosti i znanstvene objektivnosti, da mi i Srbi govorimo istim jezikom, a to znači da smo jedan narod, ako ne već narod, a onda pleme. Ne zaboravimo da je u takvu propagandu uloženo vrlo mnogo, godina i truda, te da ona kao "znanost" traje od Šafarika.
A sve može biti jednostavno. U Ukrajini srbisti ne smetaju kroatistima, a ovi njima. Jedino profesori educirani u Beogradu ili gosti iz toga grada, znadu zamutiti bistru vodu, ali to se odmah prepozna kao miješanje politike u lingvistiku. Da je tome tako svjedoči pjesmica koju mi je poslao kijevski student hrvatskoga jezika, Serhij Klimenko. On je toliko ovladao našim jezikom da na njemu iskazuje i svoja pjesnička htijenja. I nije daleko od kvalitete koja nas može dovesti u zabunu, odnosno na pomisao da je ove stihove napisao neki od studenata iz Hrvatske.
Treba čestitati mladome Ukrajincu koji piše pjesme hrvatskim jezikom, ali poglavito prof. Vanji Švačko, suradnici Instituta za hrvatski jezik iz Zagreba koja trenutno u Kijevu predaje hrvatski jezik.

Dmitro PAVLIČKO

Džohar Dudajev

Rodio se u vagonu za stoku,
U mrklome logorskom vlaku,
Što je odvozio njegov narod u Sibir.
Na majčinim su mu grudima
Suzama umivali dušu i vid.
Riječi uspavanke točkovi su
Pretvarali u gvozdena slova:
"Umri. Za tebe nema života.
Izbacit će te iz vagona
Sveprisutni kagebe."
Ali nepokoriva i svevideća majka
Skrivala je čedo u dronjke
I molila se djetetu kao Gospodu: "Živi!
Živi krvi moja čečenska,
Moj dječače bistri i zdravi.
Sakupi snagu
i lance
U Moskvi iskovane,
Razbij u našim srcima!"
I dogodilo se tako.
Okovi su pali.
Džohar ih je slomio
Kao div.
Ali nisu osvojili
Kavkaz ruski generali,
Da bi ga bilo kome dali.
Na raskrižju Svijeta
Gori Čečenija! Gori Džohar -
Veliki borac za slobodu i čast.
I grize oči dim s paljevina,
A tenkovi gmižu kao strvinari,
I vraća se u slobodne gore
Moskovskoga jarma teret.
U krvi Slobodi nestaje glas
(A svijet se skriva u laži!).
I ponovo sibirske konvoje
Priprema Moskva za Čečene.
I za Čečeniju i za Ukrajinu
I za Europu - u Sibiru mjesta ima.
Ima dosta mitraljeza, ima karabina
I bodljikave žice u tri reda ima -
Snuje nova Imperija!
O ljudi, u nevolji rasli,
Od posluha slabi i puzavi,
Teška vas sudbina čeka,
Zvuk kotača vagona za stoku
I logori od Peloponeza
Čak do Čuhotke! Čeka vas prokletstvo
I sram dvoličnih duša,
Sve dok se iz nepokorenih visina
Ne rodi Džohar Dudajev,
U srcu svakoga roba.

Iz knjige: "Za nas", izdavačka kuća "Rada", Kijiv, 1995.
S ukrajinskog jezika preveli, Vanja Švačko i Đuro Vidmarović

Kijiv, 20. lipnja 1996. g.

Za nas

Za nas, nijeme i pospane,
Za nas, stalno okovane,
Za nas, posvađane strvi,
Za nas, šibane do krvi,
Za nas, iz groba ustale,
Za nas, strune ustreptale,
Za nas, kao pčele vrijedne,
Za nas, spaljene i bijedne,
Za nas, koji čuvamo svoje nemire,
Čečenija na križu umire.

Za našu proljetnu maštu,
Za zapuštenu jezičnu baštu,
Sličnu zaleđenoj vodi
Kojom proljetni vjetar brodi.
Za naše državne uze,
Za kajanja i suze
Koje nam donose poštenja glas.
Za sviju smrti spas
Što lome naše nemire,
Čečenija na križu umire.

Čečenija na križu umire.
Za vaša zvona, gospodine Rime,
Za oholo vaše ime,
Za Karlov most i tornjeve Praga,
Za bogonosna nebeska blaga,
Za vas Venecijo od Jadrana veća,
Za katedrale Kelna, Brna i Beča,
Za čudo zvano Mona Liza,
Za genije Pariza,
Za svete slobode i vaše mire,
Čečenija na križu umire.

Za vas gospodo i dame čudne,
Za vaše skitnje bludne,
Za vaše vile u plaveti Azura,
Za dragocjenosti vaših frizura,
Za močvare vaših duša,
Za tugu vašeg Mulen-Ruža,
Za vaš numizmatički dar,
Za vaš europski vašar,
Za vaše banke pune zlata,

Čečenija na križu umire.
Golgota Čovječanstva -
Danas je to Kavkaz.
Tamo su razapeli Čečeniju -
Za nas.
Po cijeloj Zemlji krv Čečena
Plamti u vitrajima zapaljena.
Tko se oslobađa okova
O smrti ne razgovara.
Uskrsnut će Čečenija, ali mi,
Mi ćemo umrijeti usamljeni
Zbog stida i sramote.
Premda slobodni, mi smo šutjeli
- Dok je nisu razapeli.

Iz knjige "Za nas", izdanje: "Rada", Kijiv, 1995.
S ukrajinskog preveo Đuro Vidmarović

Stanislava ADAMIĆ

Božja osama

Gospode, koliko glumaca
zabavljača Tvoje djece
i z r o đ e n e !
Zlorabe Tvoje Ime
Zlorabom riječi
oskvrnjuju svetinje
Gnušam se, užasavam se
Gdje je, tko je pjesnik
proročanske riječi -
isposnik

da zarazu izliječi!

Osamljujemo se.
Bilo nekom na ruglo ili ne -
dobro mi je s Tobom, Bože
I sa stihom i pjesmom
koju mi daruješ

Još nije tišina
Hoće li ikad biti mir!
Sigurnost
da se susret ne pretvori u sudar.

Mato MARČINKO

Bila jednom jedna crkva

(Citati u tekstu toč. 37. i 38. su iz knjige: L. V. Südland, Južnoslavensko pitanje, MH, Zagreb 1943.)

37.

U svibnju 1907. došli su Hrvati podpuno pod vlast Srba. Mađari su Srbima zaobilaznim putem poručili da bi ih u Hrvatskoj radije gledali u položaju u komu bijahu u razdoblju od godine 1883. do 1903. "To je još više ojačalo srbsku samosviest, jer su znali da ne će loše proći, što god poduzeli, budući da su Mađarima bezuvjetno potrebni. Srbi su u Hrvatskoj zadobili odlučni utjecaj na rezolucionaški dio Hrvata, a time su Hrvate pociepali i učinili neškodljivima, jer su se sad rezolucionaši i protivnici rezolucije međusobno pobijali, i time bijahu u zemlji vezane sile, koje su Srbima smetale."

Pripojenje Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj 7. listopada 1908. uzdrmalo je položaj Srba u Trojednoj Kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. "Strastvene srbske težnje za Bosnom i Hercegovinom bijahu i suviše očite i davale su vidljivu podlogu opetovano iznašanim tvrdnjama Starčevićeve stranke o tajnomu sporazumu, po kojemu su se Hrvati odrekli Bosne. Primjećivalo se također, da su u ono doba upravo bosanski Hrvati, katolici i neki muslimani, nastupili s izrazitim protusrbskim programom."

Hrvatsko-srbski savez bijaše uzdrman, ali ne i razbijen. "Prokušanoj političkoj vještini Bizanta uspjelo je spasiti ugroženi položaj. Politika Austro-ugarske monarhije i opet je nesviestno pomagala srbska nastojanja. Ne samo da se jedinstvo Hrvata i Srba pozdravljalo kao dobročinstvo i kao temelj odnošaja na jugu, nego je i u vladajućoj slavistici, gdje su bizantinske krivotvorine sasvim pomele zdravu prosudbu, prevladavalo shvaćanje, da su nastojanja oko jedinstva Hrvata i Srba posve naravan, neminovan, poželjan razvoj, podpomaganje kojega zaslužuje upravo pohvalu."

Englez Seton Watson bijaše izprva razpoložen protiv nastojanja za srbsko-hrvatskim jedinstvom. U hrvatskom listu *Obzor* objavio je on između godine 1908.-1910. članak u komu on izričito veli, da bi za Hrvate bila velika šteta, kada bi se jedinstvom sa Srbima priključili iztočnoj kulturi. On je smatrao, da bi to jedinstvo Hrvate neminovno odvelo u grkoiztočnu vjeru. Kasnije je Seton Watson podlegao utjecaju svojih srbskih prijatelja.

Zahvaljujući svojoj političkoj spretnosti, Srbi su potisnuli Hrvate u Bosni. "Vidješe, da se porast hrvatskoga utjecaja u Bosni od godine 1907. do 1910. zasniva na tiesnoj suradnji domaćih i doseljenih Hrvata. Srbi zato započnu autohtone Hrvate huškati proti Hrvata doseljenika. Razjasniše Hrvatima, da sad moraju sve časti, dostojanstva, sva unosna mjesta i sav utjecaj dieliti s 'došljacima', dok bi to zapravo samo njima pripadalo po protukuferaškom načelu. Budući da su ti Hrvati došljaci osobnom kulturom, znanjem i marljivošću bili u stanovitu postotku nadmoćni domaćima,

bijaše prihvaćanjem te srbske politike dana mogućnost bosanskim Hrvatima, da se rieše neugodnih takmaca. I zaista prihvatiše bosanski Hrvati sve više politiku, koju im Srbi preporučavahu, a posljedica toga bijaše, da su u Hrvatskim redovima nastale zadjevice. Time je razvitak Hrvata bio zaustavljen i njihov je utjecaj počeo padati."

Koncem godine 1908. tiskao je Jovan Cvijić brošuru pod naslovom *Aneksija Bosne i Hercegovine i srpski problemi*. Ovaj profesor srbskoga sveučilišta u Beogradu, koji je susretljivošću tadašnjih bosanskih vlasti godinama mogao putovati Bosnom u znanstvene svrhe, u spomenutoj je brošuri iznio težnje Srbije ovako: "Srbija se ne može odreći Bosne, jer je njeno nacionalno središte (!) i na svaki način minimum njenih zahtjeva. Ne može li se to odmah postignuti, Srbija mora zasada na konferenciji tražiti kao jamstvo za mogućnost svoga života 'kompenzacije' (nadoknade), i to najplodniji dio iztočne Bosne i izlaz na Jadransko more na jugu Bosne i Hercegovine."

Jovan Cvijić u Srbe ubraja i Hrvate, koje on naziva "katolicima srbskoga jezika". Cvijićev svesrbski djelatni program sastojao se u ovomu: "Srbstvo je spremno zaratiti se s Austro-Ugarskom u cilju ostvarbe narodne i crkvene misli pećke patriaršije i konačnoga osvajanja Bosne i ostalih hrvatskih zemalja." Od godine 1860. do 1895. pridobilo je Srbstvo s pomoću vjere sve pravoslavno pučanstvo uže Hrvatske te hrvatskih pokrajina Slavonije, Dalmacije te Bosne i Hercegovine. Cvijić je dao i upute, kako da se za srbsku politiku pridobiju i Hrvati. Po tim je uputama, bizantski lukavo, srbski profesor književnosti Jovan Skerlić nastojao Hrvatima podmetnuti ideju o jednomu srbskohrvatskomu narodu.

U članku 59. Hrvatsko-ugarske nagodbe Hrvati su označeni kao politički narod s posebnim svojim područjem. Ovo bijaše trn u oku Srbima, jer su u toj zakonskoj odredbi vidjeli zaprjeku svojim osvajačkim težnjama u Hrvatskoj. Stalnim izticanjem ravnopravnosti s Hrvatima, htjedoše Srbi doći u položaj da nastupe i kao politički narod s pravom na vlast.

Na svoje predavanje u Ljubljani, objelodanjeno u obliku brošure, dobio je u početku godine 1909. hrvatski profesor povijesti dr. Ferdo Šišić otvoreno pismo srbskoga povjestnika Stanoja Stanojevića, objavljeno u srbskomu bosanskomu dnevniku *Narod*. U tom pismu, klasičnoj izpravi o razpoloženju i namjeri Srbstva, Stanojević veli:

"Kad sam pročitao Vašu knjigu, u kojoj tražite Bosnu i Hercegovinu za Hrvate na temelju poviestnih prava, sjetio sam se jedne značajne i poučne epizode iz prošlosti. Kad nekoć Gali pođoše na Rim, ne mogahu Rimljani, dobro podkovani u pravnoj znanosti, razumjeti, kako mogu Gali navaljivati na Rim, kad nemaju za takav postupak nikakav pravni temelj. Poslanik rimskoga naroda i senata zapitao je stoga s patosom galskoga vojskovođu: 'Kakvo je Vaše pravo na Rim?' - 'Naše pravo nalazi se na vršku naših mačeva', odgovori galski vojskovođa. *Taj isti odgovor dati će Srbi Hrvatima onoga dana, kad će doći do velike borbe o Bosnu i Hercegovinu. Naše pravo je naša narodna snaga. - Pravo naše narodne snage i pravo naših bajuneta bit će važnije i snažnije od Vašega prava, koje se može vagnuti vagom."*

Kako su Srbi sustavno išli svomu cilju, dokazuje i ovo: Godine 1912. ili 1913. predložio je beogradski profesor Jovan Skerlić, da Hrvati koji govore iekavskim govorom poprima štokavsko-ekavski govor, da bi se time "narodno jedinstvo" i u jeziku posvema provelo.

U svomu djelu *Južnoslavensko pitanje* Südland (Ivo Pilar) stalno izbjegava oznaku *Srbohrvati* i *srbsko-hrvatski*. On sam izričito kaže, zbog čega to radi: "Ta oznaka služi na koncu samo takvim smicalicama, kakvima se Srbi bave sebi u korist a na štetu istine i Hrvata."

38.

O srbskomu pobijanju hrvatstva Südland (Pilar) piše: "A kako da stvorimo ravnopravnost između ta dva naroda (hrvatskoga i srbskoga), gdje imamo posla s takovim psihozama (duševnim razpoloženjima), koje se zasnivaju na religioznim osvajačkim tlapnjama i gdje ne koristi ni brojitba ni znanost, a ni razumni razlozi. Pater Marun, konzervator Hrvatskoga starinarskoga družtva u Kninu, pripoviedao mi je, kako se često morao boriti, da spasi hrvatske poviestne spomenike od srbskoga biesa i uništavanja. Spomenik, koji se nalazi na zemljištu jednoga grkoiztočnjaka, obično je izgubljen. Jednoć je na posjedu jednoga Srbina odkrio liep kraljevski grob s vriednim oružjem. On je iz groba ponio najvriednije i pokrio ga, da sliedeća dana opet dođe i odnese, što je preostalo. Ali do idućega jutra bijaše čitavi grob nestao. Hrvatsku prošlost Dalmacije valja jednostavno izbrisati. Jednako je i u Bosni. Godinama dojađuju već Srbi svietu svojim jadikovkama, da Monarhija (Austro-Ugarska) stvara u Bosni Hrvate. Ja sam međutim dokazao, da se zbivalo upravo protivno od toga. Da se pak ne misli, da se to dešava možda samo kod zlonamjernih novinara, dokazat ću, da kod ozbiljnih ljudi znanosti (doduše bizantinske znanosti!) prevladava to isto mišljenje i osjećanje. Tako piše na primjer povjestnik Stanojević: 'Dotada (do okupacije) nije se u Bosni i Hercegovini ni znalo za drugu narodnost osim srbske (?!). *Ali austrijska vlada, u strahu pred srbskim imenom, započela je neposredno nakon okupacije u Bosni i Hercegovini stvarati Hrvate i pomagati im svim mogućim načinima.'* Takvim tlapnjama, takvom patološkom i neizlječivu načinu mišljenja ne može se jednostavno prići."

U siječnju 1915. srbski poslanik u Parizu objavio je čitavomu svijetu, da je ratni cilj Srbije ujedinjenje svih Srba u jednu narodnu državu. "Samo se po sebi razumije, da su ove sugestivne manifestacije bile praćene u svakoj zemlji. Osobito se u Bosni započelo sa zastrašivanjem imućnijih Hrvata, koje se upozoravalo, da se još za vremena povuku, jer da inače mogu biti na sve spremni, kad jednom nastupi srbska vladavina."

Širenje osvajačke srbske državne misli može spriečiti samo hrvatska država, smatra Südland (Pilar). Hrvati će se uvijek boriti na strani Srednje Europe protiv Bizanta, ako se poboljša njihov položaj. "Taj stari državni narod, koji se znao održati unatoč svim nedaćama svoje mukotrpne poviesti, koji nije ostao na životu poradi toga, što je možda mogao provoditi svoj život u nekom zabačenu kutiću zemlje, nego poradi toga, što je na ugroženu mjestu znao svagda oružjem u ruci i hrabrošću lava braniti svoj položaj, taj narod će svoje mjesto svakako dobro izpuniti. Svojim poviestnim plemstvom, svojim plemićkim tradicijama, svojim toliko simpatičnim čovječanskim idealom, Hrvati su upravo pozvani, da odigraju svoju ulogu na mjestu na komu se nalaze."

"Već četiri stotine godina radi na jugu nastupajući Iztok, osvaja jednu pokrajinu za drugom, razpolaže veličanstvenom organizacijom, bogatim ljudskim materialom, izvrstno promišljenim sustavom i čitavom vojskom zasliepljenih pripadnika tuđega naroda, vodeći ih na uzici. Ugroženu točku može spasiti samo u ugroženu području

autohtoni čovjek, koji, premda polagano uzmičući, jer je napadnut sa svih strana, brani već trinaest stoljeća rodnu si grudu."

Srbski narodno-politički i crkveni osvajački pohod u Bosni može se zapriječiti samo jednim: da se Hrvatima - muslimanima i katolicima - omogući obrana. "Jedini uspješni i naravni oblik za to jest katoličko-muslimanska hrvatska država. Sudjelujući u tom novom obliku u državnoj vlasti i kulturno ojačani za kulturu sposobnim hrvatstvom, muslimani će imati snage oprieti se Srbima. Taj razvoj ide posve naravnim putovima, jer su bosanski muslimani podrietlom zaista Hrvati, jer pokazuju od početka veću srodnost naprama Hrvatima i jer su katolički Hrvati Bosne uklonili s puta jedinu zaprjeku, izvojevavši načelo, da katoličko svećenstvo u Bosni ne smije nastupati nasilno spram muslimana. To je jedino sredstvo da se stane na put razvoju, koji traje već četiri stotine godina i koji je pripravljen veličanstvenim organizacijskim radom Bizanta."

Hrvatima treba dati slobodu, da se brane od srbskoga osvajanja. "Načelo neka bude: obrana bez progona. Uza sve to nastat će velika graja u srbskomu logoru, jer Srbima znači sloboda: nesmetana uporaba svoga premoćnoga osvajačkoga oruđa. Ta im se sloboda dakako ne će moći dati. Širenje i osvajanje je toliko bitno u pravoslavlju i srbstvu, da bez toga ne mogu živjeti, kao ni riba bez vode. Sprieči li im se uspješno širenje i osvajanje, čitava ta sablast nestaje sama od sebe kao proljetne magle pred jarkim suncem."

Südland (Ivo Pilar), kako sam veli, nije prvi odkrio značenje hrvatske države za kulturu Europe: "Sredinom devetnaestoga stoljeća - piše Südland - objavio je to jedan veliki njemački znanstvenik na sveučilištu u Freiburgu: August Franz Gfrörer. Premda se ne mogu posve priključiti njegovu motrištu - kaže Südland (Ivo Pilar) - koje mi se čini previše jednostrano vjersko-katoličko, ipak se moram u svim bitnim dielovima suglasiti s njegovim sliedom misli. U tomu, što je do spoznaje toga značenja došao povjestnik, koji nije samo bizantolog, nego i dobar poznavatelj starije hrvatske poviesti, ne vidim nikakav slučaj, nego upravo zakonitost. Samo tko vlada obim područjima, može doći do te spoznaje. Sadašnjost i novija historiografija toliko su zatrovane bizantinskim poviestnim krivotvorinama, izvrtanjima i krivim shvaćanjima, da se prava istina gotovo jedva razaznaje. U Gfrörerovim predavanjima ima ovaj odlomak: 'Ponavlja se pitanje, što će biti iz ostavštine Turaka, isto pitanje kojim su se bistre glave bavile u doba Grgurovo, samo s tom razlikom, što se onda umjesto Turaka reklo Bizantinci... Kako ja (Gfrörer) mislim, postoji samo jedno razumno rješenje, koje se sastoji u tomu, da se vrati mislima Grgura VII. Današnja hrvatska država, Vojna Krajina, moraju postati pokretne, moraju prieći Dunav, zatim Balkan i dalje niže u Rumeliju, Filipolje, Drinopolje... Konačno bit će to ipak jedan hrvatski kralj, čija će ruka na prekrasnoj zgradi Justinianovoj, na crkvi sv. Sofije iztaknuti križ...'. Odbacivši katoličko-vjerski preveliki žar i prilično nesretno spajanje s mislima papinskoga nastojanja oko Unije, koja je svršeno poglavlje, Gfrörerova misao je u svojoj srži izpravna. Opetujem dakle upirući se na auktoritet velikoga njemačkoga znanstvenika: stvaranje jedne katoličko-islamske hrvatske države jedini je spas, jedini je izlaz, i pitanje je, koje se ne tiče samo Austrije, nego čitave srednje Europe."

U zaključnu razmatranju svoje knjige *Južnoslavensko pitanje* L. V. Südland (Ivo Pilar) piše: "Nadam se svakako, da sam spoznaju budućega vremena obogatio nekolikim vriednim pojmovima, osobito o obliku 'ecclesiae militantis byzantinae' ('ratoborne

bizantske crkve'), koji živi na jugu, o njegovoj opasnosti i nevidljivomu, ali tim djelotvornijemu rovarenju, kao i o njenu najizrazitiju obliku, onomu, koji je našao svoj izraz u pećkoj patriarhiji. Posegnuvši za mislima Gfrörerovim o hrvatskoj državi, imao sam pred očima veličanstvenu obranbenu akciju, sustav država od Baltičkoga mora do Jadrana, koji će biti bedem protiv nadirajućeg i širećega se Iztoka. Pored poljske države, pored doduše pravoslavne ali politički protubizantske Bugarske - s vremenom možda i pored Ukrajine - zamišljam si na jugozapadu još jednu katoličko-muslimansku Hrvatsku, koja je naravno, tisuću godina starom predajom učvršćeno i nepogrješivo oruđe obrane, tim vrijednije, što ono ne bi djelovalo samo u pravcu jugoistoka, nego i u pravcu jugozapada. Ja sam, polazeći od moje poviestne i poviestno-filozofske spoznaje najdublje uvjeren, da bi to oruđe obrane, koje mi lebdi pred očima, da bi ta hrvatska država imala sva svojstva, da bude jugozapadni mostobran onoga velikoga pojasa bedema, u komu bi kraljevina Poljska tvorila sjeveroiztočni mostobran."

39.

Glavno djelo dr. Ive Pilara i njegova životna ostvarba svakako je knjiga *Die südslawische Frage und der Weltkrieg - Übersichtliche darstellung des Gesamt-Problems,* Wien 1918. *(Južnoslavensko pitanje i svjetski rat - Prikaz cjelokupnog pitanja,* Beč 1918.), koju je on objavio pod izmišljenim imenom (pseudonimom) L. v. Südland. Knjigu je preveo na hrvatski Fedor Pucek i naslovio je: *Južnoslavensko pitanje - Prikaz cjelokupnog pitanja;* prijevod je, u izdanju Matice Hrvatske, tiskan u Zagrebu godine 1943. U ovoj je knjizi pisac sustavno opisao bit i postanak velikosrbske ideologije. Kasniji događaji će pokazati, da je on proročanski upozorio na pogibeljnu ideju o jugoslavenskoj neodjeljivosti (integralizmu).

Dr. Ivo Pilar bijaše povjestnik, pravnik, narodogospodarstvenik (ekonomist), družtvoslovac (sociolog), narodoslovac (etnolog), pisac, državoslovac (politolog), čovjekoslovac (antropolog) i povjestnik umjetnosti. Knjigu *Južnoslavensko pitanje* napisao je na njemačkomu jeziku i objavio je pod izmišljenim imenom, naslućujući da mu tu knjigu srbski mrzitelji svega hrvatskoga ne će oprostiti. I nije se prevario. Kada je Austro-Ugarska monarhija izgubila rat, povjerenici vlade novostvorene nametnute države Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS) pokupovali su skoro čitavu nakladu rečene knjige i spalile ju. Nu to nije bio kraj nevoljama i stradanjima.

Nakon Prvoga svjetskoga rata pisac knjige *Južnoslavensko pitanje,* za koju je on sam rekao da je krik njegove izmučene duše, morao je iz Bosne bježati u Zagreb. Nu i u glavnom gradu svih Hrvata nije imao mira. Srboslavske su ga vlasti progonile sve do njegove smrti.

Prevoditelj na hrvatski Pilarova životnoga djela Fedor Pucek ocijenio je, da je to djelo "danas možda još i najbolja politička poviest hrvatskoga naroda, napisana do konca Prvoga svjetskoga rata". Pucekov prijevod počeo je izlaziti godine 1928. u mjesečniku za mladež *Hrvatska Mladica* pod uredništvom dra Mile Starčevića i dra Rikarda Flögela. Prijevod je izlazio u nastavcima, koji su - kako prevoditelj piše u predgovoru izdanja iz godine 1943. - "s autentične strane pregledavani i mjestimice izpravljani i dopunjavani". Na početku djela ima nekih mjesta, koja su umetnuta poslije godine 1918. Nu od ovoga prijevoda izišla su samo prva dva dijela.

Kralj Aleksandar Karađorđević je 6. siječnja 1929. uveo takozvanu *šestosiječanjsku diktaturu* (Srbi su je nazvali *šestojanuarskom*), a u listopadu 1929. donio zakon po kojemu se Kraljevina SHS preimenuje u Kraljevinu Jugoslaviju. Diktatorska vlast je odmah zabranila izlazak mjesečnika *Hrvatska Mladica*, pa je tom zabranom učinjen i kraj tiskanja hrvatskoga prijevoda knjige *Južnoslavensko pitanje*. Prijevod čitavoga djela tiskan je u Zagrebu i objavljen u Varaždinu tek pred Božić godine 1943. Kao i pisac izvornika, stradat će i prevoditelj.

Srbijanski doušnici nisu odmah odkrili, tko se krije iza izmišljena imena (pseudonima) L. v. Südland. Trag su naṇjušili u doba Aleksandrove diktature, kada se pojavila nova knjiga o velikosrbstvu nepoznatoga Floriana Lichtträgera napisana na njemačkom jeziku - pod naslovom *Immer wieder Serbien* (*Uvijek ponovno Srbija*). Policija šestosiječanjske diktatorske vlade uspjela je odkriti, da se iza imena Florian Lichtträger krije Ivo Pilar. To ih je vjerojatno navelo na to, da L. v. Südlanda povežu s Pilarom. Tim više što su nagađali da je i razpravu *Politički zemljopis hrvatskih zemalja*, tiskanu u Sarajevu godine 1918. - samo nekoliko mjeseci uoči takozvanog ujedinjenja - napisao također auktor knjige *Južnoslavensko pitanje*.

Ujutro 3. rujna 1933. dr. Ivo Pilar naden je mrtav, ubijen iz pištolja, u svojoj sobi u kući na Slavijevcu u Zagrebu. Navečer je, prije no što se povukao u sobu na katu, kazao da mu se pripreme stvari i hrana za sutrašnji izlet.

Okolnosti te smrti nisu nikada službeno iztražene. Stoga su do danas u optjecaju dva mišljenja. Prvo, da je policija uklonila svoga opasnoga političkog protivnika - isto onako kako je na ulici usred bijeloga dana razbila glavu Milanu pl. Šufflayu i kao što je teško ranila Milu Budaka. Drugo, da se sam ubio nakon što je saznao da je odkrivena njegova čuvana tajna, želeći osloboditi obitelj od progona. Ovo drugo mišljenje ima i svoju inačicu: Pilar je, u mračnim danima Aleksandrove diktature, očajavajući nad sudbinom Hrvatske i nedjelotvornošću hrvatske politike, digao ruku na sebe. Ta se inačica održala do danas kao službena i pouzdana.

U prigodi pogreba Ive Pilara sve su hrvatske novine pisale o njegovoj nagloj i tragičnoj smrti. Beogradske su pak novine uztrajale na njegovu samoubojstvu. Na temelju toga se zaključuje, da su Pilara ipak ubili beogradski policajci agenti. Samo što su u njegovu slučaju svoj krvavi posao obavili puno profesionalnije, nego u slučaju Šufflaya i Budaka.

Neki životopisci Ive Pilara misle da je uzrokom njegova možebitna samoubojstva moglo biti to, što su ga vlasti dugotrajnim i uztrajnim progonima uspjele slomiti duševno i materialno. Ili da je možebit neutemeljeno povjerovao da je odkriveno kako je on auktor knjige *Uvijek ponovno Srbija*, koja je izišla iz tiska neposredno prije njegove smrti.

U Pilarovoj obitelji nije se mnogo govorilo o njegovoj smrti. Ipak se izticalo da nitko nije znao da on ima pištolj, a i to da te noći nitko od ukućana nije čuo pucanj.

Božidar Jančiković, unuk Ive Pilara, iztiče da je Pilar prvi razčlanbeno razkrinkao "tehnologiju" velikosrbske imperialističke ideje i pomame za hrvatskim narodnostnim i povijestnim područjima. Duhovnu je podlogu te ideje Pilar našao u Srbskoj pravoslavnoj crkvi. Za ocjenu života Ive Pilara je zato svejedno, smatra Božidar Jančiković, je li on poginuo kao neposredna žrtva zločinačkih agenata velikosrbske vladavine ili je -

dugogodišnjim pritiskom svim sredstvima kojima razpolaže jedna država - bio doveden u stanje da sam na sebe podigne ruku.

Isti mračni i krvavi crnorukci ubili su i prevoditelja *Južnoslavenskoga pitanja* ing. Fedora Puceka. Njega su godine 1945. strijeljali srbokomunisti.

Kasnija zbivanja, a osobito za dvaju Domovinskih ratova za obstanak hrvatskoga naroda 1941.-1945. i 1991.-1995., potvrdila su Pilarovu tvrdnju o dvostrukoj utemeljenosti srbijanskoga širenja na račun Hrvata. U prvomu redu je to svetosavska Srbska pravoslavna crkva, koja je izrasla iz Pećke patrijaršije. Zatim srbski jezični šovinizam, koji od vremena Pavela Josefa Šafarika i Vuka Stefanovića Karadžića nastoji posrbiti romanske Vlahe i sve južnoslavenske narode.

Svetosavsko nasljedstvo, nasilnost kojega Ivo Pilar objašnjava među ostalim i trajnom bizantskom nesnošljivošću prema katoličkoj vjeri i rimskomu Papi, temelj je velikosrbske tvrdnje da je "srbska država tamo gdje je i srbska crkva i gdje su srbski grobovi". Srbi su u hrvatskim zemljama gradili crkve ne da se u njima Bogu mole, nego da kao pioniri s američkoga Divljega zapada tim crkvama obilježe zemlju koju su željeli prisvojiti milom i najčešće silom.

Pećka patrijaršija, koju je utemeljio Mehmed-paša Sokolović godine 1557. i na čelo joj postavio svoga brata Makarija, po srbskomu zemljovidu proteže se i na područja na kojima Srbi nisu nikada živjeli. Taj je zemljovid polazište svih kasnijih srbskih osvajačkih nastojanja. Tek u svijetlu Pilarovih prikaza izvorištâ velikosrbske ideologije može se razumjeti *Načertanije* srbskoga ministra unutrašnjih poslova i kasnijega ministra predsjednika Ilije Garašanina i drugih kasnijih srbskih osvajačkih nacrta u kojima se niječe hrvatstvo.

U ostavštini dr. Ive Pilara, osim objavljenih radova, nalaze se još neobjavljene izprave i rukopisi, među njima i nedovršena knjiga o dr. Anti Starčeviću. O sadržaju takozvanoga *Pilarova kovčega* javnost je izvijestio njegov unuk Božidar Jančiković.

Iz objavljenih je Pilarovih djela vidljivo, da je on bio načelni protivnik rješavanja hrvatskoga pitanja u okviru jugoslavenske državne zajednice. Do razpada Austro-ugarske monarhije smatrao je, da je najbolje rješenje za hrvatski narod ujedinjenje svih hrvatskih zemalja, to jest hrvatskih narodnostnih i povijestnih područja u jedinstvenu državu u okviru preobražene Austro-ugarske. To je takozvano *trialističko rješenje*, po kojemu je Austro-Ugarska trebala biti podijeljena na tri državne jedinice: Austriju, Mađarsku i Hrvatsku.

Dr. Ivo Pilar bijaše najodlučniji razčlanbenik (analitičar) i nemilosrdni kritičar velikosrbske ideologije i prakse. I to u doba, dok se najveći dio hrvatskih intelektualaca zanosio jugoslavenskim idejama. Politički uzor Ivi Pilaru bio je dr. Ante Starčević, što potvrđuje duh i sadržaj Pilarova glavnoga djela *Južnoslavensko pitanje*. Od Starčevića je baštinio protinbu utapanju Hrvatske u Jugoslaviji. Tu je baštinu prenio hrvatskoj mladeži, koja se između dva svjetska rata borila za nezavisnu državu Hrvatsku pod preinačenom lozinkom starorimskoga senatora Katona Starijega: Ceterum censeo Jugoslaviam esse delendam - Uostalom mislim, da Jugoslaviju treba razoriti.

40.

Ostavština dr. Ive Pilara dokazuje, da se on čitav život bavio razkrinkavanjem srbskih osvajačkih težnji i ciljeva. Iz te ostavštine, koju je objavio Božidar Jančiković, donosimo neke ulomke.

U pismu don Jurju Biankiniju, političkomu prvaku dalmatinskih Hrvata, poslanu iz Tuzle 11. rujna 1908., Ivo Pilar piše:

"I. U prvom redu stoji danas pitanje aneksije. Mi Hrvati u Bosni i Hercegovini jesmo listom za aneksiju; za aneksiju što prije i ma kojoj formi. Mi smo naime uvjereni da je Bosna za hrvatstvo izgubljena ako ode iz ruku Austro-ugarske Monarhije. Ako se to zbije, ona će neizbježno doći u srbske ruke.

Dođe li BiH pod Kraljevinu Srbiju, u Bosni ne će ostati niti jednog muslimana i niti jednog katolika. To slijedi jasno i neizbježno iz nepojmljive vjersko-narodne netolerancije bosanskih Srba, te je prema tome onda sudbina hrvatskog naroda konačno zapečaćena.

Već površni pogled na hrvatske zemlje uči da su uski kraci Slavonije, Hrvatske i Dalmacije samo lupine, a Bosna i Hercegovina jezgra narodnoga tijela. Tko ima ove dvije posljednje, dominirat će svim hrvatskim zemljama.

Zato su se Srbi bacili svom snagom na osvajanje Bosne i Hercegovine. Diviti se je oštroumnosti s kojom su oni shvatili situaciju i čuditi se valja zaslijepljenosti naših prekosavskih političara koji ne shvaćaju da su im Srbi u Banovini dali pomoć samo uz cijenu, da im oni u Bosni puste slobodne ruke. Kad Srbi dobiju BiH i Banovina je onako njihova!

II. Srbi znadu da smo mi kao politički narod, s neslavenskom tradicijom glavna zapreka njihovim aspiracijama na BiH. I zato nas progone s upravo nepomirljivom mržnjom. Tako zvano antikuferaštvo nije se uperilo toliko protiv tuđinaca, Nijemaca; Mađara etc. S ovima Srbi, kad im ide u račun, znadu biti izvrstni prijatelji. Antikuferaštvo je upereno u prvom redu protiv Hrvata."

U pismu nepoznatu nam Degeu, poslanu iz Tuzle 19. studenoga 1912., Pilar iznosi svoje motrište o hrvatsko-srbskomu narodnomu jedinstvu:

"Dragi Dege! ... Ti znaš da ja nikada nisam bio prijatelj hrvatsko-srbskoga narodnoga jedinstva i to iz praktičnih razloga, jer sam ovdje u Bosni vidio kako Srbi to jedinstvo shvaćaju - gdje smo mi u većini tamo smo ravnopravni, a gdje su oni u većini tamo nismo ravnopravni - što je naše, to je i njihovo, a što je njihovo to nije i naše. - Čovjek mora u Bosni samo vidjeti kako oni progone svakog našeg čovjeka i uništavaju ga gdje samo mogu, pak da mu jedanput za uvijek prođe iluzija, da je to blaženo jedinstvo moguća forma naše narodne budućnosti."

Uredniku pak zadarskog *Narodnoga lista* Vinku Kisiću piše 18. travnja 1913., također iz Tuzle:

"Vaša želja i nada, da se hrvatsko-srbska politika zbiljski mogu reformirati i naći na jednoj točki vrlo je lijepo i idealno mišljeno, ali na žalost tako idealno, da se u realnom životu realizirati može samo uz cijenu, da jedan od ovih dvaju elemenata izgubi snagu za daljnji život i sve svoje aspiracije (težnje) u korist drugoga napusti."

"Svi naši politici ne znadu da je srbstvo uopće nastalo iz koalicije (saveza) jedne političke ideje i jedne konfesionalne (vjerske) ideje i da je tu koaliciju poveo osnovatelj

srbske države sv. Savo. Ja sam bio uvijek uvjeren da ovaj konfesionalni moment igra kod Srba izvanrednu ulogu, i baš balkanski je kraj ovaj konfesionalni moment izvanredno istaknuo i ojačao... Ja sam naime uvjeren da je balkanski savez ništa, nego jedna koalicija uglavnom s konfesionalnom svrhom, da Balkan načini opet izključivo domenom (područjem) pravoslavlja, kao što je bio za bizantskog gospodstva i da je samo s toga gledišta Rusija balkanski narod podupirala i stavila se u neprijateljski odnošaj naprama Austro-ugarskoj monarhiji."

"Mi dakle nalazimo kod Srba najstrašniji i najbezobzirniji egoizam - konfesionalni egoizam, koji je prepleten s političkim i klikovskim interesima i ja sam uvjeren da je taj egoizam tako strašan, da će nas nemilosrdno satrti, ako se ne postavimo odlučno na vlastite noge. Ovo je tim sigurnije, pošto u sadašnjoj situaciji naša snaga neprestano pada, a njihova zbog političkog uspjeha i izvanjske podpore neprestano se diže. - Ova činjenica, ova odlučna historička činjenica kod nas se nikako ne uvažuje, a kako kod naših ljudi vlada malodušna kukavština pokazuje čitav naš javni život, a nemojte mi zamjeriti, niti uzeti za uvredu - pokazao je Vaš postupak s mojim člankom, gdje niste imali kuraže, da donesete onaj pasus (odlomak) u kojem sam iztaknuo nepobitnim i žalosnim činjenicama da su Srbi bili protiv željeznice Bugojno-Aržano samo zato jerbo bi služila u korist hrvatskom Spljetu."

Preplet srbske državne i crkvene ideje i bezobzirnost srbskoga svetosavlja, o kojima Ivo Pilar piše Vinku Kisiću, sedamdeset i osam godina kasnije potvrdio je mitropolit zagrebačko-ljubljanski i cijele Italije Jovan Pavlović. On je 7. prosinca 1991. beogradskomu listu *Duga* izjavio: "Slobodan Milošević u ovom času ulaže velike napore za slobodu Srbije i srpskog naroda uopće, ja ga podržavam misleći da on ne će zaboraviti Srbe u Slavoniji, odakle sâm potječem, jer mi je jako stalo da taj narod ne ostane u Hrvatskoj, već da ostvari puno jedinstvo sa srpskim zemljama, za što se bori predsjednik Milošević."

Kako je sažeto iznio Božidar Jančiković, Ivo Pilar je u oblikovanju svojih političkih motrišta prema hrvatskomu pitanju polazio od tri stalna činbenika: 1. Srbska pravoslavna crkva duhovna je podloga velikosrbske imperialističke ideje, koja se očituje u težnji za proširbom svoje vlasti na hrvatska područja - osobito na Bosnu; 2. Ivo Pilar se je načelno protivio bilo kakvu obliku jugoslavenske ideje, jer je ona "logičkom spekulacijom (umovanjem) stvoren pojam, koji niti u našoj povijesti niti u realnosti života oko nas nema temelja"; 3. Zbog svojstvene geopolitičke naravi hrvatskih zemalja, ključno značenje za sudbinu hrvatskoga naroda i države ima područje Bosne i Hercegovine.

41.

Glede Bosne i Hercegovine Ivo Pilar je do kraja života ostao pri onomu, što je rekao u svomu pismu don Jurju Biankiniju od 11. rujna 1908. Četvrt stoljeća kasnije, u pismu svomu znancu Edhem Efendiji od 3. ožujka 1932., Pilar ponovno osuvremenjuje geopolitičku važnost Bosne i Hercegovine te međuzavisnosti Dalmacije i Bosne i Hercegovine. Edhem efendiji on piše:

"Dalmacija je za Bosnu i Hercegovinu primorje, a Bosna i Hercegovina za Dalmaciju prirodno kopneno zaleđe. A to je važno ne samo za obadva područja s

ekonomskog gledišta, jer Bosna i Hercegovina ne mogu u novom državnom sklopu (Jugoslaviji) procvasti ni doći do negdašnjeg blagostanja bez najužeg priključka na obalu i njene luke i promet, niti može Dalmacija kao kršni primorski i pasivni kraj isto postići bez svoga kopnenoga zaleđa. Uz to je Dalmacija danas najugroženiji kraj cijele države (Italija, londonski pakt, fašizam) i kako nas povijest uči, Dalmaciju u njenom uskom okviru nije moguće očuvati od talijanskih utjecaja na drugi način, nego da ju se što uže poveće s njenim prirodnim zaleđem, koje seže do Drine."

U svojoj Spomenici (*Pro memoria*) bez nadnevka i mjesta postanka, napisanoj vlastitom rukom prije završetka prvoga svjetskoga rata, Ivo Pilar je napisao:

"Hrvati u Bosni i Hercegovini moraju težiti za takim položajem svoje domovine, gdje će biti slobodni: a) u vjerskom pogledu, jer se naš narod sastoji od više vjera, pa bi bilo pogubno po nj bez opće vjerske tolerancije (snošljivosti); b) u narodnom pogledu ne smetajući time nimalo narodnosti srpskoj ili posebnom narodnom položaju muslimana, koji su još neodlučni kojoj će narodnosti privoljeti; c) gdje ćemo moći uopće uživati sve one slobode, koje su potrebne za naš daljnji razvitak u europskom smislu.

Da se taki položaj postigne, imadu za Bosnu i Hercegovinu tri mogućnosti: a) da Bosna i Hercegovina pripadne Srbiji; b) da postane samostalna; c) da se pripoji Hrvatskoj.

Sada se pita, što je od toga za *nas kao Hrvate* najbolje.

Protiv prve mogućnosti govori to što mi u Srbe nemamo povjerenja, da bismo uz njih mogli postati slobodni u europskom smislu.

Premda znadu da u Bosni i Hercegovini prema zadnjem popisu ima od 1,591.036 svega pučanstva 334.142 katolika (većinom sve sami Hrvati) i 548.632 muslimana, koji ne će ni da čuju štogod o Srbima i njihovim težnjama, opet nam se kao tobožnja većina od 673.246 pravoslavnih nameću kao gospodari, svojatajući cijelu Bosnu i Hercegovinu samo za sebe, protiv geografskog (zemljopisnog) položaja same zemlje, protiv historije (povijesti), koja više govori za nas, i što je najvažnije protiv osjećaja i težnji većine naroda to jest muslimana i katolika.

Ta *Srpska reč*... piše ovako: 'Srpski krakter Bosne i Hercegovine nitko nikada ne smije zanijekati, kao ni to da ove zemlje *spadaju pod sferu srpskih interesa* u svakom kompeksu. Hrvatski nezavisni političari nikako ne smiju da ovo smetnu s uma i da zaborave onu devizu: Balkan balkanskim narodima' (to jest samo Srbima).

Koji god se od Hrvata domaćih ili stranih u Bosni i Hercegovini ovakim težnjama opiru, nazivaju ih Srbi frankovcima i Stadlerovom kohezijom te ih po novinama crne, da su 'sluge našeg neprijatelja' ...

Ovaki elementi, po mišljenju naših Srba, podmeću klipove srbsko-hrvatskoj slogi, o kojoj Srbi u Bosni i Hercegovini ne će doista ni da čuju. Za slogu i ravnopravnost htjeli bi naši Srbi samo ondje znati, gdje su prema Hrvatima u znatnoj manjini, kao u Dalmaciji i Hrvatskoj, a u Bosni i Hercegovini, gdje su u nešto većem broju, premda prema muslimanima i katolicima skupa ne prave nikakve većine, ne će o kakvoj ravnopravnosti ništa da znadu, ističući sebe samo kao faktor (činbenik) ovdje i nazivajući sve druge, osobito katolike, pionima (slijepim oruđem) tuđe misli.

Pri toj grdnji zaboravljaju naša braća na to, kako su oni u specijalno (osobito) hrvatskim zemljama godine i godine pristajali uz tuđince protiv Hrvata sve dotle, dok im Hrvati riječkom rezolucijom (zaključkom) nisu priznali podpunu ravnopravnost.

Prije toga bilo im je draže, da Hrvata prije nestane posve, zajedno sa Srbima, nego da hrvatska većina ima preču riječ, nego srbska manjina.

Da Hrvatima što više naškode, služila su se naša braća još jednim sredstvom protiv nas, a to je ocrnjivanje Hrvata u stranom svijetu, a osobito u slavenskom. Ocrnjivajući nas kroz decenije (desetljeća) i decenije, da smo pristaše Rima i Nijemstva, a sebe prikazujući pravim mučenicima, s jedne strane otuđiše nam odavno ostale Slavene, osobito Čehe i Ruse, a s druge strane otvori im to ogovaranje džepove bogatih stričeva.

Među drugim Slavenima bio je Hrvat do nedavna svugdje susretan s nepovjerenjem, da ne reknem i preziranjem, što nije ni čudo, kad su im ga Srbi prikazivali kao izmet slavenstva.

Videći jedan dio Hrvata, kako ih slavenska braća ne samo nigdje ne pomažu nego im također i škode, okrenuše toj braći leđa pod lozinkom 'Bog i Hrvati', znajući da je još samo jedini stari Bog uz njih!

O tome dakle da Bosna i Hercegovina pripadne Srbiji, ne može među nama biti ni govora. U borbi protiv toga prije ćemo izginuti redom i muslimani i katolici zajedno sa Srbima ili ćemo svi skupa pasti u tuđe ropstvo, nego li ćemo dopustiti, da nam se onaj kao gospodar u kući bani, koji te kuće nije sagradio.

Ta zna se dobro, da su katolici i bogumili (praoci naših muslimana) malu Kulinovu državicu raširili od Une do Trebinja, od Save do dinarskih Alpa. Gdje su onda bili pravoslavni Srbi - nema ih na mezevu (bojištu), nigdje se barem ne spominju. Mi im kao braća, ako će sloge i ravnopravnosti, dajemo jedno i drugo, samo ne ćemo njihove hegemonije (prevlasti), jer smo ponosni na svoju prošlost, a osim toga nije danas ničija hegemonija suvremena.

Što se tiče druge mogućnosti, da Bosna postane samostalna, ni to za nas nije podesno, jer kako su Srbi stali, koristila bi ta samostalnost najviše njima, pa bi mogli svoju dosadašnju igru s nama i dalje nastavljati, a osim tog tko nam jamči, da ne bi oni jednog dana, kad bi druge vlasti bile gdje zaposlene, našoj autonomiji učinili kraj.

Za nas dakle nema druge nego da se privolimo trećoj mogućnosti, za koju govori i geografski položaj zemlje i historija i slobodoumlje onih faktora, kojima bi se sjedinili. Ta poznato je, da Hrvatska još nijednu od svojih vjera nije nikad progonila, a kako se vlada prema drugim narodnostima dokazom je najboljim riječka rezolucija, gdje su Srbi izjednačeni s Hrvatima, čega Srbi u svojoj zemlji ne bi htjeli nikad Hrvatima učiniti.

Nemaju se dakle čega bojati ni pravoslavni ni muslimani.

Da svoj cilj lakše postignemo, služit ćemo se ovim sredstvima:

- Srbima priznajemo podpunu ravnopravnost s nama.
- Ne zahtijevamo od muslimana da budu Hrvati, samo da ne budu protiv nas.
- Podupirat ćemo i Srbe i muslimane svagdje, gdje nisu protiv nas, a to ćemo činiti i svakom drugom tko je uz naš cilj.
- Podupirat ćemo sve vjere, koliko ne rade protiv naroda i našeg cilja.
- Prema onima u Hrvatskoj bit ćemo posve neutralni, i koliko ne mogu da nam pomognu, samo i oni nek se ne miješaju u naše poslove."

Najopsežniji Pilarov spis nađen u njegovoj ostavštini je *Spomenica u pogledu organizacije obrane i odpora hrvatskoga naroda u sadašnjoj njegovoj političkoj*

situaciji. Spomenica je bez nadnevka, ali se po sadržaju može zaključiti da je nastala nakon lipnja 1930. U V. poglavlju *Spomenice* Pilar piše o ideološkoj obrani od bizantizma:

"Vrlo je važna ideološka obrana, tim više što po uvjerenju pisca ovih redaka (to jest Pilara) ideološka osnova hrvatskoga naroda dijelom je nedostatna, dijelom izrazito pogrešna...

Prva zadaća ideološke obrane jest problem bizantizma kritički i filozofski obraditi i cijeli narod uputiti u njegovo znamenje...

Valja razabrati da je bizantizam jedan zaokruženi sistem praktičke filozofije, koja opsiže cijeli život, ne samo vjerski i privatni život, nego i javni, a naročito politički život, dakle rijedko opsežan, i zato jak, pak da osposobljuje pojedinca naročito za politički život, što je osnova svih velikih političkih uspjeha, koje su Srbi dosele znali postići...

Mi se dakle ne možemo zadovoljiti, da ga jednostavno negiramo, s time ne ćemo postići uspjeh. Po uvjerenju pisaca, dade se tu nešto postići samo onda, ako si postavimo za zadaću izraditi nešto bolje od bizantizma, nešto što je isto tako jako i aktivno, a ujedno solidnije, kulturnije i savršenije od bizantizma.

Ideološka obrana hrvatskoga naroda ima se zabaviti najintenzivnije problematikom jugoslavenstva.

Nadalje je stadium plime i oseke ove ideje ona pisca ovih redaka (Pilara) dovela do uvjerenja, da je plima jugoslavenstva uslijedila uvijek iza praktičko političkih neuspjeha hrvatske politike. Svaki neuspjeh i slom hrvatske politike imao je za posljedicu pojačanje jugoslavenstva.

Konačno je kritički pogled, da se nacije ne shvaćaju dekretima, nego historijom, u kojoj kulturni momenti i velike ličnosti igraju dominantnu ulogu. Nacije i nacionalna uvjerenja su biološke pojave, oni su kao drveće, koje raste stoljećima. Ono se može posjeći i uništiti, ali nikada umjetno stvoriti. U historiji nema slučaja, da bi uspjelo jednoj naciji nametnuti drugoj naciji nacionalne osjećaje silom...

Kad hrvatski narod bude opet jedan faktor snage, što će postati onim časom, kad provede u ovom kritičkom momentu svoju samoobranu, a to može, jer propasti mogu samo oni narodi, koji sami sebe napuste, onda je i daljnja njegova i bolja budućnost i nastavak njegove 1300-godišnje prošlosti osigurana činjenica."

Dr. Ivo Pilar bijaše pravi vidovnjak. Već u svojoj knjižici *Svjetski rat i Hrvati* predvidio je on pobjedu komunističkoga boljševizma u Rusiji i stvaranje velikosrbske Jugoslavije. Vidovnjački je također predvidio poraz Centralnih sila u Prvom svjetskomu ratu, ponovno uzkrsnuće Njemačke te Drugi svjetski rat.

U glavnomu i najvažnijemu svomu djelu *Južnoslavensko pitanje*, što ga je u prijevodu na hrvatski jezik izdala Matica Hrvatska godine 1943. kao prvi svezak Prosvjetno-političke knjižnice, Pilar nam odkriva svetosavsko velikosrbstvo i svesrbstvo u svoj njegovoj golotinji. Proglasivši se jedinim baštinikom Bizanta, imperialističko svetosavsko svesrbstvo svim mogućim nedopuštenim i genocidnim sredstvima, na način još neviđen u povijesti, nastoji Iztok proširiti na srednju i zapadnu Europu.

Srbsko osvajačko svetosavlje doživjelo je svoj najveći uzpon i postiglo najveće uspjehe u doba robstva pod osmanlijskim Turcima, kada je posrbilo sve pravoslavne

koji su došli pod sudsko uredovanje pećke patrijaršije. Na taj je način, kako je napisao Mladen Bošnjak u časopisu *Hrvatska mladost* (broj 1.-2., god. XXVIII., Zagreb, 1944.), "bizantinizam postao izkonski neprijatelj svega što je hrvatsko iz jednog jedinoga razloga, jer je to narod koji mu se prvi suprotstavlja kod nadiranja u srednju i zapadnu Europu... u započetoj borbi Iztoka proti svemu što predstavlja zapadno-europsku uljudbu".

Srbskomu imperialističkomu širenju uvelike je pomogla politika Austro-Ugarske Monarhije, a nakon prvoga svjetskoga rata pa do danas tomu širenju pomažu zapadnoeuropske velesile "obmanute od bizantsko-cincarskoga mentaliteta, da se u ovomu dielu Europe ne može vladati bez Srba" (Ivo Pilar).

Srbsko svetosavsko megalomanstvo izvrstno je opisao srbski pisac Oskar Davičo u svojoj pripovijesti *Ljudi u tunelu*, objavljenoj godine 1939. u časopisu *Pečat*. Uzkotračnom prugom Beograd-Sarajevo noću se u vlaku vozi takozvani mali svijet. Jedan od putnika, "gospodin u naočarima", kaže svojim suputnicima (citiramo srbski izvornik):

" - E, da je pokojni kralj (Aleksandar Karađorđević) živ, druga bi nama pesma pevala i sve bi drukčije bilo. Možda bismo davno već bili carevina. Reći ću vam. Onda, kad je pošao u Francusku, trebali su da se dese važni događaji, sudbonosni. Krunisanje. Krunisanje! Da, ali kakvo... He, gospodo moja, da mu je to upalilo, gde bi nam bila numera. Jer, da se on krunisao za cara svih Jugoslovena - a o tome se radilo - svih, razumete, i onih, s kojima se još nismo ujedinili, shvaćate, pa postao tako car svih Slovena, e onda, voleo bih da vidim toga, koji bi se usudio da zucne i tamani države kao da su kikiriki. A što je najlepše, mi bi i dalje bili prvi, Beograd bi ostao prestonica. Istina, morali bismo izgraditi oblakodere i asfalt, pa da sve ide kao podmazano. Jedina nezgoda bila bi to, šta bi vlada morala da zasedava u Moskvi bar tri meseca godišnje, preko leta, zbog vrućine, a i da se Rusi ne uvrede i ne izmisle neko njino rusko pitanje, kao ovi naši Hrvati."

To srbsko megalomanstvo svesrdno je pomagala i razvijala Srpska pravoslavna crkva. "Ne možemo mimoići ni činjenicu, da je Srbstvo s pomoću takve Crkve za svoju službu odgojilo ne samo nesrbske elemente iztočnog obreda, osobito po hrvatskim zemljama, nego i mnogobrojne hrvatske starosjedioce, koji u oskudici vlastite katoličke duhovne pastve u turskom dielu Hrvatske priedoše u pravoslavlje, koje je uživalo zaštitu turskih vlasti" (Fedor Pucek).

U predgovoru knjige *Južnoslavensko pitanje* prevedene na hrvatski jezik, Fedor Pucek piše:

"Uza sve iznesene zamjerke, Südlandovo djelo ostaje i danas 'standard-work' ('uzorno djelo') za razumijevanje pitanja Bosne i hrvatsko-srbskih odnosa uobće... Sve važnije Südlandove teze iznesene u ovom djelu i danas još ne gube svoje vrijednosti, naprotiv, mi bismo danas nakon dvadesetpet godina u bivšoj državi (monarhističkoj Jugoslaviji) našli za sve piščeve teze možda i bolje dokaze, nego što ih je on iznio, poradi toga, što nam je danas poznato sasvim sigurno i ono, što je pisac mogao tek naslućivati. A to je najbolji znak za vriednost ovoga djela, koje je proročanski predvidjelo sve ono, što smo iskusili u dvadesetpet godina bivše države."

Godine 1995. objavljeno je novo pokraćeno njemačko izdanje Pilarove knjige *Južnoslavensko pitanje i svjetski rat*, pod naslovom *Eine Geschichte Kroatiens, Serbiens*

und Bosniens (Povijest Hrvatske, Srbije i Bosne). Nakladnik je nakladnička kuća Heiligenhof iz Bad Kissingena. Izdao ju je prof. dr. Rudolf Grulich. Knjigu je pokratio i današnjemu stanju prilagodio hamburški germanist i povjestnik dr. Michael Ackermann, sačuvavši njezinu autentičnost (pouzdanost). Na predstavljanju knjige u hrvatskomu veleposlanstvu u Bonnu, dr. Grulich je govorio o sudbini Ive Pilara i prevoditelja njegove knjige na hrvatski Fedora Puceka. Posebno je dr. Grulich upozorio na važnost širenja istine o uzrocima i poticajnim razlozima sadašnjega srbskoga osvajačkoga rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, jer je Zapad sklon krivnju za rat podijeliti na sve sudionice u sukobu, ili ga predočiti kao besmisleni građanski sukob bez ikakve nutarnje političke i svake druge logike. I ovo novo njemačko izdanje Pilarove knjige dokazuje, da nam je ona još uvijek potrebna kako ne bi ponavljali pogrješke prošlosti.

Knjigu *Južnoslavensko pitanje* Tomislav Jonjić je nazvao Svetim Pismom hrvatskoga nacionalizma. On piše:

"Mi danas, nakon sedamdeset godina podložnosti velikosrpskom imperijalizmu, tek čitanjem ove knjige možemo shvatiti zašto su odmah poslije prvog svjetskog rata *onemogućene dvije naklade i uništeni* svi dostupni primjerci! Pilarovo je *Južnoslavensko pitanje,* shvaćeno je to na vrijeme, moglo imati učinak bombe, prispodobiv možda jedino s poslanicama Sv. Pavla apostola. Knjiga je bila zabranjena, jer je doista bila opasna. I danas njezino objavljivanje mnogi doživljavaju kao atentat. *Baš zato je valja čitati i dati drugome da čita..." (Imotska krajina,* god. XXI., broj 456., Imotski, 1. prosinca 1990.).

Današnji srbski osvajački genocidni rat s bezbroj strašnih dokaza potvrđuje sve teze Ive Pilara. Jer on je i ovaj rat predvidio proročanski i vidovnjački. Nisu li nam Srbi u ovomu ratu cinički poručivali: "Naše se pravo na osvajanje hrvatskih zemalja nalazi na vršku naših bajuneta i noževa!" Nisu li Hrvate, da ih učine neškodljivima, podijelili na sebi sklone rezolucionaše i proturezolucionaše. Nisu li među nas ubacili staru prokušanu kost, *kuferaštvo,* postigavši da za sve nevolje koje su nas snašle sada obtužujemo Hercegovce.

Samo slogom i tijesnim državnim savezom između Hrvata katolika i Muslimana možemo spriječiti državu Srbiju i velikosrbske horde da ne prijeđu Drinu, poručuje nam iz groba Ivo Pilar. Dođe li Bosna i Hercegovina pod Srbe, ne će u njoj ostati ni Muslimana ni Hrvata katolika. Tako govori hrvatski nacionalni prorok i vidovnjak Ivo Pilar. Ako ne želimo da nam propast dođe od nas samih, poslušajmo njegov proročki glas.

42.

Dr. Ivo Pilar bijaše načelni protivnik bilo kakve zamisli rješavanja hrvatskoga nacionalnoga pitanja u jugoslavenskoj državi. Već u svojemu djelu *Svjetski rat i Hrvati. Pokus orijentacije hrvatskog naroda još prije svršetka rata* (Zagreb 1915.), objavljenu pod izmišljenim imenom dr. Juričić, upozoruje on da politika Hrvatsko-srbske koalicije narodnoga jedinstva Hrvata i Srba može u svakom slučaju završiti štetno za Hrvate a koristno za Srbe. Odbacujući ideju jugoslavenstva i zamisao o jugoslavenskoj državi, on piše:

"a.) Hrvatsko-srbsko narodno jedinstvo je artefakt (umjetni proizvod), logičkom spekulacijom (umovanjem) stvoreni pojam, koji niti u našoj povijesti, niti u realnosti

života oko nas nema temelja. Ono je isto tako umotvor i snohvatica kao ilirstvo i jugoslavenstvo.

Hrvati i Srbi jesu dva srodna naroda, koja su nastala u povodu dvie samostalne južnoslavenske državne tvorbe, ali koji u poviesti nigdje ne pokazuju prirodne težnje, da se ujedine. Nema temelja niti u realnosti života, jer vidimo, da Srbi ne pokazuju nikakve težnje da se u praksi života ujedine, nego naprotiv oni se svagdje od nas najenergičnije socialno separiraju (odijeljuju).

b.) Hrvatsko-srbsko narodno jedinstvo čini nas na umjetni način ovisnim o kraljevini Srbiji. *Time se težište našeg narodnog života prenosi iz naših zemalja.* Mi postajemo ovisni o mislima, odlukama, tendencijama, na koje upravo nikakva utjecaja nemamo i plaćat ćemo troškove za sve njihove budalaštine.

Hrvatsko-srbsko narodno jedinstvo ima dakle za posljedicu, da mi po njemu *trajno gubimo kormilo naše narodne lađe iz ruku,* i da nikad ne znamo, kamo ćemo stići. To su politički sasvim nesnosne konzenkvencije (posljedice).

Hrvatsko-srbsko narodno jedinstvo moguće je samo na temelju podpune ravnopravnosti Hrvata i Srba. Nu ova ravnopravnost je u praksi absolutno neprovediva... Sa svakim našim zahtjevom, koji se osniva na narodnom egoizmu, sukobit ćemo se sa srbskim narodnim i konfesionalnim (vjerskim) egoizmom. Mi, dakle, makar bili i u brojčanoj većini u takvom konfliktu (sukobu), vazda ćemo s devedesetšest posto vjerojatnosti podleći.

Tako je to hrvatsko-srbsko jedinstvo za nas a priori (unaprijed) *societas leonina* (lavlje društvo, u kojemu jedan za sebe uzima sve a drugima ne daje ništa), a osim toga je pravo jedinstvo izključeno, dok i mi Hrvati ne pređemo na pravoslavlje - a onda smo već i postali Srbi."

Isti duh prožima i Pilarovo glavno djelo *Južnoslavensko pitanje.* Čujmo ga:

"Taj se sasvim pravilni i neizbježivi razvoj može zapriečiti samo jednim: time, da se muslimanima i katolicima dade vlast, da se brane...

Da me se krivo ne shvati (kaže Ivo Pilar). Nipošto ne želim nasilni postupak Hrvata spram Srbima... Treba samo Hrvatima pustiti na slobodu, da se brane od srbskog osvajanja...

Uza sve to nastat će velika graja u srbskom logoru, jer Srbima znači sloboda: nesmetano upotrebljavanje svog premoćnog osvajačkog oruđa. Ekspanzija (širenje) i osvajanje je toliko bitno u pravoslavlju i srbstvu, da bez toga ne mogu živjeti, kao ni riba bez vode. Sprieči li im se uspješno širenje i osvajanje, čitava ta sablast nestaje sama od sebe kao proljetne magle pred jarkim suncem."

Na kraju Prvoga svjetskoga rata uzpostavi jugoslavenske države uzprotivili su se bosansko-hercegovački Hrvati takozvanom Klerikalnom deklaracijom naslovljenom *Izjava Klerikalne grupe bosansko-hercegovačkih katolika.* Smatralo se da je tu Izjavu napisao nadbiskup vrhbosanski dr. Josip Stadler, jer ju je on podpisao. Iz Pilarove ostavštine pouzdano se može zaključiti, da je on auktor Izjave. Pilar to sam potvrđuje u svomu sastavku *Expose (Izvještaj) glede pitanja izlaska Hrvata iz Kraljevine SHS:*

"Pisac ovih redova (Ivo Pilar) prvi je zamijetio da Koroščeva tzv. Jugoslavenska deklaracija od 30. svibnja 1917. vodi direktno (izravno) u Veliku Srbiju, pak je izradio protudeklaraciju od 17. studena 1917., koja je danas u povijesti poznata pod imenom

Stadlerove ili Klerikalne deklaracije (vidi: Šišić, *Dokumenti o postanku* Kraljevine SHS, str. 103.) i to samo zato što ju je podpisao Stadler na crkveni način, jer ju podpisani (to jest Ivo Pilar), premda jedini autor, u ono doba kao austrijski časnik nije mogao podpisati...

Za propagiranje ideja ove deklaracije pisac je ovih redaka osnovao u Sarajevu stranku, i premda častnik, uređivao je neko vrijeme *Hrvatski dnevnik* u istom smislu i prorekao doslovce sve nesreće, koje su Hrvate danas snašle."

Izjava Klerikalne grupe bosansko-hercegovačkih katolika, napisana u Sarajevu 17. studenoga 1917., a prvi puta tiskana 20. studenoga 1917. u sarajevskom *Hrvatskom dnevniku,* glasi:

"I. Zahtijevamo rješenje državnopravnoga pitanja na jugu monarhije u hrvatskom smislu, na temelju hrvatskoga državnoga prava te uz neoskvrnjeno očuvanje hrvatske narodne i državne individualnosti.

II. Zahtijevamo sjedinjenje onih zemalja, na koje se hrvatsko državno pravo proteže, naima: Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Bosne i Hercegovine te hrvatske Istre u jedno političko i finacijalno autonomno s Habzburškom monarhijom kao cjelinom nerazdruživo spojeno državno tijelo.

III. Držimo svojom dužnošću u prvom redu obraniti svoju vlastitu, sa svih strana teško ugroženu narodnu i državnu individualnost. Rado ćemo ipak pomoći braći Slovencima u njihovoj borbi za samoodržanje i njihovom nastojanju i radu oko toga, da se s nama sjedine..."

U svojoj geopolitičkoj razpravi *Politički zemljopis hrvatskih zemalja,* koja je prvi puta tiskana u Sarajevu godine 1918., Ivo Pilar pod pojmom "hrvatske zemlje" smatra "skup historičko-političkih pokrajina na jugu Austro-ugarske monarhije, koje su nekad činile dio hrvatske države, u kojem stanuju još danas Hrvati kao većinski ili barem znatni dio pučanstva". Po Pilarovoj definiciji "spadaju u hrvatske zemlje Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Bosna i Hercegovina i Istra".

Konačna poruka i oporuka Ive Pilara je: 1. Ujedinjenje svih hrvatskih političkih i povijestnih zemalja u jednu nezavisnu državu. 2. Nikada više ni u kakvu Jugoslaviju!

(Nastavlja se)

Milan RADIĆ

Majka za sjećanje

Moja je majka bila jedna mala žena
u radničkom kaputu,
što joj je otac kupio dok je bio mlad.

Znam, imala je plave oči. I suze u njima
tako su bile plave da sam se sjetio mora.
Dvadeset godina (zar ne da je mnogo?)
kroz sobu je vukla svoju škrtu bolest.

I kad sam se pred jednim profesorom matematike
otimao za ocjenu dovoljan
i bio tako sretan kad mi je to uspjelo,
da sam cijelu noć sanjao o tome,

Javiše mi (bio je rat i ljudi su se vješali)
da odmah dođem, jer će majka umrijeti.
Gledao sam komad papira
na kojem je pisalo sve.
A znao sam: uzalud je
gužvati ga.

A ja sam znao da se ljudi mrze i kolju,
svuda je grmjelo kad se vraćah kući.
Pune su zastava kuće u crnom visjele redu,
i sve me je sretalo zvukom sirene.

Veljača je bila, i to 23. veljače
kad se sve sprema za proljetni vrisak.
Dođem tako pred jednu visoku zgradu
na kojoj je pisalo tiskanim slovima:
DRŽAVNA BOLNICA
Dalje je sve jasno.

2

Majka je treće jutro, kad sam se
u gostima kod mog prijatelja Jose,
koji više nije živ, nalazio,
prenesena u mrtvačnicu, u plahti.

I tako dalje.

Danas sam se sjetio majke
koja je zakopana u Hrastovici
na lijepom i visoku groblju
i malo sam žalostan.

1947.

Anto ĆOSIĆ

Bog daje nafaku . . .*

Prvog dana mjeseca kolovoza 1993. godine bijah u Šeheru, kamo odlazim po navadi. Nakon dvije godine dođoh prijatelju u pohode. Muharem me gleda indiferentno, kao da sam jučer bio kod njega. Zacijelo je izgubio osjećaj za vrijeme. Sjedam na klupu kraj njega. On šuti. Pravi psihološke pauze, kao da je studirao retoriku. Gleda me kriomice:

- Radi, robe, što hoćeš - al' nećeš dokle hoćeš!

Znam da se ova rečenica ne odnosi na mene, jer mi nije dano raditi što hoću, a drugo - dobro su mi poznati Muharemovi uvodi.

Nakon prve rečenice ustao je s klupe da upusti mušterije u bazen, u toplu, sumpornu vodu, koja liječi kostobolju, svrab, išijas, živce i još neke bolesti.

- Najgori su rezervisti s Manjače. Hoće nasilu u vodu, preko reda, firauni, neće da plate, da te Bog sačuva, ali - igraj Dudo - nećeš dugo! - jada se Muharem u stilu narodne pjesme.

Omršavio je. U licu spečen kao beduin, zarastao u bradu, preplašen.

- Profesore, hoće li nas ovi poklati?

- Neće! - tješim ga.

- Dobro je što me smiruješ. Tako i ja činim kad mi navrati komšo Sabit. Njegove zortove pretvaram u šalu, neka mi Alah oprosti. Taj Sabit mi dolazi gotovo svaki dan i govori kako mu neki Kojo iz Glamoča prijeti da će ga zaklati. Kad god ga taj Kojo susretne, govori mu: - Zar još nisi odselio, Turčine?!

Pored mojih belaja i taj Sabit mi se popeo na glavu svojim strahovima. Jučer mi baš prekipjelo: - Pa nek te zakolje, kažem, ne možeš živjeti vječno!

- A zašto, bolan?! Zašto moram prije vremena na ahiret?

- Ti misliš, moj Sabite, da će tom Koji-Kojadinu iz Glamoča biti lakše kad te prikolje. Iako je kuću napunio tuđim televizorima, ćilimima, ormarima - neće ni on živjeti vječno i uživati u tuđoj muci. Kad umre, i on će pred Boga da mu objasni zašto te ubio. Misliš li da će mu biti lako? Zar će mu biti ugodno slušati pitanja i podpitanja nebeskog tužitelja: te što si, bolan, priklao našeg Sabita na pravdi Boga, te zašto si ga tupim nožem, te ovo, te ono... Bit će mu teže nego u Hagu. A ti ćeš iz dženeta gledati kako se Kojo znoji i drhti, kako se sav uhelaćio pred nebeskim kadijama. Bit će njemu tada: kadija te tuži - kadija ti sudi! Elem, dobit će Kojo ono što zaslužuje, a da i ne govorim o savjesti, koja će ga oglodati do kostiju - dok se ne dovuče od džehenema, gdje će se kuhati u vrelom ulju. Ti ćeš, moj Sabite, uživati kao pravi šehit u dženetu, okružen hurijama plavetnih očiju. Jah!

- Eto, tako ti ja, moj profesore, udaram brigu na veselje. Ipak, žao mi je što čovjeku rekoh poganu riječ. Nije ovo vrijeme za šalu. Nije! Već tri dana Sabit mi ne dolazi. Naljutio se!

* Nafaka (tur.) osnovno je značenje *trošak za hranu*, a također označava i:1. ono što je čovjeku suđeno da pojede za svoga života; 2. sudbina, usud, kob; 3. hrana uopće; 4. hranarina, izdržavanje, alimentacija. U ovoj priči tu riječ treba čitati u značenju kobi, sudbine, usuda.

Potom nastavlja u svom stilu:

- Što je došlo - to je i prošlo, a što će doći također će proći.

- Srušiše i Jama-džamiju u Šeheru! - kažem.

- Sve su porušili, bezbožnici. Ne mogu ti reći koliko mi je teško. Nemam se gdje moliti i klanjati, a čovjek se navikne na džamiju kao na starog prijatelja. U čaršiju se ne smijem spustiti, jer bi me strefila damla kad bih vidio srušenu Ferhadiju. Uostalom, mogu klanjati i na brdu i pod brdom i na njivi. Sva je priroda Božji hram, a ovo što se danas dešava - Božja je kazna. Otpao narod od Boga! Psuju, kradu, pljačkaju, otimaju! Istjeruju iz stanova, useljavaju seljake, otpuštaju iz službe, ubijaju, čiste grad od... Što da ti pričam, moj profesore, kad sve znaš bolje od mene.

- Kako živiš? - prekidam ga banalnim pitanjem.

- Bog daje nafaku - a aščija čorbu! - kaže Muharem.

Vidi se: premda su ga pritisle brige, nije izgubio smisao za šalu.

Kad rekoh Muharemu da me čudi što su mnogi muslimani napustili molitvu, on mi odgovori: - Moj profesore, najprije je, kao što znaš, došla Titina šejtanska država, pa su mnogi pljunuli na vjeru zbog masna zalogaja. Samo su bogobojazni ljudi činili dobra djela, ali ih je malo ostalo. Svi bi mogli stati pod jednu lipu. A što se tiče nafake - ima ljudi koji malo rade, a mnogo imaju, kao što ima i onih koji se ubiše radeći - a nemaju ništa! Kome je Bog dao - dao je i šakom i kapom. Važno je, moj profesore, roditi se pod sretnom zvijezdom, jer sretnom čovjeku su gurabije na suncu pečene - a ašlame u medu kuhane...

Sunce već zalazi za brdo Grab, ispod kojeg su, priča Muharem, četnici ubili jednog dobrog i pametnog čovjeka. Inženjera! Mislili grmalji da inženjer ima dolara..., A sad, moj profesore, nemoj se ljutiti, moram prisjeći koje drvo da žena spremi večeru. Struje nema već petnaest dana. Gotovo sam podivljao! Poslije ovog mraka, mora doći kijametski dan, koji će, kako sam čuo, pasti između akšama i jacije.

- Ja sam čitao da će sudnji dan početi jedne zimske večeri, deset minuta prije ponoći!

- Moj profesore, samo Bog zna kad će se to dogoditi. Ni pejgamberi, ni anđeli to ne znaju. Za sada su najvažnije dvije stvari: strpljivost i molitva. Sve drugo je hava!

✣ ✣ ✣ ✣ ✣

Anto ĆOSIĆ

Dobro jutro!

Dobro jutro! - šapćem aleji,
još punoj ponoćnih uzdisaja,
Dobro jutro! - pozdravljam ruže
jer mene radost s ružama spaja.

Zdravo leptiru, što lepršaš
kroz jutro puno boje plave,
i što ko jantar krilati blistaš
iznad moje satirske glave.

Pozdravljam mrave što se penju
uz koru stabla i uz kamen.
Zdravo tišino, što u se upijaš
cvrkute vrtova, sunčani plamen.

Dobro jutro! - odzdravljam đacima
dok idem u školu prije osam.
Svi mi se javljaju, svi me poznaju,
samo ja ne znam tko sam i što sam.

Tomislav MILOHANIĆ

Impresija

LADONJA gola sapliće odlazak dana
na goli lik pao je sutona trak
okrugli stol ne bira novog župana
brade ne treba naslonit na kamen jak

spomen kuća
krov je gladan oblaka
zjapi u vis
kalvarija hladna
pruće doseže do prvog čavla
zamišljen je KRIST

putnik je stao
namjernik gleda
kao da pita ogoljele grane
zašto su prazna ona dva križa
i tko bi tu visio
i s koje strane

okrugli stol ne bira novog župana
brade ne treba naslonit na kamen jak
ladonja gola sapliće odlazak dana
na tužni lik pao je sutona trak

Molitva u magli

Koliko ćeš puta opet biti tjelesan
za duh žedan nemirenjem?

dok slutnja ne prelije čašu suza
pretvorenih u kišu nebeskih blagosti

koliko će još puta tvoj lik
dolaziti u snove iz nepovrata?

dok moja čežnja bude jača od ljubavi
kojom si zalijevao moje korijene

Ivana RADIĆ

Trpljenje

Trpljenje je simbol
predanja i sreće
čisto kao prva
pahuljica snijega
i miris daljina
osamljena bijega,
ružarij spasenja
što ga ljubav niže.

Trpljenje je osmijeh
što obrazom klizi
dok drhtave usne
strpljivo ga love.
Trpljenje je kruna
za ponizne duše,
stepenica jedna
u visine bliže.

Vrijeme

Blijede boli kao lati
u očima jednim sumornim,
u grudima jednim umornim
kucaju sjećanja sati.
Letovi postaju padanja.
Umire bijela šumarica
na proplanku dalekih nadanja.

Ivo Mijo ANDRIĆ

Let u nepoznato

Vama što niste čitali poeziju Wislawe Szymborske
Poručujem da pronađete
Barem jednu knjigu s njezinim imenom.
Nepoznavanje Wislawine poezije oslobađa vas
Odgovornosti, ali vam ne daje pravo
Na razumijevanje proljeća
I leta u nepoznato.
Vaši su grijesi oprostivi, no vaša kazna
Ne razumije optužbu zbog koje branite
Pravo na samoću.
Za razumijevanje svijeta kome ne pripadamo
Dovoljan je pijetlov krik pred pogubljenje noći
Dovoljan je zov oborena stabla.
Ako se u njemu gnijezde Wislawine ptice
To je kao kad nebo padne u ponor
Zbog neuzvraćene mržnje.
Vremenu treba ostaviti da sudi budućnosti
U odsustvu
Da odijeli male od velikih istinâ
Da se snalazi u neobećanoj zemlji.
Čovjeku je dovoljna riječ
Za prepoznavanje vedrine
Za vjeru u mogućnost nade.
Možda u slušanju nećete razabrati
Misli Wislawine,
Ali neka vas to ne žalosti
Pjesma će s vašeg lijevog dlana
Ispiti stresni otrov.

(Sarajevo 1993.)

Ivo Mijo ANDRIĆ

Radost pisanja za radost čitanja

Ako postoji radost čitanja, onda je to čitanje poezije Wislawe Szymborske. Ako postoji radost pisanja, onda tu radost zasigurno osjeća Wislawa Szymborska.

Na sreću ovog našeg mnogoljudnog svijeta postoje i radost i Wislawa.I ne samo što postoje, već žive u sretnu, uzajamnu i neraskidivu skladu.

Kada sam, sada već dovoljno daleke i, nadam se, nepovratne 1993. godine, *blagodareći* poznanstvu i ratnom drugovanju s piscem Milanom R. Markovićem, velikim zaljubljenikom, skupljačem i čuvarom knjižnoga blaga, došao do zbirke pjesama "Svaki slučaj" poljske pjesnikinje Wislawe Szymborske, moji skromni pjesnički vidici otvoreni su do neslućenih granica. Zapravo, Szymborska mi je otvorila nepoznata vrata svijeta iza kojih se krije neprocjenjivo bogatstvo misli ukrašenih neobično-običnim ljudskim riječima. Te misli i riječi kao sredstvo njihova prenošenja do ljudske duše i sluha jesu, slobodan sam ustvrditi, vanzemaljska tvorevina, poslana radi uljepšavanja svekolikog života na našoj planeti.

Možda ovih nekoliko uvodnih misli ne izražavaju dovoljno moje oduševljenje pri susretu s poezijom Wislawe Szymborske. No one u svakom slučaju mogu poslužiti kao smjernica i preporuka svima koji vole, žele voljeti ili namjeravaju zavoljeti poeziju, upoznati liriku W. Szymborske.

Propuštanjem tog doživljaja vi, dragi potencijalni čitatelji, bit ćete uskraćeni za ono što život čini ljepšim nego što stvarno jest. Pogotovo u ovim poratnim vremenima kada nas salijeću obveze da zanovimo ono što nam je mučki i nepotrebno razoreno. U to nedvojbeno spada i kultura kao multikompleksna ljudska tvorevina, koja je ujedno i vezivno tkivo ukupne društvene nadgradnje.

Nakon potpunijeg upoznavanja s poezijom Wislawe Szymborske, a kroz poeziju čini mi se i sa samom pjesnikinjom, poželio sam je vidjeti u krugu s Czeslawom Miloszem i drugim dobitnicima Nobelove nagrade. U ovim listopadnim danima moram sa zadovoljstvom konstatirati da mi se ta želja ostvarila.

Wislawa Szymborska nagrađena je Nobelovim odličjem, koje u njenom slučaju ima posebnu težinu i neizbrisiv sjaj. U trenutku primanja vijesti o dodjeli Nobelove nagrade skromno je izjavila da njeno uvrštavanje na listu nobelovaca nije isto što i Miloszevo. Jer, "za razliku od Czeslawa Milosza, ja pišem samo poeziju". Rado ćemo se složiti s tom konstatacijom, uz jednu malu nadopunu, a ta je da Wislawa Szymborska piše snažnu i čistu kozmičku poeziju.

Szymborska je rođena 1923. godine u Kurnjiku kraj Poznanja. Živi i radi u Krakowu, gdje za list "Književni život" piše bilješke o pročitanim knjigama. Do sada je objavila devet zbirki poezije i dvije knjige bilješki o pročitanim djelima drugih autora.

Na žalost, Szymborska je kod nas malo prevođena, tako da gotovo i nemamo pravi uvid niti pouzdane podatke o njenom cjelokupnom pjesničkom i književno-kritičkom opusu. No i ono što imamo dovoljno je za prepoznavanje neupitne pjesničke veličine.

Za razliku od mnogih pjesnika koji poeziju pišu iz potrebe, profesionalne obaveze, radoznalosti ili čak iz očaja, Szymborska to čini iz poštovanja prema svijetu koji je okružuje u njegovoj povijesnoj i vremenskoj neograničenosti. Ona, zapravo, poeziju ne piše. Ona se igra riječima, oblikujući ih u prelijepe umjetničke slike ili muzičke zapise dostojne velikih majstora. U isto vrijeme Szymborska je i Lorca i Segovia i nenadmašni Pablo Picasso. Za veliki broj pjesama uvrštenih u knjigu pod naslovom "Svaki slučaj" što ju je priredio i s poljskog preveo Petar Vujičić, malo je reći da su antologijske. Svaka od njih je gotovo knjiga za sebe, koju bi trebalo opetovano čitati onoliko vremena koliko je potrebno da bi se cijela knjiga pročitala.

Većinu pjesnika zasigurno zanima obrazac po kome stvara Szymborska. On je vrlo jednostavan i svodi se na poruku: Čitaj mnogo, čitaj dobro, piši malo. Možda je i Szymborska u početku pisala mnogo, a težište stavljala na kvantitet. No, tu je naviku brzo napustila i opredijelila se za sporiji ritam rada, stavljajući težište isključivo na kvalitet. Uz iskustvo koje je izgrađeno na čitanju i poznavanju djela velikih majstora lirike, to joj je pomoglo da gradi osobni stil pisanja poezije koji se temelji na analitičkom pristupu pojavama, mitovima i ljudskim osobinama. Na osnovu te, gotovo mikrobiološke analize, pjesnikinja znalački luči važne od nevažnih detalja, zadržavajući za pjesmu samo ono što ima višedimenzionalno značenje i što je u funkciji unaprijed zadana projekta pjesme. Ona ne koristi suvišne riječi, ni poznate šablone. U njenim pjesmama nema slabih mjesta, ni iznuđenih završetaka. Ona pjeva tečno, razigrano, vodeći pritom tu čarobnu igru riječi iz prošlog u buduće vrijeme, iz uskih okvira riječi u široko prostranstvo izrečenih misli. U pjesmi *Popis stanovništva* vraća nas u Troju kakva je bila i kakva je danas:

Na brijegu gdje je stajala Troja
otkopano je sedam gradova.
Sedam gradova. Čitavih šest previše
kao za jednu epopeju.
Što s njima da radimo, što da radimo?

Pitanje je očigledno postavljeno nama, jer pjesnikinja ima odgovor koji glasi:

Homer radi u statističkom zavodu.
Nitko ne zna čime se bavi kod kuće.

Da bi vjerno dočarala pojavu, događaj, povijesnu ličnost ili istinu, Szymborska ne bježi od ponavljanja riječi, pa čak i cijelih stihova. No, ta ponavljanja nimalo ne umanjuju snagu pjesme već, naprotiv, pojačavaju učinak izrečene misli. Ona otvaraju i zatvaraju čarobni krug riječi, dajući mu dovoljno snage za iznenadni let i očekivani pad. Taj pad, međutim, nije padanje, već priprema za novi uzlet u sazviježđe neiscrpne Wislawine mašte. U pjesmi bez naslova ona to zorno pokazuje na vlastitu primjeru:

Previše sam blizu da bi me sanjao.
Ne letim nad njim, ne bježim mu
ispod korijenja drveća. Previše sam blizu.
Ne pjeva mojim glasom riba u mreži.
Nije se s moga prsta skotrljao prsten.
Previše sam blizu. Velika kuća gori
bez moga vikanja u pomoć. Preblizu

da bi na mojoj vlasi zvonilo zvono.
Previše blizu da bih mogla ući kao gost
pred kojim se razmiču zidovi.

Bavljenje mitovima i rasvjetljavanje mitoloških pojava nezaobilazna je tema u djelima velikog broja suvremenih pjesnika. Dok mnogi od njih pjevaju vjerno opisujući te pojave ili mitološke ličnosti, Szymborska, dotle pažljivim izborom niza naoko beznačajnih stvari, situacija ili bliskih osoba, slika drugu dimenziju tih ličnosti odnosno zrcaljenje pojava, dovodeći ih u uži kontekst sa sadašnjim vremenom.

Tako u pjesmi *Lotova žena,* kroz biblijski lik žene pravednika Lota koji je preživio tragediju Sodome i Gomore, otkriva razlog njezina pretvaranja u stup soli. A razlog je, koliko simboličan, toliko i banalan: žena se osvrnula, pogledala je unazad, premda to nije smjela učiniti. A zašto? Na to nam pjesnikinja daje višeslojan odgovor da bi opravdala to okretanje i, makar u pjesmi, oživjela tu nesretnu ženu.

Osvrnula sam se tobože iz radoznalosti,
Ali osim radoznalosti mogla sam imati i drugih pobuda.
Osvrnula sam se iz žalosti za zdjelom od srebra.
Iz nepažnje - vezujući remenje sandale.
Da ne bih više gledala u pravedni vrat
Svoga muža Lota.
Iz nagle sigurnosti da kad bih umrla
On ne bi čak ni zastao.
Iz neposlušnosti pokornih.
U osluškivanju potjere.
Pogođena tišinom, u nadi da se Bog predomislio.

Poezija Wislawe Szymborske obojena je blagim humorom i odmjerenim sarkazmom koji izazivaju osmijeh na licu i radost u srcu čitatelja. Ta boja joj daje moć lijeka za uklanjanje bora i tuge s lica, za razbijanje samoće i potištenosti, za vraćanje vedrine i oživljavanje tako potrebne nade. U tu svrhu pjesnikinja će žrtvovati i samu sebe, vraćajući nas u neko buduće vrijeme kad će nas se naša djeca i unuci sjećati. Na to nas vrijeme upućuje pjesma *Epitaf* u kojoj Szymborska opjevava svoju sudbinu ovim riječima:

Tu leži starovremenska, zakopana duboko,
autorica nekoliko pjesama. Vječni pokoj
milostivo dala joj zemlja, mada truplo nije spadalo
ni u jednu književnu grupu.
Ali na grobu i nema ništa bolje
osim ovih rima, repuha i sove.
Prolazniče, izvadi iz taške mozak električni
i na sudbinu Szymborske za časak pomisli.

Pišući ove redove o poeziji Wislawe Szymborske, dobitnice Nobelove nagrade za književnost 1996. godine, osjećam zadovoljstvo i radost kakvu osjećam dok čitam njezine pjesme. Iskreno želim da se taj osjećaj prenese i na vas, dragi budući čitatelji Wislawina pjesništva.

Ivo Mijo ANDRIĆ

Zahvala Wislawi Szymborskoj

Otvorila mi putanju koju ne mogu slijediti
Odveć je jednostavna i spora
Neuhvatljiva-rečena-nedorečena
Bijela od gara - crna od kalcija
Duboka na površini - plitka u dubini
Tečna kao kamen - gusta kao voda
Nedovoljno svanjiva za jutro
Dovoljno svijetla za noć
Zrcalo u kome vidim svoje lice
Onako kako ga želim vidjeti
ne onako kakvim ga drugi vide.

Korak po korak mjerim moguće do nemogućeg
Ključa ogrlica na vratu kanarinca
Igla čempresa na kontinentu
Singerica pod krilom svilene bube
Nikad nedosvirana simfonija vjetra.

Riječi Wislawe Szymborske kazuju
Povlašteni čuvari svemira
One se govore u svečanim odijelima
U nezaboravnim prilikama
Samo kad se rađa ili ide
Na vrlo dalek put.

Zahvala Wislawi Szymborskoj
Za otvorenu knjigu
Nad kojom sakupljam zvijezde.

(Sarajevo 1993.)

Mirko POPOVIĆ

Druga strana tuge

Siva fasada susjedne zgrade bila je jedini vidik s Jelina prozora. Već više od tri godine. Tamo gdje su breze i jablanovi činili drvored, još prve ratne zime sručile su se promrzle ruke i sjekire zaoštrene instinktom za preživljavanje. Ostala je osakaćena i ubijena njena ulica, sablasno pusta i nijema u pauzama bombardiranja.

Do Jele više nije dopirao šum lišća uz čiju pjesmu se u udobnoj fotelji dnevne sobe često odmarala. Ponekad je, prije rata, gledajući kako se boje drvoreda mijenjaju u dodirima s ranom zimom, znala pitati: "Gasi li se to njihov život zauvijek, ili samo prelazi u drugačije oblike? "Šutjeli su jesenji trenuci, a lišće je padalo, blijedilo i trunulo i, pretvarajući se u hranu budućim listovima, šaputalo o neizgubivosti svog zagonetnog trajanja.

Njenu Arnelu nije zaokupljala ta dimenzija života starog drveta. Rješavati nerješivo je gubljenje vremena, govorila bi Jeli, ženi s kojom je dijelila sve one strašne trenutke za koje su mislile da su posljednji zbog neshvatljiva cilja po kojemu se snaga oružja mjeri brojem ubijenih civila. Sada je staroj Jeli njeno društvo bilo potrebnije nego prije rata kada su i ona i Jela i Jelin sin Josip živjeli kao jedna obitelj.

Josipa nisu vidjele od početka rata iako je bio u istom gradu. Kako je sve očitije bilo da je grad podijeljen nekakvom državnom granicom, zidom koji prema "suvremenim" kartografima mora prerezati sve niti zajedništva stotinama godina pletenog pod bakarno-rumenim krovovima podno Trebevića - znale su da njihov Josip na Grbavici može biti nasilno mobiliziran u redove vojske suprotstavljene onom dijelu grada u kojemu one žive.

Udaljivši se s prozora, Arnela se spustila u fotelju. Ponovno je bacila pogled na miran plamen svijeće čija je blijeda svjetlost padala po beživotnim rukama prekriženim na grudima starice. Jadna moja Jela! - uzdahnula je. Te su me ruke othranile... iznijele iz doma za ratnu siročad među koju sam dospjela kad su mama i tata nestali u vihoru onog drugog rata.

- Zar je ona morala ovako završiti? - jecala je.

- Tim prije - tiho je dodao susjed Haris - jer je doista malo tko u ovim jezivim ratnim godinama bio poput Jele.

Jela je trpjela na poseban način. I nikada nije posustajala. Ni onda kad je saznala da se bolest kao neumoljivi pratilac godina naglo uvlačila u njenu jesen života. Ni onda kad bi danima znala čekati na 20 kg stočnog brašna, spoznajući valjda da je to bolno-slatka garancija da u nekoliko sljedećih dana neće umrijeti od gladi ona i njena Arnela. Ni onda kad bi na polarnoj temperaturi satima čekala u redu za 10 litara vode. Ni onda kad bi dotok te vode presahnuo, svjedočeći kako se i zavrtanjem vode eksperimentira s ljudskom izdržljivišću. Ni onda kad bi je gušila spoznaja da je njen sin jedinac, ako je živ, prisiljen pucati i rušiti svoj grad, ubijati dojučerašnje prijatelje, susjede, rodbinu... jer i u takvim trenucima njeno je srce šaputalo: "Proći će to i jednom će doći moj Josip. Moje molitve su jače od osvajačke erupcije, od pohlepe i zločina."

Iako ništa nije moglo biti tužnije od njene imitacije života među tisućama indisponiranih, ranjenih, mentalno propalih, Jela ipak nije proklinjala ni klela one koji

su joj nametnuli život ispod ljudskog dostojanstva, lišen svih ljudskih prava. Nikada nije mrzila. Mržnja samo stvara novu mržnju. Kad nitko ne bi mrzio, bila bi sama ljubav na zemlji. Bez zla. A zlo će, ne uzvratimo li dobrim, ne uzvratimo li ljubavlju, rasti, umnožavati se. I prekriti nas. Nikada nije klela. Ni onda kad bi tisuće granata grad pretvarale u gladijatorsku arenu, u vulkansko grotlo. Bog će jednom prosvijetliti pamet zalutalom homosapiensu, tvrdila je. I molila se. Krunicu je ispuštala iz ruku samo onda kad bi, ophrvana snom, ponovno plovila vodama svoje mladosti, ili maticom rijeke čije se ušće brzinom svjetlosti primicalo gutajući, kako je govorila, lažne zemaljske vrijednosti.

- Jelo, dokle će ova borba za opstanak? - pitala ju je Arnela u skloništima, uz "kavu" od riže, s "vijetnamskim" keksom i konzervom nekvalitetne ribe - jedinom hranom za božićnu trpezu. - Bog je od nas okrenuo glavu, posve i zauvijek, zar ne?

- Nije, draga moja. Nije BOG krivac što je ČOVJEK pošao stranputicom. Obdaren slobodnom voljom i razumom čovjek izabire put zla. Ili put dobra. Je li tako? Na kraju će ipak i nama svanuti. Poslije mraka dolazi Svjetlost...

- Svjetlost? Nad ovim zgarištima i stratištima, nad suzama siročadi... Hm.

Kad je grmljavinu rata zamijenila tišina i nagovještaj novih, neizvjesnih dana, kad je topništvo ušutjelo i ugroženost od smrti prestala; kad su djeca napustila mračne i vlažne podrume, san je mogao na umorne oči. Na Jeline nije dolazio. To naglo opuštanje nakon neposredne životne opasnosti povuklo je za sobom klicu duševne rastrojenosti, depresije, agresivnosti. Njene zjenice koje su se stotine puta ledile pred prizorima užasa, njene ruke koje su se otimale žrvnju uništenja, njene noge koje su bježale pred sirenama, mecima, njene usne koje su se kočile pred apokaliptičkim svršetkom svijeta - sada bi, nošene nekom nejasnom inercijom, nastavile let, hod, svoj čudesni ples.

Dok se Arnela "uklapala" u novu, tužnu, ali mirnu svakodnevnicu, dotle je s Jelinih usana nestajao smiješak, gasile se riječi hrabrenja.

Počela je bacati brz, neobičan pogled prema prozorima, prema balkonskim vratima. Ali se činilo da ih se istovremeno i boji i da je nekom nejasnom snagom privlače da je uzmu, da je dovrše, da osmisle njeno trajanje. Tom nevidljivu i neodoljivu zovu zagrljaja jurnula je ususret kad je Arnela najmanje očekivala da će se išta neobično ili strašno desiti. Zatečena, gledala je za njom trenutak - dva, a onda je potrčala. Jela je već otvorila vrata, jurnula na balkon i - sunovratila se.

* * *

Plamičak svijeće je titrao nad zauvijek smirenim Jelinim tijelom. Arnela je ponovno slušala žubor svih onih ljeta i proljeća u kojima je, sazrijevajući, uz Jelinu pomoć, bivala svjesna da zbog specifičnosti davnog ranjavanja neće dosanjati san majčinstva. Samo joj je Jela znala pružati moralnu snagu. Pomiriti se znači živjeti, govorila joj je. Sve drugo je bol kome nema lijeka. Plovila je uz svoju rijeku godinama, prema davnom izviru odakle je potekao jedan ljudski život. Iz dubine vremena čula je svoj glas ratnog siročeta koje se obraća Jeli: "Sjećaš li se, mama, kad su ovi jablanovi bili mali?" Jela se tada zamislila i odgovorila:

- Toliki su, draga, bili uvijek, i onda kad sam ja bila mala, tako kao ti sada.

Siva fasada susjedne zgrade bila je jedini vidik s Jelina prozora.

Luko PALJETAK - *Tomislav MARETIĆ*

DVA SLAPOVNA PJESMOTOKA

Pjenušac

1. **Mačka lovi čep**
   novogodišnje boce,
   umjesto miša.

2. *U finom vinu miris*
   nekadašnjih godina.

3. *Pucanj pjenušca!*
   Izbezumljena mačka
   sakri se pod stol.

4. **Cvijeće iz vaze gleda**
   cvjetove na stolnjaku.

5. **Ima sve više**
   snijega - bit će toplije
   visibabama!

6. *Probivši snijeg zvoni*
   na uzbunu - proljeće!

7. *Pokisli leptir*
   širi krila na suncu -
   livadne boje.

8. **Mokre se vlati trave**
   naslanjaju na suhe.

9. **Na brkovima**
   mačke vise kapljice
   ožujske kiše.

Proljetni zastor

1. **Na zatvoreni**
   klavir padaju suhe
   latice ruža.

2. *Propuh rasu listove*
   po sobi... vaza s vodom.

3. *Proljetni vjetar*
   ulovljen zastorima
   nedjeljnog jutra.

4. **Vrata lagano škripe:**
   netko stiže - smješkam se.

5. **Pada mrak, zvijezde**
   sjaju, ipak upalit
   moram svjetiljku.

6. *Lampa pred kućom zove*
   noćne leptire na ples.

7. *Do same zore*
   treštao je disko klub. -
   Praznoća jutra.

8. **Cipele pokraj moje**
   postelje plešu tango.

9. **Miris jutarnje**
   kave probudi čak i
   ptice u vrtu.

10. *Ranjeni mačak vraća*
    se krcat doživljaja.

11. *Dok krcka ugljen*
    iskustvo ovog Svijeta
    tone u snove.

12. *Napola pospan sporo*
    ide dječak u školu.

13. **Gradski sat ide**
    točno. A sat na ruci:
    kasni proljeće.

14. *Pupoljke magnolije*
    probudila zvonjava.

15. *Sletivši s plota*
    pjevac uskovitlao
    zrele maslačke.

16. **Budi se šumor lišća**
    od kojeg stablo spava.

17. **Srpanj je, vjetar**
    srpom mladog mjeseca
    žanje ljetnu noć.

18. *Kumova slama gori -*
    vrtlog sjajnih svjetova.

19. *S jedne zvijezde*
    žablji fortissimo do
    ruba Svemira.

20. **Između svakog prsta**
    vidim po jednu zvijezdu.

10. *Kroz rolete sunčeva*
    zraka unosi zriku.

11. *Baš je ugodno*
    u pidžami pred morem
    popiti kavu.

12. *Popodne ćemo piti*
    na tom istom mjestu čaj.

13. **Skoro će podne,**
    ptica još pjeva svoju
    jutarnju pjesmu.

14. *Motreć Mjesec o ponoći*
    osluškuje ćukov huk.

15. *Sunčev zalazak*
    iščezava u cvjetnoj
    višnjinoj krošnji.

16. **Obuzima me tuga,**
    čas je za slatki keksić!

17. **Gle, svanulo je**
    jutro, - ne to je samo
    žućkasti ručnik.

18. *Svileni zastor na tren*
    dočarao krajolik.

19. *Briše se nakon*
    tuširanja, od pjesme
    tresu se okna.

20. **Videć je suncokret se**
    okrenuo još jednom.

21. **Na ogradu se naslonila na časak rascvala grana.**

22. *Uzleti čvorak s grane - osipanje latica.*

23. *Nisko je sunce: sjena visokih trava - crtež na cesti.*

24. **Novi oblaci, nova izložbica na nebu.**

25. **Polako zrije grožđe, čiope brzo lete iznad nas -**

26. *Gle slalom lastavica uličicama Grada.*

27. *Gdje god pošle stalno su u dosluhu sa Zelencima.*

28. **Sunčani sat je stao, pojavio se oblak.**

29. **Čitavu noć sam svirao tužnu pjesmu na harfi kiše.**

30. *Klokotanje žlijeba melodičnih zvukova.*

31. *Poslije kiše sunce sjaji u lokvama blatnih dvorišta.*

21. **Jutro je, mjesec oblakom briše snene oči: laku noć!**

22. *Zijeva otvorivši vrata starog balkona.*

23. *Miris limuna iz vrta pomiješan s biglisanjem.*

24. **Cvrkut ptica miješa se s cvrčanjem palačinki.**

25. **Na niti visi pauk - sidro spušteno u more noći.**

26. *Na palubi izvučen morski pauk širi bodlje.*

27. *Boje škrpine ... prelijevaju se na jutarnjem srebru.*

28. **Zlatna ribica pliva do kraja svoje želje.**

29. **Mačak je repom raspršio maslačak, ah, bez isprike.**

30. *Visoka trava crta smjer nečujnog šuljanja.*

31. *Zašušti suhi prezreli kravljak - gozba za češljugare.*

32. **Na klupi stoji mokar zaboravljen kišobran.**

33. **Kroz cijelu kuću miriše svježe skuhan čaj metvice.**

34. *S nogama u lavoru pije kuhano vino.*

35. *Na Silvestrovo zar i miš nema pravo na malo sira?*

36. **Podižem i u tvoje zdravlje čašu, mušice !**

32. **Prolaze kola puna tek pokošena sijena.**

33. **Golubovi i vrapci čupkaju isti komadić kruha.**

34. *U rascvjetanoj trešnji raspjevane pjevice.*

35. *Probijajući se kroz gustu krošnju drozd runi latice.*

36. **Mogla si se i ljepše razasut, vrtna ružo !**

Bernarda KANIŽAJ

Posljednji ispraćaj jeseni

Na ulici spava lišće
žute i crvene boje,
u magli što gradom plovi
drhtavi vrapci stoje.

Vjetar ulicom luta
vlažnom od sinoćnje kiše,
osjećam miris hladnoće
jeseni nema više.

Iva ČUVALO

Rastanak

I na brodu
i na obali
jednako
odmahujemo strancima
koji nestaju
u mnoštvu
kao valovi.

Josip ROGIN

Ruže za gospodina generala

Jedno desetljeće prohujalo je s vihorom i zameo ga je vjetar sa socijalizmom zajedno. Osvanulo neko novo doba, meni pomalo nerazumljivo, sličice s mrtvim političarima više nisu iste kao pred deset godina, jer onda su se ti papirići zvali dinar a sad ih zovu kuna. Vrtlaru nije potrebno ulaziti duboko u politiku zato što od politike ne živi, pa su tako i do mene događaji dolazili i razlijevali se po mom TV ekranu, a krupni naslovi novina dali su se pročitati i s tri metra razdaljine, tako da se nitko nije mogao požaliti kako mu u tramvaju čitam novine preko ramena. Jedino što se nije promijenilo bila su proljeća, hladna i vlažna tako da se sezona proljetnog sađenja bilja uvijek rastezala od svetog Josipa do prvog svibnja, što smo ga onda zvali maj.

Kao što sam već rekao, apolitičan sam, ali opet neke svari zapažam, a to je da se nije promijenilo ništa. Novac je i dalje kod uvažene gospode, radnici su pretvoreni u djelatnike, stupovi društva su i dalje za našu stvar koja je sada, doduše, nešto uža a duža, promijenili su se savezi i saveznici, a to što se dogodilo nije tema ove priče, mislim na povijest, zemljopis, rodoljubna zanovijetanja i ostale političke stvari.

Ja sam rasni vrtlar određen iz gornje čistoće i svjetlosti tako da se ovdje dolje osjećam pomalo izgubljeno jer sadim ruže koje završavaju u tuđim vazama, svi me nešto ispituju i traže, zavide mi na mojim ružama, a kad trebaju dati nešto novaca iz svog novčanika onda se hvataju za srce i kukaju ko majka Kraljevića Marka. Čuo sam ja sve bizantske mudrosti, sofijanje i burgijanje, svu muku ljudskoga roda, a neki čak pozelene u licu prije nego što izvade novčanik da bi ga provjetrili. Ja to zovem politikom malih koraka kad se za malo novca hoće u vazi imati puno ruža, a tek prodaja sadnica je prava trgovačka umjetnost.

I tako jednoga travanjskog dana prije deset godina, pamtim kao da je bilo danas, doveze se u moj slijepi sokak jedan otmjeni gospodin prosijede kose i srednjega rasta.

- Dobar dan - kaže mi gospodin čijih su slika bile pune novine.

- Dobar dan, izvolite - kažem poslovno i naslonim se na lopatu.

- Je li vaš gospodin otac kod kuće? - pita me uljudno drug general, a čini mi se i narodni heroj.

- Ne, nije moj otac kod kuće, jer on ne živi sa mnom.

- Šteta - kaže prosijedi gospodin - a ja sam baš trebao gospodina vrtlara. Moja Milada htjela bi neke ruže, a ja vam se u to ne razumijem.

- Nema problema, gospodine - kažem, iako sam znao da je general drug do srži, ali ako je službeni cvijet crveni karanfil, a ne ruža onda može i drug biti gospodin, makar mu zanimanje bilo i generalsko. I tu nije bilo nesporazuma. - Vrtlar sam ja, gospodine, a ne moj otac. Bez obzira što vam djelujem mladoliko, ipak se pomalo razumijem u ruže.

To je generala oduševilo. Onda smo se rukovali tako da se i službeno upoznamo, a ja sam njegovoj gospođi Miladi spakirao dvadesetak sadnica ruža, uz to sam priložio pismeno uputstvo za sadnju, a kad je general izvadio novčanik da ga provjetri, to nije bio novčanik već nešto puno većega i puno debljega. Nakon sat razgovora bili smo kao stari znanci jer je i generala zanimalo cvijeće, a osim toga imao je aktivne službe još

samo godinu dana pa će onda u Kašini oko svoje kućice od 120 kvadrata saditi cvijeće sa svojom Miladom. I prije nego što se je od mene oprostio doznao sam da mu je rođena majka Zagorka, a ćaća lički žandar.

Iduće proljeće eto ti opet mog generala, kuca kao žuna na moja vrata, u ruci mu demižon, a gospođa Milada donijela mi šunku.

- O, Bože mili velikoga čuda - počnem recitirati čudeći se da gospoda Milada, po vjeri muslimanka, meni kršćaninu donosi šunku a gospodin general službeno ateist, demižon vina iz svog vinograda.

I opet ja njima dvadesetak ruža ali ovaj puta sam ih usmeno podučio što im je činiti da bi im ruže cvale. I još su nekoliko puta došli kupiti bukete ruža za neke svečane prigode, ali kako se zakuhalo između Istoka i Zapada, zameo im se svaki trag. Bog zna jesu li još uvijek u Kašini, a ako su odselili, možda su i sadnice ruža iskopali, no to se nikada ne zna jer ti su ljudi bili samo jedna od stotine mušterija, a svake godine dolazila su nova lica. Ipak čovjek pamti one koji su plaćali galantno, pamti i škrce koje ni sâm gospodin Bog ne voli, jer da ih voli onda ne bi rekao Mojsiju: "Daj, sinko, zapiši da čovjek ne pabirči svog vinograda i neka ostavlja otkinuto klasje žita za nebeske ptice".

Oprosti, Bože, što te ne citiram doslovce. Bibliju sam posudio onom žutokljuncu čije ime neću spomenuti, a lijepo ljudi kažu: "Ne posuđuj bicikl, penkalo", a ja kažem: "ni Bibliju, jer to čovjek uvijek mora imati pri ruci".

Ta epizoda s generalom pala je već pomalo u zaborav, a možda je ne bih nikada ni izvukao na svjetlo dana i pred čitatelje da mi se ovih dana nije opet dogodio generalski slučaj. Pet dana prije Uskrsa opet jedan automobil poštene marke i blindirana izgleda zaustavio se uz moj plot. Izađu dva gospodina u dizajniranim odijelima, naoružani mobitelima i nose neki zamotuljak ispod ruke.

- Dobar dan.

- Dobar dan.

- Prodajete li vi sadnice ruža?

- Da, prodajem.

- Izvolite pogledati švicarski katalog pa po katalogu dati nam sadni materijal i broj vašega žiro-računa kako bismo vam mogli doznačiti sredstva.

- Draga gospodo, a za koga vi kupujete ruže?

- To se vas ne tiče.

- Ma nije moguće - kažem. - Kupovali su kod mene ruže i predsjednici vlada, i generali, operni pjevači, akademici. Koja je pak to okrunjena glava za koju ja ne bih smio znati?

- O, gospodine, pa vi ste drski.

- Ma vidi vraga - kažem ja - kojim tonom govore posilni i ađutanti, kao da služite samoga Džingis Kana ili, Bože mi oprosti, Atilu - Biča božjega.

- Ne nego mene - kaže jedan glas iz automobila, otvori vrata i priđe mi.

- Opet general, s dva ljuta ađutanta. O, Bože mili kojega čuda, kad sluge izigravaju gazde. Nemam ja, gospodine generale, tih sorti ruža koje vi imate u švicarskom katalogu. Dvadeset godina mi tapkamo za Europom, barem što se ruža tiče.

Ađutanti su podvili rep i otišli sa svojim mobitelima a ja sam gospodinu generalu prodao ruže, iste one sorte kao i nekada onom generalu, čak su bile i iz istog rasadnika,

kalemljene u Vojvodini, u podnožju Fruške Gore, ali su stigle preko Mađarske do mojega vrta. Stare provjerene sorte cvasti će i u vrtu novoga generala nove države. Oprostili smo se kao stari znanci, a general je ipak platio ruže gotovinom a ne preko žiro-računa, kako su mi htjeli podvaliti "anđeli" čuvari gospodina generala. Kao što sam rekao, sve je isto samo su slike mrtvih političara na novcu bile druge kao i naziv valute. Oprostili smo se s doviđenja a ne *sayonara*. Zna se: em smo Hrvati.

Anto ĆOSIĆ

• • • • • • • • • • • • • • • • • •

Banalna kantilena

Filozofska jesen dangube i pokera
Ima miris čaja, opušaka, vina.
Po cestama umiru galaksije okera
Poprskane krvlju nebeskog karmina.

Radosti su ostale na dalekoj postaji
Našega života, bez novih ouvertura,
Banalnost se kesi na svakoj stranici
Novina što imaju manire portira.

Da nam je kavana kao Moulin rouge,
Osmijeh mladih žena i strasni cancan,
Vrijeme ne bi gmizalo sporo kao puž,
Ne bi se u spleenu *rastapao dan.*

U kavani glazba ista ko i lani,
Patinu dosade kriju trule stvari,
Večeri tek postaju naši crni dani,
A cerberi grozni - bijeli konobari.

Bacaju nas oni na dno novog pakla
Gdje nas muči kiša otrcana bola
Što krči put šumom ledenoga stakla
Do velike bare mutnog alkohola.

A ujutro, zna se, koraka sve sporija
Provincija pijano tetura i kleca.
To se naša vulgarna gospa Alegorija
Pjevušeći vraća: - Buon giorno tristezza!

Josip Sanko RABAR

Luđak

Bože, nisam ja lud
ludi su psihijatri !
Mirno se i zadovoljno šećem u vrtu bolnice
a oni?
Gle, kako samo živčano trče hodnicima
sa sastanka na sastanak
s predavanja na dežurstva
nezadovoljni, frustrirani, neispavani
kadšto i malo agresivni
Barem mi pacijenti moramo biti uviđavni prema njima
da ne pogoršamo njihovu bolest
Trebamo ih shvatiti, razumjeti
a kad pretjeraju i spriječiti
samo ih tako možemo izliječiti
ozdraviti ih od trke za slavom, za zaradom
našim smirenim i ravnodušnim radom
Znaš ti dobro koga kome šalješ
i nas si poslao njima
i baš njima dao to ludo zanimanje
da popravimo njihovo stanje

Bože, nisam ja lud
Ludo je društvo
gramzivo, užurbano, frustrirano
koje dominaciju propisuje kao mjerilo
požudu raspiruje kao opsesiju
uspjeh nalaže kao obvezu
i tko ne čini te ludosti
ne ozbiljuje se kao čovjek
i mora poludjeti

Bože, ipak neću ovom društvu suditi
već ću se mirno šetati vrtom
punim cvijeća
i samo ja ću znati
gdje je sreća

Bože, smiluj se ludima!
Bože, smiluj se ljudima!

Josip Sanko RABAR

Klopka za Žar-pticu
(Arhitektonika prostora Krešimira Tičića)

Jahao je on ni sam ne zna koliko dugo, vidi - na visokoj planini nešto svijetli, kao da žar gori;
"Žar-ptica" (Ruska narodna bajka)

Unutarnje svjetlo

"Planina" se zove Laščina, tek uzvisina, zapravo, a nalazi se iznad središnjeg Zagreba. Ono što svijetli, pak, svijetli iznutra, u prvome redu golemim sjajem mnoštva reflektora, no, svijetli i na neke druge, još unutarnje i duhovne načine. Zagreb je dobio novo kazalište, točnije rečeno, novi prostor za već uhodanu ekipu kazališta za djecu i mladež "Žar-pticu" iz Zagreba. Adaptirana je stara zgrada Doma kulture u Bijeničkoj 97. Došlo je vrijeme otvorenja. U njoj se već održavaju probe. Osim profesionalnog glumišta, tu će biti i kazališnih radionica za djecu - lutkarskih, scenskih, plesnih.

Glavni je i odgovorni projektant toga novog prostora arhitekt Krešimir Tičić, sa svojim suradnicima pojedinih struka.

Još su 1981. godine Đurđica Dević, Vojmil Rabadan, Šandor Augustinčić, Slavica Fila, Olga Pivac i Tomica Milanovski okupili skupinu kazališnih zanesenjaka oko imena *Teatar Žar-ptica*. Sa svega nekoliko glumaca u stalnom radnom odnosu, uz odlazak starih i dolazak novih imena, probijala se ta ekipa gostujući u drugih. Niti petnaest godina beskućništva nije ih spriječilo da nanižu i po 350. predstava u sezoni za djecu i odrasle. Tek sada su konačno dobili vlastiti krov nad glavom, a "Žar-ptica" postala osebujni topografski pojam. I dobila vlastiti prostorni *image*. Mjesto u svemiru. Mikrokozam u makrokozmu, autorski oblikovan.

Arhitekt koji nije samo to

Arhitekt novog prostora je *Krešimir Tičić*, dramski pisac i književnik prozaist, po struci arhitekt i scenograf, s iskustvom kazališnog redatelja. Rođen je u Zagrebu, a tu je i diplomirao arhitekturu na Arhitektonskom fakultetu. Od 1976. radi kao projektant. Stručno se usavršavao u Beču, a proputovao je studijski veći dio Europe, USA i Meksika. Neko se vrijeme intenzivno bavio režijom. Kao redatelj i scenograf potpisuje: *Passus crucifixus et mortus* F. Šolca 1968., *Svjetlo planina* Wiesnera 1968., *Žrtva ispovjedne tajne* J. Spilmanna 1969., *Ljubica* A. Šenoe 1970., *Muka Kristova* Rajmunda Kuparea 1976., *Santaremski đaci* Gheon-Rabadana 1981. Tičić piše i dramske tekstove *Ocjena, Mama*, te *Tulum na kvadrat* (koji je 1990. izveo teatar "Žar ptica", te Hrvatski radio), potom U *tuđem dvorištu* (1991. "Žar ptica"). Pisao je i tekstove za mjuzikle kršćanske inspiracije zajedno s autorom glazbe Marijem Nardellijem. Nardelli je stvarao glazbu, aranžmane za orkestar i dirigirao zagrebačkim izvedbama, a Tičić napisao tekst, izradio scenografiju, i režirao zagrebačke izvedbe slijedećih pet mjuzikala:

1. *Mali suci*, praizvedba u Zagrebu 1973. (Izvođen u Dubrovniku, Makarskoj, Osijeku, Rijeci, Splitu, Berlinu, Frankfurtu i Vancouveru. Knjiga je objavljena 1975. i prevedena na engleski.)
2. *Sunčana zraka*, praizvedba Zagreb 1977. (Izvođen u Splitu, Beogradu, Frankfurtu i Berlinu i preveden na njemački.)
3. *Dječji vrtić za odrasle*, praizvedba Zagreb 1979. (Izvođen u Rijeci, Nürnbergu, te Stanowoj Woli u Poljskoj, preveden na poljski.)
4. *Čarobna prehlada*, praizvedba Prag 1989., preveden na češki.
5. *Brat Sunce*, napisao između 1985. i 1989. i do sada nije izvođen.

U siječnju 1981. autori su za svoj rad primili čestitku od pape Ivana Pavla II.

Gdje je crkvena javnost?

Neobično je kako je u nas tako uspješno potisnut i gotovo zaboravljen ovaj opus!? Sustavni napor komunističkog režima da potisne kršćanski angažirana djela je razumljiv, no, zašto je taj potisak nastavljen i nakon 1990.? I tek sada kao da je uspješno proveden do kraja (ne)promišljenim forsiranjem na televiziji i drugdje, tek rijetkih, i to baš diletantskih i slabih ostvarenja! (Samo da se ne opaze ona vrsna!?) Kao da se potiskivanje najtalentiranijih i dalje nastavlja. Izgleda da je mnogima Isus Krist nezgodan, i, zapravo, nepoželjan, ukoliko nije folkloriziran ili pretvoren u bezopasni kič i tako intelektualno marginaliziran. Danas je Krist "opasan" čak više nego prije, zbog društvene "rehabilitacije" vjere, pa ga je potrebno gurati izvan vidokruga i skrivati pod sag. Slaba, površna, neuvjerljiva djela nikad nisu bila u dubljem smislu učinkovita, i takva se smiju svugdje forsirati, jer izvrsno duhovno djelo danas može biti djelotvornije nego ikada! Zato je potrebno samo one uistinu talentirane onemogućiti. Probranom selekcijom. Tičić nema problema s djelima koja nisu eksplicitno kršćanska. Takva se bez problema tiskaju ili izvode u kazalištima. Naprotiv, za Tičićeva vjerska djela došli su tek sada crni dani.

Isto tako nije ništa manje simptomatično da u ovoj današnjoj renesansi gradnje crkvenih objekata nije bilo mjesta za arhitekta Tičića. Projekti se daju najčešće, valjda po starom monopolu?, nepraktičnim i neduhovnim vjernicima, onima bez angažiranog iskustva u navještanju vjere. (Svaka čast časnim izuzecima, ako ih ima!) Zar je onda čudno što dolazi do duhovnih nesporazuma u oblikovanju sakralnoga prostora? Odakle takva praksa? Izgleda da ne postoji neka unutarcrkvena kulturna javnost, svećenici se povode za mišljenjem stručnjaka izvan Crkve, a neobavješteni su o vjernicima-umjetnicima! To vrijedi za sva područja kulturnoga stvaranja. Izvancrkvena javnost ignorira vjernike umjetnike, ona ih ne vidi, niti ih može zapaziti, može opaziti samo one koji se guraju u prve konjukturne redove zarade s "kršćanskim", najčešće kičastim, lažnim, "tradicionalističkim" ili površnim modernističkim sadržajima. Sasvim je uzaludno i promašeno od te javnosti zahtjevati da prepozna uistinu vjerske vrijednosti. To je kao da od daltonista zahtjevaš obavijesti o bojama. Njih mogu prepoznati samo vjernici-umjetnici, angažirani kulturnovjerski stvaratelji, a tu javnost mi nismo izgradili, dapače često nismo takve stvaratelje ni prepoznali!

To je toliko tužna tema da mi je teško dalje o tome pisati. Vratimo se radije Tičiću.

Preobrazba u kazalište

Između Krešimira Tičića i kazališta za djecu i mladež "Žar ptica" u Zagrebu postojala je već, kako smo napomenuli, plodna suradnja, pa i nije neko čudo da je tom arhitektu sa svestranim kazališnim iskustvom povjereno adaptiranje nove kazališne lokacije na Bijeničkoj cesti na Lašćini blizu Mirogoja. Zatečena dvorana doma kulture bila je krajnje suh i pravokutan, upravo trivijalan funkcionalistički prostor. Tičić se našao pred zadatkom da ga funkcionalno pregradi i prilagodi složenoj kulturnoj namjeni i suvremenoj kazališnoj tehnici, a u isti mah oživi i zabljesne, kao pravu žarovitu kazališnu pticu, nadahnjivajuću i maštovitu. Zamršen funkcionalni zadatak: običnu dvoranu za predavanja i priredbe pretvoriti u pravu kazališnu dvoranu i naokolo nje urediti ostale mnogobrojne potrebne prostore.

Golem je posao takva adaptacija zgrade. Potrebno je utkati kompliciranu mrežu žica kao da se radi o računalu a ne o kazalištu. Potrebne su tri garderobe: za glumce, za glumice, za publiku. Garderobe za glumce imaju posebno osvijetljena ogledala i sanitarne čvorove, tuševe. Jer, danas redatelji tjeraju glumce kao vragovi grešne duše da skaču do suha znoja. Kompliciran je tehnologija kazališnog stroja. Trebalo je sanirati krov, popraviti fasade, napraviti troškovnik, izraditi projekt, zidati nove zidove, podići ispod stropa metalne mostove za reflektore, pa spustiti strop izlomljenom, a ipak elegantnom, akustičnom krivuljom sve do mosta nad gledalištem. Otraga urediti režiju: kabinu za ton i svjetlo iz koje "šef tehnike" vodi tehnički dio predstave povezan s inspicjentskim pultom u kutu bine, odakle inspicjent vodi predstavu i govori mu preko telefona što treba korigirati, ubrzati ili usporiti. Da ne spominjem transformatore, kotlovnicu, grijanje, ventilaciju, akustičke obloge, metalne mreže za reflektore, cugove (povlake), novu rasvjetu, bravariju, limariju, razne hodnike i prolaze kroz koje se provlače tehničari do rasvjete ili glumci u katakombe, i što još sve ne? Labirint kompletni! Bio je to zaista velik posao, temeljita transformacija unutrašnjeg prostora zgrade, pa i nadogradnja nekih vanjskih objekata: spremišta za kulise. Zgrada iznutra više nije prepoznatljiva, to je sasvim drugi i drugačiji prostor, po smislu, izgledu i duhu. Autor je Tičić (s čitavim nizom specijaliziranih stručnjaka). Iako su osnovne dimenzije prostora bile zadane, iako je složena i vrlo određena kazališna funkcija minuciozno unaprijed zadala strahovito puno toga, ipak je autor udahnuo kazalištu osobit duh i likovni *image*, dosljedan i prepoznatljiv.

Usprkos činjenici što se kazalište našlo u istome građevinskom kompleksu s nekim drugim pa i sasvim drugačijim funkcijama i ustanovama: body building, folklor, Centar za kulturu Maksimir, klub ratnih veterana, klub šahista...

Analitička geometrija Žar-ptice

Već od samog početka naše inicijacije u ovaj kazališni prostor, čim stupimo u ulaznu dvoranu, zapuhne nas poslijemoderni sinkretički duh, svojevrsna geometrična ornamentika svojstvena početku moderne arhitekture i početku ovoga stoljeća, otvorena modernosti i tradiciji u isti mah, kao kolebljiva tanahna crta bez prevagnuća. Ovdje ornamenat još nije zločin, a ipak je vrlo geometričan, čist, i povrh svega prilično dosljedno proveden, od cjeline do najmanjih detalja. Taj "gotovofunkcionalizam",

skromni vrlo funkcionalni simbolički geometrizam prilagođen hrvatskim siromašnim prilikama, koristeći obične, lako izradive i zamjenljive module, bez neke ekstravagancije i rasipanja, diskretan u svojoj izražajnosti, ipak prilično simboličan u asocijacijama koje budi: žarki refleksivni geometrizam s mračnom misterijskom utrobom. (Tehnološki *ratio* i kazališna *camera obscura*.)

Već u ulaznu hodniku prolazimo ispod romboidno postavljenog kvadrata, karo reljefa. U ulaznoj dvorani još veći simetrično izvajan zakrivljen reljef podsjeća na baroknu infinitezimalnost, matematiku krivulja, strop je zvijezdano nebo ružičaste boje, u konstelacijama sičušnih svjetiljki. Zidovi su u ogledalima: za vrijeme predstave, kada se pogasi ostala rasvjeta, na tim ogledalima gore zaklonjene svjetiljke stvarajući osebujnu reflektirajuću zonu iskrenja u mraku, fantastiku vida i uma. Odavde pa nadalje počinju motivi Žar-ptice: crvena, bijela i ružičasta boja, boje žara, vatre i svjetla; pravokutni raster obložnih ploča, često stilski ornamentalno naglašen, te okrugle svjetiljke, male i velike. Pravokutnik, kvadrat, krug, nebrojeno mnoštvo takvih malih modula. Žarki *ratio*, geometrijska elementarnost koja se svuda ponavlja, prilično funkcionalno.

Takva analitika zidova i poda nastavlja se i u dvorani. Variranje pravokutnih mreža, često kvadratičnih. Oko bočne ukrasne rasvjete razbio je plohu na praznokvadratični raster crvenih letvica, kraj okomitog niza običnih (okruglih) mutnih žarulja. Iza smeđih panelnih obodnih ploča, u rasteru okomitih i vodoravnih pukotina blista nit ogledala! Čudni spoj japanskog smisla za lijepo, jednostavno i elementarno, i hiperracionalne zapadnjačke shizofrenije. Pukotine reflektiraju moderni raskol. Prigušen i funkcionalno nužan eho takvoga duha i ritma nastavljaju na podu nizovi crvenih stolica, a na stropu nizovi bijelih okruglih svjetiljki. Balkon je barokno svinuo, simetrija je naglašena.

Camera obscura pozornice

Eto, u takav je vatreni racionalni geometrični kavez smještena mračna čarobna kutija pozornice. Svi su prostori naglašeno svijetli, osim pozornice koja je potpuno crna, i koja ne bi smjela reflektirati svjetlo. (Makar pod silovitim naletom mlazova svjetla iz reflektora i ona neizbježno bar malo bljesne!, no, to je posebna priča.) Ovako neobasjana ona je (teoretski) crna rupa iz koje svjetlo ne bi smjelo pobjeći, i u kojoj je sve obojano mat bojom: zidovi, parketi, metalni dijelovi, bravarija. Pod premazan crnim mat lakom ne smije imati nikakva sjaja, ni scena, ni proscenij s katakombama. Crna je to čarobna kutija s dvije crvene pruge sa svake strane na pročelju. Tek toliko, kao puki znak. Tek simbolična naznaka u kakvo je perje uronjena ova alkemijska utroba. Žar ptica!

Kad se zavjesa raskoli, razdvoji i rastvori, počinje drama! Trenutak obrata sudbonosan kao smrt. Kao uskrsli smo tada!, upokojeni i smireni u sjedalima: postajemo gledatelji. I kada nam pogled klizne s bine u gledalište, vidimo vlastiti život s motrišta vječnosti: sudbinu komičnu ili tragičnu, čudesnu neponovljivu bajku koju smo na neshvatljiv način odživjeli u raskošnu obilju postojanja, zvukova i mirisa. Kad izađemo iz tog misterija u prozu vječnosti. Kada sjedemo iz tog tragično kratkog i silno ekonomičnog vremena ljudskih čina, udisaja i izdisaja, tog strašno krvavog i bolnog koncentrata života, ili lagodno smiješnog i začarano bajkovitog; pa stupimo dolje u

gledalište, ili gore na balkon, na smireno čisto motrište i blaženu kontemplaciju, u kojoj se više ne batrgamo i ne lamaćemo, već mirno gledamo u proteklo koprcanje, u odbačenu masku, čiji postupci nam tek sada izgledaju čudno smiješni, a plač stran i dalek; pa ipak se uživimo puni sućuti nad sudbinom tih misterijskih i bajkovitih bića na pozornici, u njihov teatralni patos; mi zauvijek oslobođeni čisti gledatelji, a ipak sućutni. To je vječnost: sućut nad kratkim dahom koji se zove ovaj život, nad ovim malim brojem bića koja se trenutačno u njemu nalaze. Sućut iz motrišta čiste matematike: kruga, kvadrata i pravokutnika. Sućut Pisca, Redatelja i Gledatelja koji gleda iz užarena Sunca, iz Žar Ptice Vječnosti u vlastitu krvavu utrobu, iz *Ratia* u ono iracionalno, iz Sućuti u bol i čin, u egocentričnu ili zaljubljenu patnju, u bajkovitu avanturu likova, u bajku sazrijevanja osoba, u mračno obasjano čudo glumišta i preobrazbi, u kazalište našeg vlastitog lica na bini.

Ta *camera obscura* sve višestruko obrće: Što je ovaj život, a što onaj? Gdje smo mi? Jesmo li u gledalištu ili na bini? Ili smo oboje u mah? Gdje smo živi? Ovdje ili ondje? Ili oboje? Gdje je prava vječnost? Zaista, gdje je prava vječnost!? Ovdje ili ondje? Ili oboje? Tamna komora obrće svijetle likove naopako, kao u oku, ili na filmu. Oko! Vid! Obrće potajno vidovita kao smrt! Kazalište prokazuje ovo lucidno zrnce tame obasjano reflektorima uma. Usred žarka dana: noć. Mi i ne znamo da živimo u bajci, stoga moramo ući u Žar-pticu da bismo to opazili. No, čim izađemo iz toga žara, zaboravimo! Životarimo. Životarimo bez vjere, bez Boga, i bez kazališta.

Kazališni misterij

Čim uđemo u ovu vatrenu analitiku simetričnih geometričnih detalja u ružičaste crvenkaste prostore, slutimo da se tu kriju mnogobrojne Jakovljeve ljestve, kojima se penju tehničari i krilati glumci oko čarobne mračne kutije. Vrzino kolo oko zapisa u crnoj kutiji nakon nesreće: jedino što preostaje nakon sunovrata zrakoplova, užarena ptičjeg stroja. Kazalište je stroj, *deus ex machina, camera obscura* bajkovitih ili paklenih crteža, marionetsko glumište, gdje lutkar nije inspicjent koji tek povlači neke izvanjske poteze, pa čak niti pisac ili redatelj!, koji tek određuju sudbinu likova, već Bog sam u glumcu, neki vječni Glumac u glumcu, koji se koristi piscem, redateljem i inspicjentom, da bi glumac mogao glumiti, da bi mogao igrati i biti netko drugi nego što jest, da bi glumište bilo kazalište, razdvojilo naše biće na motrište i pozornicu i mnoge druge produktivne raskole. U zdvojnoj igri udvostručena bitka. Zato u pukotinama žarovitih pera ove ptice blista ogledalo: višestruka refleksija našeg bića, misterij kazališta. Otajstvo samog života, zapravo.

Maniheistički kontrast svjetla i tame, čistog računa i bezumlja, čiste geometrične stilizacije Sunčeva pogleda i odvišeljudskog hiperrealizma ovog života. Tičić bogumilski intuira kazalište u kontraste i refleksije. U dramu svjetla i tame. U vatru i noć. U dijalektiku racia i tajne, vremena i vječnosti. Tehnološki konstrukt razotkriva svoju bogumilsku bit.

No, nije li, zapravo, svaka tehnologija nikla iz dualizma? I misterijski, i etički dualizam, baš kao i dualizam tehnološkog umijeća, i onaj dijalektike i mišljenja? Dualna analitika koja sve razdvaja, spaja, svime gospodari i potom zdvaja. Prvotni čin misli,

kob prije sukoba, sud prije sudbine, proračun prije polaganja računa, čin prije obračuna, prolog prije dijaloga.

Racio je kao vatra, dobar sluga i loš gospodar. Racio je moć i zato je opasan. Etički neutralan, on ispunjava svaku želju, stoga i škodi - kada su želje opake. Čarobni je štapić, pero Žar-ptice. Ispunjava nam i najdublje i najnerazumnije želje. I tako kroji rastrganu i bolnu sudbinu. (To naša podsvjest kao okrutni gospodar traži od nas najveće žrtve.)

Ruska narodna bajka

O tome priča ruska narodna bajka o Žar-ptici. Tipična je to bajka; mladić iz puka prolazi velike kušnje i protiv je svoje volje guran prema sve višim, i sve teže dohvatljivim ciljevima, a pomagan je od tajnog ktoničnog suflera, da bi na kraju oženio carevnu i dobio carstvo. Evo ukratko priče:

Mladić odrastao bez roditelja sretne mudrog starca koji se sažali na njega pa ga savjetuje kako da ulovi čudotvornog ždrepca. Mladić dođe na tajno pojilište konja, suzdržao se i propustio čak 77. kobila (znači: silno velik broj!), vrlo strpljivo dočekao ždrepca, pa ga uzdom zauzdao. Ždrebac, vidovit i mudar, u teškim ga je i opasnim situacijama spasonosno savjetovao. Ali, mladić slučajno opazi blistavo svjetlo koje izbija iz pera Žar-ptice i, usprkos savjeta ždrepca da ne uzima sa sobom pero zbog nevolje koja će ga zbog toga snaći, on ga ponese sa sobom. Mladić nije poslušao ždrepca! Samo jednom, prvi i posljednji put! I u tome je gotovo sva njegova krivnja! Ili, manje svijesno: mladić je čeznuo za slavom, karijerom. Namjeravao se perom udvoriti caru. Sve je ostalo skrivila okrutna zavist ministara, bešćutna pohlepa cara i bijes prevarene carevne.

Mladić je, eto, olako postao carevim ministrom, no, zavist dvorjana plela je svaki put oko njega nove i sve gore spletke, morao je ispunjavati svaki put nove careve želje pod prijetnjom smrću! Mladić nije imao izbora. Prisilno je guran jedinim putom prema vrhu. Pošto bi ga ždrebac potajno savjetovao, on bi, usprkos nepremostivim teškoćama, svaki puta uspio i time postigao još veću dvorsku slavu i carevu "milost".

Zbog pokazanog pera, hajd ulovi čitavu Žar-pticu, kad je ulovio pticu morao je dovesti Car-djevicu iz dalekoga carstva svome caru za udaju, a kad je i nju lukavstvom ždrepca prevarom doveo, postao je žrtvom i njena bijesa i njenih nemogućih zadataka. No, sve ih je ostvario zahvaljujući tajnom, a ponekad i sasvim tehnološkom!, znanju ždrepca. Na kraju Djevica postavi sasvim nemoguć uvjet: njen se ženik morao okupati u kipućem kobiljem mlijeku! Car zatraži od mladića da on prvi prođe tu strašnu kušnju. To je bio vrhunac strahota. No, ždrebac je i toj nevolji znao lijeka: u tajnim travama koje kobile jedu. Premazan travama mladić ostane živ. Ohrabren mladićevim uspjehom okrutni se car potom okupa, no, po pravednoj Božjoj kazni i prirodnoj nužnosti, skuha se nasmrt. Mladić oženi Car-djevicu i dobije carstvo.

Što nam poručuje bajka?

Hendikepiran osamljenik (lišen najvećeg blaga: roditeljske ljubavi), dobije iz sućuti bitka (Boga, dodjelitelja ljudskih sudbina), kao kompenzaciju, posebne darove

umijeća i tehnološkog znanja. Vidovitu podsvjest: ktoničnoga konja koji umije nemoguće i znao ono što nitko drugi ne zna. Pronalazač, stvaratelj, umjetnik, žrec, mistik, (a može i političar!, jer je i politika, zapravo, intuitivno kreativno umijeće), nažalost je slavohlepan i vlastohlepan, pa mu takve želje gotovo dođu glave. Logika zemaljske moći i slave prisilno ga gura sve više i više, k sve većim kušnjama i sve većim opasnostima: sa sretnim konačnim ishodom. Kao da se radi o stroju straha i muke koji radom trpljenja ispunjava želje. Pokretač je u nesvjesnoj dubini i izvanjšten u iracionalnoj društvenoj moći, i njenoj prisilnoj logici. Ktonični ždrebac jedini umije izaći na kraj s nebeskom Sunčevom pticom, satkanom od svjetla i ljepote. Noć, tajna moć dana. Umjetnost providi *ratio,* intuira u hipu ono što razum nikada ne bi mogao dokučiti.

"Žar-ptica" je bajka. Ona govori o iskonskim stvarima svakog čovjeka uopće, a svakog stvaratelja posebno. Ona je mitska priča o zbivanjima povijesti, otkriva na simboličan način koje su to sile dara i poziva, no, isto tako, slave i moći, sile svojevoljne i sile protuvoljne, vanjske i one sasvim unutarnje, koje čovjeka guraju u avanture društvenog uspinjanja, izumljivanja, bilo kakvog umjetničkog, književnog ili kazališnog stvaranja. "Žar-pticu" su ispjevali daroviti (dvorski?) stvaratelji (ili stvaratelj), koji su vlastitom sudbinom intuirali poruku bajke.

Evo kazališta!

Na višestruk način bajka priča i o kazalištu. Priča o umjetniku i dvorskoj sudbini. Priča o izumima koji bude zavist. O umijeću koje se svaki put iznova mora potvrditi, kao u glumaca, a potom još veća slava ili nemilost i gubitak kruha svagdanjeg, što znači propast. U sudbini umjetnika koji ne može opstati bez dvora. No, bajka priča i o junaku drame, o prijestupu (hybrisu), koji tragičnog junaka vodi katastrofi, a junaka bajke, uz pomoć nadljudskih pomagača, čudesnoj pobjedi. Ona priča o produktivnom raskolu u umjetniku, o dvojstvu, čudesnom umijeću i zdvajanju. O sukobu svjetla i tame. O drami. No, iznad svega, i prije svega, kao bajka, ona priča mitsku priču o iskonu svega, o izvorištu svakog junaka, i čovjeka uopće, *homo sapiensa* inventora, mislećeg bića kao takvog, priču o njegovoj tajni i sudbini, koja pogađa svakog gledatelja, jer se tiče svakog gledatelja. I dvojnost mladića i ždrepca pridružuje se dvojnosti gledališta i pozornice, misterij umijeća - misteriju kazališta; a sve izvire iz prvotnog dvojstva, iz prvotnog čina misli, iz ljudskog razuma, *ratia*. I produktivni raskoli i udvostručavanje bitka, i ogled umnoga ogledala, refleksija našeg bića, otajstvo života, kob prije sukoba, sud prije sudbine... Sudimo. A, tko sudi bit ćemu suđeno. Takav će imati i sudbinu.

Žar ptica je blještava kušnja, a ždrebac podsvjesni dar. Žar ptica se lovi klopkom, no i lovac je njom ulovljen kao u klopci:

"Idi, kaži caru da ti načini kavez - jedna se vrata otvaraju, a druga zatvaraju; u tom kavezu da budu dva kovčežića, krupnim i sitnim biserima nasuta."

Opisano je jednostavno tehnološko umijeće, no ujedno, s vrlo umješnom i tajnom poantom, i tako postaje neočekivano i stvaralačko. Tko bi rekao da se Žar-ptica hrani biserima?!

Upravo je kazalište takva klopka za Žar-pticu, takav kavez! Kao svako umjetničko djelo ono je klopka za duh i crna kutija za otajni zakon u svima nama. Vrlo skup kavez, zapravo. Skupocjena igračka. Prikladnija državnom budžetu nekog cara, nego honoraru pisca ili glumca. Sve je tu spojeno: i tehnika, i stroj, i tajno umijeće umjetnika, i podzemni lucidni mrak kojega lovi blještavo svjetlo, koji ulovi najblistavije svjetlo. I svi smo u toj klopci ulovljeni.

Što je "Žar-ptica"? Dar uma? Cjelovit izumilački dar, cjelovita ljudskost koja uključuje i razum, racio, račun, i intuiciju, ono nesvjesno, i božanski glas u nama: otajnu cjelovitost sudbine. Račun i intuicija, blješteće pero suda i ždrebac-sufler genija i proroka. Opasni sud i, usprkos njemu, spasonosna sudbina! Analitika i tajna. Naša moć i naš Pomoćnik. Upravo to blješteće pero analitike intuira Tičić! Kako bi imenu Žar-ptice podario prostor. Misterij potaknut analitikom, koja izvire i na kraju opet uvire u njega.

Tičić je svestrani kazališni umjetnik. Dramski pisac, redatelj, scenograf, arhitekt. Kao arhitekt, on nužno računa sa silama u tvari, tehnologijom građevine. On je i tehničar kazališnog stroja, racionalist i racionalizator misterija. No, prije svega, i iznad svega, on je umjetnik, intuitivac koji sluša svog ždrepca podsvjesti i stvara po inspiraciji. Razotkriva tehnologiju niklu iz dualnosti, naš unutarnji rascjep i kazališni misterij. Tako možemo i dešifrirati ovaj zlatni kavez za Žar-pticu. Raščlanjivati njen analitički sjaj. Računom u glavi i srcem u utrobi tajne.

Ljiljana VASILJ

* * *

Ostani uz mene
dok vjetar se uspostavljuje lišćem
i sve oko nas je
svečano tiho

sve tiše

ostani uz mene
dok ne polegne noć
spokojna u daljini

* * *

Čudesna svjetlost jutra
čudesni zvuk riječi

umrijet ću tragajući za njihovim izvorima
umrijet ću u čežnji za jednom riječi
koja je riječ svih riječi

Moja molitva

Samo sam zemlja od zemlje
u tami
posudica za izljev Tvoga sjaja

O Bože
dodirni me
otvori me
zablistaj me
da dar za utjehu
braći mojoj budem
da šumim
kao školjka u sjetnom dozivu mora
u mome šumu da silaziš Ti
u srce do srca

O Bože
u tome da Ti služim
ako je volja Tvoja

Enver MEHMEDAGIĆ

Božić 1944

Neizvjesnost sunovrata
gasila se u titraju
svijeće

Bili smo sami
uz božićno drvce
u Novoj vesi Dobrice Cesarića
i njegovih pjesama

Sami... očekujući čudo
da ostane ono što se gubilo
u tutnjavi
na Dravi

To su naši
ruski topovi vikao je susjed
ozarena lica

Pod drvcem su ostali orasi
u zlatnom papiru
Izgubljene nade
u tami
ugašene svijeće

Prokletstvo

Uz božićno drvce
uz božićne pjesme
u radosti djece
magične noći
jedno je mjesto
prazno

Onih za koje misle
da nisu Hrvati
Ne Sveti Otac
Namjesnik Kristov
na zemlji i tlu
Crkve i Hrvata
i svih koji to jesu
a kršćani nisu

Novi je Zavjet
brisao mržnju
što u nekim srcima
tinja
i prokletstvo našoj
budućnosti nosi

Bez nas

Teče... kroz stoljeća teče
rijeka naših kraljeva
mrtvih tijela onih
što su njima
branu gradili

Rijeka Jure i Bobana

Mrtvi su
mrtvi i naši kraljevi
Pred nama se izbočio vrtlog

Između sna i jave

1

Misli na mene
na bijele zidove
staroga grada
Puteljak kojim smo
išli
Misli na sebe
dvoje stranaca u tuđem
gradu

titrajuće svjetlo
nježno u mraku
Misli na nas
daljinu što je pala
na svemir osjećaja
što kano zvijezde
u nama trepću

2

Osjećao sam gorčinu
kada si mahala
rukom
a vlak mi tutnjao
u grlu
Gdje si u prostorima
onim
što skrivaju usne
i nektar u njima?
Nekoć smo slušali
galope konja
a sada rukom
dotičem prah

3

Sudaraju se svjetovi
ako je kometa
što nagrizla je
Jupiter
Svijet
Ili se sve svodi
na susrete
sudare što završavaju
u tragedijama
ako ove postoje
u prolaznom trajanju čestica
što poput mrava
trče planetom
I tvoja je ruka negdje ostala
u tami svemira
u vakuumu što je progutao
i tebe i mene
Pupoljak se rastvorio
a cvijet provirio
Livadom trče
dječak i djevojčica

Stanislav PEJKOVIĆ

Mea croatica culpa

Započinjući ovaj svoj tekst parafrazirat ću onog poznatog hrvatskog agnostika, inače Lazarova štovatelja, i poput njega se upitati:

Što može hrvatski čovjek na svoj Veliki petak?

Odmah nudim odgovor: Može se ispovijediti, i mora!

Sa svojim nacionalizmom kleknuti nam je pred Svevišnjeg i svoje grijehe iskajati.

Kako nam je ovo druga država u ovom stoljeću i kako su se ostvarili naši nacionalistički snovi, nema više čekanja, na koljena nam treba! Moramo ispovijediti svoju dušu i otvoreno progovoriti o svojemu nacionalizmu, da bi nam duša bila zdravija i da nam nacionalizam ne bi kakva boleština ščepala.

Ta sveta hrvatska riječ - nacionalizam - očuvala je naše ime i stvorila nam državu. Tim svojim činom napustila je našu riječ i iz našega stiha i naše rime, prešla je u državni okvir. Ona više nije samo snažna pjesnička metafora, nego i čvrsta mišica hrvatskog vojaka. Ona više nije tek naš san, nego je naša moćna java.

Stoga, drugačije nam se je ponašati negoli do sada!

Tisućljetne zle nakane kojekakvih ljubitelja našega mora htjedoše nam iz memorije izbrisati hrvatsko ime, ali svojim nacionalizmom ne dadosmo im to učiniti. Sjetimo se samo zločestih romanskih osvajača, koji su čak u svojoj umjetnosti 16. i 17. stoljeća, vragom nazivali Hrvata. Na tadašnjim kazališnim daskama, gdje su Muze *licentiae poeticae* orgijale, vrazi su govorili hrvatski!

A da bi se *rič naša* obranila trebalo je i madžarskog vlastodršca nogom u tur udariti! I nije nam bilo lako, ta sjetimo se samo riječi srpskog pisca Dušana Nikolajevića iz 1935. godine koji u svojoj drami "Volga, Volga" ovako opisa molbu Dostojevskog upućenu Lenjinu:

"Prikuj mene na krst, Vladimire Iliču, i uništi Evropu, golube moj! Raznesi bombama Mikelanđelova Mojsija i sruši iz temelja Bogorodičnu crkvu u Parizu! Razbi i pobacaj sve katoličke kipove Hrista! Neka nestane s lica zemlje Rimsko Hrišćanstvo! Neka ostane samo ona, pravoslavna, slavenofilska Rusija, matuška naša! I neka nadođe Volga. Neka se izlije sveštena reka naša: Neka potopi celu Evropu, sve njene hramove! Volga! Volga!... Gle, kako plavi Volga Evropu! Potop Evrope! Potop iz Rusije! Nema ona suza za propast Evrope, nema! Volga! Volga! Vladimire Iliču, prikuj mene na krst, i uništi Evropu, golube moj!"

Tako je govorio srpski um, pripremajući europsko predziđe, dakle nas Hrvate, za klanje. I tada je buknuo naš obrambeni gen, hrvatski junaci obranili su svoju domovinu i prisilili srpskog osvajača da tek podvijena repa priprijeti: "Ćeraćemo se još!"

Dakle, hrvatska je država činjenica, naš nacionalizam je osmišljen, stoga nam nije isto se ponašati. Otuda moj zahtjev za hrvatskom ispovijedi jer se više nemamo čega bojati ni stidjeti. Kleknimo pred Svevišnjega i priznajmo da nismo svi bili nacionalisti isključivo iz državotvornih razloga. Priznajmo da je nekome od nas nacionalizam bio tek psihološka terapija za kojekakve probleme vlastite psihe. Zar među nama nije bilo

i onih koji su bilo kakve vlastite životne neuspjehe i poraze pravdali svojim tobožnjim nacionalizmom?

Moramo, braćo Hrvati, i o tome po prvi put progovoriti da bi znali što nam je ubuduće činiti.

Moramo o tome progovoriti da bi i dodatno mogli razlikovati žrtvu hrvatskih junaka i mučenika od pokrivanja nacionalističkim ogrtačem kojekakvih hrvatskih smušenjaka. Ti naši veliki mučenici na robiji su i kojekakve prijestupnike učili riči hrvackoj, te su se ovi znali s robije vratiti uvjereni da su robovali zbog Hrvatske!

Moramo radi hrvatske istine reći da su mnogi svoje životne neuspjehe, koji se nisu trebali dogoditi, a dogodili su se iz veoma prozaičnih razloga: lijenosti, nemara ili neodgovornosti, pravdali svojim tobožnjim nacionalističkim ponašanjem.

Takvim tzv. nacionalistima nacionalizam je tek poslužio kao crta manjeg otpora, jer nije njima nacionalizam bio kriv što nisu školu završili, što nisu ni sata radnog staža imali ili, zamislite čak!, što se nisu oženili!

Takav je "nacionalizam" bio tek najobičniji terapeutski nacionalizam za vlastite životne promašaje, a samo je njegova svetost, koja je sublimirala sve hrvatske tisućljetne čežnje i težnje, omogućavala i takvima da se pod tom svetom riječi prošvercaju. Dakako, da je nehrvatsko ozračje i takve jedva dočekalo, jer su naši neprijatelji imali nakanu zatrti svekoliki hrvatski bitak. Volga je trebala sve potopiti.

Nu mi smo u ispovjedaonici i nama je svoju dušu očistiti.

A tamo nije mjesto našim neprijateljima, nego se moramo sami s Bogom suočiti.

Dakle, dok nismo imali svoju državu, sve što je bilo proglašavano hrvatskim nacionalizmom, makar to i ne zaslуživalo, bilo nam je na neki način korisno, ali danas više nije takav slučaj.

Hrvatski nacionalizam ne može biti nikakav prostor za lažni bijeg u koji bi se sklanjali svi oni koji iz bilo kojih razloga imaju nezadovoljen vlastiti problematični Ego.

I vrijeme je da otpadnu sve frustracije ovog tipa:

"Nisam završio fakultet i ne mogu se zaposliti jer sam nacionalist!

Nemam ni sekunde radnog staža jer sam nacionalist!

Nemam ni žene ni djece jer sam nacionalist!

Nisam u životu uspio jer sam nacionalist."

Ne, gospodo, nacionalizam više ne može biti nikakva lažna utjeha za vlastitu nesposobnost.

I koliko god da su nam nekad takvi pojedinci među nama bili barem simpatični, jer ipak su imali ambicija da se nazovu hrvatskim nacionalistima, danas su potpuno štetni. I zbog pijeteta i dužnog poštovanja prema istinskim hrvatskim nacionalistima, moramo priznati da su se oni tek uz njih šlepali i da im je nacionalizam dobrodošao, jer im je supstituirao vlastitu nemoć.

Rekoh, ovo pokajanje je osobito potrebno zbog današnjeg vremena. Jer meni ni danas svi koji se nazivaju hrvatskim nacionalistima nisu isti, niti dandanas pojam hrvatskog nacionalizma ima za sve isto značenje i istu konotaciju. Pače, i danas se uz tu svetu riječ veže puno kompromitirajućih švercera, tako da ga i danas istinski baštine tek rijetki pojedinci i duhovni poštenjaci. Žalosno je, ali istinito, da nam je i danas nacionalizam, gdje god je grupnog karaktera, u najmanju ruku upitan. Sve hrvatske

nacionalističke stranke međusobno su posvađane i gore mišljenje imaju jedna o drugoj, negoli o nekoj stranci npr. s krajnje ljevice! Pročitajmo naša nacionalistička glasila: sve je međusobno posvađano i jedni druge učimo hrvatstvu! A iz riječi nacionalizam izvučen je samo njezin emotivni naglasak, bez imalo filozofičnosti, i vlada pravo takmičenje u cjelivanju hrvatskog znakovlja, da se uistinu radi o najobičnijem žvaljenju.

Moramo pred Gospodom priznati da je mnogima od nas hrvatski nacionalizam tek omiljenom igračkom s kojom se ljubomorno igramo, tvrdeći da se s njom nitko drugi ne zna igrati kao mi.

I to je povijesni nonsens i prava pravcata tragedija: što smo učinili od svojega hrvatskog nacionalizma! Najprije onaj koji napadno hrvatuje, u očima socijalno ugroženog Hrvata, a takvih nas je većina, izaziva strah i nevjericu da to ne čini bez razloga, i da kani nešto nezasluženo prigrabiti, da ne kažem ukrasti!

Eto tragedije kamo smo s hrvatstvom stigli! I baš s tog razloga moramo se šakom udariti u grudi i zavapiti: *mea culpa, mea culpa, mea maxima croatica culpa!*

Zar nije tragično da nam nacionalizam karakteriziraju dvije negtivne karakterološke činjenice: ljubomora i sumnjičavost?

Ljubomora znači da Hrvatsku nitko ne može ljubiti kao JA ili MI, i da je to zapravo jedina moguća ljubav, te sumnjičavost, kojom se hoće podvrći svi oni koji se ističu svojim nacionalizmom, jer tobože, upitno je što i drugi hrvatuju osim mene.

I to je zapravo najveća tragedija hrvatskog nacionalizma, da smo svi mi hrvatski nacionalisti jedan drugome sumnjivi.

Bože, kojega li hrvatskog poraza i zlokobnog nasljeđa što nam ga u amanet tisućgodišnja nesloboda ostavi!

Kad će hrvatski nacionalizam biti toliko moćan da bude u stanju razdvojiti prokletstvo koje nam je tuđin u gene uštrcao i razdvojiti zlosretne inačice našega nacionalizma koje nas poput sijamske veze prate, kao što su germanofil, madžaron, autonomaš, udbaš...?

Zar smo dotle došli da danas mladi Hrvat ukoliko želi imati čistu savjest i provesti miran život, mora biti sve samo ne nacionalist, jer ukoliko se uputi tim putem, samo je pitanje dana i trenutka kad će postati upitnim i on i njegov nacionalizam.

Zaista, kažem vam, netko nam je nacionalizam gurnuo u bolest.

I otuda, između ostaloga, stotinjak tisuća mladih Hrvata na Jelačićplacu. Jer i danas hrvatskim nacionalizmom drmaju tek međusobno posvađani hrvatski ekscentrici, koji se međusobno svađaju i sijamski optužuju.

Upitajmo se, koliko među nama ima nacionalista koji jednostavno bez riječi *udbaš* ne mogu smisliti svoju egzistenciju! Da bi njihov nacionalizam opstao, udbaši moraju nastaviti svoju legendu!

I tada mladež pobježe k internetu, coca-coli ili bilo kakvoj nigdini, jer ne zna kamo bi, ali zna kamo sigurno ne će!

Mi se moramo zamisliti nad činjenicom da ni jedna misleća grupacija nije opasna mladom čovjeku i da ga vabi k sebi, bilo da je liberalnog, socijaldemokratskog ili bilo kojeg drugog anacionalnog značenja, a tek u nacionalističkim vodama vrebaju opasne mine.

Želim biti miran u svom životu, želim biti član Stranke Naravnog Zakona!? - često se može čuti s usana mladih. I to je tragedija u koju smo zapali, stoga je vrijeme za preispitivanje i novo vrednovanje hrvatskog nacionalizma. Vrijeme je hrvatske ispovijedi.

Ja druge dijagnoze ovoj našoj boleštini ne znam doli one koju sam spomenuo na početku ovoga teksta. Nacionalistički šverceri su opet među nama. Opet netko hrvatskim nacionalizmom liječi vlastite komplekse i vlastitu nesposobnost. Opet je nekome hrvatski nacionalizam tek psihijatrijska terapija za vlastitu nemoć i za vlastite životne promašaje.

Opet netko traži svoga udbaša da bi opstao.

Nevenka STARČEVIĆ KAPETANOVIĆ

Hod po vodi

Svaki puta kad mi zaprijeti opasnost,
i beznadno počnem tonuti,
Bog nove puteve osvijetli za mene
i ja opet mogu po vodi hodati.

Nesigurna vjera moja razlog je
da zaboravljam djelotvornost svoje baštine;
milost što nadilazi moju pojmljivost
u mom udaljavanju od Oca tješi me.

Sudionica sam Kristova nasljeđa
i baštinica Svemira;
za sagledavanje svog bogatstva milosti primljenih darova
valja se izdići iznad svih nemira.

Mirotvorče dobrostivi, Gospodaru Beskraja,
ojačaj moje pouzdanje u Tvoju svemoćnost;
sačuvaj me od svih tonuća i bespuća;
učvrsti moju sigurnost u Tvoju nadmoćnost!

Kad me pozoveš, po vodi ću do Tebe doći;
otvorene me rane više neće boljeti;
posumnjati neću u darovane mi moći
jer sigurno znam da ćeš me i grješnu voljeti.

Predrag Drago GRUBIĆ

Zasićenost poviješću, ili kako ispratiti stoljeće

I doista kako ga ispratiti? Čime? Rastućim strahom i predloškom velike zajednice boli, ili odvažnom nadom? Pitanje nije naprosto retoričko, kao što nije ni samo filozofijsko, nego ponajprije duboko egzistencijalno - s obzirom na zastrašujuću zalihu martirijske smrti i smrtonosne logike koju XX. stoljeće ostavlja, kao opomenu i prijetnju: ne naprosto nadolazećem naraštaju, nego življenju i životu uopće.

A sve je trebalo biti drukčije, najavljeno kao znanstveno, silovito i optimistično. Sigurno. Međutim, postade svoj obrat: neizvjesnost. Ona tjeskobna i posvemašnja. Nakupina boli.

Jer koliko li je samo ljudi udavilo svojim "velikim" projektima i idejama, koji se - hoteći biti planetarnim i svemoćnim - nisu uspjeli ugurati u to tijesno i krhko biće nazvano čovjek. Koji je, doduše, i sam jedan projekt, neispunjeni nacrt kojega valja ispunjavati, ali "kulturom života".

Nipošto nije manji broj ni onih amputiranih duša, okljaštrenih idejama "male povijesti", koje su podatljivo množile bešćutne likove, uvijek s nabreklim žilama. Smrtno usredotočene na potpuni uspjeh. Zbog svega bi danas, na izmaku stoljeća, trebalo pozvati na planetarnu sućut, kadšto i zaplakati pritiješnjeni tim s i t n i š o m v r e m e n a. Plakati, kažem, udruženi u "plemstvo duha", a zasićeni s poviješću - shvaćenom (i) kao *via dolorosa*.

Ali, kao što nema napretka u onome što je naprosto prošlo, što je "onako i onako" bilo, tako nema ni linearnog ubačaja u neku sretniju budućnost. Tom se vatricom vazda grije optimistični znanstveni um. Međutim, što li može z n a n s t v o, kada sva pitanja nisu znanstveno-tehnička, pa se analogno tomu ne mogu ni znanstveno-tehničkim načinom riješiti. Nije li znanstvu dovoljno da bude znanstvo? Da otkriva svoje zakone i primjenjuje ih?!Razmjerno, pak, vlastitoj nemoći znanstvo je i manje odgovorno. A ono je ponajprije nemoćno u ontološkim pitanjima - s kojima uopće ne računa u svojoj posvemašnjoj "pozitivističkoj divinizaciji činjenica" (N. Talan).

Na drugoj strani ni metafizička zbilja ne računa sa znanstvom. Ona mu se, naime, ne izručuje kao "objektivna stvarnost". Ona se ne da, ne otkriva se nego se skriva, hoteći čovjeku u zbjegu ponuditi skroviti, pače, odveć tajnoviti način preporoda. Jer, znade da odgonetka nije u točnosti, nego u smislu i istini koji, istina i smisao, nisu iskustva računa i točnosti već transcendencije. Te nepotrošive zlatarne uzvišenosti!

Ali, ako izlaz nije u znanosti on je još manje u a n o m i j i koja stvara sveopći strah i tjeskobu; koji pak nisu principi života već egzistencijalne p r i d o d a n o s t i, doduše: nama, ljudima. No, premda ne potječu iz pokrajine bitka - što znači da nisu ni ontološki osigurana svojstva - ona se jedino na ontološki način mogu razriješiti. Onom temeljnom navezanošću na Apsolut, na Boga (filozofijski se, pak, Bog i Bog Objave ne isključuju). Stoga valja biti stubokom o t v o r e n i t r a j n o i z r u č e n tom velikom principu ljubavi. U tome valja biti i radikalan. Jer, kako kaže sv. Augustin: AMA ET FAC QUOD VIS! Tek tada smo, naime, slobodna i osigurana bića, naprosto zato što nije moguće da će onaj koji ljubi ljubeći izabrati zlo. Ljubav, doista, uvijek izabire dobro.

Nadalje, iznimnost je principa ljubavi u tome što on izmiče vremenskom i prostornom ograničenju. On se udomio u vječnosti i u posvudnosti. Nepotrošiv je, ma kako zastrašujuća bila činidba ovoga stoljeća iz kojega izlazimo, rekoh, sa strašnom zalihom martirijske smrti. Jer, tamo gdje je čovjek, tamo je i Bog s velikom zalihom ljubavi. A, upravo u tom "paradoksu" slobode s Bogom korijene se razlozi optimizma, pa kao što kaže K. Jaspers moramo i mi reći: Prihvativši u slobodi ponuđenu "ruku iz transcendencije" naše je biće posvema preporođeno.

Na sreću, princip ljubavi nije ni socijalno selektivan, ni socijalno škrt, odnosno ne traži ni osobitu filozofijsku, umjetničku, znanstvenu ili pak bilo kakvu stalešku ni zanatsku vrsnoću. Metodologijski je neobuhvatljiv, jer je sveudiljan. Poradi toga se s ljubavi ne može raspolagati kao što to čini, primjerice, znanost sa svojim predmetom, ili stolar sa stolom. Ljubav, naime, uvijek treba punoću subjekta i njegovo "drugo ja", a s "kontinuitetom jastva" uvijek si unutra, bez bilo kakva mudrosnog odmaka. Radikalnost blizine je, umjesto osrednje komunikacije, primjerena ljubavi.

Eto, dakle, velike popudbine. I to one sržne, dovezene iz same "regije bitka". Pa, unatoč vremenu rastuće, pače, posvemašnje nesigurnosti i "planetarne ravnodušnosti" (M. Kundera) - kada se i ona neizbježna razdaljina između Stvoritelja i nas pokušava nadomjestiti grubom autoritarnom razdaljinom elite i mase u društvu, i kada se u etičko-kulturnoj pokrajini pokušava neuspjelo estetizirati zlo i ružnoću, stvarajući tako prolegomenu "estetici ružnoće", nama je: RADOVATI SE! Okupati se u eteru jedne planetarne duše. Prethodno valja odbaciti i grubu racionalizaciju, koja sa svojim utilitarnim projektom pokušava otkupiti svako drugo određenje čovjeka, a ponajprije ono da je on i biće transcendencije stvoreno iz ljubavi - smjerom: v i a d e s c e n - d e n s.

Kao i svako stoljeće prije, tako je i ovo dvadeseto našlo čovjeka u sasvim konkretnom projektu ostvarbe, pa mu ga je Tamo i vratiti. Onkraj svih ideologema, prijevara i hajki, a u kontinuitet projekta života.

Da bi se to, pak postiglo, duhom se ljudskim i prisnošću - u slobodi - valja izručiti susretu, s drugim čovjekom i drugim ljudima.

Smiljka SAX

Matoševa jesen

Proletjeti kroz zlatne sjene,
popodne - u gričkome šarenom lugu:
dok vlažni od kiše vjetar
lišće krošanja njiše
sa sjenama na trijema viskom stupu...

Ti zoveš moje ime:
Silphide smo u paučine rujnoj pređi,
dok mudri suton se spušta
kroz okna na Matoševoj kući.

Tu duh je velikog poete,
dah njegove djevojke il' vile...
I tu smo opet svi skupa:
dok ljepota u očima blista,
a čežnja puna jesenjeg sna i sluta!

Josip Jakov PLANINIĆ

Pismo Andrijani

Volim te Andrijana
u tvojim bistrinama
koje nisu od ovog svijeta
volim te u tvojem glasu
u suzdržanosti tvojoj
u glazbenosti tvojega tijela
u kolačima od južnog voća
volim te u odvažnosti tvojoj
koja prepoznaje ljubav
volim te u neostvarenim susretima
u kazališnim premijerama
putovanjima u Lisabon
volim te u molitvama tvojim
u iznenadnom pjevu
u sabranosti tvojoj
zatvorenih očiju
volim tvoju nadracionalnost
koja začuđuje
i zasramljuje samouvjerenost
moju
volim tvoju različitost
koja je mimo svih iščekivanja
i zove se iznenadnost
zbog koje se ostaje bez riječi
i bez daha
iznenadnost
koja je lijepa
charment
a mislim na iznenadnost
tvojega sklada
na lisičje krzno
po kojem te zovem lijepa lisica
na iznenadne poruke
telefonske tajnice
tvoja iznenadnost
Andrijana
započinje vrijeme
koje nije od ovoga svijeta
grlimo se kao anđeli
između nas su ulice
i oblaci
dozivamo vrlo glasno
drago ime
parkovi šute u noći
volim tvoju iznenadnost
Andrijana
kad govoriš stihove
bez rime
iz sebe
iz mene
pretekla si me u hrabrosti
volim te u slici
nazvanoj
nevjesta
koju gostima predstavljam
kao Andrijanu
a nitko se ne odvaži pitati
čije je ime
nevjesta
ili nevješta
vrlo je lijepa
bjelina bjelina posvuda
u duši
u pokrivalu kose
koje nosi vjetrić
il' užurbanost mladenke
s tamnim cvjetovima u ruci
premda sigurnosti nema
u obrisima
kao da i nije Andrijana

dolazi li bjelina iz sna
volim te Andrijana
u tvojim iznenadnim odlascima
u osamljenosti tvojoj
u radostima i zaljubljenosti
volim te Andrijana
kad me želiš ohrabriti
dobrohotnošću prijatelja
kad mi iskazuješ privrženost
a meni ostavljaš reći
ljubav
volim te Andrijana
u daljini i beskraju
koji je pred nama
volim te u bezvremenosti
volim te u iščekivanju
novog svijeta
i svjetla
od Onoga
koji nas za ruke vodi
volim te u sigurnosti dolaska
Onoga
koji nas poučava
u devet blaženstava
volim te u ljubavi odricanja
od ovog svijeta
u ljubavi koja je neprolazna
a raste svakoga dana
u našim optimizmima
koje nazivamo
ljubav
volim te Andrijana
u tvojem osmijehu
koji nije od ovog svijeta
u osmijehu
koji je iznenadan
i prekriva svu prošlost
začuđen sadašnjošću
obećava obećava
to su iskrice prepoznatljivoga
titrava svjetla
dalekih zvijezda
pogled
što nakratko ulazi u me
nestaje
gubim se u sjećanju
tvoj osmijeh čujem kao
glasić
i ti si zbiljna
trenutak te vidim
u blizini
preostalo je
ljubav
volim te Andrijana
u tvojem odustajanju
od riječi
koje se izreći ne mogu
gledamo se preko stola
stotinu minuta
i više
glazbu ne pamtimo
niti govor
gledamo se
zagledani u vječnost
volim te Andrijana
u ljubavi
koja nije
od ovoga svijeta

Osijek, siječnja 1996.

Josip BRAENOVIĆ

Dvije ispovijesti sudionika "Križnog puta"

Ove su dvije ispovijesti sudionika "Križnog puta" ispričane u KPD Lepoglava 1949. godine u velikoj sobi u prizemlju nove zgrade, nakon izlaska veće grupe osuđenika iz izolacije u tzv. Crnom bataljonu.

Vlaho je Bijele bio krupan čovjek, ali meka srca. Izbjegavao je govoriti o svome "križnom putu" iz Slovenije do Vršca, na kojemu je izgubio mnogo prijatelja iz svoje koturaške satnije.

"Nemoj me toga sjećati, jer ne mogu poslije spavati", rekao bi. No jednom je ipak progovorio u najužem krugu prijatelja, pošto je doznao da mu je jedan od supatnika umro.

"Tjerali su nas prema istoku. Nas nekoliko prijatelja nastojali smo se držati zajedno, ali smo se pomalo osipali. Gomila je to bila raznih uniforma i ljudi. Išli smo gladni i žedni a onda smo pauzirali jedan dan. Stajali smo satima pred seoskom školom i pojedinačno ulazili. Zavodili su nas u spiskove i oduzimali vojne knjižice. Ispred mene je ušao jedan vojničar, ali kad sam izašao nisam ga više vidio. Naslutili smo što se zbiva. Ni jedan ustaša više nije bio među nama, a i domobrana je falilo. Kolona se prilično prorijedila. Odlazeći u daljini smo vidjeli grupu izdvojenih, okruženih partizanima. Nakon što smo se udaljili par kilometara čuli smo iza nas bjesomučnu pucnjavu. Partizani nisu imali strpljenja da dočekaju da odemo toliko daleko da ne čujemo što rade. Požurili su se pobiti ih čim smo se izgubili iz vidokruga. Egzekutori su nas brzo stigli. Vodili su sa sobom vezanu dvojicu od onih jutros izdvojenih. Jedan od njih, dok je pio vodu, rekao je da su sve pobili u jaruzi, a da njih vode u štab.

Do toga sela išlo je nekako. Bili smo iscrpljeni, ali mladi, pa se moglo. Usput su zaostali nestajali, kao i oni koje su seljaci motikama i lopatama pretukli. U onom slovenskom selu prvi put smo dobili toplu vodu, koja se teško mogla nazvati juhom, i komad kruha. A onda opet ništa.

Što su pobili ustaše, izgleda da im je bilo malo. Tada su se oborili na nas. Očigledno su imali potpuno slobodne ruke, jer nikakva vojska, pa ni šumska, ne bi se mogla tako ponašati bez odobrenja i sugestije iz najviših vrhova.

Na pauzama, izveli bi pred kolonu grupicu zarobljenika sa zaleđa kolone i optužili bi je da je namjerno zaostajala i spremala se na bijeg. To bi potvrdila dvojica zarobljenika iz grupe. Ove bi poštedjeli, a ostale postrijeljali. Kad bi izvukli grupu s čela kolone, optuživali su ih da namjerno usporavaju kretanje kolone. I za to su se našli svjedoci. Ako nismo dobili "ručak" (kojega nitko nije ni pripremio) bila je, recimo, kriva grupa iz sredine, jer čelo kolone nije zbog njih moglo ići brže, pa se stoga zakasnilo i cijela je kolona ostala bez jela. Naravno, zbog toga bi sve pobili, osim svjedoka. A "svjedoci" su bili uvijek isti, jednom na čelu, jednom na začelju a onda i u sredini kolone. Ove su nesretnike vodili na stranu i tu hranili i pojili.

Ti su ljudi bili prisiljeni tako se ponašati, ali tko s đavolom tikve sadi... Pred Vršcem, u posljednjoj inscenaciji bijega, i njih su pobili, prije ostalih, iznenada, da nisu imali vremena pisnuti ili se buniti.

Za naše pratioce to je bila tek igra, usputna razonoda na dugotrajnu i napornu putu. Veće su grupe izdvajane bez ovih predstava, odvođene i nestajale.

Kolona u kojoj sam ja bio brojila je u početku oko 6.500 ljudi. U Vršac nas je stiglo oko 2.800. Jedan je "cjepidlaka" među nama brojio.

U vršački logor nismo stigli prvi, a ni posljednji. Dio zarobljenika upućen je u Makedoniju.

U logoru je bilo bolje nego do tada, ali ni tu nije bilo mira. I dalje su ljudi nestajali nakon preslušavanja.

Jednog jutra zabranili su nam koristiti dvije obližnje latrine, (poljski zahodi, moja op.). Valjda ih čiste, mislili smo. I stvarno su ih čistili. A što je izvađeno? Dvadesetak zarobljenika udavljenih u govnima. Koliko znam više se latrine nisu čistile. Netko je ovim čišćenjem podvalio komandi logora i "obradio" latrine koje nije smio.

Tko su bili izvršioci nedjela na "križnom putu", sigurno biste željeli znati. Srbi? Da, većinom oni. Ali bilo je dosta i naših ljudi. Po okrutnosti se nisu nimalo razlikovali od "subraće".

Vlaho Bijele bio je suđen skupa sa mnom 30. prosinca 1945. godine, na procesu vođenom u Dubrovniku protiv organizacije sedmoro mladih ljudi ("Stožer"), u svezi s izborima za Ustavotvornu skupštinu Jugoslavije u studenom iste godine.

Za vrijeme drugog svjetskog rata bio je poručnik domobranske koturaške bojne stacionirane u Slavonskom Brodu. Koncem rata povlači se skupa s drugim vojnim formacijama NDH put Zapada.

Još jedna ispovijest sudionika "križnog puta" 1945. godine.

- Naša je kolona stigla rano poslije podne do razrušenog nekadašnjeg logora Jasenovca. Već dva dana nismo ništa jeli, a vodu smo pili usput iz barica i lokava. Nadali smo se tu dobiti nešto za jelo i odmoriti se. Ali ništa od toga.

Prva grupa od nekoliko stotina ljudi - iz kolone od oko šest tisuća osoba - odvedena je odmah put južne strane logora, prema Savi. Čulo se štektanje mitraljeza. Bili smo svijesni onoga što se tamo događa, ali pomoći niodkuda.

Naglo su se navlačili crni olujni oblaci. Vjetar se digao - spremala se oluja. Počele su tu i tamo padati teške kišne kapi. Smrklo se.

Moj susjed Smajo, zastavnik partizanski, koji me je cijelim putem držao na oku, prišao mi je, udario me par puta nogom i otjerao do ruševine jedne zgrade. Tu mi je, izvan vidokruga ostalih, dao da navučem partizansku bluzu, kapu partizanku i opasač, pa komad kruha. Kroz kišu i oluju izveo me je izvan razrušena zida i onda prvi put progovorio: "Bježi Sejdo, kud te noge nose, sve će ih ovdje pobiti. Ako te uhvate, mene ne spominji, jer mi ode glava. Skloni se dalje u grmlje i čekaj da ovo završi, pa kad odemo kreni za nama. Nastoj se dohvatiti Bosne, a onda je lakše." Rekao mi je i ime jedinice, ali tko će se više toga sjetiti. Neka proleterska-Boga pitaj!

Žurno sam odmicao od logora, a kad je oluja bila na izmaku i sunce ponovno granulo, legao sam sav mokar u žbunje. Te je večeri bilo tiho i sutradan sve do oko podne. A onda opet pucnjava, i tako sve do navečer. Mislio sam da je gotovo sa svima.

Ipak nije bilo gotovo, jer se sutradan nastavilo. Predvečer je partizanska jedinica, bez zarobljenika, nastavila kretanje prema istoku, odbivši se od Save. Pravac mi nije odgovarao, jer je moja Bosna preko Save. Da sam znao plivati preplivao bih rijeku. Išao sam oprezno niz rijeku tražeći, kakvo drvo, splav ili napušteni čamac.

Idući tako stigao sam dvadesetak kilometara od Jasenovca nizvodno, do napuštene i polurazrušene - valjda ribarske - kućice. Oko nje je bilo drvenih oblica. I po noći, držeći se balvana, prebacio sam se na drugu obalu. Glad me je morila. U polju sam isčeprkao korijenja, mrkve i repe preostale od jeseni i utolio glad. Dohvatio sam se Prosare, a onda šumovitim krajem do Kozare. Izbjegavao sam naseljena mjesta. Ipak, na Kozari sam noću provalio u jednu kuću i ukrao slanine, sira i kruha koliko sam mogao utrpati u malu torbu što je ležala na podu šupe. Dobro opskrbljen, krenuo sam dalje mimo Banje Luke, pa rijekom Vrbanjom, pritokom Vrbasa, do blizu Kotar Varoši. Prešao sam u čamcu Usoru, predstavivši se kao ranjeni i demobilizirani partizan. A onda put Žepča. Sad je bilo lako do sela.

U selu su me primili dobro. Od rodbine sam zatekao samo stariju sestru, udatu u susjedstvu. Nakon našeg odlaska u drugoj polovici 1944. godine (ja, otac, majka, dvije sestre i jedan mlađi brat. Otac je bio od djetinjstva invalid u lijevu ruku), umro nam je djed. U selu nisu znali da sam ja, kao sedamnaestogodišnjak-muhadžer u Novskoj stupio u ustaške jedinice. Roditelji, sestre i brat nisu se još bili vratili u selo (vjerojatno i neće, jer do 1949. godine nisam o njima ništa čuo). Slovio sam u selu kao borac.

Zastavnik Smajo se vratio kući sredinom 1946. godine. Rekao mi je: "Sejdo, nigdje se nismo vidjeli. To je najbolje za tebe i za mene". I nikada više o našem susretu u Jasenovcu nismo prozborili.

Dobrovoljno sam otišao na izgradnju pruge Brčko-Banovići. Tu sam upoznao jednog radnika iz Slavonskog Broda. Poslije pruge otišao sam u Brod na rad. Dobro mi je bilo. A onda smo čitali neke letke. Uhitili su nas i ja sam dobio tri godine.

Poslje izlaska iz "Crnog bataljona", u skupnoj sobi, upoznao sam Sejda Husića. O ovome, prije navedenom, pričao je jedne večeri meni i Žarku Salopeku.

Barbara TANODI KUKOLJA

Moja šetnja s livadom

Uzeti pod ruku livadu
i s njome se prošetati gradom
od zore do zalaska sunca
i malo se zatim
s livadom porazgovarati
o njezinu cvijeću, leptirima i travi
što bi sve pristajalo ovome gradu
kada bi njegove ulice bile samo malo tiše
a ljudi bliži jedan drugome

A onda se opet prijateljski
s livadom oprostiti
i vratiti se ponovno svom voljenom gradu
makar i samo na kasni počinak.

Davor PRPIĆ

Jesen na Velebitu

Velebitska jesen
ispunjena maglom-
sumorno duga
umorna...
dok lišće pada
lagano pada...
ili je već otpalo

Jesen -
prilegla na stijenje
kao umor na težaka
drveće kontrasta puno
odudara od sivog kamenjaka

Svjetlosti sve je manje -
povlači se
pretaka
niz padine poput kaskada

odselilo sunce
čekanje
a za skori povratak
ostaje nada

Šušne zec
srna
pretrči lasica napušteni put
žurno...
priprema se za novi san
i neizvjesnost -
sve je tako tmurno

usporava se
ritam zemlje i neba -
to treba...
Velebitu za zimski san

Dodir ruku

Sunce volim
svjetlost dana...
Bog što šalje
nesebično
obilato
prema nama

Hladnoće nema
ni tuge duge -
u srcu ispunjenom
suncem

Ljubav je snaga -
zlo tjera
uništava nemani noći...
i nadu budi
vjeru u dobro
što dolazi
ili će jednom već doći

Sunce volim
svjetlost dana
volim dodir ruku
... među nama

Mir Tebi...

Mir
i blaženstvo tišine oko mene
radost u nepomućenu srcu
Ja u planini
a ona duboko u meni
Na licu osmijeh
a njega želim podariti tebi

Jačina ljubavi

Ivek MILČEC

Hrvati u Berlinu

U njemačkoj metropoli živi oko dvadeset tisuća Hrvata a najveći broj ih se doselio koncem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina. Glavno okupljalište (onda kao i danas) bila je Hrvatska katolička misija koja je odigrala glavnu ulogu u duhovnom, kulturnom, karitativnom i športskom životu berlinskih Hrvata. Valja spomenuti, da su u Hrvatskoj kat. misiji osnovana ova društva: NK "Croatia," BC "Croatia" i HKD "Fran Mažuranić" koji su i danas glavnim čimbenicima kulturnog i športskog života Hrvata u Berlinu.

Uz spomenuta društva u Berlinu djeluju: Hrvatska kulturno-umjetnička i športska zajednica, Udruga hrvatskih ugostitelja, hrvatski klub "Lika", KK "Croatia", zavičajni klub "Brođani" te još neka manja društva i udruge. U gradu djeluje Generalni konzulat RH i Hrvatska dopunska škola za naše mališane. Za vrijeme jugosrpske agresije i Domovinskog rata prikupljena su znatna materijalna sredstva. U humanitarnim akcijama sudjelovala su sva hrvatska društva i udruge, Hrv. kat. misija i neki pojedinci. Dan nakon međunarodnoga priznanja Hrvatske (15. 1. 1992.) u koncertnoj dvorani berlinske radiopostaje SFB održan je veliki benefic-koncert, uz sudjelovanje istaknutih hrvatskih i njemačkih opernih umjetnika.

Vrijedna je spomena "manwache" (straža mira) ispred Brandenburških vrata, gdje su se Hrvati, za vrijeme krizne 1991., danonoćno okupljali, palili svijeće i molili se pred velikim drvenim križem za slobodu domovine. Tu su se držali vatreni rodoljubni govori, počinjale (i završavale) sve demonstracije, uz sudjelovanje tisuća hrvatskih rodoljuba. Osim državotvornih skupova u značajne hrvatske kulturne i vjerske manifestacije spadaju: sudjelovanje na Katholikentagu (1980.), proslava 25. obljetnice Hrv. kat. misije i glazbeni festival "Stepinčeva katedrala" (1994.), proslava 900. godina prvog pisanog spomena Zagreba i Zagrebačke (nad)biskupije, uz kulturno-zabavni program HSPD "Podgorac" (24. 9. 1994.) i svečani koncert svjetski poznatoga Zagrebačkog kvarteta (3. 12. 1994.), proslava 15. obljetnice postojanja i djelovanja HKD "Fran Mažuranić" (1980-1995). U ovome gradu, živio je i umro najbolji hrvatski pisac crtica, Fran Mažuranić (kulturno društvo nosi njegovo ime), za kojega se govori da je bio prvi hrvatski "gastarbeiter" u Berlinu. Dobrovoljnim prilozima hrvatskih radnika podignut mu je spomenik (20. 11. 1974.) na groblju St. Michael, a 1988. spomen-ploča, na pročelju kuće gdje je živio i umro. Hrvatski radnici u Berlinu cijenjeni su zbog svoje marljivosti i poštenja; njihovo sudjelovanje u kriminalnim radnjama mnogo je manje (gotovo zanemarivo) nego što je to slučaj kod ostalih inozemnih posloprimatelja (Srbi, Turci, Poljaci, Rumunji). Berlinski Hrvati poštuju zakone zemlje domaćina i to nam svima skupa služi na čast.

Kao što sam u uvodniku već spomenuo, u Berlinu živi oko dvadeset tisuća Hrvata koji su sastavni dio njegove "multikulturalnosti", pripadnici 185 nacija žive u gradu koji ima blizu 4 milijuna stanovnika, a 28. listopada 1987. proslavio je 750. godišnjicu prvog pisanog spomena (mlađi je od Zagreba!). Daleke 1871. pruski kralj Friedrich II. okrunjen je za njemačkoga cara, čime je Berlin postao glavnim gradom (Reichhauptstadt)

i to ostao sve do kapitulacije Trećeg Reicha 1945. Nakon sloma Njemačke, Berlin je postao ogledalom pobijeđene i podijeljene države; ograđen je zidom i podijeljen na istočni i zapadni Berlin. Poznatom njemačkom marljivošću i željeznom disciplinom, grad je prvih poratnih godina očišćen od ruševina i danas nema ni traga ratnoj nacionalnoj katastrofi.

Nakon ujedinjena Njemačke i Berlina, ubrzano se radi na uređenju istočnoga dijela grada koji je, zbog komunističke diktature, u razvoju znatno zaostao za zapadnim dijelom. Ipak, uz neke nedostatke u istočnome dijelu, Berlin je moderna svjetska metropola puna trgovačkoga sjaja i kulturno-povijesnih znamenitosti. Grad je vrijedan putovanja: "Zeleni tjedan" (Grüne Woche") najveći je svjetski sajam hrane i poljoprivrednih proizvoda, a "Funkausstellung" je najveća izložba medijskih dostignuća. Kazališta i koncertne dvorane, od čuvenoga Kurfürstendamma, Europa-centra, Kongrescentra, Unter der Linden (ulica Ispod lipa) pa do "Alexa" (Alexanderplatza) nude programe za svačiji ukus. Mnogi muzeji i galerije s neprocjenjivim umjetničkim blagom, privlače mnoge ljubitelje kulturne baštine iz čitavoga svijeta. Barokni dvorci (Charlottenburg, Köppenick, Glienicke, Sanssouci), crkve, groblja, spomenici i parkovi svjedoci su mnogostoljetne kulture prijateljskog nam naroda. Veličanstvena Brandenburška vrata, Reichstag(parlament), ostaci velebne Keiser-Wilhelm-Gedächtnis-Kirche, Deutsche Oper) koje je dugogodišnji član bio maestro Tomislav Neralić, a sadašnja tajnica muzičkoga direktora je varaždinka, dr. Zdenka Weber, Deutsche Statsoper, Schauspielhaus; sve su to hramovi kulture koji se jednostavno moraju vidjeti jer, ako to niste vidjeli, niste vidjeli Berlin.

Ako je moguće, grad treba propješačiti jer samo tako možete vidjeti, upoznati i zavoljeti prijestolnicu "staroga Fritza", cara Friedricha II. Dragi čitatelji! U Berlinu, njemačkoj metropoli, živi dvadeset tisuća Hrvata koji bi trebali još bolje iskoristiti kulturne, političke, gospodarske i druge mogućnosti što ih u izobilju pruža Berlin, a što-god dobrog učinili, bit će to na slavu i čast jedine nam domovine Hrvatske!

Branimir ŽGANJER

Susret u velegradskoj ulici

Sad hodaš, ženo, u velikom gradu,
a za sat dva će odvesti te vlak
u tvoje selo, natrag tvome radu,
odavno prije nego padne mrak.

Golemu torbu vučeš i pakete.
Tvoj lik prožima unutrašnji žar
jer nosiš sretna, radosna ko dijete,
za Uskrs svakom ukućanu dar.

Na ulicama gledaš drugu sliku:
u žurbi svatko nastavlja svoj put,
primjećuješ na mnogom prolazniku
na licu izraz zabrinuto ljut.

A nekad misliš: radost kipi, vrije,
bar naoko tu vlada divan red.
Znaj, često se pod neboderom krije,
bol, tuga, plač i jad u nedogled.

To znaš! U selu svom si našla sreću.
Očekuju te muž, sinčić i kći.
Pred Raspetim ćeš upaliti svijeću
da budu zdravi, djeca, muž i ti.

Marija HORŽINEK

U plodnom krilu

U plodnom krilu Petrinje moje
Skrivene jame užasa stoje.

Bez cvijeća, svijeća, bez vanjskog znaka
Hrvatu je tajna iskapana raka.

Kada su pali i tko su oni bili?
Nad jamom smrti ispituju živi.

Nestaju tajne sa bezbožnog čina:
Otac prepoznaje kosti svog sina.

Majka ih skuplja, skelet sastavlja
I u njega srce ranjeno stavlja.

Žena u tužnom zagrobnom liku
Otkriva njenog dragoga sliku.

A djeca rođena u suludom ratu
U zemnom prahu pronalaze tatu.

Žrtve nijeme glasno zbore
Zemlja se otvara
Petrinja je živa rana
Poput Vukovara.

U plodnom krilu Petrinje moje
Groblja bez vanjskih oznaka stoje.

Preživjeli Hrvat iskapa mrtve
U zemlji posvećenoj zakapa žrtve.

Žrtve nove, žrtve stare
Žrtve svih vremena,
Žrtve znane, oplakane,
Žrtve bez imena.

U plodnom krilu Petrinje moje
Novog života klice postoje,
A srca ljudi koja zlo pogodi
Vjera u Svevišnjeg
Od mržnje oslobodi.

Ostaju sjećanja
Koja opominju
Pod kojima živi
K zemlji se saginju.

Zemlja plodna, zemlja rodna
olakšana, diše.
Petrinja - grad mučenika
Svoj ŽRTVOSLOV piše.

Prvi PETRINJSKI ŽRTVOSLOV svečano je promoviran u Hrv. domu u Petrinji, 18. 10. 1996. u izdanju petrinjskog ogranka Matice Hrvatske.

Joja RICOV

Milan Begović - sinoć nad Zadrom

(improvizacija ad hoc)

Obilje draguljnih misli i polazišta za nove proboje u traganjima nagnalo me da na ovom susretu biranih ne samo hrvatskih nam glava pružim svoj skromni udio u visokoj obljetnici slavlja Milana Begovića, zahvalan nadasve prof. dr. Tihomilu Maštroviću koji me je počastio pozivom na skup. Sretan sam - nije fraza - i ponosan što mogu govoriti na ovoj katedri Universitatis Jadertinee koja upravo ovih dana ustoličuje spomen na šestoljetni sveučilišni stas populi imena Cruatorum, a koja je baš u ovom gradu procvjetala davne, dominikanske a naše, 1396-e da utrne tek dolaskom Marmonta 1806 - na razini veleučilištâ Oxforda i Bologne, Kölna, Padove, Tübingena, Praga i Pariza. Ovdje, u Kartagi Hrvatâ kako ovu trotisućljetnu urbs krstih još 1964. u ogledu "Via crucis Zadar", gdje nad skeletima, razvalinama i tminom Thànatosa, svjetlom izronjelim iz nepravedna i nezahvalna zaborava najvrelijeg vrličkoga sina mi danas slavimo Život.

Poniješe me i izazvahu na slov prosudbe i mnijenja gospođe dr. Brlenić-Vujić i magistrice iza - Salopek, ako ne varam se, oni otvori i nepoznato prof. dr. Cvjetka Milanje koji je bacio kamenčiće i uzbibao površje ustajalih kritičkih nam voda spram neoprostivo zaboravljena besmrtnika pera ove krvi.

Milan Begović - dika verbuma Croatiae! Scenograf, kostimograf, redatelj - homo teatralis par excellence. Milan Begović - virtuoz sicut artist, štoviše: artist virtuosissimus, pače l`artpourlartiste, jer scriptor istančan a ludens, ludens i /b/ludens u isti mah, pân a satir, nestašan tanan mio, peludan a ujedljiv, nepromašiv. Gospin a gospojin, alkar neprispodobivi, pogotka jedino u sridu.

Milan Begović - Kairòs hrvatske Moderne: *Carpe diem,* ali i *Carpe lineam* svaki Božji dan koji ti je dat na raspolaganje. Folklorist koji sije i kada tka i kada kiti, libretist što se pije jer opija i lije: "Što su konji, Ero, za jašenje, /To su móme, Ero, za kradenje."

Norme?

Ni jezične ni ma koje druge - poet ne podnosi norme! Ni granice ni međe. Poet, pjesnik ako jest, preskače sve - ne da se u verige. Njegova je sloboda beskrajna i geste, njegov: univerzum. Prometej sučeljen bogovima, lomi i razgrađuje da snova skuje riječ. Pjesnik je univerzum sâm. Ne diraj mu riječ, ona je njegov kôd, njegova jedina domaja, poruka i testament!

Mislim na Milana koji nas okupi na sijelo. Gospodin korakom i glédom, uz kojeg godi i ponos ti je biti. I slušat ga, i piti!

Milan Begović: Europejac u Hrvatskoj, a Hrvat u Europi - ne tek u Budimpešti, Hamburgu, Rimu, Beču, nego i na Kolumbovu kontinentu, u New Yorku i gdje sve ne?!

Begović a Milan - gurman lijeposti i dobara, ali svih, hedonist i jezikom na djelu. Skladat ga htio bih metaforom što mu priliči, sabijena u slog: pojac karnalnosti i duše, zar manje i žene - odsjaje pjesnikove uobrazilje?

Arkadija i pastorala, antika i renesansa s rokokòom, sva, izlika su samo za njegovu clownovski zapretanu putenost: dubinsku putenost, jer dubinsku i ljudskost.

Milan Begović preokupacija je jučer i danas, jamačno i sutra Eve i Adam omnitemporis, okozmičenje sámo Erosa.

Ištem prispodob s Milanom mīlīnja o kojem zbor. Ne utjecaj, dȁ ozračje, da frekvencijsko podudaranje, suglasje i suzvuk čuvstvenih okružja i méta. U dugu panoramsko pjesmotvornom lúku čujem ga odmnijevati od D`Annunzija, preko modernih tradicionalista pa i hermetika, primjerice Gatta, do neoavangarde, do ovna predvodnika Nuovissimih iz `63-e Edoarda Sanguinetija. A pobliže u fokus: otmjeni zalažajnik gospodštije fin de siècle, Vojnovićev pendant Piemonta i Lombardije, Guido Gozzano: *Due strade* (Dva puta); senzualac Corrado Govoni; oštro in rem: Gian Pietro Lucini, glas pravdorična i ojađena, otrovom ujedna - licemjerja rȁdi italskoga Sjevera - ali i pustopašno epikurejna u polisenzorijalnoj degustaciji ženskosti: "A da bi se obnovila želja"; Dino Campana, simbolist najvišeg glazbenoga uspona u melodijskim izvijanjima ritmova i slikâ ludo ushitne *Kimere* i *Genove*, posebice skladbe posljednje u slijedu: "O Sicilijanko, drska, bogata damo..."

Iz ove dvorane s krajolikom koji po ljepotnome odsjevu u duši i u zjenama ne pamtim ni s kojeg punkta zemlje ni kontinenta svoje prevaljene staze svijeta, danas, nad ovim osunčanim Zadarskim kanalom, s Kornatima uz bok, Milana Begovića pratim kao oblak rumenih obruba što plovi naprćen svojim usudom u nedoglede nepovrata - uz naše Kamove i Bonifačiće, Nizitee i Nikoliće, Meštroviće, Vide, Tine - lutalica i pustolov, ali pred tuđim vratima, girȍvago perenne, Ahasfer nepoželjni što potuca se bespućima, nigdinama planete: hrvatska mūka svevremena.

Pod tvrđom San Giusto nad buronosnim Tršćanskim zaljevom u ove iste dane, precizno 26. studenoga 1954-e (27. studenoga susretoh se, prvi put, s Quasimodom i Gattom u Milanu) čitao sam na stranicama "Zadarske revije" stihove izgrcane daleke 1953: *Sinoć nad Zadrom*. Bilo je to deset godina po izlasku mi iz nacističkog konclogora Musapstan, ravno dakle desetljeće po onoj pashalnoj zvonjavi svih zadarskih crkava i tornjeva kada je čeljad ovog otočkog regiona Domagojeva Juga krvlju i mišicama, ne diplomacijom Titonije lomila svastiku aliti kukasti krst kakono bi pogana nam (moram tako reći) bratija s Vastoka, i per omnia, saecula saeculorum, pour touts les temps, za sva vremena i sve vijekove vjekova riješila se i odriješila smrtni grijeh ne Daytonskog, nego Rapalskoga ugovora.

Barba Milane, Begoviću mili, kao kâd tamjana vînut uvis, dužan i zahvalan, slovim ih svijetlo ovo podne Tebi u počast:

Nad rijekama
Nad lokvama
Nad sudbinom torera
Stražare oblaci bdijenja
Nad zemljom padanja i zrenja

Nad psovkama i mramornim oltarima
Nad pješčarama i psima
Nad mrtvim Kristom iz Nazareta

S brda i udolja
Oblaci su htijenja
Nad repom guštera
I čeljusti pantera

Ptice od rose
I pamučna vretena

Oblaci nose pejzaž rudokopâ
I glasove svijećâ
Bubanj iz pakla
I zmijski ujed neba

Rame nosača
I zavjete ranjenih
Pjesme mornarâ i napuštenih žena
Kletve i opijela

Oblaci prte zanos ljubavnikâ
I suze prosjaka
Korake izmorenih
I zavist pigmejâ
Obrede i slutnje od Anda do Pirineja

Nogavicu grobara
I romance predvečerja

Oblaci će puknuti od tereta

Sinoć nad Zadrom
Noćas sred Marseillea
Oblaci se tope u obilju željâ

Djeca sunca
S odjećom od perja

*Dajte im smirenja.**

---

* Besjeda izgovorena kao ogledna improvizacija u Četvrtoj sesiji dopodnevnih izlaganja Međunarodnog znanstvenoga skupa "Recepcija Milana Begovića", na katedri Filozofskog fakulteta u Zadru, 7. prosinca 1996.

Biserka TEŽAČKI

O golubici i pepelu

Božici Jelušić

najprije ne mogoh razlučiti
golubicu od pepela u jesenskoj magli
u sipljivosti rima kojima ne bijah sklona

potom uđoh u vezove ruža u nisku metafora
no ne mogoh razlučiti golubicu od pepela
u rimama koje me taknuše nježnim prenućem

napokon golubica prhnu u moju svijest
tu se nastani u pepelu razumijevanja
crvenilo porodi krošnju nadahnuća

konačnost ne bijaše krošnjom dorečena
vratismo grlicu pjesmi još jednom pročitasmo stihove
oni bubre u pepelu ONI SU KRCATI SMISLOM

Đuro BOŠNJAK

Domoljupci

Zimsko je nedjeljno prije podne. Dan uoči Bogojavljenja. Nakon rane mise, skupina ljudi ispred crkve još izmjenjuje zaostale čestitke, a po logici da za lijepe želje nikad nije kasno. Sretoše se tu dva "ozbiljnija" građanina koji su prijatelji još od najranije mladosti.

- Bok stari! Kak si kaj?!? Pa gde si za Boga miloga sve ovo vreme? Nis te videl svih ovih naših hrvatskih katoličkih blagdana. Si morti bolestan, il si se pak kak krtica zavlekel v svoj, oprosti na izrazu, brlog?

- Ne, nisam bolestan, hvala Bogu. A nisam se niti zavukao u svoj, kako ti ono kažeš, brlog...

- Viš ga na. Znal sam da te bum povredil. Pa gde si bil, daj povedaj, ak hočeš, naravno...

- Nisi me baš povrijedio, ali i "brlog" je moj dom. Za takve kao ti, uistinu više nego skroman, ali je ipak moj dom... Ah da, trebam ti odgovoriti na pitanje. Bio sam malo na putu. "Špilam", kako bi ti rekao, turistu.

- Ti turist? Ma kaj ne veliš. Pa gde si to bil, ak se sme znati? V Čučerju, Mađariji ili pak v Gracu, morti?

- Znao sam da nećeš pogoditi. Ne bi sigurno ni pomislio kamo sam to ja mogao otići. No da te ne izjeda znatiželja, reći ću ti. Bio sam tamo odakle si se ti ne baš tako davno vratio... Bio sam ti, kako bi ti ono rekao, u "švabiji"...

- Ti v "švabiji"?!? Ma daj, prosim te lepo. Kak to sad. Nisi štel iti kad je bilo vreme za to, kad su svi normalni i pametni ljudi išli zaslužiti marke, nek sad. Zbilja mi niš ni jasno. Z ovo malo peneza, ak ih uopće imaš, ti špilaš gospona. Prohtelo ti se baš sad videti sveta. Baš sad kad svi naši dolaze doma, da v miru i demokraciji proslaviju Božić i Novo leto pa se pred Tri Kralja vratiju, ne buju pak još i srpskoga Božića slavili...

- No, no. Čekaj malo. Božić je Božić, bez obzira po kojemu ga kalendaru slavili. Nisam znao da se Isusek samo za Hrvate i katolike rodio...

- Eto ti ga na. Već počinješ politizirati...

- Počinjem politizirati? Ja pa političar, ili politikant? Pa tko je to od nas dvojice?

- Opet se "furiš" i duriš. Kaj ti je? Rajše mi ispripovedaj kak si dospel tam i kak ti je konačno bilo? Kolko znam, ta mizerija od peneza koju ti nazivaš plaćom nije ti baš obilna, a borme ni redovita, kad si je zadnji put dobil, ak se sme znati?

- Prvo ću ti odgovoriti na prvo pitanje. Dospio sam tamo slučajno, neplanirano i što se mene tiče besplatno. Jedan daljnji rođak pozvao ženu i mene i poslao marke za povratnu kartu. Kad su novci već stigli nisam ih htio ni vraćati a niti zadržati, pak smo ti žena i ja lijepo "Mimarom" kao prava gospoda otišli i kao što vidiš vratili se. A kako je bilo, pa znaš kako je već u gostima i to još za ove blagdane. Međutim i to brzo dosadi. A ono drugo: ne nije tajna. Plaća nije baš super a nije niti redovita. Zaliha nemam, ali eto hvala Bogu nekako se snalazim, nadam se boljem...

- Još uvek si norc, il ak ti je lepše - naivac. Još pred trideset let sam te nagovaral da idemo delat van kak svi pametni ljudi. I nisi štel. Onda si špilal kak se ono govorilo

"rodoljuba". Rekel si mi: "Bum ostal tu, pa kak bu. Ostajem na svom pa makar jednom na dan jeo..." tak si mi nekak povedal. I ostal si. I kaj? Kaj si postigel? Napravil si to malo hiže na jednu vodu koju nazivleš dom. A pogleč mene: četverosobnoga stana tam gore na Tuškancu, vikendicu, ma kaj vikendicu, to ti je vila, v Stubakima, i nešt malo dole na moru, tak hižica od četiri pet soba... Ovo mi je već treći mercedes "S-klase" unazad četiri leta, sin fura BMV, sviđaju mu se športski auti, a žena pežoa, veli najudobniji su joj i tak... A se to za suhu kešovinu, krvavo zarađenu...

- Zbilja mi je drago da ti tako dobro ide. A meni ti vikendice ne trebaju, ionako se nemam vremena odmarati. Ono malo slobodnog što imam radim fuš da bih se nekako skrpio... A čime se ti to baviš da ti tako dobro ide?

- Hmm. To ti je već malo duža priča. Nebumo tak baš na ulici o tome. Budemo si nekaj spili tam prek, pa buš čul moju storiju.

Prijeđoše, dakle, prijatelji u obližnji kafić, naručiše piće i nastaviše pričati.

- Pital si me čime se bavim i kak to da mi tak dobro ide. Znaš kak je ono rekel Onasis: "Nemoj me samo pitati kak sam došel do prvog milijuna," dolara, se razme. Posle ide već lako. Samo, znaš, kapital je čudan, trebaš znati z njim... No za naše staro prijateljstvo, sve ti bum ispripovedal.

Sečaš se valjda, pred trideset let, kad sam i tebe nagovaral, ti nisi štel, a ja sam ti lepo elegantno zgibal z Juge. Znaš i sam da nis prošel za gradskog partijskog sekretara, pak sem si zgruntal: idem lepo prek, moji mi ne buju pravili neprilike, partiji sam dal nekaj a mogu još dati, zaslužil si bum markice, pa ak se vremena promeniju, kad skupim dost "perja" eto mene nazaj, domu svom. I tak ne samo da mi moji drugovi nisu pravili problema, već sem dobil i neke poverljive zadatke, se razme i to se plača, i to dobro. Počel sam ti na bauštelu, no znaš da tam trebaš rintat kak crnac. Švabo dobro plaća, al moraš fest delat. Bilo je dost grdo, pak ti se ja prebacim v fabriku. No kad je gazda primetil da sam na vezi s crvenima, lepo mi kulturno veli nek si potražim neki drugi posao. Kaj sad? Neke sam si peneze prišparal, nekaj su mi dali moji, pak sem ti ja otvoril birc. Tu ti je već druga pesma. Malo delaš, više slušaš kaj naši auslenderi pripovedaju i zvlečeš si korist s tega. Počelo se pripovedati da se tam pri vami v Jugi grdo sprema. A znaš ti mene. Navek sam ti znal proceniti situaciju kak treba. Setim se ja kak bi bilo mudro početi glasno pripovedati da sam politički emigrant, kak sam oduvek bil za našu stvar, i sve kaj uz to već ide. A ljudi ko ljudi. Naših sigde ima i brzo se pročulo o meni. Niko se ni setil kak sam ti ja neuspjeli partijski sekretar, ne samo to, ja sem ti postal žrtva komunizma. Da to lepše zgledi nekaj love sam priložil i za "našu stvar". Počela ti je ona igra od rata v Sloveniji a borme i kod nas zakuhalo. Čul to moj sin, a znaš kaj ti je mladost. Oni su ti u stanju za ideale glavu zgubiti. Čekaj, sinek, velim ja, se bu u svoje vreme. Buš ti ovde uz tateka v logistiki. Tak smo im itekak potrebni. Bumo mi njima priskrbili nekaj peneza od naših i nekaj humanitarne pomoći od Nemaca i tak bumo dali svoj doprinos. A kad bu trebalo, bumo se i v borbu vključili. Kad bu trebalo bumo se vrnuli, bu još dost posla za nas... Ima ih sad tam dosta. Oni se budu borili, mi ih budemo pomagali i to ti je podela rada, kaj ne? Gleda me, šuti, vidim ni mu praf, al sluša. No tak i treba. Treba se znati tko je otac.

A onda kad je krenulo tam kod vas, mam se videlo da to bu pravi rat. Bude trebalo oružja, a borme i streljiva. A uz domoljublje, moglo se tu nekaj i za sebe priskrbiti.

Uvoza nema a rizik se plaća kaj ne? Na koncu, znaš kak se veli: "nemreš med vrcati a prste ne polizati"... Razmeš, kaj ne? Pred kraj rata, tam već posle "Oluje", velim ja svom sineku: "Znaš kaj, tolko si štel v domovinu v rat, sad je prilika. Tolko smo toga zlifrali doma, bu se našla i koja odora i koja strojnica i za nas. Da nam kašnje ne prigovaraju da nismo ni baruta pomirisali... I tak, malo smo pripomogli v "čiščenju"...

- No, i dalje, nisi mi odgovorio čime se sada baviš...

- A kaj da ti velim. Nemrem ti baš sve nacrtati. Sina sam ufural v ministarstvo, ima on i čin pričuvnog bojnika, a i ja sam ti pričuvni časnik... Kaj je, kaj me tak gledaš?!? Trebalo je to sve podnesti, još tam preko, gde još uvek ima udbe, a bormeč i tu je bilo gusto, tam u bivšoj, takozvanoj krajini... no, kaj me tak gledaš!?

- Ništa, ništa, samo nastavi...

- Sad sam ti ja kao zaslužan domoljub u posebnoj misiji, to ti ipak ne mrem reč, a imam i njemačku mirovinu, pa tak, ide, lepo se živi... a imam i dva državljanstva, za svaki slučaj... A ti? Nis te ni pital, kak tvoj sin? Se oženil?

- Sad si me dirnuo u najdublju ranu. Nemam odgovora na to. Mobilizirali su ga još devedesetprve. S postrojbom je otišao na Vukovar. Od tada ništa o njemu ne znamo. Eno žena svaki dan obilazi Selsku i pred "njegovom ciglom" pali svijeću... Ja ne idem, osjećam da je živ i da će se vratiti...

- Tak ti je to, kad me pred trideset let nis štel slušat. Ti si štel izgrađivati Jugu, i kaj sad imaš?...

- Zaboravio si mi još prišiti da sam jugofil i jugonostalgičar, nakon svega ne bih se iznenadio. Ali ne, nisam ja izgrađivao samo Jugu. Izgradilo se nešto i kod nas. A ja sam ostao ovdje u našem gradu, u lijepoj našoj, pa makar je bila i u sastavu Juge... Nisam izvan lijepe naše radio niti jednog sata, ni jednog dinara nisam izvan nje potrošio, pa i ovaj kako kažeš brlog izgradio sam tu, neće uvijek biti na jednu vodu, biti će tu možda i katnica, samo kad mi se sin vrati... A sada da ja tebe nešto priupitam: kamo bi se vi zaslužni domobrani danas vratili da smo svi bili tako pametni i išli "zaslužiti" marke, da nismo ostali tu, raditi za desetinu vaše plaće, čuvati vaša i naša ognjišta. Mi smo ostali tu, a tko bi se tu naselio da smo i mi otišli? Tko bi do nas u vašim i našim domovima bio da smo svi iz "političkih" razloga otišli? Mnogi naši ugledni muževi, a nadasve pošteni ljudi, robijali su vjerojatno iz "gospodarskih" razloga, a vi ste vjerojatno iz "domoljubnih" razloga skupljali kapital, zar ne? Tko je morao imati bolju petlju, i tko je sada veći domoljub, daj, reci mi?!?

- Kaaj?!? Kaj se ti usuđuješ? Znaš kaj bi ti mogel za to zrihtat? Bi morti štel v rešt? To bi štel, kaj ne?

- Ne, ne bih htio. Ako se i dogodi da mi "zrihtaš", bit će to i opet u lijepoj našoj, a ja se nadam da se to ipak neće dogoditi, da se u ovoj našoj demokraciji smije reći istina pa makar i bivšem prijatelju... Konobar, molim, naplatite oba pića...

Antun Jaroslav MIKŠIK

Najlepša slika

Rano sem se zbudil
kak sem vezda znal,
črez oblok naluknul,
kak zacopran stal!
Tu sa nebodera
Sigetske ravnice,
čarobnu sem sliku
pred sobom imal.
Tamo od Dubrave
sonce se naluklo
kak srameći dečec
nekome prek plota,
a stotine farbi
i sjajnih dragulja
bleščilo vu oči
kak nakit od zlata.
I gledel sem Zagreb
kak najlepšu sliku
kaj ju nebi sfarbal
ni jeden slikar,
a meni je sonce
bleščeć vu obloke
tu najlepšu sliku
sad dalo na dar!

Sam

Sâm sam,
a nisam.
I ti si tu,
a nisi.
Misli su nam
u oblacima,
na različitim
paralelama
i nikad se
neće sresti.

Melanija STRIKA

Bdjenje

Ti spavaš. I oči su ti sklopljene,
al moje oči bdiju.

Slušam:

sva
pjeva noć. Nježno pjeva noć.

Noć je preduboka
da bi u njoj bdio.

Znam kada spavaš,
ali niti tada
ne treba da se bojiš,

mada nećeš čuti
noć
kako pjeva.

Ja bivam
tvojim sluhom, dodirom
i vidom.

I idem prva.

GDJEGOD OSLONIO GLAVU,
JA ĆU BDJETI.

GDJEGOD DA ZASPIŠ, JER TI SI MOJ,

JA ĆU
BDJETI NAD TVOJIM SNOM.

BDJET ĆU NAD TVOJIM SNOM.

Marko OREŠKOVIĆ

Postanak i prošlost Zagreba

Zagreb je bio naseljen već u pretpovijesno doba, što je otkriveno arheološkim iskapanjima godine 1988. kod preuređenja Muzeja grada Zagreba u bivšem samostanu klarisa u Opatičkoj ulici broj 20. Tom prilikom otkriveno je naselje iz 11. stoljeća pr. Kr. s brojnim ostacima predmeta iz toga vremena. U Dežmanovu prolazu i u Zelengaju pronađena je keramika iz 10. i 11. stoljeća prije Krista. U Vrapču je otkriven grob iz 12. st. pr. Kr., a u Velikoj Gorici 6 grobova iz 9. i 10. st. pr. Kr. U Opatovini broj 9 otkrivena je, u bunaru, kamena sjekira. (Dr. M. Šmalcelj u "Komunalnom vjesniku" 30. 6. 1995.).

Prije dolaska Hrvata u današnju domovinu, u 7. i 8. stoljeću, u tim krajevima su vladali Rimljani, što se vidi po brojnim spomenicima iz toga vremena po čitavoj Hrvatskoj. Na zagrebačkom području otkriveno je 80 rimskih arheoloških nalazišta, među kojima se ističe rimska kolonija Andautonija u Šćitarjevu pokraj Velike Gorice, u kojoj je bio *castrum* (tvrđa) s brojnim nalazima i *termama* (kupke). Kod Blizneca u Gračanima (Crna Voda) otkriven je žrtvenik glavnom rimskom gobu Jupiteru. U Vrapču pronađen je žrtvenik Silvanu, rimskom bogu polja i šuma. U Petrinjskoj ulici broj 3 otkrivena je, 1870. godine, mramorna glava nekog rimskog cara, a u Držićevoj ulici rimsko groblje s 8 grobova, a u Stenjevcu 130 grobova. Godine 1931. otkriven je, na Zavrtnici, kip boga Jupitera. Rimljani su imali luku na Savi i u Podsusedu kamenolome.

Prilikom postavljanja Fernkornova kipa Bl. Dj. Marije ispred katedrale (1878) otkriveno je staro groblje i ulomak ploče na latinskom jeziku, koju je postavio Gaj Julije Paterno svojoj supruzi. Ovaj ulomak glasi:"Akoniji - Gajevoj kćeri - Slaviji - Gaj Julije - Patarno - supruzi - kakvih je rijetko". Od rimskog groblja sačuvana je samo ova nadgrobna ploča (*stella*). Ovaj ulomak uzidan je na desnoj kuli ispred katedrale (Kaptol br. 29).

Iz Slovenije vodila je jedna cesta preko Čučerja, Sesveta, Markuševca, Gračana i Velike Gorice do Ivanje Reke i prelazila Savu do kolonije Andautonije i dalje prema Sisku. Jedna cesta išla je i preko Podsuseda i spajala se s navedenom. (Z. Gregl u zborniku "Iz starog i novog Zagreba" VI).

Zagreb se prostire na južnoj strani ispod planine Medvednice, koja je duga 42 kilometra, od Podsuseda do Sv. Ivana Zeline s najvišim vrhom Sljemenom, koje je visoko 1033 metra. Ova planina spominje se, prvi puta, godine 1209. na latinskom jeziku kao Mons Ursi (Medvjeđa planina) u ispravi ug.-hrv. kralja Andrije II (1205-1235), kojom on presuđuje međe velikaša na tome području.

Medvednica se nalazi iznad vulkanskog kratera, pa je čitava južna strana slomljena i upala, što se dobro vidi na reljefnoj karti. U okolici Zagreba ima puno toplih izvora i toplica naročito na sjevernoj strani. U Dugom Selu ima izvora nafte i plina, što se iskorišćuje. Medvednica je bila otok u Panonskom moru, što se vidi po brojnim ostacima fosila morskih životinja.

I čitavo zagrebačko naselje nalazi se na potresnom području. Prvi poznati potres srušio je, 1502. godine, toranj crkve Sv. Marka i druge crkve na Gradecu (gornjem gradu). Godine 1590. potres je razorio jaku utvrdu Medvedgrad, koju je sagradio

zagrebački biskup Filip (1247-1263) za sklonište crkvene imovine, biskupa i kanonika, nakon što su Tatari razorili Zagreb i katedralu 1242. godine.

Strašni potres razorio je i zagrebačku katedralu 9. studenoga 1880. godine, baš u vrijeme kad je sv. misu služio hrvatski povjesničar dr. Franjo Rački. Godine 1957. potres je razorio ostatke Medvedgrada i preostalu dvokatnu kulu.

Kako se Zagreb zvao prije doseljenja Hrvata, nije nigdje zabilježeno. Tek kada su ovo područje naselili Hrvati, mjesto je prozvano Zagreb, što je postalo prema položaju naselja: iza grebena, na kojemu je bio Gradec (Gradić). Ovaj greben vidi se i danas dobro iz Radićeve ulice a na njemu se ističe zgrada isusovačkog samostana.

Poznati jezikoslovac Alemko Gluhak ("Vjesnik" 16. 11. 1994) navodi da je ime Zagreb postojalo već nakon doseljenja Hrvata, koje se zvalo Zagrenb (nazalno n). I on tumači da je to ime nastalo zbog položaja naselja iza greba (grebena). Za potvrdu toga navodi i slične primjere: Za-prešić, Za-čretje, Za-gora, Za-brig, Za-gvozd. Tome ćemo dodati i ove nazive: Za-pruđe, Za-savje i potok Zagrebac kod Požege.

Povjesničarka Nada Klaić, unuka Vjekoslava Klaića, misli da je ime Zagreb postalo od Za-breg, no to nije prihvaćeno. Da je to tako, onda bi mađarski oblik bio Zagrag, a ne Zagrab, kako su Mađari, već u najstarije vrijeme, nazivali to naselje, kad su došli u Hrvatsku. (N. Klaić u zborniku "Iz starog i novog Zagreba VI).

Na latinskom jeziku spominje se prvi puta ime Zagreb u ispravi ostrogonskog nadbiskupa Felicijana 1134. godine kao: "Zagrabiensem episcopatum" (zagrebačka biskupija). Latinski oblik Zagrabia načinjen je prema mađarskom nazivu Zagrab (nema veze s graba), a ne prema hrvatskom obliku. Latinski pridjev je Zagrabiensis (zagrebački).

U talijanskom jeziku Zagreb se naziva Zagabria, a u njemačkom Agram, što je, po Gluhaku, postalo od Zagremb, Zagramb, Agram. Na hrvatskom jeziku ime Zagreb spominje se, prvi puta, u Dubrovniku, 1328. godine, gdje se navodi da je jedan došljak iz Sagreba.

Ime gornjega grada (Gradec) spominje se već 1201. godine na latinskom jeziku kao: "Castrum Grech iuxta Zagrabiam" (Utvrda Gradec pokraj Zagreba).

Ime zagrabačkog Kaptola postalo je od latinske riječi Capitulum, što znači *glavica*, jer je Kaptol na maloj glavici, između Gradeca i Ribnjaka.

Prije dolaska Hrvata u sadašnju domovinu oni su imali veliku i moćnu državu tzv. "Bijelu Hrvatsku". Oni su, za vrijeme kneza Ljudevita Posavskog, vodili borbe s Francima. Ime "Bijeli Hrvati" potječe iz iranskoga jezika, jer u tome jeziku bijela boja označuje zapad (Bijela Hrvatska, Bijelo more). Crvena boja označuje jug: Crvena Hrvatska, Crveno more i dr. Crna boja označuje sjever: Crno more i dr.

Pod pritiskom Franaka i na poziv rimskog cara Heraklija (610-641) jedan dio Hrvata se odvojio pod vodstvom petero braće i dvije sestre i odselio na jug, zauzevši Istru i Dalmaciju sve do Drima i Albanije, vodeći borbe s Avarima, koji su, u ovim krajevima, vladali 250 godina.

Narodnu predaju o dolasku Hrvata, pod vodstvom petero braće i 2 sestre zabilježio je jedini bizantski car Konstantin Porfirogenet (912-959) u raspravi "Peri ethnon" (O upravljanju carstvom).

U 30. poglavlju spomenuti car piše: "Hrvati su pak stanovali, u ono vrijeme, s onu stranu Bavarske, gdje su danas Bjelohrvati. Jedan od njihovih rodova, naime petero braće, Klukas, i Lobelos, i Kosentzes, i Muhlo, i Hrobatos, i dvije sestre Tuga i Buga,

odijelili su se od njih, došli zajedno sa svojim narodom u Dalmaciju i našli Avare u posjedu pokrajine. Pošto su, neko vrijeme, međusobno ratovali, pobijedili su Hrvati..." Ostali Hrvati, koje on naziva Bijeli, bili su pod franačkim vladrom Otonom Velikim (N: Klaić: Izvori za hrvatsku povijest. Z. 1953). Dolazak petero braće i dvije sestre na slici lijepo je prikazao njemački slikar J. F. Mücke (1819-1883), koji je živio u Zagrebu.

Splitski arcidakon Toma (1200-1268) u knjizi *Historia Salonitana* (Povijest Splita, prevedena 1960), navodi da su u zauzetoj zemlji stanovali "rijetki stanovnici Snaci" (od kojih je potekao posljednji hrvatski kralj Petar Sančić (1097), što je pogrešno čitano kao Petar Svačić, za kojega piše A. Stipčević da su "Svačići ilirskoga podrijetla" (knjiga *Iliri*. Z. 1989).

Došavši u nove krajeve Hrvati se pokrštavaju. U Akvileji (tal. Cividale) bilo je sjedište s patrijarhom, koje su posjećivali i Hrvati, što se vidi iz jednog Evanđelistara u kome su se potpisali hrvatski knez Branimir (879-892) i supruga Maruša.

U Ninu je osnovana prva hrvatska biskupija, a prvi biskup bio je Teodozije (879-892). U Ninu je hrvatski knez Višen (pogrešno Višeslav) dao izraditi krstionicu 1091. godine.

Nakon ubojstva hrvatskoga kralja Zvonimira, kojega su ubili "prokleti i nevirni Hrvati", kako je zapisao "Pop Dukljanin" 1149. godine, u Hrvatsku je provalio ugarski kralj Ladislav (1077-1095) i osnovao zagrebačku biskupiju 1094. godine.

Originalna isprava o osnutku zagrebačke biskupije nije sačuvana, nego je to spomenuto u ispravi ostrogonskog nadbiskupa Felicijana 1134. godine, koja, na latinskom jeziku, glasi: *U ime Oca i Sina i Duha Svetoga. Amen. Za vlade vrlo plemenitoga kralja Ladislava... osnuje spomenuti kralj, nadahnut Božjom milošću, biskupiju zagrebačku...* (N: Klaić: Izvori za hrv. povijest I.) Prvi zagrebački biskup bio je imenom Duh iz Češke.

Devetstota godišnjica osnutka biskupije svečano je proslavljena 9. i 10. rujna 1994. godine u prisutnosti sv. oca Pape Ivana Pavla II. s izložbom "Sakralna umjetnost na tlu zagrebačke biskupije", zatim znanstvenim Skupom i drugim priredbama.

Zagreb se dijelio na ova područja: Kaptol, koji se spominje već 1185. godine s prvom katedralom. Na zapadnom brdu bio je Gradec, kojemu je ug.-hrv. kralj Bela IV. (1235-1270) odobrio izgradnju bedema u povelji, tzv. "Zlatnoj Buli", izdanoj u Virovitici 16. studenoga 1242. godine, nako što su Tatari poharali Hrvatsku i razorili katedralu u Zagrebu i ostale crkve.

Spom. isprava zove se Zlatna Bula jer na njoj pečat nije utisnut u vosak, nego na zlatne listiće. Tom ispravom određuje kralj djelovanje vlasti na Gradecu u slučaju ubojstva, prevara, tučnjava i sl. te međe na zagrebačkom području.

Ispod Gradeca, na početku današnje Radićeve ulice, bilo je naselje stranih majstora, koje se zvalo Njemačka ili Šoštarska ves. Na sjevernoj strani Kaptola bila je Nova ves, a na istočnoj Vlaška ulica, u kojoj su stanovali strani doseljenici i trgovci. Vlaška ulica spominje se prvi puta 1198. godine.

Ispod južnih kaptolskih zidina (danas uličica Pod zidom) bilo je kaptolsko sajmište zvano Harmica, po mađarskoj riječi *harminczad*, što znači tridesetnica, jer se tu ubirala carina 30% od uvezene robe iz inozemstva.

Na Harmici bilo je vrelo Manduševac, koje je izviralo u Bakačevoj ulici broj 3 i pravilo baruštine na trgu. Godine 1852. iskopana je velika jama i sagrađen stup iz

kojega je dolazila voda na 4 rupe. Na stupu je postavljen kandelabar s 5 svjetiljaka na petrolej. Kandelabar je kupljen 1851. godine na izložbi u Londonu.

Prilikom izgradnje kuće trgovca Salomona Wasserthalla 1882. godine, na uglu Jelačićeva trga i Bakačeve ulice, vrelo Manduševac je sprovedeno u gradsku kanalizaciju, a Manduševac je dobivao vodu iz gradskog vodovoda. I tako je završio stari Manduševac!

Godine 1986. kod preuređenja Trga bana Jelačića, otkriveno je staro vrelo sa stupom za kandelabar, pa je ovdje sagrađen novi vodoskok (fontana), koji ukrašuje trg.

Spomenuta zagrebačka biskupija zauzimala je veliki dio sjeverne Hrvatske i bila podložna nadbiskupiji u Ostrogonu, a godine 1181. metropoliji u Kaloči u Mađarskoj. Godine 1852., bulom pape Pija IX., proglašena je zagrebačka biskupija nadbiskupijom sa sjedištem u Zagrebu. Prvi nadbiskup bio je Juraj Haulik (1837-1869), koji je postao i kardinal.

Poslije osnutka zagrebačke biskupije (1094) gradi se nova katedrala, koja se prvi put spominje 1175. godine. Nju je posvetio, godine 1217., ug.-hrv. kralj Andrija II (1205-1235) na prolazu u križarsku vojnu u Palestini. Na povratku darovao je zagrebačkoj katedrali skelet djeteta ubijenog u doba kralja Heroda i čestice sv. Križa.

Nakon odlaska Tatara, koji su potučeni na Grobničkom polju, počinje izgradnja nove katedrale za vrijeme zagrebačkoga biskupa Timoteja (1263-1287), što dovršava biskup Osvald Thuz (1466-1499).

Zbog turske opasnosti započeo je biskup Luka Baratin (1500-1510) gradnju zidina i kula oko katedrale, što je dovršio kardinal Tomo Bakač Erdödy (1435-1521) godine 1520.

Turci su opsjedali Zagreb već 1469. godine, no velika poplava Save ih je u tome spriječila, pa su se morali povući. Oni su se zalijetali i do predgrađa Zagreba, pa su razorili samostan pavlina u Remetama i objesili 12 redovnika. U Vlaškoj ulici razorili su samostan dominikanaca i crkvu Sv. Nikole, pa su dominikanci pobjegli u Gradec, gdje su sagradili novi samostan i crkvu Sv. Katarine na mjestu gdje je današnja crkva na Trgu Katarine Zrinski.

Ostaci utvrda oko Kaptola i danas se lijepo vide u Tkalčićevoj ulici i na Ribnjaku te oko katedrale. Pokraj današnje osnovne škole "Miroslav Krleža" (Kaptol broj 16) nalazi se tzv. Prišlinova kula, koja je dobro sačuvana i služi potrebama "Ljetne pozornice". Na uglu Zvonarničke i Degenove ulice nalazi se još veća kula, koja je nastanjena. Na uglu Tkalčićeve ulice (bivša ulica Potok) bila je manja okrugla kula vlasništvo prabilježnika Jurja Plemića, koja je srušena prilikom izgradnje nove tržnice na Dolcu 1925. godine. I na kraju Skalinske ulice, kod "Krvavog mosta", bila je manja kula, srušena 1864. godine.

Sjeverna kaptolska vrata bila su na ulazu u Novu ves. Iza ovih vrata bilo je kaptolsko stratište. Tu je kanonik Zebec sagradio kapelicu Blaženog Dizmuša u 17. stoljeću. Ova vrata srušena su 1876. godine, kada je sagrađena škola, koju su polazili Miroslav Krleža, August Cesarec, glumac Zvonimir Rogoz, muzičarka Pavica Gvozdić i kardinal Franjo Šeper.

U Zvonarničkoj ulici broj 3 bio je, u 12. stoljeću, samostan templara (božjaka, hramovaca), koji su ukinuti 1312. g. a crkva srušena 1470. godine. U napuštenoj crkvi je Henrik Degen uredio zvonoljevaonicu, koja više ne postoji.

Južna vrata nalazila su se između kule Nebojan u Bakačevoj ulici i uličice Pod zidom broj 9, gdje je danas gostiona "Jana". I ova vrata srušena su da se omogući promet preko Kaptola 1862. godine.

Kaptolske zidine i katedralu štitila su i dva ribnjaka, koji su dobivali vodu iz potoka Medveščak. Godine 1830. isušio je ribnjake biskup Aleksandar Alagović (1829-1837) i uredio perivoj koji postoji i danas.

I Gradec je bio osiguran jakim kulama i zidinama. Najveća je kula i danas postojeća Kamenita vrata, koja se spominju 1375. godine. Na južnoj strani sagrađena je kula Lotrščak, a kraj nje vrata Dverce. Na kraju Opatičke ulice bila su sjeverna ili Nova vrata, srušena 1839. godine. U Mesničkoj ulici bila su također vrata s kulom koja je srušena 1835. godine. Na zapadnoj strani bila je također jedna kula, srušena 1859. godine, kada je uređen perivoj "Grič".

Povjesničarka Nada Klaić, u zborniku "Iz starog i novog Zagreba", knj. VI., piše da se na Gradecu, prije izgradnje zidina 1242. godine, nalazila mala tvrđa još u vrijeme hrvatskih vladara. U tvrđi se spominje župan Vratislav, a poslije njega župan Vanlegen. Ostatak utvrde nalazi se i danas ugrađen u isusovačkom samostanu na Jezuitskom trgu. To potvrđuje i jedan anonimni tajnik kralja Bele III. koji navodi da su Mađari podsijedali spomenutu tvrđu, kada su provalili u Hrvatsku.

Vlasnik tvrđe bio je i Marko Čavoski, kojemu su je oteli grofovi Celjski. Nakon njihova odlaska, Čavoski je utvrdu poklonio dominikancima, koji su, pred Turcima, pobjegli na Gradec. Dominikanci su tvrđu predali kapetanu Grguru Bradaču. Na Strossmayerovu šetalištu, iznad Radićeve ulice, nalazila se također jaka kula, koju je srušio potres 1880. godine, a ostaci se vide i danas.

U nekadašnjoj Kapucinskoj ulici (danas Matoševa ulica) bio je kraljevski dvor, koji je sagradio ban Mikac za kralja Karla Roberta godine 1335. Do sada se mislilo da je kraljevski dvor bio kod kule Lotrščak, no dr. Franjo Buntak je dokazao da je dvor bio na mjestu, gdje je sada palača Nikole Zrinskoga na Markovićevu trgu, koja je, poslije pogibije Petra Zrinskoga, 30. 4. 1671. prodana, a godine 1691. kupio ju je grof Ivan Drašković. Spomenuta palača sada je u posjedu obitelji opernog pjevača Drage Hržića. Posljednji puta kraljevski dvor spominje se 1504. godine i u njemu su boravili brojni kraljevi.

U Demetrovoj ulici (bivša Kazališna ulica) broj 1 nalazi se palača koju je sagradio grof Antun Pejačević, u kojoj su njemačke kazališne družine davale predstave na njemačkom jeziku od 1. srpnja 1797. godine do godine 1834. kada je trgovac Kristofer Stanković sagradio hrvatsko kazalište na uglu Markova trga i Freudenreichove ulice, koje je radilo do 1896. godine.

Godine 1803. vlasnik spomenute palače bio je grof Ivan Emilijan Kulmer, a godine 1807. grof Antun Amade. Godine 1845. uredili su mađaroni u njoj "Casino", a godine 1849. kupila ju je država za urede. Danas se u njoj nalazi Mineraloško-petrografski muzej.

U Demetrovoj ulici, na gradskom bedemu, nalazi se i kula-bastion, koju je kupio grof Đuro Jelačić, banov brat. Palaču je preuredio s krasnim portalom graditelj Bartol Felbinger. (Cheb u Češkoj 1785-1871).

U današnjoj Matoševoj ulici broj 9 sagradio je grof Žigmund Vojković-Voykffy godine 1772. palaču, a već 1806. vlasnik joj je grof Adam Oršić, zatim Ferdinand

Kulmer te barun Levin Rauch. Godine 1941. otkupljena je, pa je u njoj uređen Povijesni muzej Hrvatske 1959. godine.

U Visokoj ulici broj 22, iznad Streljačke ulice, spominje se, u 17. stoljeću, dvokatna kula u kojoj je stanovao i gradski krvnik. Prvi vlasnik bio je Mihovil Blažeković, a posljednji barun Gvido Pongratz do 1930. godine, kada je kupljena za kraljevski dvor.

Stratište Gradeca nalazilo se na mjestu gdje je danas kino "Tuškanac". Tu je smaknut i Matija Gubec 1573. godine, a ne pred crkvom Sv. Marka, kako je naslikao slikar Oton Iveković. (1869-1939).

Gradec je od Kaptola dijelio potok Cirkvenščak (Medveščak), koji je tekao današnjom Tkalčićevom ulicom, koja se zvala Potok, od Mihaljevca do trga Harmice (danas Trg bana Josipa Jelačića) i skretao preko uličice Splavnica današnjom Cesarčevom ulicom u Ružičnu ulicu (Kurelčeva) te Puževom (Jurišićevom) tekao u Vrtlarsku ulicu (Palmotićeva) u Savu.

Zbog posjeda i mlinova na potoku, dolazilo je do krvavih sukoba između stanovnika Gradeca i Kaptola, a i zbog toga jer svi nisu bili pristaše istoga kralja. Godine 1290-1301. Gradec je priznavao kralja Andriju Mlečanina, a biskup i kanonici protukralja Karla Martela, njegova sina Karla Roberta i Karla Dračkoga, a Gradec kraljicu Mariju i kralja Sigismunda.

Spomenuti kraljevi boravili su na kraljevskom dvoru na Griču, kada su posjećivali Zagreb. U 16. st. Gradec pristaje uz kralja Ferdinanda Habsburškog, a Kaptol uz protukralja Ivana Zapolju. Godine 1529. bombardirao je njemački general Nikola Thurn Kaptol i katedralu s brda Šalate i dosta oštetio zidine.

Uzrok sukoba bila je i kraljeva odredba da Kaptol ima pravo ubirati pijacovinu na sajmovina i u Gradecu, koji su se održavali pred crkvom Sv. Marka. Borbe su se vodile na mostu, koji se prozvao "Krvavi most".

Na Kaptolu imali su samostane crkveni redovnici cisterciti, franjevci, dominikanci i kapucini, a od ženskih redova klarise u Opatičkoj ulici na području Gradeca. Cistercitski red osnovan je 1098. godine u Francuskoj. Oni dolaze i u Hrvatsku i osnivaju samostan u Osijeku 1142. godine i u Topuskom, od kojega je sačuvan samo krasni portal u gotskom stilu. Godine 1315. oni dolaze na zagrebačko područje i grade samostan u Vrapču te kapelicu Sv. Marije. Zbog turske opasnosti i oni sele u utvrđeni Kaptol i grade, na Dolcu, crkvu Sv. Marije. Zbog sve veće turske opasnosti oni su preselili u Sloveniju.

Najpoznatiji crkveni red bili su franjevci. Osnivač reda bio je sv. Franjo Asiški (1181-1226), koji je, navodno, boravio i u Zagrebu na putu u Svetu Zemlju. U Zagrebu se franjevci spominju već 1260. godine. Oni su imali na Kaptolu (broj 9) samostan koji je stradao u požaru 1645. godine, zatim 1674, i 1731. godine. Jaki potres 9. studenoga 1880. srušio je katedralu i franjevački samostan s crkvom, pa je novu crkvu sagradio arhitekt Hermann Bollé 1902. godine. (J: Kopić: Franjevačka crkva na Kaptolu u "Komunalnom vjesniku").

Opatice klarise imale su i svoju crkvu Sv. Trojstva u Opatičkoj ulici broj 18, u kojoj je bila pokopana glavarica Judita Petronila Zrinski (1652-1691), a kada je crkva srušena (1834) njeni su posmrtni ostaci preneseni u crkvu Sv. Marije na Dolcu. Prilikom preuređenja crkve njezin grob je zametnut (F. Buntak u časopisu "Kaj" 1977. br. 3-5).

Godine 1678. sagradio je biskup Martin Borković (1617-1687) novu župnu crkvu Sv. Petra, a današnju je proširio biskup Franjo Thauszy (1751-1769) i dovršio 1770. godine. Godine 1932. crkva je potpuno obnovljena, sagrađen novi župni dvor i obnovljen toranj.

Godine 1674. sagradio je biskup Borković crkvu Sv. Martina, koja se nalazi u Vlaškoj ulici broj 36. Godine 1827. sagradio je, pokraj nje, biskup Maksimilijan Vrhovac (1787-1827) dom za pitomce (Orfanotrofij).

Općina Nova ves spominje se već 1344. godine, a tri godine poslije sagradio je arcidakon Ivan drvenu crkvicu, koju je župnik Sinković preuredio u 18. stoljeću. U crkvi su tri oltara iz stare katedrale.

Na broju 86 u Novoj vesi, sagradio je Bartol Felbinger dvor za biskupa Alagovića, koji je tamo uredio veliki perivoj s jezerom nazvan Franzjosephsgarten (Perivoj Franje Josipa). U tome dvoru bila je gradska ubožnica, a danas je privatno vlasništvo.

Na Gradecu sagrađena je prva crkva Sv. Marka nakon izgradnje zidina (1242). Toranj je srušio jaki potres 1502. godine. I novi toranj stradao je od požara 1645. godine. Crkva Sv. Marka građena je u ranom gotskom stilu, rad kiparske radionice Petra Parlera iz Praga. Ulaz u crkvu bio je na južnoj strani, na kojemu je podignut gotski portal s figurama Krista i apostola. Ovaj portal je jedinstveni spomenik u Hrvatskoj.

Dr. Željko Jiroušek (u "Naša domovina" sv. 2/1943) dokazao je da je ukras na portalu s figurama srodan s južnonjemačkim portalima s plastikom iz 14. stoljeća. Na portalu su smješteni kipovi 12 apostola s Kristom i Majkom Božjom na vrhu.

Tatari su srušili i crkvu Sv. Marka pa je obnovljena 1236. godine, kada se spominje prvi puta. Pokraj crkve bila je kapela sv. Fabijana i Sebastijana, zaštitnika kuge, koju je srušio Bollé kod preuređenja crkve 1876. godine. On je uklonio i obelisk Bl. Dj. Marije, a 12 baroknih oltara zamijenio s tri. Bollé je otvorio novi ulaz u crkvu na zapadnoj strani. Krov je pokriven obojenim glaziranim crijepom s grbom Trojedne kraljevine i grada Zagreba. Godine 1936-1938. preuredio je crkvu župnik dr. Svetozar Rittig, a tri oltara ukrasio je kipar Ivan Meštrović. Slikar Joza Kljaković (1889-1969) oslikao je crkvu s 14 fresaka, a slikar Ljubo Babić (1890-1974) sakristiju.

Godine 1777. posjetio je Zagreb i crkvu Sv. Marka car Josip II, na putu u rat s Turskom. Potres od 9. studenog 1880. oštetio je jako i crkvu Sv. Marka (A. Horvat: Portal crkve Sv. Marka u Zagrebu, časopis "Kaj" 1978).

Kad su dominikanci doselili na Gradec, sagradili su i malu crkvu Sv. Katarine, a nakon njihova odlaska, ova je crkva pretvorena u vojno skladište.

Godine 1606. došli su u Zagreb isusovci, pa su dobili dominikanski samostan i crkvu Sv. Katarine. Oni su tu crkvu srušili i godine 1620. počeli graditi veću, koju su gradili do 1632. godine.

Godine 1618. došli su na Gradec i kapucini, koji su gradili crkvu Uzašašća Bl. Dj. Marije od 1620. do 1650. godine na Griču.

Kad je kapucinski red ukinut, samostan je pripao državi, pa je, s crkvom, prodan barunu Ferdinandu Kulmeru, koji je sve prodao profesoru Ljudevitu Jelačiću, 1805. godine. Jelačić je samostan i crkvu srušio i na tome mjestu sagradio palaču, u kojoj je, 1857. godine, otvorena "mala realka", a kad je ova preselila u donji grad, 1896. godine,

u toj zgradi otvoren je ženski licej, koji je tamo bio do 1912. godine, kada je preselio u novu zgradu na Šalati, u kojoj je sada Medicinski fakultet od 1918. godine.

U starom Gradecu spominje se, godine 1432., i crkva Sv. Uršule, koja je bila na prostoru gdje je danas banska palača na Markovu trgu. Godine 1784. crkva je napuštena i prodana barunu Ivanu Emilijanu Kulmeru, koji ju je srušio 1801. godine i proširio svoju palaču. Godine 1808. on je palaču prodao državi, pa je preuređena za urede i stan banova.

U bivšoj Gospodskoj ulici, sada Ćirilometodska, sagrađena je crkva Sv. Vasilija sa sjemeništem. Godine 1886. sagradio je arhitekt Hermann Bollé novu crkvu Sv. Ćirila i Metoda u istoj ulici.

U podgrađu, gdje je danas Cvjetni trg s Preradovićevom spomenikom, bila je crkva Sv. Margarete, koja se spominje već 1334. godine. Od godine 1372. pred crkvom su se održavali sajmovi 14 dana, a oko crkve bilo je groblje. Godine 1793. prodana je crkva pravoslavnoj općini, pa je, na tome mjestu, Bollé sagradio novu crkvu Sv. Preobraženja 1866. godine.

Godine 1633. uvedena je nastava moralne bogoslovije, što je početak bogoslovnog fakulteta i hrvatskog sveučilišta. Godine 1669, 23. rujna, proglasio je austrijski car Leopold I. isusovački kolegij u Zagrebu Akademijom s povlasticama sveučilišta, koje su imala i druga sveučilišta u Monarhiji.

Godine 1842. isusovačka se gimnazija odijelila od Akademije, pa je uvedeno učenje grčkoga jezika i polaganje ispita zrelosti (mature), a škola je nazvana "C. kr. zagrebačka viša gimnazija". Zbog velikog broja učenika otvorena je nova "Druga klasična gimnazija", koja dobiva zgradu u donjem gradu. Istom 1860. godine odobrio je car Franjo Josip I. da se predavanja drže na hrvatskom jeziku.

Hrvatski Sabor donio je, 10. rujna 1861. godine, zaključak o osnutku Sveučilišta u Zagrebu, a godine 1869. zaključak da se u Zagrebu utemelji Sveučilište s bogoslovnim, filozofskim pravnim i medicinskim fakultetom, pa je, 19. listopada 1874. otvoreno hrvatsko Sveučilište na Trgu Katarine Zrinski broj 5, no zbog premalog prostora Sveučilište je preselilo 1882. godine u donji grad u zgradu, u kojoj je 1855. bila sagrađena tvornica duhana.

Na Kaptolu osnovana je prva škola puno kasnije od one na Gradecu. Godine 1825. u Plemićevoj kuli otvorena je škola za djevojčice, koju je vodila Amalija Langer, a za dječake 1830. godine Marko Grošl. Godine 1876. sagrađena je nova škola na Kaptolu broj 16. Na Dolcu je bila i prva Obrtna škola, osnovana 1882. godine, koja je preselila u Ilicu broj 45, a 1895. u novu zgradu kod kazališta.

Prosvjetnu i kulturnu ulogu u Hrvatskoj imali su katolički crkveni redovi, koji su gradili samostane, crkve i škole. Već u vrijeme pokrštenja Hrvata, u 7. i 8. stoljeću, u Hrvatsku dolaze redovnici benediktinci iz talijanskoga samostana Monte Cassino i osnivaju samostane u Karinu (850), na Visu (850), Zadru (908), u Ninu (941), Ugljanu (988) i dr. U Jurandvoru na Krku sagradili su crkvu Sv. Lucije i postavili tzv. Bašćansku ploču s uklesanim glagoljskim slovima, na kojoj se spominje ime hrvatskoga kralja Zvonimira (1076-1089).

I hrvatski knez Trpimir (845-864) poziva benediktince u Hrvatsku i gradi im samostan u Rižinicama kod Solina 852. godine. I poznati pisac Ljetopisa (kronike) "Pop

Dukljanin" bio je benediktinac Grgur iz samostana Sv. Krševana u Zadru, što je otkrio Eduard Peričić i napisao u "Kršćanskoj sadašnjosti" 1991. godine.

I u starom Zagrebu djeluju s velikim uspjehom crkveni redovi dominikanci, franjevci, kapucini i naročito isusovci. Od ženskih redovnica poznate su klarise u Opatičkoj ulici broj 20 i redovnice Sv. Vinka Paulskog u Frankopanskoj ulici broj 17.

Prvu javnu gimnaziju u Hrvatskoj osnovali su pavlini 1503. godine u Lepoglavi. U Zagrebu je prva pučka škola osnovana sredinom 16. stoljeća u Gradecu, a prvi učitelj zvao se Petar.

U hrvatskom školstvu nastaje preokret kad su u Zagreb došli isusovci, 28. listopada 1606. godine iz Mađarske. Oni su dobili dominikansku zgradu na današnjem Trgu Katarine Zrinski i sagradili samostan. Trećega lipnja 1607. otvorili su prvu gimnaziju u Zagrebu sa 6 razreda i uredili knjižnicu koja je temelj današnjoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici.

Požari u starom Zagrebu

Kuće na Kaptolu i Gradecu bile su građene od brvana i pokrite slamom ili daščicama. 26. svibnja 1624. godine zapalio je grom toranj katedrale, pa je vatra zahvatila i biskupski dvor. I godine 1645. izbio je požar na Gradecu, 29. ožujka, pa je izgorio krov crkve Sv. Marka. Požar je zahvatio i čitavi Gradec, pa su izgorjele kućice, koje su bile pokrite slamom. Vatra je uništila i isusovačku gimnaziju, samostan i sjemenište Sv. Josipa te crkvu Sv. Katarine. Vjetar je prenio požar i na Kaptol, gdje su izgorjele sve kanoničke kuće i kućice stanovnika na Opatovini, Skalinskoj ulici i na Potoku, franjevački samostan, katedrala i biskupski dvor.

I 25. lipnja 1674. godine izbio je veliki požar na Gradecu u kući suca Mije Pucaka, pa je zapaljen čitav grad i crkva Sv. Katarine, Sv. Marka, kapelica Sv. Uršule i samostan klarisa u Opatičkoj ulici. Požar je uništio i mnoga skladišta žita i živeža.

Godine 1706. (14. lipnja) buknula je vatra na Kaptolu u "Crnoj školi" (Kaptol broj 29), u kojoj je bilo Sjemenište, pa su izgorjele kućice na Kaptolu, Opatovini i Dolcu. Vatra se proširila i na Gradec pa su izgorjele crkve Sv. Marka, Sv. Katarine i crkva Uzašašća Bl. Dj. Marije na Griču, crkva opatica klarisa Sv. Trojstvo i kapelica Sv. Uršule. Od požara stradao je i isusovački samostan i gimnazija, samostan kapucina i palače hrvatskih velikaša.

31. svibnja 1731. godine izbio je opet veliki požar na Gradecu, odakle se proširio na Kaptol, gdje je izgorio franjevački samostan s crkvom.

Na Gradecu je požar zahvatio i Kamenita vrata, gdje je bila slika Majke Božje, koja je ostala čitava u plamenu. Sliku je opet postavila udova Modlar te je posjećuju brojni vjernici i postavljaju pločice na kojima zahvaljuju za ozdravljenje. (J. Kopić: Požari u Zagrebu u "Komunalnom vjesniku" 7. 2. 1992).

Literatura: V. Bedenko: *Zagrebački Gradec*. Z. 1989.

F. Bunlak: *Povijest Zagreba*. Z. 1996.

L. Dobronić: *Zagrebački Kaptol i gornji grad nekad i danas*. Z. 1986.

R. Horvat: *Prošlost grada Zagreba*. Z. 1942.

Božena KRUZ

Oltar Domovini

Medved - grade tvrđo stara
od kamena zbita,
tu stoljeća mnoga brojiš
na Sljemenu skrita.

Nisi više napuštena
zaboravljena, pusta,
nit kamen tvoj nadvija
magla siva gusta.

Zime kiše i oluje
prohujalih ljeta,
iz zaborava tebe diže
DOMOVINA SVETA!

Drač rasline obrasle su
suro ti kamenje,
OLTAR DOMOVINI! Podiže
tvoje novo stijenje.

Na kamenu tvome piše:
ime BRANIMIRA,
KRIŽ UKLESAN ZNAMEN VJEČNI!
Slobode i mira.

Nek se znade tu su bili
velikani slavni,
ZRINSKI! BABONJIĆI! GREGORJANCI!
Knezovi nam davni.

Rasplamsaj se plamen baklje
s vrha MEDVEDNICE,
s kule tvoje nad HRVATSKOM!
Nek polete or'o ptice.

Život

Tratinčice, ljubičice
divne su u cvijetu,
miluje ih pogled oka
ukras daju svijetu.

Ipak one kratko traju
brzo cvasti prestaju,
al' ne znači da i ginu
da posvema nestaju.

Sve što živi mora nestat
a l' ne za na vijeke,
život teče u nepovrat
k'o što teku rijeke.

Tako duša čovjekova
uvijek je živa,
kad tijelo svoje ostavlja
u njoj život biva.

Diana DOBRAN

Majci Božjoj

Lijepa si, Majko draga,
u plavome snu.
Nek obasja nas tvoja nada
u ovom ludilu.
Unesi nam mir u srca
i blaženstvo vječnog sna,
daruj nam toplinu
u bistrini plavetnila.

Franjo ĆURIĆ

Žrtva

Ista sila koja tebe kolje, i mene kolje"
H. Džubran "Prorok"

Razdanjuje se.
Zvijezde se gase.
Vjetreni oroz najavljuje buru.
Čoban pod kožunom prati gašenje zvijezda. Danica se skriva. Čas ju vidi čas ne vidi.
Pod krvavim obzorjem neba, pod srebrenim injem besanice
traži svog nerazdvojnog prijatelja, tihog ubojicu. Polako palcem pipa mu oštricu,
traži žicu, žicu damaricu.
Srcem ljubavnika prolaze srsi ubojice.
Svaki pastir prema svome stadu gaji ropsku ljubav i veliku nadu.
U zoru će krv poteći. Jedno janje za kajanje jedno klanje u svitanje jedno
dranje za praštanje.

Žrtva se kolje zorom u tišini.
nikada noću,
nikada na prepad
nikada nenajavljeno
nikada na brzinu.
Nikada kao razbojnici, kao presretači, ubojice, koljači, vukovi žderači
krvoželni osmatrači, maskirani napadači nikada kao nasilnici, razbijači, osvetnici. Ne!
Nikada!
Voljena se žrtva kolje jutrom, kada je duša najsvetija, misao najuzvišenija,
krv najmirnija, ljubav najtoplija. Zagrijana ugarcima snova zaslađena
mlijekom povjerenja.
Bez trunke mržnje
bez mrve bijesa,
bez grižnje savjesti
bez žara okrutnosti.
Žrtva se prinosi iz čiste ljubavi.
Zato je potrebna savršena oštrica i srce puno praštanja.
Žrtva će sama požrtvovno leći
krv nevina u mlazu će poteći
za grijehe nevinih, prozivku bezgrješnih, sreću unesrećenih, za otkup prokletih,
za spasenje ubojice
Agnus occissus
Kada je stado u toru, žrtveno janje je lako pronaći.
Nadojeno ne bleji na uzbunu.
Zora je svemirski tiha kada nevini umiru.
Jedino koljači pred rađanje sunca brišu okrvarene oštrice noževa.

Mira KRAJAČIĆ-BEUTZ

Vedranova pisma iz bolnice

Svaka priča mora imati uvod. Pa tako i ova. Počela je 1991. godine. U jesen. Svejedno u kojem od tri "V". Vukovar, Vinkovci, Valpovo? Granate su padale, geleri prštali. Zemlja se spojila sa zrakom. Oblaci, crni, gusti, obavijali su čitav grad. A kad su se razišli, pokazale su se razrušene kuće, izrovani vrtovi, iščezli čitavi dijelovi cestâ. Posvuda smrvljene opeke i slupani crjepovi. Otkriveni krovovi rupasto zurili, zidovi razjapili usta otkrivajući nezamisliv krš u svojoj unutrašnjosti. Ovo bi bilo i više nego dovoljno za uvod.

Razumljivo da ćemo se upitati: A što je bilo s ljudima? To je već razrada ove priče. U podrumskom skloništu naćućorili se ukućani izbezumljeni strahom nadolazećega užasa. Možda neće baš njih?

Nad Vedranom je majka raskrilila obje ruke dok se on skrutio u njezinu krilu. Do njih Vedranov otac, nemoćan da ih zaštiti. Uz njih, ispred njih i iza njih stisnuli se ostali članovi njihove povelike obitelji. Nekako, svi su mislili da je djedova kuća najsigurnije utočište. Bila je čvrsta, stara, debelih zidova, pa su je rado odabrali za svoje skloništе. Ako bi do njega stigli!

Uz prigušeno svjetlo napeto su osluškivali tutnjavu. Najednom izravan pogodak. Prodro je do samoga podruma. Putem do njega razorio je sve što je nekada bio djedov dom, pretvorivši ga u nezamislivu kašu.

Ništa se nije vidjelo, nitko se nije oglasio. Kad se zrak u skloništu malo prorijedio, Vedran osjeti da je mokar. Po glavi mu i vratu kapala mamina krv, a ona, skutrena, olabavljenih ruku, ipak ga je držala. Tata je isto nepomično sjedio. Što se dogodilo? Što s mamom, što s tatom? Užasnuto je kriknuo, zovući ih. Nisu odgovarali, nisu se micali. Najednom su ga nečije ruke izvukle iz mamina krila. Baka, baka, mamina mama! Stisnula ga uza se, a potom se s njim u naručju provukla između nepomičnih tijela u preostali dio podruma. Kao, tamo bi moglo biti još malo sigurnosti. Tu su već na polomljenim ciglama i kršu sjedili Nikola, Marija i Vesna, Vedranov bratić i sestrične. Kako ih je baka uspjela skupiti, Vedran nije znao. Tek, bili su tu, uz baku, a ona ih je drhćućom rukom stiskala k sebi. Vedran je još uvijek bio u bakinu naručju, krvav od mamine krvi i mokar od vlastite. Nešto se dogodilo s njegovom nogom. Tupa bol i nemoć priječili su ga da upita bilo što, pa čak i ono najvažnije. Što je s mamom, što s tatom? Nesposoban da oblikuje riječi, samo je kružio očima po razvaljenu podrumu. Prašina se već dobrano slegla. Izvana je dopirala svjetlost. Negdje je gorjelo.

Djed je nepomično ležao okrvavljene glave, podalje stric, tamo dalje... Tko? Tko je bio tamo dalje? Teta, strina, i tko još ... Tko? Jedini koje je dobro razaznavao bili su mama i tata. Samo mama, tata. Njegovi mama i tata. Grčevito ovije ruke oko bakina vrata, pokuša zaplakati ali ga nešto prekinu. Više nije znao za sebe.

Izvukli su ih iz ruševina. Vedrana, obje sestrične, bratića i baku. Vedran je bio najteže ranjen. Njega su prevezli u prihvatnu bolnicu a baku s ostalom unučadi na neko nesigurno-sigurno mjesto, kako su rekli. Bilo je tamo još ljudi, uz bakinu unučad još i druge siročadi. Povezali im rane, poneku jaču ogrebotinu, nahranili ih koliko-toliko i

prepustili beznađu. A baka? Nije bilo vremena za tugu, za jecaje, za prilagođavanje nastaloj situaciji. Trebalo se smiriti, djecu utješiti, zaštititi, prigrliti. Barem ovu koja su ostala uz nju. Za Vedrana će se vjerojatno pobrinuti drugi. To je uvodni dio bakine novonastale životne priče. Priče o baki sada. O njezinu jadu, o njezinoj tuzi za izgubljenim mužem, sinu, kćerima, snahama. O brizi za četvero unučadi. Ako Vedran preživi! Smije li ona poželjeti smrt, smije li se izgubiti u tuzi i jadikovkama dok se njezina unučad skuplja oko nje, a onaj, Vedran, negdje u nekoj bolnici za njom plače? Svako od ove djece koja su ostala uz nju isplakat će svoju suzu na njezinu ramenu, u njezinu naručju, uz njezin skut. Ne, treba prelomiti štap. Treba stisnuti zube, a svojoj suzi dopustiti da poteče samo onda kada je nitko ne vidi. Da, noću, možda će joj odsada samo noć pripadati. Pobrinula se da je spasioci zapaze između ostalih nesretnika, da se zauzmu za nju i da je, kada za to dođe vrijeme, nekako zbrinu. Nju i njezinih četvero, ako se Vedran vrati.

Vedran je napokon završio u Dječjoj bolnici u Zagrebu. Nad njegovom već operiranom nogom svi su ljudi u bijelom kimali glavama. Čuo je da će nastavak liječenja i oporavak dugo trajati. To baš nije posve razumio, ali je shvatio da se boje hoće li uopće moći hodati. Svi su ti nepoznati ljudi od njega nešto zahtijevali, neki da ne plače kad mu previjaju nogu, neki da otvori napokon usta kada mu nude hranu, nepoznata djeca u susjednim krevetićima da s njima razgovara. On nije tražio ništa. Prestrašeno i izgubljeno gledao je oko sebe, a najčešće ispred sebe u svoj pokrivač. Tamo je, između bijelih nabora, gledao uvijek istu sliku. Mama nepomična, tata nepomičan, po njemu kaplje mamina krv. Oboje kao da spavaju. Možda su se na vrijeme probudili, spasioci ih iznijeli iz podruma pa možda leže u nekoj bolnici kao i on u ovoj. O, da im barem može pisati kako je sada sam, kako su ga oduzeli baki i dovezli ovamo, a ona ostala tko zna gdje. O, da može! A ne može, on još ne zna pisati, tek je ove godine trebao poći u malu školu. Ipak, nešto bi mogao, Mogao bi izmoliti od teta nešto papirića i olovku. Pisao bi onako kako je doma pisao sjedeći na maloj klupici i nizao crtu do crtice. Mama je uvijek znala što je napisao, ona je točno pročitala što je on tim crticama htio reći. I počeo je pisati isprekidanim crticama, i kosim, i ravnim. Pisao je mami i tati kako je sam, kako je sve oko njega tuđe i nepoznato, kako ne poznaje djecu koja su s njim u sobi. Najvažnije, on bi htio kući, neka baka dođe po njega, ona može doći, ona ga je i nosila u onaj nerazoreni dio podruma da ga spasi.

Samo je on znao što piše u tim crticama čiji su se retci naginjali sve niže i niže i nikad nisu svi stali na jedan papirić. Te papiriće je ljubomorno čuvao, slagao ih jednog na drugi i odlagao uza se. Kad je opazio da mu ih svaki put kada uređuju krevet žele zgužvati i baciti, nije dao. Borio se za njih, otimao ih iz njihovih ruku. Potom bi ih skrivao pod jastukom do drugoga dana, a kada bi došli opet urediti sobu gužvao bi ih u šačicama ili stiskao uz tijelo. Ne da ih, ne smiju mu ih uzeti. Napokon su shvatile te bijele sestre da je njemu ta hrpica papira važnija od svih igračaka koje su mu donosile nepoznate tete kad bi posjećivale ranjenu djecu.

Bilo je u tim tetama i ljubavi i brižljivosti, i pažnje i topline. Osjećao je on i to, ali onoga za čim je najviše čeznuo nije bilo ni u jedne. Nisu imale tople mamine oči, njezin smješak, šapat u kosicu kako ga voli. Nije bilo ni snažnih tatinih ruku da ga

premjeste iz toga ograđenoga krevetića na svoj ležaj. A gdje je tatin ležaj? Na ovome njegovu bolničkom ležaju nema valjuškanja, leži se samo na leđima. Ne smije se micati. Noga mu je ukliještena u nekakvo koritance od gipsa. Po tom koritancu djeca koja mogu tumarati okolo, pišu i rišu koješta. Kažu - to se mora. Prije će ići kući. K baki - dodao je on u sebi. A rano jutrom, umjesto lupkanja posuđem u već zagrijanoj kuhinji, jer mama je uvijek rano pripremala zajutrak, bolničarke donose toplomjere. Koje li odvratnosti! Djeca ih moraju staviti pod jezik. Ne daj Bože stisnuti zube. Bila bi puna usta stakla - tako kažu. Onda ih peru u krevetićima nekim vlažnim spužvama, pa ih presvlače, pa iznova namještaju jastuke i pokrivače, jer su oni pobjegli iz navlaka nekuda pod noge, a on čeka i čeka, stisnutih šaka. U njima su pisma. Dotad miran kao bubica, kad sve bude gotovo, on će opet s njima pod jastuk. Hrpica papirića već se toliko povećala da ih je jedva skrivao. A točno je znao koje je pismo bilo prvo, a kojim su redom slijedila druga. Svako je pismo zaderao malo na rubu. Jednom, dvaput i tako redom.

Jednoga dana neka je teta obilazeći djecu zastala uz njegov krevetić. Zagledala se u hrpicu išaranih papirića koje Vedran u brzini nije uspio sakriti. Mirno ga je gledala ne pitajući ništa. I baš zato jer ga nije ništa pitala, Vedran joj je rekao da su to pisma koje je napisao mami, tati i baki. A možda joj je to rekao i zato jer su u nje bile iste crne oči kao i u njegove mame.

Odvojio je ceduljice namijenjene mami i tati i pružio ih teti. Ona je potvrđivala glavom da je razumjela kome ih mora uputiti. Kad je došao do posljednje ceduljice dugo ju je vrtio između prstića. Napokon, značajno gledajući tetu, šaptom je rekao: "A ovo pismo *svakako* pošalji baki."

Rajko GLIBO

Sizifovski usud

U praznoj sobi
Pobjednički ustoličena
Bijela svijeća
Plamičcima razgoni sjenke.
Uznemiravanjem sjenki
Krije vlastiti nemir
U kojemu dogorijeva
I umire polako bez pozdrava.
Pozdraviti se nema s kim.
Oko njenog umiranja
Sjenke pobjedničko kolo vode.

Pucanje okvira

Vremenski okvir pukao
Prostorni se raspao
Čeznem za danom
Izgubljen nad bezdanom
Javke odlaska zovu me

Na vidiku oblak
Miješa mjesečinu
Odiseje nam se
Prijatelje smiješkom
Prvi čin je pri kraju
Teatra svjetla i sjenki
što se dokosuruju greškom

Tomislav HRUŠKOVEC

Dunav

(iz bilježnica "Bdjenja i sjećanja")

...vjetar razgrnuo nebo, od rijeke do beskraja zvjezdano mlivo...

* * *

...sviće, gasi Danica, a Dunav otrovan maglama...

* * *

...krvari Dunav i plače Srijem, nijemo je čerevićko zvono Josipovo...

* * *

...od duda do bagrema mile podvozi žita, oči volova ispijaju muhe, prašine, nad srebrom Dunava cvjetaju oblačci...

* * *

...od Vukovara do Iloka valja se krvava rijeka...

* * *

...jesêni, niz Dunav, na lahoru doplutale maglice...

* * *

...sipi zvjezdana prašina, a Dunav golema, zlatna zmija...

* * *

...pod velom vala školjke zaklapaju srca...

* * *

...sviće, u Dunavu se umiva sunce, u vrbi dragulj vodomara...

* * *

...do tajni iskona, do prapočetka, srlja, valja Ister, vodama teče vrijeme, protiču sunca i godine, u matice se survala i povijest i zvijezde, zanavijek se utopile tajne...

* * *

...u zvjezdanu nebu krvavi žig mjeseca, kroz crne vrbike lunja srebrni Dunav...

* * *

...Dunavom se otisnulo ljeto, pozlatilo vode, otvorilo školjke, poljubilo sive pržine...

* * *

...u slapu sunca obnevidjele bregunice, modrinom procvjetalo nebo...

* * *

...svanjiva, noć je izgubila zvijezde, svilêne sanjive vode...

* * *

...topole miluju nebo, lije sunčana omama, luduju lastavice, a rijeka teška i zadrigla, miruje, odmara...

* * *

...ljetno nebo, rojevi zvjezdanih staza, od vrbe do vrbe šeću mjesečine, miluju valovi rakite obala...

* * *

...nad crnom rijekom zlaćanim iskrama prskaju zvijezde...

* * *

...u šašu prpore vode i laze zmije, po lišću lopoča polegle mjesečine, u vrbi ćuk broji smrti...

* * *

...legle u rakite otrovne zelene magle, po obalama skupovi vrana, u sivoj vodi vrtloži prljava pjena...

* * *

...sunce je zlatom obgrlilo rijeku, sanjare srebrne krošnje vrba, nadiru zelene vode, u nebu se sljubile grlice...

* * *

...u mrazu, pod vjetrinama izgorjeli trstici, nad sinjim vodama teške jantarne magle...

* * *

...razgone vjetrine opojne tamjane ljeta, uz Dunav rude krošnje, uzmutile vode, po ritovima žežena zlata jeseni...

* * *

...uz Dunav, u tamu krošnja zalutao mjesec, s bespuća neba spustila se zvijezda...

* * *

...lome vjetrovi, raznose zlatne kose trstika...

* * *

...zveći pod suncem srebrna struna Dunava...

* * *

...o smrti i nesreći pjevaju dunavske vode...

* * *

...brazdom praiskona, u nepovrate brza Dunav, baština naša, namrlina hrvatska...

Petar RUNJE

O petstotoj godišnjici smrti (21. lipnja 1499.) sedmorice svećenika

Uskoro se približava petstotina godina (1999.) mučeničke smrti sedmorice svećenika glagoljaša. Na temelju sabranih arhivskih podataka, želim obnoviti sjećanje na njihovo darivanje i odati im smjerni poklon.

Suvremeni pisac kroničar fra Šimun Klimantović u kratkoj kronici donosi sažetu vijest o smrti sedam svećenika glagoljaša: ". Č. U. P. Z. (1499.) tada pride S`ken`der6 baša s` Tur`ci v` H`rvate na . I. i. A. (21.) ijuna i v`zeše ljudi . Ž. Č. šći. (7000) i živine vele i male. II. i. Ot. (??.700) i ubiše dom6 O(!)vanka na H`rašćah6 i dom Luku na Račicah6 i dom6 Mar`tina na Mahur`cih6 i dom6 Jurie Oplanića na Pras`kvićih6 i dom6 Ekova na Tršćah` i dom6 Vida na Mirah6 i dom6 S`tipana na Rogovi pis`ca. B(og)6 im6 dai pokoi v(i)čni. Am(e)n6".[1]

Tu istu vijest pribilježio je fra Šimun Glavić u malo izmjenjenu obliku. Fra Šimun Glavić piše: "1499. tada pride Skender baša s Turc v Hrvate na 21 ijuna i vzeše ljudi 7000 i živine vele i male 700 i ubiše dum Ivanka na Hrašćah i dum Luku na Rašicah i dum Martina na Mahurcih i dum Jakova na Trašcah i dum Vida na Mirah i dum Stipana na Rogovi pisca".[2]

Glavić je ispustio iz teksta "dom Jurja Oplanića", koji je stradao u naselju Praskvić u novigradskom distriktu.

Fra Šimun Glavić ispuštajući ime "dom Jurja Oplanića na Praskviću" čini se nije to učinio baš sasvim slučajno. Naime, kako ćemo vidjeti malo niže, u vrijeme kada Glavić prepisuje ovu kroniku, krajem prve polovice 16. stoljeća, živ je "don Juraj Oplanić" svećenik glagoljaš koji se zove kao i onaj kod Klimantovića zabilježen "don Juraj Oplanić". Glavić najvjerojatnije zato ispušta don Jurja Oplanića, iz popisa ubijenih svećenika godine 1499., prepisujući Klimantovićevu kroniku.[3]

Fra Šimun Klimantović suvremenik je smrti sedmorice svećenika i zato nema razloga sumnjati u vjerodostojnost njegova zapisa. Glavić je, nešto kasnije, prepisivač kronike, i prepisujući on je naprosto ispustio ime "don Jurja Oplanića na Praskviću".

Postavlja se pitanje broja 7.000 ljudi odvedenih u ropstvo. Prema istraživanjima profesora T. Raukara, nije u jednom, tj. u prvom turskom napadu 7.000, nego u nekoliko uzastopnih napada kroz dvije tri godine, odvedeno u ropstvo barem 5000 ljudi.[4] Suvremeni službeni izvještaji mletačkih vlasti iz Zadra u Veneciju, uglavnom su zaokruženi u stotinama i tisućama. Nekada su i pretjerani, jer to je vrlo česta pojava; bilo kad se govori o uspjesima ili o gubitcima. Redovito se u uspjesima navodi mali broj hrabrih junaka, a u gubitcima se brojka preuveličava, kako bi se naglasila potreba pomoći. Godine 1499.".. u sredini srpnja zadarski su rektori izvršili popis nestalih osoba u zadarskim selima i utvrdili da na zadarskom teritoriju nedostaju 674 odrasla muškarca i 1314 žena i djece; odvedeno je, istakli su zadarski rektori, 37,987 grla krupne i sitne stoke".[5]

Nisu svi ti zarobljenici odvedeni u ropstvo u daleke prostore M. Azije, nego su razmješteni, na novoosvojenim terenima, u unutrašnjosti i po Bosni. Služili su kao

pomoćna radna snaga, potrebna u slijedećim napadima. Imamo obilje podataka kako su pojedini zarobljenici oslobađani iz ropstva. Obitelji zarobljenih znale su prodavati zemlju, vinograde, kuće i drugu pokretnu i nepokretnu imovinu, a ne malo je onih koji su se i zaduživali u toj nevolji, da bi oslobodili svoje najmilije.

Seid M. Traljić piše o ubijenim svećenicima 21. lipnja 1499: "Iz ninske dijeceze su sada poginuli Martin iz Mahuraca (negdašnje selo kod Gruha, spominje se kao aktivno još 1638. god.), i Jakov iz Tršanca (nekad blizu Zemunika). S teritorija zadarske biskupije su nam od prije poznati Luka iz Račica (selo postojalo kod Gorice) i Ivanko iz Hrašćana (danas Raštane). Među potpisnicima iz godine 1482. samo nema "dum Stipana na Rogovi pisca" ni dum vida na Mirah (sad Miranje), ako ovaj posljednji nije možda identičan s Vidom iz Cerinaca".[6]

Držim vrijednim donijeti nešto arhivskih potvrda o spomenutim svećenicima, koji bi mogli poslužiti za daljnja razjašnjenja i osvjetljenja. Podaci bi mogli biti vrijedni, ukoliko će se ovim časnim muževima napraviti makar skromna komemoracija prigodom petstote godišnjice mučeničke smrti.

Podatke, koje sam prikupio o sedmorici glagoljaša, donijet ću o pojedinom svećeniku po redoslijedu kako ih je pribilježio fra Šimun Klimantović. Fra Šimun nije zapisao bilješku na dan njihove smrti, 21. lipnja 1499., nego nešto kasnije, možda i par godina kasnije, (kodeks je pisan od god. 1501. do 1512.). Zabilježio je ono što je općenito poznato u njegovo vrijeme a i njemu osobno, jer prema kronici vidimo da prati suvremena zbivanja. Fra Šimun i sam živi u strahu od novih prodora i sukoba koji su se zbivali u to vrijeme, posebno na graničnom dijelu zadarskoga zaleđa. Prisutan je veliki strah da i sam grad Zadar bude uništen i osvojen. Fra Šimun živi neko vrijeme u Zadru, Zaglavi, Rabu i u sjevernijim kućama svoje redovničke zajednice. Podaci su o ljudima točni, a lokacija njihove smrti, barem u nekim slučajevima, možda mu i nije posve precizna.

Dom Ivanko na Hrašćah

Mjesto "Hrašćah", krajem 15. stoljeća, nalazilo se je u Vranskom distriktu, danas mjestance Raštani. U selu se je tada nalazila crkva posvećena sv. Martinu. Tijekom 15. stoljeća u Hrašćanima služilo je više svećenika glagoljaša: u prvom desetljeću mjesto je posluživao Pripko Glad, svećenik glagoljaš. Tridesetih godina 15. st. u selu se je nalazio na službi svećenik Juraj, također glagoljaš. U četvrtom desetljeću selo je posluživao Jakov pok. Ivana, koji se u dokumentima ponekad preziva Lasničić. Početkom pedesetih godina u Hrašćanima je svećenik Šimun, a od godine 1455. nekoliko godina je Kuzma Zadrizlić, svećenik glagoljaš - župnik.

Godine 1479. 9. travnja u Zadru je sastavio oporuku Jakov Bogdanić iz Pašmana, a među ostalim svjedocima bio je i svećenik Ivan "Johannes de villa Chraschiane".[7] Svećenik je Ivan u Hrašćanima bio godine 1482., kada se je potpisao među ostalim svećenicima u molbi Mletačkoj vladi za oslobođenje od poreza, zbog teške ekonomske situacije i trajnih neprijateljskih prodora.[8] Godine 1492. svećenik "Juano" Ivanko Veleslavić župnik je u Gorici i vraća staroslavenski brevijar što ga je dobio od mještana Karina. Taj je brevijar tražio Staniša Popović iz Karina i dokazao da ne pripada mještanima, nego crkvi sv. Marije u Karinu. Sve sudske troškove snosi Staniša jer

Ivanko nije odgovoran što je primio u dobroj vjeri, misleći da je to vlasništvo spomenutih seljana.[9] Župnik crkve sv. Ilije u Blaćanima pokraj Vrane, spremajući se na hodočašće u Rim, 3. svibnja 1493. među ostalima imenuje svećenika Ivana, župnika u Hrašćanima, za izvršitelja oporuke.[10]

Mislim da je svećenik za kojega je fra Š. Klimantović stavio "Ovanko" Ivanko koji je položio život u strahovitom desetodnevnom naletu Skender baše u lipnju godine 1499. na zadarsko područje.

Dum Luka na Račicah

U selu Račica u kasnom srednjem vijeku nalazi se crkva posvećena Bl. Dj. Mariji. Crkva je bila poznata kao lokalno svetište posvećeno Bl. Dj. Mariji. Od polovice 14. stoljeća do kraja 15. stoljeća poznati su župnici i neki kapelani koji su služili crkvu sv. Marije u Račici.

Godine 1453., 1454. i 1455. u Račici je župnik Matej Cvitković,[11] a godine 1455. 18. srpnja prvi put se spominje don Luka, svećenik glagoljaš, kapelan u crkvi sv. Marije u Račici, kojemu Cvitan Zoranić, kao svome nećaku "nepoti" a kapelanu "in villa Razica", ostavlja jedan ogrtač.[12] Godine 1460. 29. veljače don Luka je "parochianus" župnik u selu Račici i daje na obradu zemlje crkve sv. Marije.[13]

Prema bilješkama na Pašmanskom brevijaru, glagoljskom kodeksu iz XIV. - XV. st., doznajemo nekoliko pojedinosti o don Luki. Neke bilješke su srećom i datirane, a neke se odnose na don Luku bez točnog datuma, ali su posve sigurno pribilježene dok je don Luka još živio. Tako jedan zapis glasi: "To Pisa Radmil pop u popa Luke na Račicah s Knačom side". Druga bilješka glasi: "To pisa Knačica kada red akoliti vze na let gospodnih č u m b (1462) na dan 18 miseca dektebra kada stah u dum Luke na Račicah ter se vele dom Luke boeh er bih vele stenta na redu G-dnju.".[14] Zatim slijede drugi zapisi i spominju dum Luku, kao npr.: "To pisa Šimun žakan z Rogova kada stah u domina Luke kada posilaše listi govoreće don Jurai Mikulić z Blaćan". U drugim zapisima spominju se i žakan Benko i žakan Luka. Doznajemo da je don Luka bio vrijedan i ozbiljan učitelj, kojega su žakani poštivali radi njegove ozbiljnosti u poučavanju mladih ljudi svećeničkom pozivu. Nije samo žakan Knačica bio među njegovim đacima, nego se dobiva dojam da je župa Račica bio mali školski centar gdje su se okupljali i školovali svećenici.

Dum Luka je bio i vrlo drag čovjek, kako nam pokazuje oporuka svećenika Ivana Nosića, župnika u Stomorinu selu od 1. listopada 1476., kada mu iz ljubavi i poštovanja ostavlja oporučno jedan ogrtač.[15] Luka je župnik i potpisao peticiju s drugim svećenicima 29. lipnja godine 1482. da se oslobode desetine i podavanja radi siromaštva i trajnih turskih prodora.

Andrija Stojmanić, župnik u Mahurcima u oporuci 18. listopada 1488. među ostalim svećenicima sjeća se i don Luke župnika u Račici i oporučuje da on služi svete mise za spokoj njegove duše.[16]

Don Luka je neko vrijeme vršio kapelansku službu i zatim kroz skoro četrdeset godina službu župnika u selu Račica. Don Luka je bio radišan i vrijedan svećenik i učitelj mladih žakana. Možemo pretpostaviti da je u trenutku svoje mučeničke smrti imao

preko sedamdeset godina i četrdeset i pet godina, ako ne i više, svećeničke službe. Ostao je cijelo vrijeme na jednom te istom radnom mjestu i savjesno vršio svoje svećeničke dužnosti.

Dum Martin na Mahurcih

Iza smrti don Andrije Stojmanića, župnika u Mahurcima, godine 1488., za župnika je imenovan Martin Hrvatinić, svećenik glagoljaš. Martin Hrvatinić, svećenik u Mahurcima godine 1489. kupuje dva gonjaja zemlje u selu Mahurci.[17] Godine 1491. piše oporuku svećenik glagoljaš Bartol pok. Jurčina Sandalić u Zadru i posebno se sjeća svoga duhovnoga posinka svećenika Martina župnika u Mahurcima kojemu ostavlja odjevnih predmeta i knjigu zvanu "Commune sanctorum", s preporukom da ga se sjeti u molitvama.[18]

Dom Jakova na Tršcah

U popisu svećenika godine 1482. u Tršćanima, svećenik je Jakov među potpisnicima molbe za oslobađanje tereta zbog teške ekonomske situacije i stradanja od napada turskih četa. 10. studenoga 1489. spominje se da je "Jacobus Gugnich ad presens parochiano ville Tarschane" kupio dio dvorišta u Novigradu od Ugarević Petra iz Učiteljavas.[19] Romano Jelić, drži da je Jakov Gunjić, svećenik kojega spominje Glavić u kronici i stradao 21. lipnja godine 1499. u Traščanima, u novigradskom distriktu a spada pod upravu ninske biskupije.[20]

Dom Jurja Oplanića na Praskvić

Tijekom 15. stoljeća često se u spisima spominje crkva sv. Marije u selu Praskviću. U dokumentima se spominje više svećenika koji su službovali u Praskviću tijekom 15. stoljeća. Zanimljiva je oporuka Grge, sina pok. Mateja Mojtinića, župnika sela Praskvić 19. lipnja 1472. koju sastavlja u Zadru. Posebno se sjeća svoje nećakinje Drage, žene Nikole Matešića, kojoj ostavlja kuću u gradu Zadru, jer ga je u teškoj bolesti s velikom ljubavlju i pažnjom njegovala. A crkvi sv. Marije u Praskviću ostavlja jedan glagoljski obrednik u kojemu se nalaze svi blagoslovi koji se obavljaju tijekom crkvene godine, i neka ga se župljani sjete u svojim molitvama.[21]

Godine 1482. u Praskviću je svećenik Juraj s drugim svećenicima u molbi koju šalju u Veneciju za oslobađanje poreza u teškim vremenima.[22] Godine 1487. u Praskviću Juraj Oplanić, svećenik i župnik iznajmljuje zemlje u Praskviću.[23] Godine 1495. u javnom spisu s obzirom na posjede u Praskviću spominje se da neka zemlja graniči sa zemljom Luke i Mihovila Bogdanića braćom, i svećenika Jurja koju prodaju Anti Kokarisu.[24]

Fra Šimun donosi vijest da je 21. lipnja 1499. stradao dom Juraj Oplanić na Praskviću. Međutim još dugo u spisima spominje se također jedan Juraj Oplanić, svećenik glagoljaš, koji se spominje više puta župnikom u Nadinu. Svećeniku Jurju Oplaniću, "Plebano de Praskvich nonensis diocesis" 20. rujna 1511. ometa posluživanje

kapele "in monticullo Nadin", svećenik Matej župnik Nadina.[25] Nešto kasnije postao je župnik Nadina. Juraj Oplanić, svećenik i župnik Nadina 22. rujna 1531. kupuje kuću u Zadru. Napisao je oporuku 15. rujna 1544. u Zadru i posebno se sjeća pojedinačno svećenika glagoljaša i bratovštine svećenika glagoljaša u crkvi sv. Lazara pokraj Zadra i franjevaca trećoredaca.[26] I godine 1552. Juraj Oplanić "de Nadino" stanovnik Zadra nadopunjuje svoju oporuku koju je ranije napisao.[27] Fra Šimunu Glaviću, provincijalu franjevaca trećoredaca u ovo vrijeme bio je dakle poznat don Juraj Oplanić koji se posebno druži sa svećenicima glagoljašima i trećoredcima, kojima i ostavlja dio posjeda. Fra Šimun Glavić, prepisujući kroniku pokojnoga fra Šimuna Klimantovića izgledalo mu je malo neobično da pribilježi i don Jurja Oplanića koji bi bio pred pedeset godina mrtav.

Dom Vida na Mirah

Krajem 15. stoljeća u Zadru živi i djeluje svećenik glagoljaš Vid Pavlović. Nije jasno odnosi li se "na Mirah" na Miranje ili možda čak i na samo predgrađe Zadra (suburbio - predgrađe) dokle je prodrla turska vojska godine 1499. Seid M. Traljić, pišući o turskim prodorima na zadarsko i ninsko područje, pomišlja da bi "dum Vid" mogao biti i dum Vid spomenut godine 1482. u župi Cerinci.[28]

"Na mirah" može se odnositi i na neposredno područje Zadra, prostor izvan gradskih zidina. Svećenik Vid Paulović 6. lipnja 1483. godine kupio je komad zemlje izvan grada u području svetog Ivana staroga.[29] Godine 1485. kupio je i kuću u predjelu kovačke ulice u gradu Zadru.[30] U oporuci godine 1496. određuje da se prihodi njegove kuće u području kovačke ulice dodijele siromašnom ali nadarenom studentu kleriku, pripravniku za svećenički stalež.[31] Godine 1499. u predgrađu Zadra u hospitalu sv. Lazara poslužuje kao kapelan Vid, svećenik glagoljaš, kojemu u oporuci 6. VIII. 1498/9. Nikola Sučinić ostavlja novac da odsluži jednu grgurevsku sv. misu u lazaretu, kapeli sv. Duha.[32]

Budući da se krajem 15. stoljeća, u Zadru i okolici spominju barem dva svećenika imenom Vid, čini mi se da smo u neizvjesnosti koji je od tih svećenika položio život. Zacijelo je don Vid u ovom prodoru izgubio život i na taj način zasvjedočio krvlju svoju vjernost Evanđelju.[33]

Dum Stipana na Rogovi pisca

Rogova je poznato po crkvi sv. Mihovila, kasnije nazvanoj sv. Roka, a pripadala je opatiji sv. Kuzme i Damjana. Fra Šimun je pribilježio i želio istaknuti da je dum Stipan bio vrijedan čovjek, a bavio se prepisivanjem, vjerojatno i prevođenjem. Dum Stipana nalazimo u nekoliko suvremenih arhivskih spisa i zato pretpostavljam da se radi o Stipanu, svećeniku koji je godine 1482. i godine 1490. župnik u Gorici.[34]

Od godine 1491. don Stipan je župnik u Stomorinuselu. U oporuci od 4. studenoga spominje ga se Bartol Jurčin Sandalić, svećenik glagoljaš, koji mu ostavlja jedan odjevni predmet u znak zahvalnosti i poštovanja.[35]

Nešto kasnije 3. svibnja 1493. svećenik Radmil Vernezić, župnik crkve sv. Ilije "de Blachiane" u području Vrane, spremajući se na hodočašće u Rim, u slučaju ako

umre na putu, imenuje izvršiocem svoje oporuke svećenika Stjepana župnika u Stomorinuselu.[36] U veljači 1496/97. svećenik Stjepan, župnik sv. Petra "ville Stomorinoselo" zadarske biskupije kupuje kuću u Zadru.[37] Čini mi se da bi baš ovaj don Stjepan mogao biti "dom Stipan na Rogovi pisac", kako to bilježi Klimantović. Naime, budući su teren Stomorino selo i župna crkva sv. Petra u Stomorinuselu, bili na posjedu sestara benediktinki, u neposrednoj blizini bili su i posjedi samostana sv. Krševana,[38] i taj prostor u dokumentima često je spomenut kao "Obrova" "Obrovac" i slično, tako je fra Šimun naprosto previdio i stavio "Rogovi" umjesto "Obrovi".[39]

Ivan Ostojić pomišlja da bi don Stipan pisac, kojega spominje Klimantović mogao biti prepisivač misalića - pariškog glagoljskog kodeksa.[40] Toliko sam pronašao do sada.

Za neke od gore navedenih svećenika postavio sam radnu hipotezu, u nadi da će se u daljnjem istraživanju doći i do mnogo sigurnijih podataka o njima. U svakom slučaju čini mi se vrijednim posvetiti pažnju i daljnjem traganju za novim podacima o sedmorici svećenika glagoljaša koji su dali život, stojeći na braniku vjere.

Fra Šimun Klimantović, stavlja 21. lipnja 1499. godine kao datum njihove smrti. Napad je sigurno započeo 21. lipnja, 1499. i trajao je punih deset dana, ali je tijekom slijedeće dvije godine (1500. i 1501.), a i kasnije bilo razornih i snažnih napada na zadarsko područje. Kako je fra Šimun pribilježio 21. lipnja 1499. dobro je držati taj dan kao datum njihove smrti, dok ne doznamo sasvim siguran datum možda za svakoga pojedinoga od njih.

Fra Gabrijel Hrvatin Jurišić, pišući o domaćim svecima, blaženicima, slugama Božjim i svjedocima vjere u prilogu radnje donosi kalendar i zaključuje: "Koliko mi je poznato, to još nitko nije pokušao učiniti. Iako može imati određene nedostatke, ipak smatram potrebnim jednom s time izaći pred javnost jer će taj rad dati određene poticaje za daljnji rad. Ovo je pokušaj. Stoga sam zahvalan svakome tko mi pruži bilo koji podatak o našim svecima". U prilogu fra Gabrijel Hrvatin Jurišić objavljuje: "Kalendar hrvatskih božjih ugodnika (svetaca)" i među ostalim piše: "Taj kalendar želi biti samo upozorenje i podsjetnik kako naše svece i na taj "kalendarski" način možemo imati bliže i kako bismo se na njihov "spomendan" mogli sjetiti njihova herojstva i uzora te im iskazati određeno (po)štovanje".[41] A na 21. lipnja donosi šest svećenika glagoljaša tj. ispustio je "don Stipana pisca na Rogovi". U novo izdanje, dobro bi bilo uvrstiti i don Stipana, pisca na Rogovi.

Zaključak

Nije moguće sigurno tvrditi jesu li svi podaci i pretpostavke koje sam iznio točni. Međutim, kako nema sumnje da su sedmorica gore spomenutih svećenika glagoljaša izgubili život godine 1499., a uskoro je petstota godišnjica tih događaja, bilo bi vrijedno proučiti sve okolnosti u kojima je stradalo neobično mnogo ljudi - vjernika, da im se barem na neki način odužimo uspomenom, a ujedno da budu i poticaj budućim vjernicima da je vrijedno živjeti i svjedočiti svoje uvjerenje u uvijek novim, isto tako izazovnim okolnostima.

Nisu samo gore spomenuti svećenici dali život nego i veliki broj vjernika iz osvojenih, razrušenih i spaljenih naselja u zadarskom zaleđu. Svi oni, bezimeni i

nepoznati zaslužuju naše (i budućih naraštaja) poštovanje i zahvalnost. Koliko je patnje prešlo preko čovjeka, vjernika u toj krutoj i nemilosrdnoj prošlosti! Koliko je patnje prešlo preko onih koji su imali priliku biti iskupljeni iz ropstva! Patnja i križ, kao i smrt prihvaćena u vjeri, uvijek su izazivali strahopoštovanje i budili nove snage živjeti Evanđelje. Neka nam i ovdje spomenuti glagoljaši budu poticaj.

Fra Šimun Klimantović završava spomen na njihovu smrt riječima: "Bog im dai pokoj vični. Amen". Čini mi se da bismo mi, nakon petstotina godina, mogli s pravom moliti: Proslavi ih Gospodine krunom svetosti. Amen.

BILJEŠKE:

1 ŠIMUN KLIMANTOVIĆ *Glagoljski rukopisni kodeks u Arhivu Provincijalata Franjevaca Trećoredaca*, Zagreb, str. 234r. Prijepis donosim prema kopiji. Kopija nije sasvim jasna. Broj odvedene stoke sigurno je bio više tisuća, a ne samo sedam stotina kako se to redovito donosi. Ispred broja sedamstotina (Ot) nalazi se veznik "i" a ispred nalazi se znak ("II") koji označava tisuću. U transkripciji u tekstu stavio sam "II" za taj znak. Stvarno znak je sličan latiničkom pojačanom slovu "I", iznad znaka nalazi se titla kao i kod svih brojeva u Klimantovićevu tekstu. Bez sumnje znači brojnu vrijednost i to u tisućama jer iza toga dolazi "Ot" u brojnoj vrijednosti sedamstotina. U Klimantovićevu tekstu također nalazi se slovo "O", a ne "I" za ime svećenika Ivanka.

Klimantović nije sasvim pouzdan u uporabi glagoljskih slova u brojnoj vrijednosti, ili ih upotrebljava različito od prihvaćenoga načina pisanja brojeva. Cfr. IVAN MILČETIĆ, *Hrvatska glagoljska bibliografija*, u STARINE, Knj. 33, Zagreb, 1911, str. 383ss.

2 Citat donosim prema SEID M. TRALJIĆ, *Nin pod udarom tursko-mletačkih ratova*, u *Povijest grada Nina*, Zadar, 1969, str. 534. Bilo bi vrijedno usporediti originalne tekstove Klimantovića i Glavića i ustanoviti koje je slovo kod Klimantovića u brojnoj vrijednosti za tisuće i je li Glavić stavio bilo koji znak za tisuće na tom mjestu? Prema suvremenim izvještajima zna se da je odvedeno više desetaka velike i male stoke.

3 Ovo je ispuštanje, čini mi se, potvrda vjerodostojnosti prepisivanja. Naime, budući da je Glaviću poznato da je živ don Juraj Oplanić, on ne provjerava nije li bio i stariji don Juraj Oplanić, pa u svojoj sobici prepisujući Klimantovićevu kroniku ispušta, možda i ne namjerno, nego misleći na svoga poznanika živućega don Jurja Oplanića. Tako tumačim ispuštanje kod Glavića smrt "dom Jurja Oplanića na Praskvić". a mnogo je slučajeva gdje se svećenici nećaci zovu istim imenom kao i njihovi stričevi svećenici, tako npr.: Ivan Gravanich, Ivan Gorušić, Šimun Perković i drugi. Često nećak i stric svećenik žive u isto vrijeme.

4 TOMISLAV RAUKAR, *U sjeni turskih ratova (1500-1573)* u: T. RAUKAR, I. PETRICIOLI, F. ŠVELEC Š. PERIČIĆ, u: *Zadar pod Mletačkom upravom*, Zadar, 1987, str. 177s.

5 TOMISLAV RAUKAR, *o. c.* str. 181.

6 SEID M. TRALJIĆ, *o. c.* str. 535.

7 LUKA JELIĆ, *Povjesno-topografske crtice o biogradskom primorju*, Zagreb, 1898, str. 49.

8 PAZd, SZN, Petrus Dragono, sv. I, svešč. 1, fol. 18, 29. V. 1482.

9 PAZd, SZN, Franciscus Grisanus, sv. II, Proces, 7. I. 1492/93/.

10 PAZd. SZN, Jerolim Vidulić, sv. I, svešč. 5, fol. 1, 3. V. 1493.

11 Matej Cvitković, župnik sela Račice 6. XII. 1454. u oporuci ostavlja nešto imanja "Martino suo diacono". Cfr. PAZd, SZN, Nicolaus Lupovich, sv. I, svešč. 3, 6. XII. 1454.

12 PAZd, SZN, Franciscus Grisini, sv. III, svešč. 1, Oporuka br. 1, 18. VII. 1455.

13 NAUČNA BIBLIOTEKA ZADAR, Ms. 16532 461/I, svešč. 13, 29. II 1460.

14 VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisis u JAZU sv. I.* Zagreb, 1969, str. 109-110.

15 PAZd, SZN, Johannes de Calcina, sv. VIII, svešč. 2, 1. X. 1476. "Item reliquit suam clamidem blavi coloris presbitero Luce parochiano in villa Racice causa dilectionis".

16 PAZd, SZN, Gregorius de Bosco, sv. VIII, svešč. 8, 16. X. 1488.

17 PAZd, SZN, Franciscus de Grisnis, sv. II, svešč. 2, fol. 2, 20. VIII. 1489.

18 PAZd, SZN, Jerolim Vidulić, sv. I, svešč. 5, fol. 1, 4. XI. 1491. ".. filio suo adoptivo et parochiano in villa Mahurci... et suum libretum vocatum Commune sanctorum".

19 PAZd, SZN, Johannes de Calcina, sv. VII, svešč. 13, fol. 3, 10. XI. 1489.

20 ROMAN JELIĆ, *Novigradski distrikt*, u RADOVI JAZU Zadar, br. 31, Zadar, 1989, str. 130s.

21 PAZd, SZN, Simon Damiani, sv. VII, svešč. 1, fol. 5, 19. VI. 1472. ".. Item reliquit ecclessie S. Marie de Prasquichi et pro ipsa ecclesia unum suum librum in quo sunt omnes benedictiones..".

22 PAZd, SZN, Petrus Dragono, sv. I, svešč. 1, fol. 18. 29. V. 1482.

23 PAZd, SZN, Johannes de Salodio, sv. III, svešč. 3, fol. 6, 2. III. 1487.

24 ROMAN, JELIĆ, *o. c.* str. 102.

25 ARHIV ŠIBENSKE BISKUPIJE, Svezak 23, 20. IX. 1511.

26 PAZd, SZN, Johanned Michael Mizzarellus, sv. III, svešč. 66, Op. br. 307. 15. IX. 1544. "Georgius Oplanich qu. Milaz de Nadino parochiano Zemunici ad presens habitator Jadre... Item reliquit fraternitati sive Congregationi presbiterorum littere Illyrice in ecclesia Sti Lazari prope moenia suburbii..". Fra Šimun Glavić bio je provincijal kroz nekoliko godina od godine 1542. Prvi put kao provincijal spominje se 27. III. 1543., godine. Izbori su redovito bili u travnju ili svibnju, zato smatram da je izabran provincijalom godine 1542. u proljeće. Cfr. PAZd, SZN, Nicolaus Drasmilleus, sv. I, svešč. 1, 27. III. 1543.

27 PAZd, SZN, Johannes Michael Mazzorellus, sv. IV, svešč. 7, Op. br. 527. 1552.

28 SEID M. TRALJIĆ, *o. c.*

29 PAZd, SZN, Gregorius de Bosco, sv. II, fol. 9, 6. VI. 1483.

30 PAZd, SZN, Gregorius de Bosco, sv. III, svešč. 3, fol. 2, 28. VI. 1485.

31 CARLO FED. BIANCHI, Zara cristiana, sv. II, Zadar, 1879, str. 439.

32 PAZd, SZN, Matheus Sonzonius, sv. IX, Op. br. 80. 6. VIII. 1498/9.

33 Na ulazu u crkvu u Mirnajima nalazi se obranbena kula, za koju prof. Ivo Petricioli, smatra da je mogla biti građena godine 1497., neposredno pred ovaj snažni napad na zadarsko zaleđe. Cfr. IVO PETRICIOLI, *Spomenici romaničke i gotičke arhitekture u benkovačkom kraju*, u: BENKOVAČKI KRAJ KROZ VJEKOVE Zbornik 1, Benkovac, 1987, str. 118.

34 PAZd, SZN, Petrus Dragano, o. c. 29. VI. 1482. i PAZd, SZN, Johannes de Salodio, sv. III, svešč. 3, fol. 10, 3. V. 1490.

35 PAZd, SZN, Jerolim Vidulić, sv. I, svešč. 5, fol. 1, 4. XI. 1491.

36 PAZd, SZN, Jerolim Vidulić, sv. I, svešč. 5, fol. 1, 3. V. 1493.

37 PAZd, SZN, Matheus Sonzonius, sv. I, svešč. 1, fol. 1. 12. II. 1496/97/.

38 Cfr. IVAN OSTOJIĆ, o. c. sv. II, str. 42s.

39 Samostan sv. Marije tijekom srednjega vijeka imao je posjede u području Babinduba "in Brauico", nekada zvan "Obrova" Obrovac, imao je i sudske procese sa samostanom sv. Krševana i sv. Platona. Posjedi su nekada i opisani tj. nalaze se u blizini crkve sv. sv. Petra ili crkve sv. Krševana. I taj lokalitet često je neprecizno lociran u udaljeni Obrovac. A nema sumnje da se nalazio u području istočno od Bibinja u nekada jakom naselju zvanom i Stomorinoselo.

40 IVAN OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. II, Split, 1964, str. 232. bilj. 46.

41 FRA HRVATIN GABRIJEL JURIŠIĆ, (Prilog hrvatskoj hagiografiji) *Naši domaći sveci*. (Separat) Bogoslovske smotre, god. LV (1985) br. 1-2. Fra Gabrijelu se i ovom prilikom najsrdačnije zahvaljujem na separatu ovoga vrijednoga članka.

Ljiljana VASILJ

Ako jednom odem

Ako jednom odem
možda će biti kasno za
sve riječi i molitve.
Ako jednom odem
sve će ti biti jasno.

Ako jednom odem
ne traži me u zalasku sunca,
ni u proljetnoj dugi,
ako odem
neću reći kamo idem,
otići ću tiho, s razlogom i
u tugi.

Lojzo BUTURAC

Svjedočanstvo nedavne prošlosti

Svjedočanstvo je ovo o crkveno-vjerskim prilikama u vrijeme komunističkog režima od strane neposrednog svjedoka.

III. Gimnazijalac u Požegi 1945-1946.

Početkom rujna 1945. u Požegi sam položio ispit za 6. razred gimnazije. Teško sam se odlučio pristupiti ispitu, jer je trebalo polagati ruski i engleski, jezike koje prije nisam učio. Međutim uspio me je nagovoriti da pristupim ispitu sam direktor gimnazije Mirko Seljan, koji mi je bio posebno sklon. I sve je dobro prošlo.

Pokušao sam se upisati u 7. razred požeške gimnazije, ali nije išlo. Navodno sam bio prestar za upis u sedmi razred; imao sam tada 21 godinu života. Direktor Seljan je pokušavao sve moguće da mi pomogne. Napisao je najprije molbu, a kad je ona bila odbijena i žalbu nekom prosvjetnom organu u Slavonski Brod da mi se dozvoli upis. A dok ne stigne odgovor na molbu i žalbu, dozvolio mi je da s drugim sedmoškolcima polazim nastavu u gimnaziji.

Sjećam se da su u to vrijeme (rujan-prosinac 1945.) bili još križevi na zidu u razredima i da smo se molili prije nastave. Nekoliko skojevaca se nisu molili, a ponekad su i nered pravili za vrijeme molitve. Obavili smo i glasovanje o tome želimo li ili ne želimo u razredu križ. Većina nas je bila ZA KRIŽ. Onda je jedan od skojevaca objesio kraj križa trokut, jer da je za njega to isto što i križ. Nakon što smo križeve našli jedno jutro polomljene u zahodu, križ iz našeg razreda je jedna kolegica, Marica Weisser, nosila svaki dan kući u torbi s knjigama, a ujutro ga ponovno stavljala na zid.

Jedan od kolega sedmoškolaca, Ivica Bunjevčević, zatražio je od profesora iz prirodopisa da napiše referat o evoluciji. Tada se iz prirodopisa učila znanost o čovjeku, pa nam je taj predmet predavao jedan požeški liječnik. Bunjevčević je referat napisao u ondašnjem stilu: čovjek se evolucijom razvio od životinje i konačno od majmuna. Na to se ponudio Vladimir Koharić da napiše protureferat o istoj temi. Tu je on pobio Bunjevčevićeve stavove. Nakon toga su ponovili referate i Bunjevčević i Koharić. Kod ocjenjivanja na prvom tromjesečju radoznalo smo čekali kako će njih dvojica biti ocijenjeni, da vidimo na čijoj će strani biti profesor. Međutim on je obojicu suparnika ocijenio najvišom ocjenom - odličan.

Jednoga dana, možda je to bilo 20. listopada 1945., profesor iz hrvatskog i ruskog Rudolf Šignjar pokazuje nam opozicijske novine "Narodni glas". Nešto neobično za komunistički režim! Izdavač tih novina je Marija Radić. U očekivanju da će profesor pobiti neki od članaka u tim novinama, on nam je govorio kako je urednik toga lista na dan "Ujedinjenja" 1. prosinca izvjesio na zagrebačku katedralu crnu zastavu. On je protiv ujedinjenja sa Srbima u zajedničku državu, pa se takvom čovjeku, po mišljenju profesora Šignjara, ne bi smjelo dozvoliti uređivati list. Upamtio sam iz tih novina samo članak o zamjeni novca u Srbiji i Hrvatskoj. U Hrvatskoj se mijenjalo 1000 kuna za 7 dinara, za razliku od Srbije, gdje je zamjena bila daleko povoljnija. Takvom su

zamjenom hrvatski građani "preko noći" nepravedno osiromašeni; ostali su bez novca. "Narodni glas" je bio zabranjen. Javljeno je tobože da ga radnici u tiskari nisu htjeli tiskati, pa drugi broj nije više izašao.

Isti profesor Šignjar je nama sedmoškolcima, govorio kako dvojica osmoškolaca, Branko Horvat i Marijan Cuculić, želeći djelom pokazati da su za stvaranje bratstva i jedinstva s braćom Srbima, sve zadaće pišu ćirilicom i na srpskom jeziku. Koliko smo shvatili profesora, nije prihvaćao njihove stavove, rugajući se njihovu nepoznavanju razlike među tim jezicima.

Tada je bio običaj da svaki razred izdaje zidne novine. Tako se doznalo da je skojevka iz 8. razreda Georgina Drinić napisala neki članak u zidnim novinama, kojim okrivljuje mještane svoga sela Buka, posebno one povezane s crkvom, da su na strani ustaša i križara. Donijeli smo odluku da taj članak ukrademo. I ja sam tada stanovao kod svoje sestre u tom selu i vlakom dolazio u školu, pa smo mi bučki vlakaši (L. Buturac, Đ. Hodulak, M. Dračko i dr.) svoj naum i ostvarili. Nakon toga je u školi čitan proglas da se vlakaši nakon nastave, čekajući vlak, ne smiju više zadržavati u zgradi gimnazije.

Nakon što su mi i molba i žalba da se upišem u 7. razred gimnazije, odbijene a i direktor Mirko Seljan, koji mi je bio sklon, bio je premješten iz Požege u Slavonski Brod, nije mi dozvoljeno dalje polaziti nastavu. Preostalo mi je samom učiti gradivo 7. razreda i polagati ispit na kraju školske godine. Taj sam problem povoljno riješio na taj način što sam se nastanio u požeškoj Kolegiji, đačkom domu pod upravom svećenika. Tu su stanovali trojica sedmoškolaca, Vladimir Koharić, Vjekoslav Marić i Ivica Begovac, pa sam pratio sve ono što su oni učili u školi. Ujedno sam u Kolegiji bio tako zvani duktor, spavao sam u sobi s đacima nižih razreda i vodio brigu o njima; zbog toga sam i manje plaćao za smještaj u Kolegiji.

Ovo druženje s trojicom dragih sedmoškolaca nije dugo potrajalo. Skojevska je organizacija gimnazije sazvala omladinski sastanak svih učenika gimnazije u kino dvorani. Tu su skojevci održali govore pune mržnje o tome kako među učenicima ima neprijatelja naše nove države i da se njima ne smije dozvoliti da idu dalje u školu. Treba ih izbaciti iz omladinske organizacije i iz gimnazije. Pročitano je tridesetak imena za izbacivanje, među njima sva trojica sedmoškolaca iz Kolegije. To su Vladimir Koharić, koji je ipak negdje na drugom mjestu završio gimnaziju, postao diplomirani inženjer strojarstva, doktor zanaosit i sveučilišni profesor u Zagrebu. Zatim Vjekoslav Marić, završio je gimnaziju i bogosloviju, postao svećenik i župnik je požeške župe Sv. Leopolda Mandića, a kao iznimni svećenik i počasni je kanonik. Treći, Ivan Begovac, s kojim nisam uspio kasnije kontaktirati, navodno je službenik u Zagrebu.

Službeno su ovi đaci izbačeni samo iz organizacije Narodna omladina ili kako se je već tada zvala omladinska organizacija. Skojevci drugo nisu ni mogli. Oni su doduše predložili gimnazijskim vlastima da ih se izbaci i iz gimnazije,no profesori, koji su se zgražali nad tim činom, nisu donosili odluku o uklanjanju đaka iz gimnazije, ali su i pokazali svoju nemoć da ih zaštite. Kad su sutradan izbačeni iz omladinske organizacije pokušali ući u gimnazijsku zgradu, bili su od skojevaca grubo fizički izbacivani. Neke su koturali niz stepenice, kao na primjer moga daljnjeg rođaka Milana Nujića iz Čaglina, koji je kasnije postao željezničar u Osijeku. Među izbačenima je bio i tek trećoškolac Hrvoje Vrgoč, kolegijaš, čiji je otac bio ratni gradonačelnik u Brodu na Savi, a dolaskom partizana u Brod, osuđen je na smrt. Sada su počeli progoniti i njegova četrnaestogodišnjeg

sina. Hrvoje je ipak završio školu i kao tajnik Matice Hrvatske razvio bogatu matičnu djelatnost u Požegi. Po drugi je puta pao u nemilost 1971/72, doduše samo u požeškom kraju, dok se visoko afirmirao na republičkoj razini u prosvjeti i školstvu.

Glavni među skojevcima, koje sam posebno upamtio, a koji su 30 dragih učenika Hrvata i osvjedočenih katoličkih vjernika izbacili iz gimnazije, da bi im onemogućili daljnje školovanje, bili su: Branko Horvat i Marijan Cuculić iz 8. razreda i Vladimir Kršulj iz 7. razreda. Horvat je tada uzviknuo: "Neće gimnazija školovati buduće popove!" A svećenici su i utemeljili požešku gimnaziju. Horvat je kasnije postao ekonomist i sveučilišni profesor, najprije u Beogradu pa onda u Zagrebu. U posljednje se vrijeme bavi i politikom. Za Marijana Cuculića Požeški leksikon kaže da je direktor i istaknuti privrednik. Za Vladimira Kršulja smo saznali, prilikom Abdićeve gospodarske afere u Velikoj Kladuši, da radi u nekom novčanom zavodu u Beogradu i da je kao sudionik u tom poslu dospio u pritvor.

Pored svih problema, teškoća i žiga što sam ga nosio kao kolegijaš, ipak sam uspio uspješno položiti ispit za sedmi razred. Bilo je zanimljivo da sam astronomiju učio iz knjige koju je izdalo HKD sv. Jeronima. Budući da profesorica Danica Smoljanović, koja me je trebala ispitivati taj predmet, nije imala nikakva udžbenika iz astronomije, zamolila me je da joj posudim svoju knjigu desetak dana prije ispita.

Posebno me radovalo u to vrijeme druženje u Požegi s jeronimskim pučkim piscem Antunom Matasovićem. Iako je on tada bio pedesetogodišnjak, tridesetak godina stariji od mene, bio je pristupačan i drag u razgovoru. Kod moje rodne kuće smo imali njegove romane: "Bartol i Bara", "Za kruh svagdanji" i "Crno kraljevstvo", sve u izdanju Društva svetog Jeronima. Donosio sam Matasoviću na pregled i ocjenu neke svoje pjesme pa na kraju i neku veću pripovijest ili roman. Iskreno mi je rekao da je roman pun početničkih grešaka, i kad bi on imao vremena da ga popravi i dotjera, da bi od toga moglo nešto i biti. Međutim on tada nije imao vremena. Imao je punu kuću djece - Ljubo je bio već student, troje je djece išlo u gimnaziju (možda su se zvali Đurđica, Radovan i Branka), a bilo je i osnovnoškolaca. Uz redovni posao, morao je Matasović raditi i honorarno, da prehrani svoju brojnu obitelj.

Ljetne praznike 1946. provodim u rodnom selu Djedinoj Rijeci. Stanje se ništa ne popravlja. Prepričava se kako je iz toga maloga hrvatskoga sela od 60-ak kuća ubijeno preko 40 mlađih osoba i to ubijanje još traje. Možda su samo trojica ili četvorica poginuli kao vojnici u borbi. Svi ostali su ubijeni zbog toga što su Hrvati katolici i što su prihvaćali hrvatsku državu kao svoju. Ivan Zavorka, Jozo Marinac, Jozo Buturac i još neki su viđeni u koloni "Križnog puta", ali se nisu živi vratili. Drugi Jozo Buturac, Stipin, ubijen je kao ranjeni domobran u Pleternici, pri zauzeću toga mjesta od partizana. Matu Mičevića su ubili na putu od Djedine Rijeke do Pleternice, a Matu Radičevića na putu između Djedine Rijeke i Broda. Neke su dečke odvodili u Paučje, selo na Krndiji, gdje je bila partizanska komanda i tamo ih strijeljali. Tu je ubijen Ivica Mičević iz Djedine Rijeke i moj bratić Đuro Jelić iz Ruševa. Antuna Radičevića su partizani strijeljali usred sela pa su tražili da svi moraju doći gledati to strijeljanje. Ivan Marinac se skrivao u nekoj podzemnoj nastambi u Dilj-Gori. UDBA je saznala za tu nastambu, pa mu je podmetnula minu, koja ga je ubila. Brat mi se Antun vratio iz Lepoglave, gdje je proveo šest mjeseci i kod kuće je, ali ga neprestano prati OZNA i UDBA ili kako se je već u to vrijeme zvala zloglasna komunistička policija.

Dražen PIŠKORIĆ

Boje ljeta*

Slavi Raškaj

Proslov

Sjedio sam na vremenom izjedenu i pomalo izvaljenu kamenom grobu. Kiticu poljskoga cvijeća, ubranu kao i obično na putu do groblja, položio sam u podnožje spomenika. Slava nije marila ni za karanfile ni za krizanteme, nije zapravo željela nikakvo cvijeće uobičajeno u takvim prilikama. Radovala se jedino poljskom cvijeću što je raslo u kraju koji je pamtila i toliko voljela.

Želeći udovoljiti tom malom hiru, upoznao sam sve gajeve, livade i sjenokoše ozaljske okoline...

...Skrivena mjesta gdje su rasle kraljice noći i dragoljub, šumske padine s najljepšim ciklamama, udoline prepune pastirske iglice, znao sam kada i gdje izbijaju prvi jaglaci, ivanjsko cvijeće i imela.

Groblje na kojemu sam sjedio isticalo se u krajoliku. Preci današnjih žitelja Ozlja znalački su odabirali mjesta svoga boravka i u životu i u smrti.

Gospodari Grada, položaj što je dominirao kupskom dolinom, hrid na koju se teško stiže ali se lako brani; staza što se strmo penjala župnoj crkvi sv. Vida podsjećala bi smrtnike na tegoban put Bogu i njegovoj Milosti, a s visina ozaljskoga groblja mogli su bez žurbe i u miru snatriti o svim skrovitim željama, nadanjima i ljubavima koje im je život tamo dolje između Grada i Crkve branio.

Iz istog su razloga tu na uzvisini, na mjesnome groblju, završavale i moje samotne šetnje, a kameni je humak, na koji bih obično sjeo, postao mjesto mnogih rasprava sa samim sobom, životnog zbrajanja i oduzimanja, više onog što se moglo oduzeti; zbrajati se nije imalo tko zna što.

Bilo je to mjesto na kojemu sam otkrio i svoga sugovornika. Kad bi mi dojadio monolog, razgovor sam nastavljao kao dijalog. Zapravo, da budem iskren: bio mi je potreban sugovornik koji neće postavljati suvišna pitanja. Vjerovao sam da je tako, a tako je i bilo sve do zbivanja koja su slijedila i ostala zabilježena u ovim zapisima.

I još nešto.

Siguran sam da će biti i takvih koji neće odobriti moje ponašanje a još manje nakanu da zapišem sve što se zbivalo. Tim čitateljima ni najmanje ne zamjeram.

No, želim im kazati slijedeće:

Nisam ja odabrao Slavu za sugovornika. Ni slijed nisam odredio. Ono što jesam učinio bilo je: savjesno zapisati.

Kao što sam i toga dana, na humku ozaljskoga groblja u predahu šetnje, na vlastitu nesreću pročitao svoj literarni *Pokušaj*.

---

* Zahvaljujem redatelju Marijanu Arhaniću koji me je svojim dokumentarnim filmom o Slavi Raškaj uveo u svijet autoričnih akvarela i upoznao s njenom zlosretnom subinom.

- Vrijeme je da započnemo.
- Zar i danas?
- Zašto ne danas?
- Tko je na redu?
- Ti.
- Ja?
- Da, ti.

Pogledao sam uokolo. Kao i obično, staro društvo. Uostalom to sam i očekivao. Nikako drugačije ne bi valjalo.

- Dobro... Pitanje prvo: Je li tko od vas tražio rijeku bez imena?

Trenutni muk. Ne predugi. Tek toliko da se uzme dah. I nedoumica.

- Tko zna na koga cilja?
- Na što cilja?
- Mir molim...
- Dobro dobro...

Povlačenje. Varka.

- Pogledajte tu rijeku pod našim nogama. Znate li zašto je tako mirna? Znate li joj porijeklo imena? Znate li tajnu njezinih zelenih dubina? Znate li išta o toj rijeci?
- Protestiram... stil ... to nije njegov stil...
- Nemojte zaboga biti sitničavi.
- Stil se mora poštivati.

Nasmijao sam se. Kako sam se slatko nasmijao. Više nije bilo nikakve dvojbe.

- Tražili ste stil. Slažem se i držim pravila... Rekao sam: rijeka. Rekao sam tajnu imena. Sada kažem Grad. Grad nad rijekom. Grad i rijeka su ključ tajne. I priča o gradu i rijeci. I djevojci. Svima je zajednička rijeka. Od nje sve započinje, u njoj sve završava. Ljubav. Život. I ljubav i rijeka su početak. Kraj u rijeci. To je sve; ili gotovo sve. Tako je moralo biti. Kako bi rijeka dobila ime. To je drugi ključ...

Prekidoh upravo na tome mjestu. Trebalo je naći način pa sakriti a opet odškrinuti put tajni. Govoriti, govoriti, a ne kazati ništa. Reći sve onome koji je znao slušati. Nikada priznati. Uporno ustrajati u svojoj boli pa i onda kada uništava tebe samoga.

- Tu si priču izmislio. Izmislio zbog mene, rekla je Mirta.
- Varaš se ako misliš da sam pričao tebi. To je dio igre. Red je bio na meni, zar ne? Sama si rekla: ... "na tebi je red." Evo, drugi sad pokušavaju pronaći ključ.
- Šuti, to je naša priča. Tvoja i moja.
- Ja sam pričao o Kupimiru i djevojci...
- Otkrivaš ime...
- Ono nije bitno.
- Vidiš da znam. Sve je istina ... osim...
- Želiš kazati kako ni jedna rijeka ne bi dobila moje ime kao što je Kupa dobila po Kupimiru.
- Trebalo bi pronaći rijeku bez imena.
- Zar moram pronaći rijeku bez imena da bi me voljela?

- Mladen me traži.

Otišla je. Kako jednostavno zvuči. Otišla. Kao da se iza te dvije riječi - otišla je - ne skriva čitava naša zajednička prošlost, Mirtina i moja prošlost, te kao da ne otkrivaju našu budućnost, sve razgovore i šetnje, poglede, dodire i nedodire. Čak i misao kako je ona tek tren prije bila tu, na udaljenosti domašaja ruke, pa čak ni toliko, na udaljenosti domašaja njenog parfema, što ga je voda ispirala ali i neisprala...

Ostao sam, uzaludno pokušavajući uvjeriti samoga sebe kako ja nisam zaljubljen u nju, Mirtu. Sve je igra. Igrao sam jer su i drugi igrali, jer je i Mladen igrao... ja nisam želio zaostajati za njima. A pogotovo ne za Mladenom.

- Na što misliš sada?, upitala je Mirta i položila svoje hladne dlanove na moja vruća prsa.
- Zašto pitaš?
- Izgledaš tako tužan... Spustila se još niže, a ja sam okrenuo glavu jer nisam mogao izdržati pogled njenih očiju.
- Ti si budala... rekla je tiho kao da mi kaže... ja te volim.
- Zašto? - upitao sam kao i prošli put.
- Ti si zaista budala.
- Da, možda si u pravu.
- Više nećeš biti tužan.
- Naravno da neću. A zašto bih i bio...

Otišla je Mladenu...

... Koji je stajao u vodi, lupkao i razmahivao rukama. Vodoskoci kapljica prskali su uokolo, smijao se, a ona, Mirta, skočila je u taj vatromet kapljica i smijeha, on je zaronio, obuhvatio Nju i podigao visoko nad vodu... odakle mu snaga kad nogama nije dodirivao dno... voda je bila duboka... utonuli su oboje pod površinu, dugo ih nije bilo, a kada su opet bili tu preda mnom, na zelenoj vodi, njene ruke bile su ovite oko njegova vrata, gledali su jedno drugo, glavom uz glavu prepuštajući da ih nosi mirna struja rijeke...

- Ti mene sada mrziš.
- Zašto?
- Jer je došao Mladen, iako si mislio da neće doći.
- Došao je jer si ga ti zvala, jer si se bojala mene, jer si se bojala ostati sama sa mnom.
- To nije istina. Ti si rekao: sve je igra.
- Svima je bila igra... i meni je bila.
- Eto vidiš.
- Svima je igra ostala a meni ostala nije.
- Rekao si još, kako nisi zaljubljen u mene.
- Naravno da nisam, niti ću ikada biti.
- Zašto onda patiš?
- Zato jer te volim.

Zrak je počeo rumeniti i bijela crkvica na brijegu postala je rumena. I zlatna maglica nad Kupom postala je rumena i dvorac rumenocrven, a ja sam ležao u toj rumenoj želatini tužan, zaista tužan, zbog svega oko mene, samoga sebe, zbog Mirte i

Mladena koji su otišli negdje u zeleno grmlje i nisu se vraćali.

- Na što misliš? - upitala je Mirta i prislonila svoje zažareno lice na moja hladna prsa...

- Eto mislim...

... Bio sam tužan, zaista tužan. Znao sam odakle potječe ta silna zajapurenost, sva toplina njenih obraza, jer znao sam uzrok raširenih joj zjenica, vlažne mekoće usana, vrućeg uzdrhtalog daha, jer sam znao odakle joj potječu kapljice rose među dojkama i bedrima...

Razgovor izgubljenih duša

... Završivši čitanje, s određenom sam zebnjom odložio papire, svjestan posvemašnje tišine. Činilo se da su svi moji pažljivi slušatelji: ptice i travke, bube i drveće, oblaci, ostali na trenutak nijemi, zapravo zatečeni iznenadnim završetkom priče, ispričanim bez one uobičajene pripreme, najave ili gradacije u kojoj se još ništa jasno ne kazuje ali se i priči već naslućuje dramatičan ili sretan svršetak.

Možda su u šutnji tražili predah, smišljali prikladne riječi kojima će izraziti svoj sud, pazeći kako prevelikom hvalom ne bi umanjili iskrenost same hvale, a kritikom uvrijedili autora.

Osim Slave. Njen blagonaklon, ali istovremeno i podrugljiv smijeh, potvrdio je moje crne slutnje. Istog trena zažalio sam čas u kojem sam odlučio pročitati priču. Ne zbog Slavina podrugljiva smijeha. Na to sam i bio pripravan. Međutim porazila me vlastita nemoć da svoja najdublja i najiskrenija emotivna stanja jasno pretopim u riječi, rečenice, priču. Jer ako Slavi nisu bili jasni razlozi moje patnje, ne zato jer za njih ne bi imala razumijevanja, nego zato jer ih očito nije pronašla u priči, kako će ih onda shvatiti Ona zbog koje je to i bilo zapisano.

- Gospodin pati, rekla je Slava suzdržavajući smijeh

Bože, zar je razumjela? Zašto se onda ruga?

Nježne latice vjenčića što je ležao podno kamena uzglavlja i čiju je ljepotu i svježinu održavala krhka ravnoteža sunca vode i tla žalosno su visjele na stapkama.

- Nisi se baš potrudio - rekla je uvrijeđeno Slava.

- Oprosti zadržao sam se usput.

- Da, vidjela sam. Hodao si unaokolo, čitao, mahao tim papirima, a moje cvijeće strpao u džep.

- Ti me uhodiš.

Zahihotala je. Ako nije bila sjetna, a to je bivalo rijetko, znala je biti drago djetinjasta. Smišljala bi tada sitne podvale i kada bi se ja tobože naljutio, bila je sretna. Pomisao na moj lik što gestikulirajući hoda poljima s njenim cvijećem strpanim u džep malo ju je odobrovoljila.

- Hajde čitaj, čitaj, rekla je tada.

Sada se smijala podrugljivo i zajedljivo.

- Rumena Kupa... rumeni grad... rumeno tužan... smijala se bez milosti.

- Nisam došao da mi se rugaš, bilo je sve što sam uspio kazati.

- Nego zašto? Tražio si rame za plakanje. Molim izvoli...

Razgovarali smo onim nijemim sporazumijevanjem kojemu nisu potrebne izgovorene riječi; misao se nizala na misao poput beskrajno dugog lanca čije se karike nikada nisu dodirnule.

I sama shvativši da je možda ipak pretjerala, nabusito upita:

- Što si očekivao od mene. Pohvalu ili utjehu?

- Ni jedno ni drugo. Ili možda oboje?

- Govoriš u zagonetkama.

- Svijet si, Slava, oko sebe promatrala drugačije.

- Nisam zaboravila ni što sam bila ni kakva sam bila.

- Lijepa, odgovorio sam.

- Odakle ti možeš znati?

- Ostavila si autoportret.

- Koliko istine ima u njemu?

- Onoliko koliko si sama željela.

- To što vidiš može biti jednako lažno kao i ono što čuješ.

- Tebe nije mogao prevariti trostruki smisao Njenih riječi.

- Dakle ipak tražiš utjehu?

- Ne, ja želim znati istinu.

- Ne budi patetičan. Ja, dragi moj, nisam bila s tobom na Kupi.

- Čula i... pročitao sam...

Što? Samo tvoje riječi. Ako išta može biti lažno onda su to riječi. Kao i autoportret uostalom.

Na grobu je vladala omara kasnog popodneva. Polomljeni nadgrobni spomenici, istrunuli drveni i hrđom nagriženi željezni križevi, mirovali su u vrućoj izmaglici.

- Slava!

Nije odgovorila.

- Slava, pozvao sam je tiho.

Blagi lahor zaleluja otpalim laticama i dodirnu me po obrazu.

- Zar nije prekrasno... pogledaj, prošaputa lahor. Mnogi nikada neće prepoznati boju ljeta...i

Imala je pravo, prokleto mnogo više pravo nego što je i sama mislila. Ipak sam odgovorio:

- Sada i ti upadaš u klopku "rumenocrvenog".

Duboko je uzdahnula:

- Govorim o nečem drugom, prijatelju, drugom.

- I ja sam govorio o drugom.

Trenutak je šutjela kao da je umara moje tvrdoglavo nastojanje oko razgovora o temi o kojoj nije bila voljna razgovarati.

- Dobro, rekla je ipak, mislim da je ta djevojka postupila posve prirodno. Mladen joj se očito više svidio od tebe, a tebe nije željela povrijediti, iako je bila svjesna da upravo to čini. I što u tome ima čudno?

- Tipično ženska logika, rekao sam, misleći zapravo o tome kako ni Slava nije drugo doli žensko. Kako je to navodno zaboravila Mirtino ime ali ne i Mladenovo. Zato sam, na svoju nesreću, dodao:

- Da sam ja...
- Ali ti nisi žensko, mili. U tome je razlika.
- Pokušavam samo biti objektivan...
- Ne, dragi moj. Ti si licemjeran.

Oh, još mi i danas u ušima zvoni poput biča izgovorena riječ "licemjeran".

Naš razgovor je nakon toga često prelazio u žustru diskusiju, a njen uvijek pomalo ironičan ton u gorčinu. Nije se složila s mojim literarnim pokušajem. Ukazivala je na njegovu lažnost i nedostatak one "čiste namjere" koja mora postojati pri stvaranju kakva djela. Rugala se, kako je rekla "patetičnoj boli", nedostatku samopoštovanja." Nisi imao hrabrosti jednostavno i jasno kazati to što navodno osjećaš", nije propustila naglasiti riječ "navodno", dodavši kako nisam bio spreman suočiti se s Mirtinim odgovorom (ipak je znala kako se zove), ma kakav on bio. Ogorčeno je rekla:" Zaboga, zbog čega bi ona prema tebi morala osjećati ono što ti osjećaš pema njoj? To se ne može narediti a kamoli izmoliti". Pomenuvši "izmoliti" ponovno se vratila mome licemjerstvu. Moj literarni pokušaj nije imao druge svrhe, rekla je, doli kod Mirte izazvati sućut i sažaljenje. I nije se u suštini radilo ni o čemu drugom nego o pokušaju ucjene.

A onda s ogorčenjem dodala:

- Ni od mene nisi očekivao ni mišljenje ni savjet, nego sažaljenje... kako bijedno.

Prašina na stazi podigla se u bijesni kovitlac.

- Slava.
- ...
- Slava...
- ... pusti me na miru.

Bilo je neke čudne gorčine u njenom glasu.

(Iako je zapravo branila Mirtu, pažljiviji bi slušatelj, pažljiviji nego što sam ja tada bio, otkrio nijansu ljubomore i pristranosti).

- Ako je tako kako kažeš, zašto si sa mnom, upitao sam?
- Čemu pitanje? Zar ti nije dovoljno to što sam kraj tebe čak i sada kada me mučiš?

Toliko je tuge bilo u zraku dok je njena posljednja rečenica lebdjela oko mene.

Zatim je iznenada dodala:

- Oprosti, dragi. Bila sam gruba prema tebi i... ljubomorna.

Gotovo sam mogao osjetiti kako njen pogled nestaje u plavetnoj vrućini ljeta, u prošlosti, njenoj sadašnjosti, u budućnosti, njenom nevremenu.

A ja nisam mogao nikamo. Sadašnjost je bilo moje jedino vrijeme. Prošlost tek sjećanje koje je pamtilo samo patnju.

Kao da mi čita misli, upita me "poznam li razliku između boli i patnje".

- Zar je važna razlika?

Zastala je, iznalazeći prave riječi:

- Razlika je u Nadi... bilo je sve što je rekla.

Njen glas je bio dubina obojena tamno plavo. A ja? Zašto sam se ja toga trenutka sjetio nezrele jabuke nad susjedovim plotom bakina sela? I napola nakrivljenih letava ograde čiji su šiljci odbijali i samu pomisao o crvenozelenoj voćki? I zašto se u toj misli skrivala bol?

Tada je Slava rekla: Kod boli postoji Nada, a patnja je bol bez nade, patnja je tvoja sjena, ona je Ti i ti si Ona. Ti, ti ne možeš biti drugo nego to što jesi u njoj.

Je li to Slava govorila o sebi? Je li mojoj karici tuge dodala još jednu vlastitu?

Međuigra

Dolje na mjestu gdje završava groblje a započinje livada, na granici između života i smrti, zalelujalo je lišće johe. Treperenje se prenosilo s grane na granu, otkrivajući čas tamniju čas svoju svjetliju stranu, spuštalo se niže i niže dok nije zatreperilo lišće najnižih grana. Lišće je njihovo skrivalo željezni križ čvrstih jednostavnih linija. Na mjestu križanja krakova nazirali su se ostaci emajlirane pločice i nejasan lik pokojnika. Tijekom vremena i razgovora sa Slavom upoznao sam sudbinu gotovo svih pokojnika. No o onome koji je ležao pod johom Slava nije nikada izgovorila ni riječi. Poštivao sam njenu volju. Čak su i mrtvi imali pravo na male tajne.

Progonstvo

- Vidiš, nastavila je Slava, nekada davno tu u Ozlju rođena je djevojčica. Gluhonijema. Zatvorena u neprobojnu sferu ispod koje nije bilo ničega do li posvemašnje tišine. Tišine kakva ne vlada ni među zvijezdama, jer i tamo uho koje zna slušati čuje njihov šapat. Zatvorena u sferi tišine, oslobođena opasnosti da joj riječi, riječi trostrukog značenja, vidiš to si imao pravo, iskrive sliku svijeta, ona je mogla vidjeti svijet onako kako ga nitko drugi nije vidio. Nadala se, vjerovala da će to njeno viđenje svijeta, utkano u poteze njena kista i preneseno na slikarsko platno, biti ona spona koja će povezati dva svijeta, vanjski i unutrašnji, biti sredstvo sporazumijevanja, izlaz iz tunela kojim ti sada prolaziš. Vjerovala je kako će one, slike, zamijeniti riječi koje su joj bile oduzete i zabranjene, da će to biti njen govor, govor oblika na platnu u koje je unijela svu svoju ljubav i znanje, govor boja u koje su bili utkani njeni vapijući krikovi, strepnje, molbe, preklinjanja.

No, ako je ona bila gluha prema svijetu, ne zato jer nije željela slušati, nego zato jer je bila obilježena, i svijet je ostao prema njoj gluh, ali ne zato jer nije mogao čuti, nego zato jer nije želio vidjeti.

I kao što joj je Bog oduzeo dar govora, tako je i svijet oduzeo nadu. Ostala je samo patnja. Patnja bez nade. Patnja od koje više nije bilo bijega i iz koje nije bilo izlaza...

Govorila je tiho, bez emocija. U njenom glasu nije bilo optužbe, tek se po pauzama koje je tu i tamo pravila moglo naslutiti da je i sada duboko u njoj prisutna bol. Patnja je otputovala zajedno s njom, bol je ostala kao sjećanje.

Marginalija

Sjene s kamenih nadgrobnih spomenika, križeva i zvonika kapelice, izdužile su se i iskrivile. Uzavreli se zrak zgusnuo i postao mastan, zlatno žut poput maslinova samotoka pod teškim udarcima sunčevih zraka. Sve je stalo. I dah. I tišina. Vode Kupe umirile, nisu tekle ni uzvodno ni nizvodno. Šaran i somovi odustali otvarati škrge. Vrbe su uzalud umakale grane u mlaku vodu.

Međuigra

Nebo je poput čelične kupole ležalo nada mnom, a kosa boje zrelog kestena žarila se, vrištalo je sunce njen sudrug i subrat, lomeći kristale vodenih kapljica. Zjenice tamnih očiju nudile su duboki svemirski beskraj...

Bože, zar opet? Zašto opet?

Priča

- Da - rekla je Slava. Možda je postojao trenutak kada se pojavila Nada. Kasnog je ljeta u ozaljski Grad stigla brojna obitelj. Otac bi obitelji ranim jutrom, s gospodinom grofom vlasnikom Grada, odlazio u lov. Ostatak bi obitelji radije odabrao šetnje. Šetajući tako po ozaljskoj okolini sretali su djevojku nagnutu nad slikarskim platnom. Sestre su prolazile hihoćući i došaptavajući. Majka bi ih korila. Jedino bi Mladić (sin i brat) sve češće zastajao. Djevojka je tada još dublje uranjala glavu u slikarsko platno, slikajući pupoljak nabubrio od sunčevih zraka, spreman da se pun preobilja raspukne i rastvori u raskošni cvijet, vraćajući bumbarima, pčelama i kolibrićima ljepotu kojom ga je sunce podarilo.

Jednog se dana Mladić odvažio i unatoč brižnim prosvjedima majke i hihotanja sestara, sišao dole do štafelaja...

Te noći, dugo je gorjelo svjetlo u sobi mladićevih roditelja. Ujutro je, ispričavajući se hitnim i neodgodivim poslovima, obitelj otputovala iz Ozlja.

Nekoliko godina kasnije, šetajući Zagrebom, u izlogu galerije, ugledao je Mladić akvarel raskošna cvijeta kako se nudi bumbarima, pčelama i kolibrićima. Prepoznao je sliku i tajnu davnoga pogleda. Kupivši sliku kao i ostale koje je mogao pronaći u gradu, otputovao je u Ozalj. Prolazio je istim sjenokošama, livadama i brezicima. Ali bijelu haljinu na zelenoj podlozi tratine i spuštenu kosu nad platnom, nije više pronašao.

U djevojčinom peharu punom nade, ostala je na dnu samo patnja i Ona noseći u sebi nikada doslikan portret Mladića, odbacivši svoju jedinu mogućnost razgovora sa svijetom, svoje slikanje, zauvijek je poput lahora nestala u ozaljskim šumama.

Marginalija

A Mladić? - pomislio sam i pogledao ka grobu pod jasikom.

- Da, tamo je pokopan - rekla je Slava.

Traganje

Razgovor sa Slavom Raškaj zaopisao sam u jednom od onih trenutaka života, u kojima nas s jedne strane sustiže spoznaja kako ste i vi postali dijelom zajedničkog toka goleme rijeke koja se nakon mladenačkog lutanja raznim brzacima i rukavcima napokon prepustila jednom jedinom mirnom toku, pa sada sporo ali postojano teče prema svome utoku, a s druge vas strane uporno progoni sumnja da ste možda ipak prerano napustili čari nepoznatog iznenadnog i pustolovnog.

To je trenutak nestalne ravnoteže dviju suprotnosti, kada ste neotporni i lako ranjivi. Dovoljan je i posve bezazleni događaj, ili prepuštanje nekom nevinom emotivnom izazovu, da bi bili bačeni u vrtlog teških duševnih sukoba i izazova.

Prekapajući prije izvjesnog vremena bez unaprijed određene namjere po sačuvanim i očuvanim papirima, započetima a nikada dovršenim pričama, dovršenima, ali neobjavljenim novelama, tražeći nešto a da ni sam nisam znao što, zaplovio sam zapravo uzvodno; krećući se brzacima vlastita života. A ti papiri i nisu bili drugo doli svjedoci svih onih uzaludnih pokušaja kako ću upravo ja biti taj koji neće napustiti izazove krivudavih tokova, odbijajući istodobno pridružiti se glavnoj matici što teče tako sigurna u sama sebe.

Ono što je u tome tekstu privuklo moju pozornost i prekinulo daljnja naizgled nesvrhovita traženja, svrha je očito ispunjena, bila je i pored naivne ishitrenosti i pretjerane patetike, opisane tako tamnim tonovima, posvemašnja bespomoćnost toliko bliska današnjoj izgubljenosti.

Slava je bila u pravu kada je govorila o snažnoj patetici, ali je sud kako se radi o licemjerstvu bio ipak preoštar. I ako već toliko govorimo o mome licemjerstvu onda ono ako i jest postojalo nije bilo utkano u sam tekst, nego u njegovu namjenu. Ne želim se time pravdati. Želim samo kazati kako je pisanje tih stranica možda bio jedini izlaz u tome trenutku. A odluka da ga pročitam na grobu ozaljskog groblja nepromišljena ali i razumljiva. Čitajući ono od jučer, pokušao sam pronaći odgovore vlastitim dvojbama danas. I umjesto da im nađem rješenje, otkrio sam nove i to tamo gdje sam najmanje očekivao.

Negdje sam pročitao kako ozbiljno pisanje počiva na pretpostavci unaprijed određene svrhe ili cilja, kao i na racionalno postavljenom planu dramaturgije, tokova radnje pa i samih likova. No zna se desiti, pišu, da se usprkos svim tim pažljivim pripremama, naizgled posve slučajno ali i posve nepozvano iznenada pojavi neki lik i onda protiv vaše volje pa čak i htijenja, najprije dobije vlastitu osobnost, a zatim se osamostali, zasjenjujući sve ostale, za koje ste mislili kako će upravo oni biti ti koji će voditi radnju i dominirati pričom.

Nešto se slično dogodilo i sa Slavom. Ne u pisanju, nego u mome životu. Zapisi su nastali kasnije.

Iz kojih je to dubina podsvijesti izronila, zagorčavajući mi svojim jetkim primjedbama i onako tešku situaciju i što je uzrokom da je taj naš odnos započeo poprimati dimenzije o čijim krajnjim posljedicama ne želim ni razmišljati?

Slava bi rekla kako previše pitam; jer mnoge se stvari dešavaju mimo i protiv naše volje; kao i to, kako o nekim stvarima i ne treba postavljati pitanja. O ljubavi primjerice.

No, ako sam već prevrnuo pješčani sat iz kojeg su počela nezaustavljivo jedna za drugim juriti pješčana zrnca događanja, slažući na dnu hrpicu nečega što čini život ili privid života, ili ako ne mogu, ne znam, ili nemam snage razvrstati ta zrna po nekom logičnom redoslijedu slažući posljedicu za uzrokom, pokušat ću bar na kraju ovih zapisa uloviti ono posljednje. Zaustavim li ga, može pojasniti mnoge dileme ili bar dati naslutiti mnoge odgovore, a propustim li ga pak, sjurit će se poput svih ostalih prije njega na onu gomilu beskrajnog zbroja zbivanja i zauvijek se u njoj izgubiti.

Međuigra

Kupska dolina još je ležala u polutami kada je prva sunčeva zraka obasjala tornjeve ozaljskoga GRADA. Nebo prema sjeveru bilo je tamnoplavo. Ljetna ga još žega nije uspjela isprati, pa se grad jasno, poput od kartona izrezanih kulisa, ocrtavao na tamnoj pozadini.

Lagana paučinasta magla vukla se uza samu površinu zelenih voda Kupe. Tamo gdje su sunčeve zrake odbivši se od bijele hridi na kojoj je počivao Grad liznule vodu, magla se počela kretati, uvijati i poput spirale podizati uvis, umirući i nestajući u nadirućoj vrelini dana.

I opet je bilo ljeto. Bijelo.

Stajao sam na samoj obali rijeke, uzvodno od tunela, na mjestu gdje je nekada bilo ozaljsko kupalište s pontonima, skakaonicom i bazenom za djecu. Već je davno nestalo kupališta. Gore ponad rijeke a ispod Grada zavladali su kopriva i korov.

- A što će biti sa mnom? - upitala je Slava u trenutku dok sam završavao zapise naših razgovora.

Ostao sam zatečen količinom tuge koja je bila sabita u toj jednoj jedinoj rečenici, tuge što je odisala potpunom bespomoćnošću. I istog su se trenutka razotkrile sve nijanse, boje i skrivena značenja tako vješto prikrivana zajedljivošću i ruganjem.

Potpuno smeten prepisao sam posljednje rečenice, spakirao i doputovao amo u Ozalj.

Rastanak

Položaj groblja poznavao sam dobro. Svaki odlazak gore ka Boševcu, neminovno je vodio pored njega. Iako na samo groblje nisam zalazio, ni trenutka nisam pomislio kako Slava Raškaj može biti pokopana negdje drugdje a ne u rodnom mjestu.

Zato je teško opisati svu to mješavinu različitih osjećaja koji su se uskovitlali dok sam uzalud tražio njen grob. Moji su se zapisi rušili poput kule od karata... Gradeći zapise na nepostojećoj pretpostavci, izgradio sam lažni dvorac ispunjen sjenama.

Shvativši kako nema Slavina groba, lutao sam grobljem gotovo bespomoćan i potpuno izgubljen. Sjeo sam na napola izvaljen, vremenom izjeden rubnjak kamena groba. Stručak poljskog cvijeća, stručak bosiljka, dragoljuba i kraljice noći, ubranih na ozaljskim sjenokošama, brezovim gajevima, skrivenim mjestima koja smo samo Slava i ja poznavali, položio sam na uzglavlje nepoznata kamena groba.

Vrućina ljetnog popodneva umrtvila je i ukočila svaki pokret. Lišće je obamrlo, ptice omamljene vrućinom šutjele, nestavši u tamnim sjenama živica. "A što će biti sa mnom" - upitao sam tišinu.

Sjedio sam nesvjestan boje ljeta što je tako raskošno rasipalo oko mene svoje od maslinova samotoka guste boje, a kad su crne slutnje dodirnule još crnje, a posljednja zraka sunca grob, gore ponad križa grobne kapele sv. Florijana, zatreperio je lahor.

Treperio je trenutak nepomičan, a onda se lelujajući poput paučinastih vlakana spustio do granice gdje završava život a započinje smrt, zatreperilo je od ljetnje žege obamrlo lišće johe, zaigrao uvelim laticama poljskog cvijeća, dodirnuvši mi svojim svježim dahom obraz i zažareno čelo.

"Oprosti! - rekao sam

"Bilo nam je lijepo" - šapnuo je lahor i zaplovio gore prema obzorju koje je još uvijek ispiralo sunce, odjedrivši u tišine vječnoga plavetnila.

Potok

Nekoliko dana kasnije, spustio sam se na cestu što vodi Metlici i na mjestu gdje se ozaljska brda savijaju nad kupsku dolinu, uputio u guste šume. Duboko, pri kraju moga puta a na početku kanjona nastalog hiljadugodišnjim radom sada presahlog potoka, u predjelu pristupačnu jedino šumskim životinjama i dobro skrivenu ljudskome oku, nalazila se dolina, zelena livada, zatvorena strmim, gusto obraslim liticama.

Na mjestu gdje tlo livade dodiruje stijenu što se okomito diže prema velikim krošnjama kestena, tektonski poremećaji kojima je ovaj kraj češće izložen otvorili su pukotinu pa je bistra voda, sabirana u neznanin odajama zemlje, potekla je livadom.

Potrebno je bilo tek nekoliko godina da voda ispere tanki gornji sloj humusa i formira potok, srebrnu traku što je žuborila i samo nekoliko stotina metara niže opet nestajala, vraćajući se tamo odakle se tako nenadano i pojavila.

Uronio sam galvu u hladnu i bistru vodu bezimena potoka i dok se opojni miris lazarkinje sve više nad dolinom zgušnjavao, dlijetom u stijeni ponad izvora upisao: "S l a v i n p o t o k"

Priča o činjenicama

Već u vrijeme zapisivanja razgovora sa Slavom Raškaj pojavile su se izvjesne nedoumice faktografske naravi. Ne želeći prekidati atmosferu i jezik Slavina iskaza, smatrajući pritom da pomenute nejasnoće ne umanjuju vrijednost samih razgovora, zapisujem ih tek sada bez posebnog komentara.

Potaknut gore spomenutim nedoumicama, pročitao sam svu oskudnu literaturu o Slavi Raškaj i tako bolje upoznao (tek tada) njenu nesretnu sudbinu.

Kako će ovdje biti riječi samo o onim biografskim činjenicama neposredno vezanim za vrijeme i događaje spominjane u razgovorima, onim čitateljima koji žele više saznati o Slavinu životu i djelu toplo preporučam monografiju o Slavi Raškaj Matka Peića, kao i knjižicu Emilija Laszowskog "Grad Ozalj i njegova okolina".

Iza Slave Raškaj osim njenih slika i ovih zapisa nije ostalo ni jedno vlastito svjedočanstvo.

"Korespondencija Slave Rašaj ne postoji. Slikarica je pisala iz Beča, Zagreba i s izleta roditeljima, sestri Pauli i bratu Jurju. No majka je tražila da se sva Slavina pisma njoj adresirana stave u njen lijes i sahrane s njom. To je i učinjeno 1914. godine u Ozlju.

Sva pisma koja je Slava adresirala svojoj sestri Pauli, ova je spalila prije svoje smrti 1953. godine u Budimpešti.

Pisma koja je Slava pisala svojoj prijateljici Idi Batušić, po izjavi su nažalost nestala... (Matko Peić, *Slava Raškaj*)

Kao što se vidi, više ne postoje pisani dokumenti po kojima bi mogli provjeriti neke od činjenica koje Slava spominje. Ukoliko to ipak želimo uraditi, možemo to učiniti jedino posrednim putem.

Putokazom će nam biti izložba Društva hrvatskih umjetnika u Umjetničkom paviljonu (Zagreb, 15. XII. 1898. godine), na kojoj je Slava izložila akvarele *Grožđe* (br. 153) *Lepeza* (br. 150), *Krajolici* (br. 152), *Cvijeće* (br. 152)... Te godine nastao je *Autoportret*, niz vinjeta i crteža cvijeća. Akvarel o kojem Slava govori i potanko ga opisuje, nisam pronašao evidentiran u Peićevoj monografiji. No lako je pretpostaviti da je nastao u vremenu kada i ostali akvareli cvijeća koji su bili izloženi u Umjetničkom paviljonu. Dakle tijekom ljeta 1898. godine.

Putokaz na drugom kraju "dugina puta" bit će vlastita rečenica kojom Slava Raškaj završava svoju priču u ovim zapisima"...zauvijek poput lahora nestala u ozaljskim šumama".

Stvarnost koja je predhodila tome završnom činu njena života, bila je jednako okrutna kao i trenutak njegova stvaranja.

18. VI. 1902. godine liječnik je u Ozlju izadao slijedeću svjedodžbu: "Pošto pregledana, kako sam se osvjedočio, jest da je veoma nemirna i uništava sve predmete što joj pod ruku dođu, toga radi je od prijeke potrebe da se ista otpremi u Zavod, a to tim više pošto se doma više liječiti ne može".

Istog je dana Slava Raškaj i stigla u Stenjevac u Državni zavod za umobolne. U povijesti bolesti ostat će zabilježeno:

" ... osobito pod večer stoji po čitave sate kraj vrata, hoće da ide nekuda, ali ne zna kuda".

Nažalost, liječnici nisu htjeli ili mogli znati, ali mi i te kako dobro znamo, na kakovo se putovanje Slava tada spremala. Da su bili samo malo pažljiviji posmatrači, lako bi otkrili putnu kartu koju je čvrsto stiskala u svome džepu zimskoga kaputa u sobi u Zavodu za umobolne, kao i odredište koje je sama ispisala.

Na to svoje posljednje putovanje krenula je 29. III. 1906 godine. Upravo između ta dva događaja: izložbe u Umjetničkom paviljonu 1898. godine i odlaska u Zavod za umobolne 1902. možemo smjestiti zbivanja Slavine priče.

Tko je bio Mladić koji je možda i nesvjesno utjecao na Slavinu sudbinu? Vlasnici grada Ozlja u Slavinom vremenu bili su knezovi Thurn-Taxis s glavnim sjedištem u Regensburgu. Već spomenuta knjižica Laszovskog "Grad Ozalj i njegova okolina" otkrit će Thurn-Taxise tek kao povremene posjetitelje u Ozlju. Lako je pretpostaviti kako su upravo oni mogli biti ti koji su za vrijeme jednog od svojih rijetkih boravaka u "svome gradu Ozlju u Hrvatskoj" doveli i goste o kojima Slava priča.

O Mladiću s moje strane toliko. No, čitateljima koji žele do kraja istražiti njegov identitet, pomoći ću tek toliko, što ću ukazati na još jedan mogući trag: akvarel koji je Slava slikala za vrijeme njihova posjeta.

Neka opet pročitaju opis akvarela i upuste se u potragu za njegovim sadašnjim vlasnikom. Idući tragom prethodnih vlasnika doći će i do prvog, Mladića.

Ukoliko i taj akvarel nije nestao, kao što je nestala i sva Slavina korespondencija, kao što će nestati i sve što je bilo vezano uz same zapise.

Međuigra

Nekoliko godina nakon završetka zapisa želio sam još jednom pohoditi ozaljski kraj.

Put me je neminovno doveo i do groblja. A grobljanski su radnici upravo raščišćavali stare napuštene grobove. Jedan od onih koji su prekopali i pripremili teren za novi, bio je i Mladićev grob.

Dva kilometra uzvodno od grada još i danas stoje zgrade nekadašnje vapnare. U potrazi za novim sirovinama geodeti su na ozaljskom prostoru vršili probna istraživanja. Tada su izminirali i stijenu ponad Slavina potoka. Rušenjem stijene presahnuo je i sam potok.

I tako jedno za drugim nestadoše svjedočanstva Slavina života.

Ostali su tek ovi zapisi i pješčani dvorac, a na njegovu dnu izmiješana sjećanja na susret dvaju bića od kojih je prvo pamtilo tek bol a drugo jedino patnju.

Izložba

Dugo i predugo je trebalo, Slava, da žar naših razgovora bude konačno zapreten pepelom vremena. I kao što to obično biva, kada se već činilo kako su slojevi svakodnevnice posvema prekrili njegovo isijavanje, netko je otvorio prozor a vjetar je događanja u tren raznio tolikom mukom slagan zaborav.

Naš pješčani sat se opet okrenuo.

Evo kako se i zašto to zbilo. Prije nekog vremena u rodnom ti je Gradu otvorena velika retrospektivna izložba. Bio sam radostan jer se većina tvojih djela (mislim, prvi put nakon tvoga odlaska), našla na okupu i to baš u Ozlju. Mjesto održavanja izložbe posebno me obradovalo, ali ne zato jer se radi o tvome gradu, nego zato jer se izložba održavala daleko od ljudi, dakle i posjetilaca.

Mogao sam tako u miru promotriti tvoje akvarele; prvi put nakon naših razgovora, osjetiti pigment boje koju si sama umiješala, osjetiti nešto stvarno fizički tvoje, nešto što je nekada zaista pripadalo tebi.

S koliko sam se samo uzbuđenja penjao stubama dvorca prema izložbenim dvoranama!

I s koliko sam razočarenja ulazio u njih! Umjesto tišine tvojih slika dočekala me je velika množina ljudi. Stajali su u grupama, u parovima, a neki sami izdvojeni i zaneseni točno onako kako sam i ja želio biti sam i zanesen. Kakova drskost!

Gotovo ogorčen potražio sam među tim uljezima te onim grupnim a pogotovo onim osamljenim što su se naginjali nad slike, tvoj autoportret. Znao sam da ćeš ti razumijeti moju zbunjenost.

Stajala si postrance, ponad izložene ozaljske knjige rođenih s upisanim datumom rođenja, i u teškom okviru uokvirenog fotografskog otiska tvoga lika.

Stavili su te tako u kut kao da se tebe ova izložba ni malo ne tiče, kao da ti nisi njen Autor, nego još jedna usputna slika koja se tu gotovo slučajno našla.

Ako sam se stubama penjao uzbuđen, u izložbene dvorane ulazio razočaran, tebi sam sada prilazio kao zavjerenik. Jer oni nisu ništa vidjeli i ništa nisu razumjeli.

Samo sam ja mogao prepoznati tvoj pogled koji je preko i kroz te ljude putovao Tamo i tvoj smiješak koji je skrivao gorčinu.

Moj je otkrivao prezir.

No, ne znam je li se to desilo u hipu, ili je trebalo vremena, koliko opet ne znam, kada sam postao svjestan tišine. Tu i tamo čulo se samo pucketanje parketa. Zbunjen, pažljivije sam pogledao oko sebe, i shvatio. Nisu to bili uljezi. Tek ljudi koji su se tiho i polako kretali od jedne tvoje slike do druge, obzirno i šaptom došaptavali kako ne bi uznemirili druge.

Bio sam svjedokom svečanosti trenutka.

Teško je dalje o tome govoriti kako sve što želim reći ne bi zvonilo patetikom.

Ali, kako kazati, koje riječi odabrati i njima izreći tako jednostavnu tvrdnju o tome da su ti ljudi putovali i doputovali amo u Ozalj, iako ih nitko nije silio niti tjerao, samo zato jer cijene tvoje slike, a da te riječi ovako napisane ne zazvuče patetično, ili, kako dolazeći na izložbu iskazuju poštovanje ne samo tvome djelu nego i tebi samoj, a da to opet ne liči na neko konvencionalno lupetanje. A što reći pak o tvrdnji, kako oni činom dolaska isplaćuju dug svojih prethodnika a tvojih suvremenika.

Sakri svoj ironočni smiješak, Slavo. Trudim se govoriti ozbiljno. Ja nisam sudac koji određuje cijenu iskupljenja patnje, ali ako na trenutak zatomiš sjećanje na bol i pažljivo promotriš ta lica što nijemo stoje pred platnima, vidjet ćeš ljude koji su prepoznali boju ljeta.

Stani, ne govori ništa, jer znam što ćeš kazati. "Boje ljeta" su tvoje riječi. Dovraga, pa što ako i nisu. Zar čovjek nema pravo ponekad biti i rumenocrven. Pogotovo kada si ti u pitanju.

Inače, u ovom žuto obojenom ljetnom popodnevu, vode Kupe podno Grada sada miruju.

Barbara TANODI-KUKOLJA

Zagrljaj jutra u starome domu

Iznad krova mogà starinskog doma
Jate se sjajni grozdovi zvijezda
Poput rojeva proljetnih krijesnica
Zarobljenih u tamnoj uvali noći

A u kući nikog, da me kao nekad dočeka

Svud oko mene
Širi se miris pradjedovske zemlje
Dah proljetnih trava i miris pupoljaka
Što rastu danju i noću
Usprkos draču i trnju
Rastu u vrtu moga djetinjstva i mojih sanja

Da me pri svakom dolasku dočekaju i pozdrave
Da mi se obraduju i da mi zamirišu

Na ovom svetom pradjedovskom ognjištu
Čujem dodire roditeljskih sjena
I brazdu ljubavi, zaoranu duboko u meni
U mome srcu, u mom osjećanju

Otvaraju se stara rasklimana vrata
Raskrili mi ruke zatvorena tama
I na tren osjetih, da netko je sa mnom
Da stoji tik uza me, da više nisam sama

Prošaptah nešto poput riječi-mama
Ali začas shvatih, da to je samo zbrka čuvstava
I zvukova što ih stvara tama

Ne paleći svjetlo, dugo ostadoh u mraku
Promatrah sjene, povrh glave više
Što ih svjetlo s ceste
Uz njihanje grana, po bijelu zidu piše

Iako volim sunce
Danas se radujem prijateljstvu tame
Ljubazne ruke noći priviše me toplo
U okrilje svoje, kao draga mati

A tamo, fina nekad u blagdanjskoj sobi
Ko crkveno zvono starinska ura tuče
Svečano odbija dvanaest ponoćnih sati
Pa se prekrižih i pomolih Bogu

Bez sna tako dočekah zoru
Otvorih širom prozore i vrata
A slap proljetna jutra uleti
Pod moj starinski krov
Kao plamteća baklja
S mirisom ljubavi
I zagrli me toplom rukom oko vrata.

Ivo ZALAR

Neke misli o "Nadodanju glavnih događaja razgovoru ugodnom naroda Slovinskoga" fra Emerika Pavića (Budim 1768.)

Poznato je, a o tome govore svi značajniji književni povjesničari Hrvatske, da Slavonija, u biti istočna Hrvatska, naširoko ulazi u književnost u 18. stoljeću, prvenstveno i pretežito zahvaljujući ocima franjevcima i njihovu vjerskom i prosvjetiteljskom radu. Za vrijeme turskog gospodstva bili su hrvatskom narodu u Slavoniji jedini duhovnici i učitelji, a poslije oslobođenja 1699. karlovačkim mirom i prvi književni stvaraoci na narodnom jeziku. Spominju se imena kao što su Stjepan Vilov, Jerolim Lipovčić, Antun Bačić, Marijan Lanosović, Đuro Rapić, Aleksandar Tomiković, Ivan Velikanović, Josip Pavišević, Grgo Peštalić i drugi, a posebice se svojim djelovanjem i pisanjem ističe otac Emerik (Mirko) Pavić rođen 1716. u Budimu, gdje je i umro 1780. I prvi veliki povjesničar hrvatske književnosti Branko Vodnik spominje Emerika Pavića koji je preveo i nekoliko pjesama Andrije Kačića iz njegova "Razgovora ugodnog naroda Slovinskoga" pod naslovom "Descriptio soluta et rythmica regum, banorum, caeterorumque heroum Slavinorum seu Illyricorum"; Budim, 1764. a "pored toga izdao je "Nadodanije glavnih događaja Razgovoru ugodnom naroda Slovniskoga" (Budim 1768.), gdje je u deseteračkim pjesmama opjevao djelovanje franjevaca u Slavoniji."

Ta dva Pavićeva djela spominje i Mihovil Kombol u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti do narodnog preporoda* (Zgb. 1945.). Za "Nadodanje" se čak služi gotovo istom (Vodnikovom) rečenicom, naime kaže da je Pavić "po njegovu uzoru (Kačićevu - moja primjedba) opjevao u desetercu djelovanje franjevaca u Slavoniji", dodajući svoju literarno-estetsku ocjenu da je to učinio "hladno, nevješto i nedarovito".

Cijeneći Kombolov književni senzibilitet i kriterij, koji je pokazao u nizu procjena dubrovačkih i dalmatinskih pjesnika 16. i 17. stoljeća, čini mi se ipak da se Pavićem nije intenzivnije zabavio (premda ga tri puta spominje u svojoj knjizi), što se može donekle zaključiti i po tome što navodi netočnu godinu Pavićeva rođenja, 1715. umjesto 1716. (str. 316). Nemojmo se začuditi tako oštrom i negativističkom sudu, kada je i Pavićev veliki uzor Andrija Kačić Miošić, jedan od najpopularnijih hrvatskih pisaca svih vremena, po kome je Europa prvenstveno i upoznala hrvatsku književnost, doživio da ga jedan proučavatelj narodne poezije, konkretno Ivan Lovrić nazvao "cattivo poeta e pessimo istorico". (Citirano po M. Kombolu).

Daleko se više i temeljitije pozabavio Emerikom Pavićem gimnazijski profesor iz Osijeka Josip Forko u svojim dvjema knjižicama. Jedna nosi naslov "Kako je P. Emerik Pavić u prošlom stoljeću u latinski jezik prevodio pjesme slavnog fra Andrije Kačića" (Osijek 1889). Druga pak nosi naslov "Crtice iz slavonske književnosti u XVIII. stoljeću" (Osijek 1884). Obje su zapravo pretisci iz Školskih izvješća osječke kraljevske velike realke tog vremena.

U prvoj spomenutoj govori kako Pavićev prijevod "nije ništa drugo nego latinski izvadak iz preliepe Kačićeve pjesmarice, koja je prvi put ugledala sviet 1752. Veći dio

Kačićevih pjesama priobćio je Pavić u kratko latinskom prozom, a dvanaest preveo ih je u vrlo običajnom mjerilu onog vremena, kako je ispjevana poznata nabožna i crkvena pjesma "Stabat mater". Nije to točan prijevod Kačićevih pjesama, već je Pavić uzeo kratak sadržaj dotičnih pjesama te ga priobćio u latinskih stihovih." Zatim Forko naglašava kako je Pavićeva tendencija bila upoznati svijet s Kačićevim pjesmama i one koji nisu vješti hrvatskom jeziku. A to se zaista i zbilo, jer su zahvaljujući njegovu latinskom prijevodu već 1828. neke od njih zazvonile i na njemačkom jeziku. Forko ne valorizira kvalitetu Pavićevih prijevoda nego često stavlja uz latinsku Pavićevu verziju i originalne Kačićeve stihove na hrvatskom jeziku kako bi se "dobrohotni čitalac najbolje sam upoznao s vrijednošću Pavićeva prievoda, a ujedno ih mogao prispodobiti s originalnim Kačićevim". No, kako mi nije bila namjera podrobnije pisati o tom djelu, nisam se njime temeljitije ni pozabavio. Osvrnuo bih se više na Forkove "Crtice iz slavonske književnosti" u kojima su navedeni i pojedini dijelovi ili članci (kako ih on zove *nadodanja*) a osim toga u toj su knjizi, uz portrete ostalih pisaca franjevaca i dva prikaza patra Emerika Pavića.

U prvom dijelu, u *Izvješću* iz 1884., Josip Forko nabraja Pavićeva djela na hrvatskom jeziku, koja su mahom duhovnog karaktera. Tako primjerice (pod brojem 1.) navodi "Ogledalo temelja, vire i zakona katoličanskog, to jest Sveto pismo ili Jezgra svih događaja starog i novog zakona" (po kojemu su se svećenici pripremali za svoj stalež); zatim knjigu "Nediljna i svetčana govorenja iliti pridike priko jeseni i zime"; tek pod brojem pet navodi "Nadodanje glavnih događajah k Razgovoru ugodnom naroda Slovinskog", ali odmah pripominje da mu je žao što nije mogao naći to djelo, ali će ga priopćiti javnosti čim ga nađe. Od ostalih djela ističe "Flos medicinae iliti Skorup od likarije iliti Salernitanski nauci" (Pešta 1768). Desetak tih zdravstvenih naputaka od 101 koliko ih ukupno ima u knjizi Forko i citira prema navodu Ignjata Alojzija Brlića koji ih je objavio u Zori Dalmatinskoj. Kako su pisani u deseteračkim stihovima, baš kao i "Nadodanje", zanimljiv su primjer Pavićeva versificiranja, pa ću jedan i navesti: "Od uređenja duševnoga i nikih občenitih likariah."

Prevedromu kralju Engležkomu
Iz Salerna škola piše svomu:
Ako želiš vazda zdravo biti
I k otomu za dugo živiti,
Od goleme brige i ljutine
Čuvat ti se valja do istine.
Vina vazda valja malo piti,
Za trpezom dugo ne siditi,
A po ručku ne valja spavati,
Nit u sebi vode sadržati.
Ni vitrove držat ne valjade,
Kako naša mudra škola znade.
Ova ako uzhtiješ činiti,
Zdrav ćeš biti i dugo živiti.
Ako nejmaš na ruki likara,
Koji zdrava od bolestnoga stvara,

Ova troja imaš obrati:
Veselo ti valjade stajati,
Opočivat i osridnje jisti,
I tako ćeš zdrav u vike biti.

O toj je knjizi i u Hrvatskoj mnogo pisano o dvjestotoj godišnjici njezine objave kao prve medicinske knjige na hrvatskom jeziku. Forko pripominje između ostalog da su ti nauci, (koji se nama danas mogu pričiniti pomalo i smiješni) bili popularni u Slavoniji, te da ih se može naći "kod gdjekojeg vriednog starine župnika seoskog".

No već u slijedećem *Izvješću*, u istoj knjizi, Forko opet govori o patru Emeriku Paviću pripomenuvši na kraju da je "Nadodanje" pronašao u biskupskoj knjižnici u Đakovu. Navodeći ovaj puta puni naslov djela koji glasi: "Nadodanje glavnih događaja Razgovoru ugodnom naroda Slovinskoga, ne odavno na svitlost danomu; na slavu božju i za razgovor Ilira u verse složeno po jednomu sinu svetog Frane, države svetog Ivana od Capistrana", autor govori kako je knjižica podijeljena na dva dijela (česti): u prvoj se opjevava djelovanje franjevačkog reda u Slavoniji, te opisuju znameniti muževi, sveci, crkve i zavjetna mjesta kako u Slavoniji tako i u Ugarskoj, dok su u drugom dijelu (pet pjesama) opjevani slovniski ili ilirski vladari, a naslov je te česti "Brojnica sviju kralja slovinskih iliti iliričkih iz Kačićevih historija izvađena".

Forko se ne upušta podrobnije u analizu i vrednovanje spjeva nego samo navodi sedam pjesama iz djela prepuštajući čitateljima da sami o njima sude, Već se iz tih navedenih primjera vidi da nisu sasvim točni Vodnikovi i Kombolovi navodi kako se u *Nadodanju* pjeva samo o djelovanju franjevaca u Slavoniji, premda je to u središtu njegova diskursa. Primjerice jedna Pavićeva pjesma s naslovom "Od slovosložja slovinskoga" sadrži pravu malu pravopisnu raspravu o pisanju glasova c, č, ć, đ, l, lj, n, nj držeći se pravila koje je dao njegov brat franjevac Stipan Vilov, jezikoslovac u improviziranu razgovoru između pravoslavca Todora i katolika Franje. Navest ću samo nekoliko stihova:

Samo sebe C jedanput nosi,
A tri slova seb' u pomoć prosi.
Kad ričicu pišeš C a r i g r a d a,
Samo sebe ono nosi tada.
Kada sebi slovo S združiva,
Podeblje se tada izustiva;
Tako C s e l o (čelo) i C s i s t o ch u (čistoću) pišu
Svi po onom nešem okolišu.
Jošter deblje ovo slovce biva,
C x i g e r i c a (džigerica) kad se izustiva;
Jer se za njim slovo X postavlja,
Zato njega tako izreć valja.
Polutanko tad se izgovara,
Kad besidiš štogod od B e c h a r a (bećara);
Jer za njime slovo H ulazi,
Zato tako valja da prolazi.

Makar bismo se mogli složiti s Forkovim zaključkom da se originalnost Pavićevih stihova ne može mjeriti s Kačićevim, jer konačno rijetko kada nadodavač i oponašatelj dostigne razinu svog uzora, makar ga teoretski može i pretići, ipak, čini mi se da je Kombol dao prilično olako prosudbu kako je taj spjev pisan "hladno, nevješto, nedarovito".

Neke od pjesama iz "Nadodanja" nose u sebi potresne slike ratnog zbivanja i pustošenja (te nas upravo asociraju da ih usporedimo s užasima nedavne srpske agresije u Hrvatskoj), a ispričane su jednostavnim jezikom i stilom koji do danas nije izgubio gotovo ništa od svoje komunikativnosti. Te pjesme donosi i dr. Ante Sekulić u svom članku "Ivan fra Emerik Pavić - svestrani djelatnik i pisac" u svojoj knjizi "Hrvatski pisci u ugarskom Podunavlju od početaka do kraja XVIII. stoljeća" (Zagreb, 1993), dobro osjetivši što je najuspjelije u Pavićevu djelu. Dopustite da citiram samo dio jedne od njih, koja nosi naslov "Od rata i vojske turske u Slovinskoj":

Da je komu vidit bilo,
Što se njima činjaše nemilo,
U njemu bi srdce proplakalo,
Kad bi samo promotrilo malo.
Zatvarani biše u tavnice,
Gdi primiše mloge zaušnice.
Njih na kolac nike natakoše,
Oštrim mači nike izsikoše,
Ljutovito nike silovaše,
Šerbetačce kad od njih iskaše.
Buzdovanom pleća razbijaše,
A handžare u prsa turaše.
Tad se mladež učaše skrovito,
Jer slobodno ne biše očito
Škule držat i tom mudrovati,
Knjige pisati i na svitlost dati.

Stjepan Bosanac u svom članku "Pavićevo Nadodanje Razgovoru ugodnom" objavljenom u almanahu "Spomen cvijeće iz hrvatskih i slovenskih dubrava" (Zagreb 1900), u svom oduševljenju za Kačića odriče Paviću svaku pjesničku snagu, ali na prilično neuvjerljiv način. Tako primjerice navodi kako je u Pavićevu spjevu našao svega tri poredbe i samo jedno spominjanje vila, nasuprot Kačiću koji ima mnogo poredbi i često doziva vile, kao da pjesnička vrijednost djela nužno ovisi o broju poredbi i vila.

Pater Emerik Pavić, iako je očito volio versificirati i trivijalne stvari, govoriti u stihovima, a rime je više i češće upotrebljavao nego Kačić, bez sumnje bio je izrazitiji tip znanstvenika nego pjesnika, više sklon istraživanju i akceptiranju znanstveno utvrđenih činjenica (naravno u okvirima svog vremena) nego lirskim zanosima. No znao je osjetiti prave pjesničke vrednote, te se zato oduševljavao Kačićem, zato ga je i prevodio na latinski (što baš i nije bilo jednostavno) i nasljedovao ga, želeći popuniti neke, po njegovu shvaćanju, sadržajne praznine, kao što kaže u "Pridgovoru Nadodanja":

A što knjigi rečenoj manjkaje,
Moje pero njojzi nadodaje:
Baš podrilo od istog naroda
I duhovnog njegovoga ploda.
I još druge nike glavne stvari,
Ostavljene nam od naših stari'.
Ajde dakle da to izvidimo
I po redu sva virno stavimo.

U duhu racionalističkog, prosvjetiteljskog i didaktičnosti sklonog osamnaestog vijeka Pavić očito zazire od barokne kićenosti nekih naših ranijih pjesnika i jednostavno je njegov izbor da piše jednostavno, neposredno i blisko shvaćanju širokog puka.

Za bolje razumijevanje i pouzdaniju prosudbu njegova djela mislim da ne bi bilo na odmet načiniti pretisak njegova *Nadodanja*. Nije li žalosno da ga nema ni naša Sveučilišna knjižnica u Zagrebu! U trezoru se čuvaju samo "Flos medicinae", prijevod Kačićeva *Razgovora na latinski jezik*, ali za povijest hrvatske književnosti njegova najznačajnijeg djela, *Nadodanja* nema. Nije isključeno da bi šire bavljenje i temeljitije proučavanje toga spjeva moglo donijeti određenu reviziju u ocjeni njegove vrijednosti.

Naime, sigurno je da određene nesporazume rađa nedovoljno poznavanje stvari. Evo, na kraju sitnog primjera. Tragajući za podacima o Emeriku Paviću našao sam ga zabilježena i u almanahu *Znameniti i zaslužni Hrvati* od 925-1925. Na str. 164-165 doslovce se kaže: "Lovović (Pavić) Emerik. Rodio se u Budvi početkom 18. stoljeća. Bio je franjevac, vrlo učen. Mnogo je pjevao latinskim jezikom. Umro je g. 1780. Na latinski je preveo Kačićev "Razgovor ugodni" i počeo izdavati već u ono doba koledar na hrvatskom jeziku." U bilješci tako reprezentativne knjige autor je zamijenio Budim s Budvom, naišavši na latinski Budae.

Uz sve ostalo čime nas djelovanje oca Emerika Pavića ispunja ponosom jest činjenica da isti duh patriotizma, kršćanskog morala i etike, te otpora svakom nasilju susrećemo i kod predstavnika hrvatskog juga i hrvatskog sjevera: Andrije Kačića i Emerika (Mirka) Pavića.

P. s. Pripomenuo bih da se najcjelovitija biografija te potpuno navođenje Pavićevih djela, kao i literatura o njemu na hrvatskom jeziku, nalaze u knjizi moga uvaženog kolege dr. Ante Sekulića "Hrvatski pisci u ugarskom Podunavlju od početaka do kraja XVIII. stoljeća".

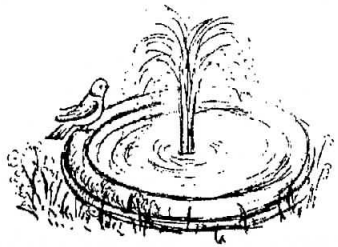

Eugen KUMIČIĆ-GENČI

Starčevićev dom i ja

Skoro svakog dana prolazim ili se vozim tramvajem kraj te velike i lijepe zgrade na uglu Starčevićeva i Tomislavova trga, kraj Starčevićeva doma*, uz koji me vežu uspomene moje najranije mladosti.

Tu sam se rodio. Mislim da sam jedan od rijetkih ili možda jedini koji sam baš u toj zgradi došao na svijet i tu proveo najraniju mladost u prvom katu, danas dijelu prostorija Gradske knjižnice.

Rodio sam se 5. ožujka daleke 1916. godine za vrijeme prvog svjetskog rata Austro-ugarske monarhije i cara Franje Josipa, no sve me to tada nije previše zanimalo.

Moji roditelji dr. Đuro i Eugenija (zvali su je Ženika) Kumičić živjeli su u stanu moje bake Marije Kumičić, udove pisca Eugena Kumičića u prvom katu Starčevićeva doma, kojim je u ime ravnateljstva dioničkog društva "Starčevićev Dom"** ona zajedno sa svojim drugim sinom dr. Tomom Kumičićem, mojim stricem, koji se vratio iz rata, upravljala sve do 1941. godine.

Tata je kao častnik bio na raznim ratištima, povremeno na čas u Zagrebu, a mama je uz baku vodila kućanstvo. Svršetkom rata stupio je tata u državnu službu i kao sudac bio po raznim mjestima u Bosni kamo ga je i mama slijedila, a ja sam ostao u Zagrebu, kod bake koja me je u to vrijeme odgajala.

Roditelje nisam nikada nazivao "otac ili majka", nego su oni uvijek bili samo mama i tata, pa su to bile i moje prve riječi kao i kod sve male djece . Ipak se je još par riječi duboko ukorijenilo u moj mozak, pa se tako sjećam nekih "mojih riječi" kao na primjer da sam za knjigu rekao *bega*, za zastavu *baga,* za krumpir *penke,* za kamenje *benge,* a baku sam prozvao *Babila* pa joj je to ime ostalo do kraja života, a tako su je zvali i mnogi drugi poznati. Najviše poteškoća imao sam, to su mi i poslije pripovijedali, za izgovorom riječi "stric" pa sam se kod toga uvijek sav zaslinio. Našu kućnu pomoćnicu, onda se reklo *služkinju*, Baricu koja me veoma voljela, prozvao sam *Gagli,* jer mi je to valjda bilo lakše izgovoriti.

No da se vratim Starčevićevu domu. Današnjeg Starčevićeva trga nije bilo, nego je to bila Mihanovićeva ulica, a Dom je imao broj 2. Mihanovićeva ulica bila je samo jedan red kuća dok je s druge strane bila livada, koju si skoro ne mogu više ni predstaviti, pogotovo sadanjom izgradnjom trga s nasadima i vodoskokom. Tada nije bilo ni hotela Esplanade, a još manje velike zgrade socijalnog osiguranja. Na livadi, koja se protezala sve do tračnica Glavnog kolodvora, bilo je par grmečaka i po koje stabalce. Ljudi iz susjednih kuća znali bi ovamo dolaziti, sjediti na donešenoj klupici ili stolčiću, ili pak na travi. Mi smo se djeca okolo igrali i natjeravali.

* Na skupštini Stranke prava održanoj na Rijeci 27. i 28. travnja 1882. godine kojoj su prisustvovala 82 najuglednija člana stranke predložio je dr. Josip Frank da se Anti Starčeviću, s obzirom na njegove neprocjenjive zasluge, u znak priznanja i zahvalnosti sagradi dostojan dom u kome će dotrajati svoju mučnim životom ispunjenu starost. Kamen temeljac položen je 4. svibnja 1894. a već u srpnju 1895. uselio se Stari u svoj dom, gdje je umro 1896.

** Nakon trogodišnjeg čekanja odobrile su vlasti 1900. godine osnutak dioničkog društva.

Sjećam se da me je jednom zgodom u igri pas ugrizao za nogu. Mali bijeli psić. Nastalo je veliko uzrujavanje nije li pas možda bijesan, pa je tata, slučajno u Zagrebu, obišao okolne kuće tražeći možebitnog vlasnika psa. Našao ga je u Gajevoj ulici i pokazalo se da je psić posve zdrav i sve je prošlo u najboljem redu.

Druga strana ugla Doma bio je lijepi, veliki Trg Franje Josipa I., kome je nakon prvog svjetskog rata promijenjeno ime u Trg I. sve do 1927. ili 1928. godine kada je dobio današnje ime Trg Kralja Tomislava.

U Starčevićev dom ulazilo se, kao i sada, velikom vežom iz Mihanovićeve ulice. Iz veže prostrano je stubište vodilo u gornje katove. Kada je u dvorištu izgrađena kuća za poduzeća "Tegma" probijen je zid i u urede se ulazilo izravno iz veže.

Stubama se dolazilo do polukata, gdje je stric imao svoj odvjetnički ured s dvije sobe s izgledom na dvorište. Pristup uredu bio je preko balkona, koji je kao i onaj u prvom i drugom katu, bio prilikom jedne od pregradnji zgrade uzidan.

Tom prilikom spomenuo bih, a u vezi današnjeg izgleda doma i nedavnog popravka kupole, da je zgrada nakon prvog svjetskog rata bila triput izvana i iznutra potpuno obnovljena. Prvi put nakon iseljenja Zemaljske obskrbe, pa onda nakon odlaska poduzeća "Našićka tvornica tanina" i konačno nakon što je njemački konzulat iselio.

Kad se kupola Doma popravljala bio sam sa stricem, koji je nadzirao poslove, nekoliko puta na tavanu. Pričinjao mi se golemim, a u pameti su mi ostale velike drvene grede, koje je trebalo prekoračiti te vrlo velika prašina.

Dok se još nisam popeo u prvi kat, zaustavit ću se na časak u polukatu u stričevoj kancelariji, kamo sam rado zalazio, jer je bila puna raznih, za mene veoma zanimljivih predmeta. Sjećam se posebno pisaćeg stroja neobična oblika, koji je imao tipke crne i bijele boje za velika i mala slova, a valjak se morao podignuti da se vidi šta je napisano. Osim toga jako su mi se svidjele dvije slike planinskih vrhova Dolomita, koje je stric donio iz rata. Konačno u pisaćem stolu bila je na desnoj strani ugrađena željezna kasa-sef. Ja ga još danas koristim samo kao posebni ormarić.

Naš, odnosno Babilin stan bio je na prvom katu. Tu je nakon svog useljenja živio do svoje smrti dr. Ante Starčević.* Onda je neko vrijeme stan bio prazan, pa da bude pod nadzorom ponudio ga je dr. Josip Frank podpukovniku Luki Starčeviću, no njegova supruga nije bila zadovoljna rasporedom soba. Ni Starčev baštinik, nećak dr. Mile, nije htio imati brige s Domom govoreći da mu je daleko do suda i tako je moja baka odlučila, kad je djed već umro, prodati lijepu kuću u Palmotićevoj ulici 17- a i preseliti se u ovaj stan kao upraviteljica Doma, uz početno malu stanarinu. Stan je imao tri prostrane ulične sobe, što je mojoj baki bilo previše te je predložila tadanjem ravnateljstvu "Starčevićeva doma" da treću sobu pripoje drugoj i tako načine veliku sobu u kojoj su se održavale redovne sjednice i glavne godišnje skupštine, kadkad skopčane s objedom. U velikom su ormaru bile pohranjene sve poslovne knjige. Dok su sjednice održavane, nisam smio blizu i bio sam nekako pun strahopoštovanja, gledajući stariju ozbiljnu uvijek tamno odjevenu gospodu. Mnoge sam poznao iz viđenja, a neki su Babili dolazili u posjete. Tada sam i ja smio prisustvovati razgovorima koji su bili mahom političke naravi, a nisam puno razumio, niti su me jako zanimali.

* 29. veljače 1896.

Dakle, eto nas u prvom katu Doma. U naš stan ulazilo se izravno sa stubišta, dok su na desnoj strani bila vrata u poslovne prostorije spomenute Zemaljske obskrbe, odnosno "Našićke" i njemačkog konzulata. Predsoblje je prostrano, dosta tamno, jer ima samo jedan prozor na dvorišni balkon. Odmah uz vrata, na zidu, "drveni" telefon (broj 18-60), onda komoda s 4 ladice i spomenuti prozor, pa vrata u mali hodnik. Pokraj njih visoki četverokutni ormar koji je služio kao smočnica. Sada dolaze velika dvokrilna vrata u takozvanu "veliku sobu" pa vješalica, dok je čitava desna strana predsoblja zaklonjena zastorom, iza kojeg je stajao krevet za sluškinju. Je li tu još bilo kakvog drugog namještaja, ne mogu se više sjetiti.

Ušli smo u "veliku sobu". Imala je dva prozora i staklena vrata na balkon koji je bio dug kao i soba. Lijevo u kutu visoka peć sa zelenkastim pločicama, onda vrata u pokrajnju sobu, pa mala, tamno zelena garnitura sa sitnim cvjetićima, koja se sastojala od divana za dvije osobe, dva foteljčića i osmerokutna stolića s izrezbarenim nogama i tamnom mramornom pločom. U jednom od foteljčića Babila bi nakon objeda zadrijemala na dvadesetak minuta i to joj je bilo dovoljno. U rijetkim slobodnim časovima sjedila je tu i s četiri metalne igle plela za mene kratke bijele čarapice, tako zvane "sokrle", koje su imale crveni ili modri rub.

U kutu nasuprot prozora, pisaći stol. To je još djedin stol. Moram spomenuti da sam djeda i baku u Zagrebu zvao "deda" i "Babila" za razliku od djeda i bake u Sarajevu (po mami) koji su bili "grostata" i "grosmama". Zašto tako? Možda jednom drugom prilikom.

Dakle to je pisaći stol moga "dede", za kojim je napisao većinu svojih knjiga. Stol je imao nadgradnju s dvije ladice sa svake strane, veliku srednju ladicu i dva ormarića. Površina pokrivena zelenim suknom s par tintenih mrlja. Velika mapa s bugačicom, okrugli metalni barometar i kao neki uteg za papire u obliku sarkofaga. Četverokutasta staklena tintarnica, s poklopcem i par držala s perima.

Kod tog stola pisala je i babila svoje članke, govore i pjesme, a i ja bih se kadkada uzverao na visoki stolac i pravio se kao da pišem, ili pak risao dječje crtarije, a dobivao sam slikovnice koje je trebalo prema uzorku obojati šarenim olovkama. Uz babilinu pomoć naučio sam dosta rano raspoznavati slova i polako slagati pisane riječi. Nešto je teže bilo s pisanjem.

Dalje u sredini sobe, u maloj udubini stajao je golemi drveni ormar sa zelenkastim staklenim, neprozirnim, dvokrilnim vratima, sav pretrpan raznim knjigama. U kutu glasovir pred kojim je za Božić stajalo božićno drvo, uvijek do stropa i veoma bogato okićeno nakitom i bombonima. Stalak pokriven bijelom plahtom, na njoj pšenica i kartonaste jaslice, koje su se dale proširiti.

Zatim velika staromodna "altdeutsch" kredenca s mramornom pločom. U sredini gore jedan odljev Rendićeva dedinog poprsja s Mirogoja.

Sredinu sobe zauzimao je masivni stol. Oko stola četiri stolice, s visokim naslonima, dok su ostale dvije bile između prozora i balkonskih vratiju.

Kad bi došao u posjet poznati gospodin R., trgovac iz Rijeke s kćerkicom Ivankom, mojom vršnjakinjom, igrali bi se ovdje i zavlačili pod stol, koji je onda bio "naša kućica". Inače sam se igrao sam. U Starčevićevu domu nije bilo djece. Nisam imao previše igračaka. Od svih bio mi je najmiliji baršunasti smeđi Medo koji je samnom i spavao. Sjećam se dobro drvene kutije sa sivkastim, modrim i crvenim kamenim

kockicama, kojima sam gradio neke tornjeve i slavoluke. Od "djeda-grostate" dobio sam vlak posve iz drveta. Sastojao se iz crne lokomotive i zelena vagona, a moglo ga se lijepo vući za sobom.

Većinom sam se igrao na podu u velikoj sobi. Na parketima bio je veliki - bar mi se tako čini - izlizani tepih svijetlih boja. Znao bih tu i ležati gledajući ratne slike u časopisu "Dom i svijet". Jako su me držale u napetosti, ta puno se pripovijedalo, jer je još uvijek bio prvi svjetski rat.

Sa stropa visio je luster s nekoliko krakova, no ne znam ga više točno opisati. Na zidu slike Starčevića, "Odlazak Zrinjskog i Frankopana u Beč" te Kikerčeva "Kosovka djevojka"[1]. Na prozorima i vratima zastori od tankih drvenih letvica, no skoro uvijek posve uzdignuti.

Na balkonu par tegleca s cvijećem i neko neobično crnogorično drvce. Za lijepa vremena sam tu sjedio na malom stolčiću "štokrlu", a na drugom stolčiću črčkao bih i jeo žemlju "vasericu" s kockom šećera, što sam jako volio.

Iz velike sobe ulazilo se u drugu uličnu, s dvokrilnim prozorom. U toj sobi sam se rodio. Bila su dva kreveta, divan i umivaonik s mramornom pločom i ormarom te veliko zrcalo. Nad krevetima slika Anđela čuvara. Iz lijevog kuta išlo se u zahod i veoma tamnu kupaonicu, koja je kao i zahod imala prozore u tako zvani "Lichthof". Kupaonica je imala samo kadu pa se je i tamo moralo prati.

Jedna mala vrata vodila su u hodničić, u koji se moglo ući i iz predsoblja. Između vrata stajao je hladionik-"Eiskasten" u kome je bio led što su ga donosili prodavači leda u komadima zamotanima u gunjeve. U tom ormariću držana je hrana na ledu da se ne pokvari. Druga su vrata vodila na dvorišni balkon, dok su desna vodila u kuhinju. Konačno su tu bila i treća, ili bih mogao reći četvrta, u drugi zahod, pa je taj minjaturni hodnik bio veliko razkrižje.

Kuhinja je bila prostrana. Uz ulazna vrata kuhinjski stol i uz njega prozor na dvorišni balkon. Slijede mala vrata, u gornjem dijelu s mutnim staklom u nekadanju djevojačku sobu. U kutu uobičajena kuhinjska peć na loženje drvima, s bakrenim kotlićem za toplu vodu. Nad štednjakom rešetka za sušenje. Na ploči gvozdeno plinsko kuhalo s dva plamenika i dugom gumenom cijevi. Onda kredenc s nadgradnjom i staklenim vratima, pa dalje uza zid vodovodna slavina sa željeznim slivnikom. Konačno još neki sanduk, ili nešto slično.

Iza spomenutih polustaklenih vratiju dolazilo se u zadnju najmanju sobu.

Tu je za vrijeme dok su moji roditelji bili u Zagrebu stanovala babila, a poslije stric Tome. Soba je imala prozor na dvorište, a ispod njega dizalo se stabalce jorgovana. Taj je jorgovan dobila moja mama prilikom mog rođenja kao mali grmić koji se lijepo razrastao, imajući doduše malo bijelih, no zato gustih dvostrukih cvijetova.

U sobi dva ormara i krevet. Za jednu nogu kreveta bio sam za kaznu svezan koncem, jer sam pobjegao od kuće. Naravski da se konac nije smio prekinuti. Bila je to "moralna kazna". Sve se tako zbilo, kako su mi poslije pripovijedali dok se vjerojatnog uzroka i sam sjećam.

1 Ferdo Quiquerez, prijatelj moga djeda, naslikao ga je u onom kosovskom Orlović Pavlu koga Kosovka djevojka napaja crvenim vinom i pere hladnom vodicom. (Kerubin Šegvić: "Eugen Kumičić pisac i političar")

Naime u dvorištu u razizemlju stanovao je pazikuća i kod njega podstanar željezničar-bremzer Rudo, koji mi je veoma imponirao, jer imao je svjetiljku i na štapu crvenu, malo zamusanu, zastavu, te mali crni kovčežić i kaput, podstavljen janjećim krznom, pa sam ga vjerojatno radi toga zvao Rundovbundov. Htio sam svakako postati željezničarem i imati također svjetiljku i crvenu zastavu, koju mi je konačno mama sašila.

Igrajući se pred Domom, odšetao bih kadkada do Glavnog kolodvora i popeo se na željeznički most, gledajući odozgora vlakove, posebno uživajući kad bi me lokomotiva zakrila oblakom dima. Tako sam jednom, valjda misleći da idem kući, otišao na protivnu stranu i spustio se na Trnjansku cestu i tu me negdje u blizini Paromlina uhvatio umor i ja sam zaspao u grabi uz cestu, gdje su me našli. Kako me nije bilo kod kuće, nastala je velika uzbuna i potraga. Zahvaljujući tatinom poznatom majoru (bojniku) Bogi B. koji je bio kod neke željezničke vojne, našao me njegov vojnik i dopremio kući. Eto, za to sam bio vezan uz krevet.

No nisam želio biti samo željezničar. Prvotno sam htio biti smetlar, jer bi bilo divno da sam smio svakoga dana ujutro po vežama zvoniti velikim mjedenim zvonom.

Ništa se od mojih djetinjih želja nije ispunilo, iako sam u tijeku života imao baš mnogo posla sa željeznicom.

Tako je došlo 1920. godina i moji se roditelji doseliše iz Bosne u Zagreb, našavši stan u Samostanskoj ulici (Varšavska). Moj se boravak u Starčevićevu domu svršio, no uska veza s Domom potrajala je sve do 1941. godine kada je tadanja vlast iselila babilu i od toga časa nisam više prekoračio njegova praga, sve do prošle godine kad me želja nagnala vidjeti kako sada Starčevićev dom izgleda nakon što ga je preuzela Gradska knjižnica, što je, mislim, najpoštenije rješenje.

Radovan TOLJANIĆ

Tuga

Sjedi za stolom
i šuti
nas petero

...A vani se razlila ljetna kiša
u ljiljansko praskozorje

Zgrčena od bola
na balkonu
očeva školjka

žeđa more,
a galebovi
umorni od leta spokojno miruju

U sobi
iza zatvorenih žaluzina
-zagledani u zajednički talog odlepršala sna-
sjedi za stolom
i šuti
nas petero

Josip TERHAJ

Dogodilo se ujutro

- Dunjice, hora je ustajanja - blago će mladić, usnama joj lagahno dotaknuvši posve razbarušenu kosu. - Danas ću i ja ranije u Teatar. Privodimo kraju pokus najnovijega komada. Sjećaš se, počeli smo nedugo od očeva odlaska, a dan Velike Gospe već je pred samim vratima. Nevjerojatno!

- Mm, uuf - s mukom se oglasi ona. - Jooj, pomozi mi, dragi Bože!

- Upravo sam zagotovio kavu. I svježi prepečenac je na stolu. - I poticajno dometne: - Dođi, ohladit će se!

- Baš dobro što si me probudio! - jedva čujno odgovori žena. - Snila sam užasan san. Jezivo otrcani krajnji ostatak života ubogoga para. Dragi, morbidna, prava noćna mora. Imali su naša imena, i ona odmila. Zamisli se u nevoljnim kasnim godinama života. I mene oronulu uz tebe! Posve na izmaku snaga. Nipošto si ne mogu predstaviti kako bi i nas jednoga ćudljivoga dana moglo zadesiti takvo što. - I s gorčinom doda: - To ne bih mogla podnijeti. Nipošto! Radije sam mrtva!

- Ali dušo, - utješno će Boris - taj dio našeg življenja je neizbježan. Takav je smrtnički usud. Svakoliko živo biće nema drugog utočišta nakon svakojake plovidbe po nemirnoj pučini života. Jednak je kraj za sve nas. - I razložno produži: - Jasno, ne računam onu preranu, zaprepašćujuće naprasnu smrt. Nedavno je na zlikovački način pohodila i dokrajčila nedalekoga nam susjeda, *pictora* s početka Pantovčaka. Znaš onog visokog, vitka stasa s loptastom glavom. Svatko ga je mogao zapamtiti po razbarušenu, čupavu brku. Ne tako davno, izgledom se jedva iskrao iz uzbuđujućeg, bezazlenog mladenaštva. Ne jednom smo ga sretali oko Maloga placa; nešto prije podneva ili u predvečerje. Uočavala se neka tragična crta na njegovu majušnu licu, a u modrim očima strašna tuga zbog gubitka nečega što mu bi nadasve dragocjeno. Ipak, u pozdravljanju doimao se veseo, srdačno se osmjehivao i snagatorski bi znao stisnuti ruku. Uspravan, odlučno je kročio ulicom, da se izgubi iza ugla trokatnice glazbene škole, koju je svojedobno i sam bezuspješno pohađao. Za njim se je vijorio smrdljivi dimni plamenac jeftine, ali jake cigarete. Nikada da bi se ogledavao! Mirne savjesti, ili u tom "sebičan" kako ne bi dijelio teret svojega životnoga križa. Nije bio potrebit ičije pomoći osim čednog novčanog obola u dobrostivoj ruci prisna prijatelja i dobra provjerena znanca. A oni bi uvijek nailazili odsprijeda, u slučajnom, nipošto izrežiranu susretu.

- Pamtim ga, pamtim, mili! Čini mi se, bio je tvoj imenjak. Pošto je dobila potvrdni odgovor, pokuša podrobnije opisati svoj san. Jednako slijedeći nit oporna razmišljanja, sprema se zaustiti, no on će - Pričekaj, znam još nešto! Suznih mi očiju ispripovijedala njegova majka. Stalno dostatan sam sebi i čak ushićen svojom sjajnom izdvojenošću, te vječni oporbenjak prema gustom sivilu mnoštva, u posvemašnoj izoliranosti i neizvještačenoj zataji i-skončati će. Baš na 123. obljetnicu u tovarničkom humusu niknula, također u zavidljivoj boemi ogrezlog, paradigmatskog A.G.M.-a. Kao da će obojicu sklonost neurednom i nesređenu životu (trajno žive i u celibatu) prerano stajati glave. Iste dobi i uzroka smrti, eufemistički rečeno - *opaka bolest grla*. Da, *similia ad similia*, i on je iznošena kaputa bio česti posjetitelj opskurnih prčvarnica s neprobranim

društvom. Nije imao imutka ni stalna zaposlenja. Zato tu svakodnevnicu preturuje u nedostatnoj udobnosti. I nije zdvajao stoga. Nekonformistu godilo je baš takvo živuckanje. Nikada zahtjevnom, nedolično bi bilo drugačije! Suočen s istinom o prirodi i ishodu bolesti, a uvijek obzirno osjetljiv prema majci, neće joj dozvoliti da bude očevidac nedogovorenog, prerano sudbinski mu dosuđena susreta sa Smrti. Prkosan za čitava života, sada trpljenjem učeličen u boleštini, u tužnoj samačkoj sobici uzalud će pokušati izvojevati pobjedu u posljednjoj borbi na život i smrt. - Samurajski - rekao bi, jer divio se Kurosawi.

- Neposrednom prijetnjom smrti ozbiljno prestravljena, s dušom gdje gospodari moćno vrtloženje najcrnje slutnje, u beznađu iznurena mati iz dana u dan je tavorila. Bez smjene bi tiho stražarila u susjednoj sobi. I za dugih, nijemih noćnih sati, u tjeskobnoj atmosferi, koja se iza petnih sila trudila pošto poto ovladati njom. Prkosno žilava, neumorna i nepotrošiva, poput statue ukočeno miruje tik uz vrata sinovljeve sobe. Napeto osluškuje spremna svakog trena na njegov poziv pružiti dragocjenu pomoć. Jer najgore ih još čeka! Predosjećala se skoru, neposrednu pogibelj i, zbog neusporedive zebnje već izvan pameti, zahvaćena drhtavicom dojmljivo je kršila mršave, u neprestanim mukotrpnim poslovima izrađene i izlomljene ruke. A uvijek se znala prihvatiti posla! U neko jutarnje doba, neposredno pred kraj noćne prometne stanke, u susjednoj sobi će zavladati posvemašni tajac i mir, mir i tajac. Poduže napeto osluhujući, zbog neispavanosti na izmaku snaga, dvojila je što učiniti. Potom će oprezno, jedva čujno odškrinuti vrata. Na jednostavnom, oniskom ležaju - mrtav SIN. Neprirodno nauznak ispružen i protegnut, jednako kao da ga Prokrust polegnuo. Ugašena života, no još topao poput kamena kipa u ljetnoj noći. Počiva poluotvorenih očiju i napregnuo sveudilj s jednakim zanimanjem motri u sjenovitu kutu postavljen, tragovima boja išarani *štafelaj*. Na njemu oveliki, nikada dovršeni portret u žarkoj ljubavi preotete zaručnice. Gusta smeđa kosa, s razdjeljkom na vrhu glave počešljana i s rijetkim uvojćićima na čelu, uokviruje oblo, blijedo lice mladice. Ističu se tamne oči s jedva zamjetljivim kožnim naborom postrance. Kao pospane, ali odaju lukavost u pogledu, koji prijeti na svakom koraku. Fino izvijene bujne usnice s primjetno neugodnom crtom gorkosti, posprdno se osmjehuju. Naslijepo otkrit ćeš prozirnu krinku doličnosti, a ispod nje vladalačka, uzbudljiva mješarija među sobom suprotstavljenih i isključivih - svijetla čednost i opscena prijetvornost. Ova posljednja i nesumnjivo izazovna, neusporediva ženstvenost modela, odnose prevagu i majke su obmane. Stoga djevojka i ne bješe pristalica čistog odnosa za njihanja u Cupidovu krilu. Takva je toliko godina bezbrižno i postojano ležala na slici. Neizbježivo, a kakva u njemu? Je li imao kvalitetu svjesnog odupiranja razočarenju? U caklini mrtvačeva oka neki je turobni odsjaj otkrivao kako se do posljednjeg časa nečeg grdog sjećao. Neprolazno! Stoga se mirne duše može kazati kako su mu sablasno mršave ruke, čvrsto stisnutih šaka uz tijelo priljubljene, ali u laktovima uzvinute, vidi se okoštanjem bile spriječene u iskaljivanju osvetoljubiva bijesa prema nedokučivu portretu zanosne no izdajničke preljubnice? Ne! to je pokajnik, za umiranja ozračen bogorodnim milosrđem, svesrdno Otkupitelja molio oprost od vlastitih grijehova.

Na zidu su kao ovlaš raspoređena ulja nevelikog mu opusa. Potvrda su Matoševe tvrdnje: *boemi stvaraju relativno malo, i najviše se odlikuju u radovima, koji ne traže muku od godine dana.*

Tu je i nekoliko desetaka knjiga, većinom kako tako poslaganih na grubo sklepanoj polici od žućkastom bojom premazane iverice. A na noćnom ormariću, dobrano olupljenog smeđeg laka - rastvoren, s tekstom prema dolje položen svezak osobenjačkog *Stranca*. U izboru knjiga preminuli nije bio sa svačim zadovoljan. Držao se one - svačiju slušaj svoje radi. Zato su tu i Tolstoj i Voltaire i Ujević. Putujući od uzbudljive, slatke naivnosti, do ohrabrujuće, mudre zrelosti, prijelomno će se u njemu smišljenom pomirljivošću ustaliti motrište *grosso modo* primjereno nemilosrdnoj bahatosti grube stvarnosti. Camus mu pomagao u uspješnom traganju za vlastitim identitetom i nedvoumnom otkrivanju srži života? Prihvaća on: uvjetno bi život sudbinski mogao biti tek samo jedna besmislica. Kao takvom valja mu pružati otpor. Ali dok nosilac ideje o apsurdnosti ljudske sudbine drži kako se tomu valja opirati stvaralačkim činom, on ne bi htio i neće praviti problema, on ne bi i neće mijenjati stanje. Poput zagovornika liberalnog kapitalizma odprije dva stoljeća, pomirbeno, posve dobre volje oduševljeno kliče. *Laisser faire!* Ali u korist apsurda. Sudeći po izrazu lica, iznenađenog i skamenjenog smrću, i prije nego li će ispustiti dušu, uopće nije imao smrtnoga straha. Silno se učvrstila u njemu spoznajna jasnoća o besmislenosti njegove daljnje opstojnosti. Čemu onda borba? Da, tako će otprilike nesretna majka, usplamtjelih očiju od dugotrajna plača.

- Toliko, a sada po svoj prilici ti želiš nastaviti o svom snoviđenju. Izvoli! Samo nemoj zaboraviti da nas čeka doručak.

- Iznenadio si me, čekaj da se suvislo prisjetim! - I kao da izriče pogrebnu riječ, onda će otegnuto i nekako smeteno razvesti:

- Svojedobno sam pomno iščitavala, da baš tako, a ipak se više ne mogu sjetiti ni autora niti djela; jedino mi je u sjećanju neizbrisivo ostala piščeva neprijeporno opaka zamisao kako je starost najveći zagađivač okoline. Zaprepastila me apokaliptična tvrdnja čudnog mi nekog otkačenjaka. Samo što te paćenike, koji zavučeni u sebe, teška srca podnose olovni teret godina na svojim krhkim plećima, gnusno nije proglasio podesnim za nekakvu utilitarnu reciklažu. Užas! Ispusti uzdah te preko volje zaključi: - Nakon noćašnje more ipak me doveo u napast da povjerujem kako... - Ne dovršivši, zdvojno se zagleda u njega.

Sada je on na potezu. - Srce, uza sve suviše si kritična i izlišno ogorčena! Čemu odmah prijeki sud? Budi milostivija! - I dajući sve od sebe kako bi je razuvjerio, počinje pametovati. - Vjerujem da je autor dušom i tijelom smjerao na nešto posve drugo. - Pojednostavnjujući, smireno obrazlaže: - Vjerojatno je mislio na staro, trulo stablo u mladoj, životnoj šumi; na lešinu vranetine u raspadanju, prepunu crva navrh svjetlozelena brdskog proplanka; ili na odbačeni dotrajali predmet kućanstva te drugi otpadni starež bezobzirno razbacan po prirodno čistoj obali rječice, vode bistre kao suza. Držim, doima se prikladnijim tako razmišljati. Zar ne? A ti, gdje je tvoj suptilni odnos spram literata? Dosad si uvijek imala sluha za njih. A tog bi, ni kriva ni dužna, sa zadovoljstvom podvrgla linču kakve bijesne rulje poludjelih staraca, koji se prije umiranja sablasno cerekaju na sve strane. Suzdržano će dočekati to za nju razmetljivo, no nemaštovito, teško obranjivo i stoga neprobavljivo promišljanje *pametnika*. Zakratko ga dopadljivo odmjerava, a on osokoljen time, bez oklijevanja glasno se smijući, i uz uzvik *Hop!*, hvata je za obnaženu ruku te stade izvlačiti iz kreveta. - Draga, ti bi tako ležećki o svemu i svačemu, sve bogovetno jutro! Naše iće i piće zasigurno se u međuvremenu već posve

ohladilo. Hajd` ustaj! Zakasnit ćeš na predavanje, a mene nestrpljivo čeka iscrpljujući, možda predpraizvedbeni pokus u već uzavreloj Operi.

- Ah, okrutni mučitelju, Jamačno je i teatar uočio tu tvoju obdarenost. Zato si i dobio ulogu oružničkog dočasnika, *in spe* - konjičkog stražmeštra. Dragi moj dječače, i na sceni si zaslužio mnogo više. U najmanju ruku - stasiti pukovnik, s bičem pod miškom. Boris prasne u smijeh, a potom kao smrtno ozbiljan iznovice je stade potezanjem navlačiti iz postelje. I mazeći je, ispod glasa će: - Mudrice moja, mudričice!

Iz duboke utrobe djedova zidnog sata uto se razliježe glazba onog zbog izazivanja lirski istančane osjećajnosti osobito melodičnog dijela u svoje vrijeme nadasve dopadljivog, popularnog napjeva iz opere *Martha* F. von Flotowa. Finim zvukovljem obznanjuje kako je istekla još jedna puna ura, po redu osma odpočetka novog Božjeg dana. Dana za koji se ne zna što još donosi, kako to najčešće biva.

No blješti zvijezda jedna plamena
U kutku toplom majčinog neba uspomena.

Malkica DUGEČ

Izgovorimo ime ljubavi

Otvorenih očiju
Nikad ne pogledamo u visine.
A tamo su zavjeti hrvatski okovani,
Gore su i noći i dani
Snivani suzama i žuljima,
Uspavanke, dozivi, krici
Pa čak i poneki san o draguljima
Nedarovanim.
Otvorenih očiju
Niti ne pokušamo pjesnicima biti
Nebeskih vrhova naslućenih.
Ne zanesemo se prahom
Oblaka srebrenih niti.
A gore su hrvatski baštinici
Hropcem, samrtnim dahom
Spjevali odu o žar-ptici
Vukovarskoj golubici.
Gore su, visoko, visoko
Zavjetni hrvatski spomenici
U riječi i slici.
Otvorenih, očiju budnih
Ne uranjamo duboko
U dušu svemirskih htijenja
Ni u pobožna bdijenja
Raspucale zemljine kore,
Čuvara nada i uskrsnuća.
Odviše sitni i nebitni
U kaleidoskopu prolaznosti
Tragači smo bespuća,
Klošari po meridijanima sanja,
Kadikad ratnici, pitomi,
Ptica što pticu gnijezdom udomi
Kad svjetlost danja
Potamni od zlosti.
Otvorenih očiju
Još ne pogledasmo u se,
U pepeo, trave, cvjetno izobilje,
U trajanje mora, u dobrote milje
Ove zemlje hrvatske, izborene.
A tu se
Samo tu se u vječnosti luku
Ispreplićу traci ovozemnog sunca.
Tu dostižne su mijene,
Trajnost,
Sladosti vrhunca
I ni jedan korak nije tek slučajnost
Čežnje razbijene.
Tu smo ljudski bliski
I intimno svoji.
Samo tu se čovjek čovjeka ne boji.
Sklopljenih ruku, rastvorene zjene
Svečano izgovorimo
Ime ljubavi!
Dotaknimo visove
Ove zemlje hrvatske,
Izborene!

Stjepan BABIĆ

Na Božjim putovima - XII

O učenju kod salezijanaca

Kod salezijanaca je bio red kao u dobroj školi i dobrome internatu. Rano ustajanje, misa, doručak, u osam sati škola do jedan, u jedan ručak, poslije ručka do dva sata igra, u dva sata učenje do četiri, u četiri užina i odmor do pet, u pet učenje do sedam, u sedam večera, poslije večere odmor pa spavanje. Nastavu su držali sami salezijanci. Većinom nisu bili profesori iz predmeta koje su predavali, ali su se dobro pripremali za nastavu, pa se nedostatak školovanja nije primjećivao, đaci zainteresirani pa uspjesi nisu izostajali.

Da su đaci bili posebno zainteresirani, to je jasno, odlučili su se za svećenički poziv, a bili su već i malo stariji pa su im dječačke ludosti već izašle iz glave, a živjeli su i posebnim duhovnim životom. Tu mi je teško sada što značajno reći. To je život koji je svatko živio za sebe. Išli smo redovito na misu, svaki dan, na pričest kako tko, ali najčešće svi, na ispovijed kad je trebalo, nije među nama bilo velikih trzavica. Sjećam se samo jedne zgode, i to zato što se ticala mena.

U silosu smo gazili kukuruz za siliranje, a Pešić nešto riješio po svome prijekom putu, a ja rekoh:

- To ti po bosanski.

A on pljus, odvali mi dobru zaušnicu, ali se brzo i pokaja i zamoli me za oproštenje.

- Znaš, ja sam Bosanac, nagla narav.

- Sad razumijem slugu Božjega Petra Barbarića - rekoh jer se za njega pričalo da je bio nagle naravi.

Koliko znam, takve su zgode zaista bile rijetke. Disciplina je dakle u cjelini gledano gotovo besprijekorna, bez prisile s obje strane, zna s kojim smo ciljem došli pa nismo pravili nerede te salezijanci nisu imali nikakve potrebe za prisilom. Sve je išlo kao samo od sebe, nastava u kolegijalnome natjecanju tko će bolje. Danas su natjecanja u modi pa kad već spomenuh da ga je bilo i kod salezijanaca, prikazat ću jedan konkretan primjer.

Razumljivo je da nam je vjeronauk bio najvažniji predmet pa su na kraju četvrtoga razreda priredili i natjecanje iz njegova poznavanja. Na ispadanje. Nas natjecatelje postavili u red na pozornicu, ispitivač sjedi ispred pozornice i postavlja pitanja, a mi odgovaramo redom pa tko pogriješi, ispada. Na kraju su ostala samo dvojica, Jozo Mladin i ja. On je imao tvrdu glavu pa je mnogošta u nju teško ulazilo, ali što je jednom ušlo, tu je i ostalo, zbog tvrdoće glave nije se moglo lako izvjetriti. Postavlja ispitivač pitanja, jedno njemu, drugo meni, ali mi ne griješimo. I tako desetak pitanje kad Jozo tropne. Ostadoh pobjednikom. Za pobjedu sam na dar dobio knjigu Ivan Krst. Lemyne - Eugenije Ceria, Don Bosko, Zagreb, 1934., u prijevodu prof. Marka Soljačića. Budući da mi poglavari nisu ništa napisali na knjigu, bio sam svjestan povijesnoga trenutka pa sam si napisao sam. Odlučio sam ovako: uzet ću knjigu, pustit

ću je da se sama otvori, pa pročitati stranice koje se otvore i zapisati jednu misao koju tamo nađem. Tako sam i učinio i evo što sam napisao:

Dragi mladići!
Ako se kupus ne presadi,
ne razvije liepih ni velikih
glava. Str. 96.
Don Bosko
Stjepanu Babiću
Dar, prigodom natjecanja
iz vjeronauka
Dolnji Miholjac, 30. svibnja 1943.

Kao da sam već tada bio svjestan što znači moje presađivanje, ali nisam još slutio kakva će se glava iz toga presađivanja razviti.

Mladin je poslije završio arheologiju i poslije se istakao u arheološkim istraživanjima u Istri, osobito ilirskog grada Nezakcija.

Kad je već o vjeronauku i vjeri riječ, evo prilike da kažem jednu kako je prava vjera teško prožimala i te mladiće.

Kad je trebalo ići u Miholjac, otac me nije puštao do zadnjega dana. Tako sam svaki put došao najzadnji i svaki put me dočekao najlošiji krevet, a često i na najgorem mjestu. Jedne jeseni dođem ja opet najzadnji, a čeka me krevet s novim madracima i na dobrome mjestu. Uzmem ga sav sretan i zapitam kako to da ga nitko nije prije uzeo. Tu je spavao jedan mladić, rekoše mi, i kad smo se išli kupati u Dravu, on se utopio. Neću reći da mi je to bilo drago, bilo mi je žao i poglavara jer njima mora da je bilo teško, ali što ja tu sada mogu. Mladić je bio novi pitomac, Josip Srdanović iz dalmatinske Zagore. Imao je oko 22 godine, radio je negdje oko Virovitice da zaradi nešto novca za opskrbninu i krenuo pješice u Miholjac. Na putu su ga opljačkali partizani. Kako još nastava nije bila počela, mladići su s g. Tušekom otišli na Dravu na kupanje. Sjedjeli su na obali kad je Srdanović otišao u rijeku i počeo se utapati. Pošli su ga spašavati dvojica, Franjo Sudarić, Slavonac iz nekoga obližnjega mjesta i Nikola Zubović, Dalmatinac iz Zubovića s Paga. Zubović je bio brži, doplivao do Srdanovića, ali ga je Srdanović tako obuhvatio svojim rukama da Zubović više nije mogao plivati i oba su potonula. Kad Zubović više nije mogao disati, nego je i on počeo gutati vodu, nastojao se Srdanovića osloboditi. Srdanović je bio već tako slab da ga se Zubović uspio osloboditi i tako se spasio, a Srdanović je nestao. Njegovo tijelo nikada nije nađeno, možda ga je Drava izbacila na madžarskoj strani.

Kad već pišem o Srdanoviću, bit će dobro da njegov lik malo upotpunim onim što je Lojzo Buturac pisao svojoj majci u pismu od 19. rujna 1943.

"Dan kasnije od mene došao je jedan pitomac iz gornje Podravine, rodom Dalmatinac od Splita, gdje su mu i roditelji. Kad je putovao u Miholjac orobili su ga ?, odnijeli su mu 20.000 Kuna, t. j. svu njegovu imovinu. Godinu dana je radio da si zaradi toliko da može godinu dana plaćati. Ipak je došao u Miholjac u zavod i zamolio poglavare, da ga prime u zavod. Poglavari su ga primili. Tada je on glasno hvalio Bogu i Majci Božjoj, što je došao u zavod, što je u njega primljen i govorio je kako ima veliku

želju stupiti u redovnički stalež i postati svećenik. Njegova velika pobožnost je svratila pažnju svih pitomaca i poglavara. Nije imao ni jastuka ni pokrivača, ali je on govorio, da će se pokriti makar kaputom, da može tu ostati. Škola je trebala početi 15. rujna, ali nismo još taj dan imali nastavu pa smo išli na kupanje na Dravu. Nakon što smo se jedno vrijeme kupali, izašli smo na pijesak, tu se posipali vrućim pijeskom i po njemu valjali. Jedino je Srdanović, o kojem gore pišem, sjedio na nekom izvaljenom drvetu u Dravi i pjevao jednu Marijansku pjesmu. Najednom je skočio s drveta i počeo plivati. Primijetili smo da se davi. Odmah su dvojica (jedan od njih N. Zubović) počeli plivati prema njemu, ali ga nisu uspjeli spasiti. Utopio se. Tijelo njegovo još nije pronađeno."

Kad je o Zubovićevu spašavanju riječ, onda je prilika da kažem kako je jednom mene spasio od utapljanja. Kako sam ja bio željezničarski sin i imao režijsku kartu, tako su me salezijanci slali kad je trebalo što vlakom obaviti. Tako me u ljeto 1947. poslali salezijancima u Rijeku. Ja sam tada prvi put vidio more i htio se kupati u njemu. Znao sam plivati, ali samo tehnički, tj. kako se pliva, ali nisam znao kao pravi plivač, jer plivanje obuhvaća i pravilno disanje i pouzdanje u sebe i svoje plivanje. Ugledam ja malo podalje od obale privezan čamac, odredim ga sebi za cilj i počnem plivati prema njemu. Kad sam ugledao pod sobom duboko more, uplašim se i počnem vikati u pomoć. Zubović brzo dopliva do mene i vjerojatno nakon iskustva sa Srdanovićem znajući kako se spašavaju davljenici, kaže da mu se primim jednom rukom za rame i drugom plivam i tako mi pomogne da dođem do obale. Poslije kad sam naučio bolje plivati, usudio sam se i u duboke more, ali je uvijek u blizini morao biti siguran spas, obala, plitko more ili čamac.

Ja Srdanovića nisam bio ni upoznao, to što sam napisao, napisao po pripovijedanju i pisanju drugih, praznovjeran nikada nisam bio pa što mi treba razmišljati. Što krevet ima s utopljenikom? I da je umro na krevetu pa što?

Sutradan se mi probudismo, a suučenici oko mene:

- Kako si spavao?
- Je li ti što bilo?
- Ništa mi nije bilo, što bi mi bilo?
- Pa je li ti što došlo u snu?
- Što bi mi došlo?

Preksutra isto pa i zaneksutra. Kad vidješe da mi ništa nije, rekoše neki.

- Da sam znao, ja bih ga uzeo.
- I ja bih da sam znao.
- Što niste? - rekoh pobjedonosno.

Kad sam spominjao kako je otac bio praznovjeran, neki njegovi to nisu rado čuli, a evo i kandidati za svećenike nisu od toga imuni.

Vratimo se učenju. Dok se učilo, u učionici tišina jer nikada nismo bili sami. Sjećam se, najčešće je uz nas bio školski savjetnik Tušek. Šeta on razredom, moli brevijar ili se priprema za nastavu, samo zrakne okom da vidi što radimo. Ja sam bio brzo gotov sa zadaćama i lekcijama pa u ruke u Karla Maya, gutao sam ga kao žedan vodu, zakašnjeli književni pretpubertetlija. Vidi Tušek neobičnu knjigu pa mi priđe, pogleda naslovnu stranicu, ostavi otvorenom gdje sam čitao i bez riječi nastavi šetnju. Ali znao sam što me sutra čeka: morao sam sve znati, ne samo kod njega nego i kod svih nastavnika.

Jednom mu ipak dojadi moje čitanje Karla Maya. Kad je vidio da sam uzeo novi roman, rekao mi je negdje oko podne:

- Još danas moraš vratiti tu knjigu u knjižnicu.

A ostalo mi je još oko 400-500 stranica. Čitam ja poslije ručka bez prekida, čitam, dođe večer, vrijeme je za spavanje, a ja nisam gotov. Srećom pa se uvježbavala neka predstava i ja zamolim da smijem ostati na predstavi. Dobijem dopuštenje, stanem gutati preostale stranice. Kad je predstava završila i ja sam bio gotov. Mislim da je to još i danas moj rekord pročitanih stranica u jednome danu.

Osim jela, piljenje drva, rada u vrtu i polju i igre sve je drugo bilo učenje. Svaki trenutak iskorištavali smo za stjecanje znanja. Ja sam poneku lekciju ponavljao navečer i u krevetu sve dok ne bih zaspao, a često nisam mogao odmah zaspati, osobito ako mi se kakva zanimljiva misao vrtjela po mozgu.

Jedne večeri ponavljam Mohsovu ljestvicu tvrdoće: talk, gips, kalcit..., korund, dijamant. Kako god nabrajam, nabrojim samo osam, dvije mi uvijek nedostaju. Ujutro dođe na red fizika, nastavnik Hammes odmah na početku sata izravno će meni:

- Mohsova ljestvica tvrdoće!

A ja s pika odverglam svih deset: talk, gips, kalcit, fluorit, apatit, ortoklas, kvarc, topaz, korund, dijamant.

- A odakle ti sada deset? Sinoć si imao samo osam.

Njegov je krevet bio u pravome kutu do mojega tako da su nam se glave gotovo dodirivale samo što je njegov krevet imao bijele platnene zavjese. A kako se nisam mogao sjetiti svih deset, ujutro sam pogledao u knjigu i zapamtio.

Iako smo učili i po dva razreda na godinu, nismo manje učili od redovitih đaka jer smo gotovo sve vrijeme iskorištavali za učenje. Idemo na šetnju, a poglavar otrgne biljku i zapita koja je to biljka, koliko ima lapova, koliko prašnika. Očigledna, a ne kabinetska nastava. Šetamo tako i dalje padaju pitanja: gdje je sjever, gdje je jug, kako se to zna? po danu? po noći? Kao u vojsci! A i jesmo mi neka vojska. Ide s nama brat laik, Jura Hrasnik, Slovenac, pun, snažan i dobroćudan čovjek koji se brinuo za stoku i oranice, a mi udarili u raspravu da je zemlja okrugla kao lopta. A on ne vjeruje. Mi dokazuj i dokazuj, ali uzalud. On nikako da nam povjeruje. Dobro, mi ćemo ti to pokazati na ploči kad se vratimo kući. Izvedemo mi dokaz na ploči s brodom. Nacrtamo more kao polukrug s vrhom okrenutim prema gore po kojem plovi brod pa pokazujemo kako se najprije vidi dim, pa dimnjak pa brod. Gledao to brat laik i kaže:

- Vjerovat ću ja vama ako brod treba motore dok se uspinje, a kad dođe na vrh ako onda dalje plovi bez motora.

Odmore smo provodili aktivno pileći drva, radeći u vrtu i igrajući u dvorištu razne igre, najviše graničara i odbojke. Gimnastiku nisam volio, ali sam igre poput graničara rado igrao i tu sam bio veoma živ. Igra se sastoji u tome da se igrači podijele u dvije skupine i na određenom prostoru pogađaju lopotom. Pogođeni mora izaći iz igre, a gubi ona strana kojoj je pogođen posljednji igrač. Katkada sam na svojoj strani bio posljednji igrač jer sam vješto izbjegavao lopti. Odbojke jedva da se i sjećam, ali sam je zapamtio po tome što sam loptu tukao pri izbacivanju lijevom rukom. Naime ja sam rođen kao potpuni ljevak, a otac i škola od mene su pravili dešnjaka. Poslove koje sam naučio, radio sam desnom rukom, ali nove lijevom. Tako i ispucavanje lopte u odbojci.

Kad je bilo ružno vrijeme, a najčešće zimi, ostajali bismo u učionici, ja sam bio stalni ložač, i tu pričali, čitali, razmjenjivali marke, igrali šah, učili uvezivanje knjiga i druge zanimljive i korisne stvari.

Jedna mala usporedba s današnjom djecom. Idemo na more i vozim šest djevojčica od deset-dvanaest godina, tri moje kćeri, dvije stričeve - stric Vinko bio je samo tri godine stariji od mene, a kasno se ženio kao i ja pa su mu kćeri bile vršnjakinje s mojima - i jednu sestrinu. One pričaju, a ja vozim i slušam. Te ova pjevačica pjevala ovu pjesmu ovdje, te ona dobila za onu nagradu ondje, te se ova udala za ovoga, a ona za onoga. A dječaci tako o nogometu i nogometašima, o športu i športašima. Kakvo znanje od kojega malo koristi. Znaju sve o športu, a nisu sposobni ni da se popnu na Sljeme.

Jedno područje bilo je potpuno zanemareno - politika. Radija nismo slušali, novine nismo smjeli čitati, a o politici su nam poglavari govorili malo ili nimalo. Kad smo došli s praznika i donijeli odjeke zbivanja u svojim krajevima, ponešto smo o tome razgovarali, ali malo. Sjećam se da sam se posebno sukobio s Jozom Bajićem iz Šestanovca. Kao Dalmatinac on je imao drukčije poglede na partizane i komunizam, a ja to nisam mogao ni smisliti pa smo se katkada i žestoko pograbili. Jozo je Bajić ubrzo napustio salezijance. Jedno je ljeto rekao da ide kući, ali je negdje kod Doboja otišao u partizane, a poslije u Beogradu završio partizansku gimnaziju i postao je profesor matematike, a mislim i član partije. Političke su prepirke bile rijetke i ti su se razgovori brzo utopili u našim poslovima, prvenstveno u učenju. Ja sam katkada u sobi braće laika - posebno onog mlađega, Janeza Pušnika, Slovenca, ali za razliku od Jure Hrasnika bio je nizak i sitan - našao novine, malo ih pogledao, ali i to rijetko. I on i ja smatrali smo to grijehom, on što dopušta da čitam, a ja što čitam, lakim doduše, ali ipak grijehom, a kako smo nastojali živjeti bez grijeha, nismo ga hotimice često ponavljali. Iako sam 1941. imao samo šesnaest godina, tada bih revno čitao novine kad bi mi što dopalo u ruke, ali to nije bilo često, i tako pratio zbivaja. Kako sam bio politički zainteresiran pa i u znatnoj mjeri angažiran, doživio sam NDH kao ostvarenje svojih snova. Hrvatska mi je država bila svetinja, a Pavelić i vlada uzor mudrih državnika. Nisam ih mogao razlikovati od države. Za Jasenovac i progon Židova nismo ništa znali. Iako su se među nama skrivali progonjeni Židovi i naslutili nešto o tome, potanje nismo znali ni njihovu sudbinu, a kamoli cjelinu progona. Među nama su živjeli i protjerani slovenski svećenici, ali smo taj grijeh pripisivali Hitleru, a hrvatskoj vlasti u zaslugu što im je dala utočište. Osim što po mišljenju poglavara politici nije bilo mjesta u zavodu, bilo bi i teško o njoj raspravljati jer su se u zavodu nalazile osobe sasvim različita usmjerenja: Hrvati, Slovenci, Nijemci, Židovi, među konviktorcima pokoji Srbin, a među Hrvatima široka lepeza od nacionalista do gotovo komunista. Politika bi unijela veliki razdor jer što je nama Hrvatima na radost, Slovencima je bilo na tugu. No koliko je bilo teško, ta se strana života nije smjela tako potpuno zanemariti jer za potpuno formiranje čovjeka potreban je i politički odgoj. U poglavarskom nemaru za politiku i u intenzitetu učenja politika me samo usput dodirivala. A to je pomalo imalo i štetnih posljedica. Ljutio sam se na nadbiskupa Stepinca jer mi se činilo da je protiv hrvatske države. Što se plete u politiku kad se u nju ne razumije, mislio sam. Nikad to nisam nikomu rekao do sada, a kad sam poslije rata shvatio u kakvoj sam zabludio bio, ljutio sam se na sebe i poglavare. Koliko se iz sadašnje perspektive moj grijeh može učiniti velikim, moram reći da sam

još šezdesetih godina čuo od jednoga svećenika da je Stepinac ipak donekle kriv zbog svoga tvrdoga i preoštroga protukomunističkoga stava. To me potaklo da popravim svoj grijeh, koliko mi je bilo moguće. Kad mi je 1975. došao do ruku Benigarov Stepinčev životopis, pročitao sam ga na dušak, iako je omašna knjiga. Posudio sam je od jedne časne sestre milosrdnice. Ona je knjigu prošvercala stavivši je pod grudi. Knjiga je tiskana vani i nije se normalno mogla unositi u zemlju.

Kad je prošlo neko vrijeme i potražnja za njom splasnula, bilo mi je žao da knjiga stoji nečitana pa sam je zamolio da mi je opet posudi i davao sam je drugima na čitanje, iako je i to tada bio opasan protudržavni posao. Nastojao sam da je što više ljudi pročita, u dvije godine mojim posuđivanjem pročitalo ju je petnaestak ljudi, od uvjerenih katolika do liberalnih komunista.

Jednoga dana zatraži me časna sestra da joj knjigu vratim. A ja ne samo da tada nisam znao komu sam je posudio, nego sam znao da se neću moći ni sjetiti. Štetu ću lako naknaditi. Jedan moj prijatelj ima tu knjigu, on će mi je dati pa ću je vratiti. Kad sam to rekao časnoj sestri, ona mi kaže da hoće svoju knjigu. Zbog načina kako ju je donijela, bila joj je draga. Što sad? Dosjetih se. Ako mi je pamćenje oslabilo, nije pamet. Knjigu sam posuđivao samo ljudima koji mi dolaze u kuću. Počeo sam pitati prijatelje i znance, ali uzalud. Jest, posudio si mi je, ali ja sam ti vratio. Što sada? Moram sastaviti popis onih koji mi dolaze u kuću i sustavno ispitivati. Kad počeh sastavljati popis i dođoh do Jasne, sjetih se: njoj sam posudio. Zapitam je, ali mi ona reče: Vratila sam ti. Zapitam drugu Jasnu i ona mi reče: Knjiga je kod mene.

Politika je živjela među nama, sad jače, sad slabije. Samo da spomenem jednu sitnicu koja me je dugo zbunjivala. Jednoga dana g. Hammes dođe pred veliki zemljovid, koji je visio na zidu, pokaže Moskvu i kaže:

- Moskva je pala, a kad padne glavni grad, onda je gotovo.

Zbog te vijesti nisam bio ni radostan ni tužan, ostavila me ravnodušnim, ali me poslije dugo zbunjivala. Kako su vijesti s ratišta dolazile do mene u istršcima, nisam u njima točno razabirao što je to zapravno s Moskvom. Dugo mi je trabalo dok sam shvatio da ipak nije osvojena.

U zavodu su bila i tri gospodičića u svemu neobična i vidljivo su odudarala od nas. Jedan se zvao Ivan Petrović, drugi Edo Nikolić, a treći Vlado Milić. Bila su to židovska djeca koju su salezijanci krili u svome zavodu. Govorilo se nakon rata da ih je salezijancima poslao nadbiskup Stepinac da kod njih prežive. Zato su imali naša imena. Prava je teško znati. Koliko sam sada mogao saznati, zvali su se Tenzer, Messinger i Aleksandar (Saša) Grosz, ali mi to tada nismo znali, samo smo vidjeli da se neobično vladaju. Uvijek su nešto međusobno pleli, zamjenjivali neke stvari, trgovali sitnicama, lako se posvadili pa opet mirili, družili se više međusobno nego s nama, u svemu se vladali malo neobično. Saša je bio djetinjasto, nježno pobožan, osobito prema sv. Antunu Padovanskom, rado je poslovao s njegovim sličicama, prodavao, zamjenjivao, poklanjao. Poglavari su uvijek bili posebno pažljivi prema njima, dopuštali im i opraštali što nama ne bi. Saša, kako ga je ravnatelj Gulešić uvijek zvao, imao je na rublju monogram AG. Kad smo ga pitali otkuda mu to, rekao je da je to neka njegova teta prišila svoj monogram. A to je zapravo bio monogram Aleksandra Grosza. I tako malo pomalo naslutili smo istinu pa se ja jednom drznuh kad su izgovorena njihova imena i javno upitam: Zar se zaista tako zovu? ili: Ne zovu li se oni drugačije? ili nešto slično. Nakon

toga pozove me vlč. Gulešić u svoju sobu pa mi kaže osnovno i zamoli da nikada više ne postavljam slična pitanja niti što komu o tome kazujem. Šutio sam cijelo vrijeme boravka u Miholjcu i nikada ni s kim nisam o tome razgovarao pa ni s onima za koje sam slutio da znaju tajnu kao i ja. To mi ipak nije bilo dovoljno da saznam što više o progonu Židova. Jedan je od njih poslije rata otišao u Izrael, drugi poginuo u Zagrebu pod tramvajem, a sudbina trećega nije mi poznata.

Među nama živjeli su i dva pravoslavca, braća Slavko i Željko Nježić iz Beničanaca. Kad ih je otac dao u konvikt, rekli su mu da moraju ići zajedno na misu, molitve, krunicu. Rekao je da mu to ne smeta. Ali nisu išli na ispovijed i pričest. Kad su se jednog dana vratili od kuće, rekli su da su i njihovi prešli na katoličku vjeru pa su onda išli primali i te sakramente. Ali kako smo se s konviktorcima malo družili, dubina te pojave tada mi je ostala nepoznata. U Zagrebu su s nama bila i dva brata Srbina, Nebojša i Uglješa Trbojević, Uglješa je neko vrijeme bio i klerik, ali o tome poslije. Pravoslavac je bio i Milivoj Pauković.

U salezijanskome zavodu susreo sam se i s prvim jezikoslovnim knjigama. Knjigoželjan kakav već jesam, pregledavao sam knjižnicu i naišao na Branič jezika hrvatskoga Nikole Andrića, pročitah ga na dušak. Druga je knjiga bila Razlike izmedu hrvatskoga i srpskoga književnog jezika Petra Guberine i Krste Krunića. Vidio sam je u jednoga suučenika, mislim da se zvao Pejković, i tako mi se ta knjiga svidjela da sam ga molio da mi je proda, ali nije htio. Kaže da mu je to dao rođak ustaša i da je ne prodaje. Imao sam Kumičićeve Začuđene svatove, svidjeli su mu se pa je predložio da zamijenimo knjige. Žao mi je bilo moje knjige jer mi je i do nje bilo veoma stalo, sve mi se sada čini zato što je to bila knjiga moje rođene majke, ali nadvladala je buduća struka. Razlike sam stao čitati i ono što tamo saznah, stadoh odmah primijenjivati u praksi. Kući više nisam pisao o vešu, već o rublju jer ja sada znam što je hrvatski. Tu knjigu imam još i danas.

Kad sam položio četvrti razred i kad više nisam trebao gramatiku, sjećam se da sam istoga dana, prema svjedodžbi to je bilo 18. lipnja 1943., otišao u knjižaru i kupio Florschützovu Hrvatsku slovnicu koja je te godine upravo bila izašla. I tu knjigu imam još i danas.

Uvježbavali smo i davali prigodne predstave, za Uskrs Muku i smrt gospodina našega Isusa Krista, ja sam bio i glumac, mislim da sam glumio rimskoga vojnika. Lojzo je glumio Isusa i o predstavi mi piše: "U korizmi 1943. smo prikazivali Gržinčićevu Muku Isusovu. Ti si glumio rimskoga vojnika pa si me tukao nekom trstikom. Rekao si mi da moram nešto pretpjeti ako želim glumiti glavnu osobu - Isusa. Možda si u I. činu, kod posljednje večere, glumio i nekog apostola."

Bila je prava posljednja večera na kojoj se jeo kruh. Dobro sam to zapamtio jer je jelo i tada za mene bio velik problem, kao što ćete uskoro čuti. Zbog toga mi se tada glumačko zanimanje činilo najboljim zanimanjem na svijetu, rad lagan, zapravo gluma da se radi, prima se za to plaća, a na poslu po službenoj se dužnosti jede. Predstave smo davali i po selima: Rakitovica, Šljivoševci, Sv. Đurađ, Viljevo i sigurno je i tu bilo jela. Kolega Zubović se sjeća da je bilo kolača.

Imali su salezijanci i tamburaški zbor. Jednoga mi dana g. Hammes predloži da se i ja prihvatim nekoga glazbala. Ja sam se nećkao jer sam znao da glazba nije za mene, ali on ne popušta.

- Ti si sposoban za sve pa kako onda ne bi bio za sviranje.

Slušati se mora i ja pristanem. Mislim da mi je dao treći brač. Učim ja note, nešto krene, ali me vježbanje nije mnogo zanimalo pa sam mislio svoje, sve drugo samo ne na učenje glazbe. Jednoga dana g. Hammes nešto tumači, a ja se zagledao u ormar. Vidi on da sam odsutan pa me mirno upita:

- Hajde ti meni lijepo reci što ti to razmišljaš.

- Kad me tako lijepo pitate, reći ću vam iskreno: mislim od kojega li je drveta napravljen ovaj ormar.

Glazbenik je u meni ravnodušno drijemao, a probudio se nekadašnji stolar. Shvatio Hammes da od mene nema glazbenika pa me oslobodi toga posla.

Rekoh da smo zimi i za ružnoga vremena igrali šah i učili knjigoveštvo. E to me oboje zanimalo. Naučio sam dosta dobro igrati šah, ali sam ga poslije dosta rijetko igrao jer za to nije bilo vremena, a igra me dosta uzbuđivala i iscrpljivala. Igrao sam veoma napeto i prvu sam partiju mogao dobiti, a druge rijetko, pogotovu što sam poteze vukao brzo. Samo ako je protivnik dugo razmišljao, onda sam ja dobro uočavao položaj i znao pronaći odlične poteze. Poslije igre, osobito ako je bilo na večer, položaj partije dugo mi je ostao u sjećanju i ja sam je upamćenu analizirao kako sam mogao pobijediti i dugo nisam mogao zaspati, bilo mi je krivo što nisam povukao potez kojim sam mogao izbjeći poraz. Jednom sam s kolegicom igrao šah, ona je gledala na ploču, a ja na slijepo i do 16 poteza znao sam stanje na ploči. Jednom sam u šahu pobijedio i prvokategornika, a drago mi je bilo što se i prof. Jonke jednom namučio dok me je pobijedio, a on je bio vrstan šahist.

Kao što sam već napisao, jednoga sam ljeta na očevoj tokarilici izradio šahovske figure i tako sam postao tokar. Figure sam sačuvao pa se i danas može vidjeti kako je to bila velika vještina jer se radilo s tokarskim noževima u slobodnoj ruci.

Zanimao me i uvez knjiga. Pažljivo sam pratio pouku i naučio dobro uvezivati knjige. Čak sam i usavršio metodu. Za taj je posao trebao stalak za uvezivanje knjiga, a ja ga nisam imao pa sam se domislio kako da knjige uvezujem i bez stalka, a da uvez bude čvrst. Odmah sam počeo uvezivati svoje knjige do kojih mi je posebno stalo. Knjige za NDH imale su slab uvez pa su se brzo raspadale i tako sam si ja uvezao Marakovićevu Žetvu i na njoj napisao: *Uvézao mjeseca srpnja 1944 Stj. Babić.* Vidi se da sam znao već stavljati naglaske, ali nisam točku iz rednoga broja. Poslije sam uvezao *Hrvatsku književnost do narodnoga preporoda - Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola, Drugi dio, priredio Dr. Mihovil Kombol, Zagreb, 1941.* i druge.

To mi je znanje poslije dobro došlo. Vjenčao sam se dan poslije pošto sam postao asistent pa iako je i supruga radila, nikada nam plaće nisu mogle mirno dosegnuti do prvoga. Počeli smo do nule. Supruga je uzela namještaj na kredit, platno za poplune kupile su joj kolegice iz ureda kao vjenčani dar, tanjure, žlice i vilice otišla je kupiti u Italiju, tada se u Italiji moglo za sto dolara kupiti ono što je kod nas vrijedilo četristo. A ja sam trebao knjige. Pojedine je bilo lakše kupiti, knjige tada nisu bile skupe, i supruga ih je rado kupovala pa je imala razumijevanja za taj tošak. Ali ja sam trebao i skupe, Akademijin rječnik na primjer. Bilo ga je na tržištu, ali je bio skup, osamnaest tisuća, a naše plaće po dvanaest. Trebao sam za njega dati plaću i pol.

- Ne možemo sada toliko - kaže supruga.

Znam ja da ne možemo pa šutim. Ali rječnika već ponestaje na tržištu, može se kompletirati samo tako da se stariji svesci dobiju iz Akademijine željezne rezerve. Kažem ja supruzi da više ne mogu čekati, da moram kupiti. Supruga pristane i ja zamolim prof. Hrastu da na svoje ime zatraži primjerke od Akademije. On to učini, ali uzme sebi ono što mu je nedostajalo. Tako mi je njegova usluga malo pomogla pa zamolim prof. Torbarinu da on uzme knjige na svoje ime. On to učini i ja tako složim jedan komplet i još mi mnogo preostane od drugoga. Sad sam morao kompletirávati i drugi za prodaju jer onaj krnj nisam mogao nikomu prodati. S pomoću antikvarijatâ složim i drugi komplet, nudim ga kolegama po nabavnoj cijeni, ali ga nitko nije htio ili, vjerojatnije, nije mogao kupiti. Kad sam 1962. bio lektor u Kölnu, nudio sam ga njemačkim antikvarima, ali nisu pokazali zanimanja za nj. Tada sam ga ponudio jednomu nizozemskomu i on ga je otkupio za 750 DM tek kad je našao kupca u Americi. Pojedini svesci tankih korica pa se teško njima služiti, a za uvez nema novaca. On bi stajao više nego same knjige. Sjetim se ja vještine koju sam stekao kod salezijanaca i stadem uvezivati svezak po svezak. Uvezao sam ih 44 u 11 tomova. Zatim prvih osam knjiga Jezika, pa prvih 12 knjiga nove serije Našega jezika i još pokoju knjigu.

Još malo pa sam postao i profesionalni knjigoveža. Vidio susjed prijatelj kako lijepo uvezujem knjige pa pričao to svojim prijateljima i znancima i jednoga dana donese mi desetak knjiga da ih uvežem. Dao mu prijatelj kad je čuo da znam uvezivati knjige.

- Pa nisam ja knjigoveža. Ja knjige uvezujem od nevolje.

Vidjelo mu se na licu kako je bio razočaran. Tko zna što je on svomu prijatelju obećao.

A ipak sam uvezivao i drugima. Lojzo mi piše: "Meni si uvezao neku njemačko-češku knjižicu, koju još čuvam, i na njoj je tada zapisano: Uvázal Štefán Babič." Majka mu je bila Čehinja pa je znao češki.

Barbara TANODI-KUKOLJA

Hi-fi

Sutra - obećajem to sebi
i svima koji me slušaju

Sutra ću ponovno vratiti sva svoja stada
na zelene livade
što ću ih zasaditi po svim ulicama našeg
i balkonima naših nebodera

Sutra ću - obećajem to sebi i svima
ponovno dopustiti tek izašlu suncu
da nam oplodi njive
i čim padne kiša
otjerat ću oblake s našega neba
da bude opet prepuno zvijezda
i da naša zemlja ponovno osvane
prohodna, zdrava i čista
kao planinske staze i obale morske
po kojima među lisnatim agavama
na pijesku i na kamenju
tražimo svoje mjesto pod suncem.

Antun KOVAČEVIĆ

Sretna osoba

Da, uistinu sam postao sretna osoba. A moram reći da to nisam bio u većem dijelu svoga života. Nikako nisam uspijevao biti dobar i podoban "drug". Uvijek sam bio netko na koga se gledalo s velikom sumnjivošću...

Strašno je živjeti u laži. A ja sam lagao. Imam hrabrosti to javno priznati. Da, istina je! Lagao sam punih četrdesetipet godina. Za dušu ljudskog bića, to je strašan teret.

Uvijek kada se na poslu ili bilo gdje u društvu poveo razgovor o životu, o očevima, ja sam izmišljao, kako i od čega je moj otac umro i gdje je sahranjen.

Svi bi razgovarali ležerno, a ja sam se bojao. Da, bojao sam se, da mi slučajno ne popusti koncentracija, pa da, ne daj Bože, kažem istinu.

Često su me znali upitati - kako to da za Dan mrtvih nikada ne idem ocu na grob? I ja sam ponovo lagao i izmišljao raznorazne razloge, zbog kojih ne idem na put.

Svake godine, kad za Dan mrtvih svi posjećuju posljednja počivališta svojih najmilijih, ja sam obvezatno palio svijeću na gradskom groblju kod glavnog križa i doma, u stanu.

Molio sam se, u tišini svoga doma, za sve pokojnike i sve žrtve jedne velike tragedije hrvatskog naroda. Jer, tko bi se tada usudio spomenuti Bleiburg i Križni put?!

Na moju veliku žalost, nikada ga nisam upoznao, niti sam ikada imao priliku njemu reći *t a t a*. A i kako bih mogao, budući da mi je bilo samo devet mjeseci kad smo se posljednji put vidjeli.

Iza njega ostalo je petero malodobne djece s majkom, bez igdje ičega. Živjeli smo u jednoj sobici i to nam je bilo sve. Jedino čega smo imali u izobilju, to su bile majčina ljubav i - neimaština. Ostala nam je samo jedna njegova fotografija, koju nam je majka krišom pokazivala i s ponosom govorila o njemu.

Jednog dana, sjećam se, bilo je proljeće, došli su "drugovi" s puškama na ramenima i odnijeli i tu jedinu fotografiju.

Sada slobodno to mogu reći bez straha: i onaj strašan psihički teret je iščezao.

Bogu dragom hvala da je tako!

Molim Boga, da se nikada više nikome ne dogodi tako nešto.

Moram priznati, da nije lako biti sretan. Ali vrijedi na tome ozbiljno poraditi! Prije svega, ja to hoću i želim. Pa, Bože moj, ne može netko drugi biti sretan umjesto mene... Kada bi to možda netko i mogao učiniti za mene - ne bi bilo pravedno. No, ja želim da tu svoju sreću podijelim s nekim, a to i činim.

Razmišljao sam dugo, kako pronaći put prema samome sebi, svemu osjećajnom i umnom, kao i onomu što u sebi ne volim ili čega se bojim. Morao sam to izvući iz mraka svoje podsvijesti, jer bio sam pun mržnje koja se nakupila u meni, tijekom proteklih desetljeća.

Sve se to moralo ponovno izraziti i dovršiti u meni, sve što me je opterećivalo i na bilo koji način prebivalo u meni. Mislim da je strašno teško biti opterećen mržnjom i to negativno breme neprestano nositi u sebi.

Doživio sam jedno veliko duhovno pročišćenje, tako da sam se oslobodio ogorčenosti i neurotskog reagiranja na događaje iz prošlosti.

I uistinu sam svima oprostio. Želio sam zatim stvoriti identitet sretne osobe. Znam se veseliti malim stvarima i s njima biti sretan. Iako su male, meni izgledaju velike kao Velebit, pa kad ih lijepo sagledam, vidim da je velika sreća što ih umijem prepoznati.

A ni ne znam kamo bih s nekim velikim stvarima. Pa i ja sam samo zrnce prašine u svemiru! I moj je život samo t r e n u t a k.

Odlučio sam, uistinu, nikoga ne mrziti, iako mi mnogi, koji odnedavno poznaju moju prošlost, znaju reći: "... ja bih mu, znaš..." Ali ja to neću i ne želim, i zato sam iznimno sretan. Sretan sam zbog toga što sam uspio pronaći tu snagu u sebi, koju sam zaista dugo tražio. Zbog toga sam također zahvalan jednoj divnoj i nadasve plemenitoj ženi, koja je znala u meni probuditi onu unutarnju snagu i plemenitost.

Kako ono kaže moj Slavonac Krunoslav-Kićo Slabinac u pjesmi: "Nije moja duša prazna da bih protiv sebe mor'o...", pa dalje nastavlja pjevati, "...nek' im pjesma bude kazna..." I supruga mi zna reći da me gotovo ne može prepoznati. Potpuno drukčije sada gledam na život. Uz ostalo, volim čuti i uživati u lijepoj i nježnoj pjesmi, pa nekada znam putem lokalne radiostanice naručiti neku takvu pjesmu, onako za dušu...

Svaku sekundu koja prođe, treba mirno pustiti neka ide u povijest, jer je ne možemo ni zadržati, ni vratiti. Zato živim za ovu sekundu sada. Jer, tko zna što mi već donosi slijedeća?!

Dean ŠLAVIĆ

Potkrovlje u prosincu

U hodniku je sumrak i buka s ulice;
slika pokojnoga oca šuti na zidu,
pod njom puštena je mutna vinska boca.
Kuka za kapute izvor je uspomena.

Nevidljiv je lik neživoga sina,
njega nikad nisi povjerila svodniku.
Modar uzorak tapeta blati stonoga,
ko i onaj utorak, na tupom rastanku.

S prozora vidiš svinjske polutke što ih
kroz maglu sada odnose u mesnicu.
Na ekranu dame ponosno govore
i žure u blagdanu po lutke za unuke.

Sućut pobudilo bi meso tvojih grudi,
a mlohava zora budi bivše klijente.
Tko bi takvoj ženi vjerovao da je boli
duša, kad više nitko je i ne želi?

Dar nisi dala zbog vjere u sve ministre,
potvrda je, kažeš, skrita među srećke lutrije.
Na stolu su novine i dva pauka,
a to krzno nutrije obična je rita.

U inflaciji krvi tvoja slinava suza
ne znači manje od uzdaha činovnika.
Slutiš da ni smiješan pokušaj posta,
ni sva djela s ovoga svijeta nisu dosta

ako budeš sama kraj ograde onoga mosta.

Nada CRNOGORAC

Preko ruba

Gledala je kroz zaprašeno prozorsko staklo u dvorište: polegla, već pomalo žuta trava, snažna kajsija čiji listovi trepere i presijavaju se na suncu, ljetna zapara još izvire iz dvorišta i šulja se u kuću. Savladalo ju je kasno srpanjsko popodne. Među žutim prstima drži cigaretu. Dimovi je okružuju. Kakav smireni dan. Zvukovi ljeta dopiru kroz otvorena balkonska vrata, netko na ulici prodaje lubenice.

Volim ih, hladne, crvene i slatke, ali uvijek nabasam na neku blijedu, roza, usahlu i bez okusa, pa dok je silom jedem razmišljam o starim krastavcima. Je li u mom životu sve prošlo kao te lubenice? Je li i to znak neke moje nesreće, baksuza? Ima li sve u meni i oko mene okus krastavaca, okus promašenosti, koliko sam puta promašila, više nego drugi? Mogla bih popušiti još jednu cigaretu, Mata ionako neće doći, nitko ionako neće doći. Valjda je zaključao kapiju. Trebala bih oprati prozore. Zašto? Da budu čisti. Što je sve čisto oko mene? Postoji li još to - čisto? Bilo što. Ili je sve nečisto? Trava je previsoka, trebalo bi je pokositi. I cvijeće se suši od ove prevelike žege. Mogla bih popušiti još jednu, ionako ništa ne radim. Prevruće je.

Vrapci ulijeću i izlijeću neprestano iz gnijezda, jučer su imali pravi koncert. Mala, vesela, živahna stvorenja. Odmarala je oči na njihovim nježnim tijelima, prateći kako im otkucava srece pod perjem koje se micalo ubrzanim ritmom. Bile su zgodne, obične male ptice koje su živjele tu kraj nje i uveseljavale joj tužna osamljena popodneva. Oni se toliko druže, stalno lete jedni drugima u goste, iz jednog gnijezda u drugo, bučno se pozdravljaju, neprestano nešto prenose u kljunovima.

Oni su vrijedni, mislila je, a ja sam postala lijena. Ne da mi se. Više mi se ništa ne da raditi. Čemu to? Sutra će opet biti sve isto. Isto, isto.

Pogled joj je klizio kuhinjom. Štednjak. Suđe. Bilo je i nešto što se zvalo ručak. Ručali smo. Mata se žurio, nisam pitala kamo. On se uvijek u životu žurio, jer je uvijek imao samo važne poslove. Svi njegovi poslovi bili su važni. Svim ljudima Mata je bio važan. Svi ljudi Mati su bili važni. Uopće, važno je ključna riječ u njegovu životu, ona koja ga pokreće i vodi dalje. Ne bi mogao živjeti be te riječi i kad bi je slučajno netko ukinuo, umro bi ili bi je trebalo za njega nanovo roditi.

Mata me više ništa ne pita. Ni ja njega. On sve zna. Ja više ništa ne tražim. Ne bunim se. Ne ljutim. Zašto se više ne ljutim? Da, zaista, kada sam se to zadnji puta naljutila? Ne sjećam se. Mora da je bilo tako davno. Kad je iznajmio Anin stan, da, tada. I više - ništa. Sada mi je sve - ništa. Svejedno. Ne osjećam pobunu, već neko veliko ništa, kao teško titranje čudne i nepoznate boli. Praznina koja u meni teško i bolno odjekuje. Znak oproštaja. To ništa je sve što u sebi osluškujem. Kad bi barem došla oluja, vjetar, kiša, da sve osvježi i pokupi tu prašinu.

Ana ne dolazi. Rijetko se javlja. Moja mala Ana postala je velika Ana i više nije moja. Čija li je? Ne znam, ništa mi ne govori, samo obične stvari: faks, ispiti, odjeća. Ništa iznutra, sve samo izvanjsko, kao da sam stol na koji odlaže svoju torbu kada dođe kući: eto tako, tu su sada te stvari, tu su do nedjelje popodne, kada opet odlazim u Zagreb. Trpi ih, uzmi ih ako hoćeš. To su moje stvari. Samo to možeš imati. Dodirnuti. Ugostiti.

Do odlaska. Stvari. A gdje je Ana, gdje je moja mala Ana koja hoda po tepihu u bijelim hulahupkama, sada još jedan krug na prstima, onda isto toliko na peti, pa s vanjske i unutrašnje strane stopala. Bože, koliko smo se namučili da ispravi spuštena stopala. Bila sam sva okrenuta njoj, posvetila sam joj svaki trenutak: igračke, slikovnice, pričanje priča... trebala je biti nešto posebno od malih nogu, bolja od drugih, drugačija. I bila je. U školi uvijek najbolja, iznimna, bistra i sposobna, ona koja se izdvaja. To sam htjela. A sada? Izdvojila se i od nas, više joj ovdje ništa ne valja. Izdvaja li se i sada tamo u Zagrebu, ili se utopila u masi? Ništa ne znam. Ne dopiru do mene ni dobri ni loši glasovi. Ništa za pohvalu, ništa za pokudu. Kamo se izgubila moja Ana? Kad smo se udaljile i kako se to dogodilo? Odjednom ili postupno? Gdje je granica preko koje je ona prešla, a mene ostavila? Sada smo stranci. I ona mi je stranac. I ja sam postala stranac, najviše samoj sebi.

Zapalila je novu cigaretu, razgledajući vlastito tijelo kao da ga gleda iz velike udaljenosti potpuno strane osobe, objektivno i hladno: smeđa ljuskasta koža na rukama, žuti zapušteni i neuredni nokti. U što sam se to pretvorila? Gdje sam to ja, u čemu sam? Bole me noge, posebno lijeva. Odurne vene. Zašto vrijeme tako uništava tijelo? Razara me, a i ja sam sama kriva, prihvatila sam i to, to lagano vidljivo umiranje iz dana u dan, prihvatila sam, ne bunim se više. Bilo bi možda dobro pobuniti se, ali ne mogu.

Izduženo lice puno gađenja promatralo je vlastito tijelo - tu starost koja ga je ispunjavala i prelazila preko svih njegovih rubova, kao što se dignuto tijesto prelije preko ruba posude. Baš tako si je izgledala - kao prekipjelo, uskislo tijesto.

Sunce se povlačilo gotovo neprimjetno iz dvorišta. Sjene su rasle. I komarci navaljivali. Tko je Ana, razmišljala je ta umorna i prerano ostarjela, zapuštena žena; postavljala si je nepregledno nova pitanja, ne nalazeći nikada odgovore. Ana. Ana. Sude je prljavo i skuplja muhe. Trebalo bi ga oprati. Trebalo bi. Trebala bi. Moram li? Što ja to još moram? Morati nešto u životu. Da li je potrebno mučiti se toliko tim infinitivom? Morati. A odustati? Ne morati više nikada ništa? Morati - ne morati. Pitanje je sad.

I Dane je morao otići. Tako mi je tada rekao. Zbog djece. Zbog sina. Onog mršavog, visokog dječaka od petnaestak godina, koji se jedne noći pojavio pred nama. Pronašao je kod kuće očev pištolj, strpao ga u džep i krenuo. Slijedio ga je u mraku do moje kuće, a onda iznenada izronio pred njega s uperenim pištoljem, govoreći drhtavim glasom da je lažac, da svima laže i da će ga ubiti ako još jednom udari mamu. Mali, očajni dječak. Jesam li i ja tada bila očajna? A Dane? Dalmatinac u Slavoniji; otišao je opet u svoju Dalmaciju. Je li živ i sretan? Tko je sretan? Ma nitko nije sretan.

Pogled joj je prelazio preko velikog dvorišta od gnijezda do kajsije i natrag, vrapci su se opet uzvrpoljili, postalo je jako živahno u njihovu gradu. Razmišljala je o njemu, o svemu što je vrijeme donosilo kao odjek dalekih glasova, možda istinitih, a možda i ne. Načula je nešto o tome da je dolazio, da ima problema s djecom i kako mu se život rascijepio, raskidao, razderao u komade koje više nije mogao ni pronaći ni sastaviti. Razderan obiteljski život, razmišljala je gotovo glasno, i ona ga ima, i ja, i toliki drugi. Kako ono idu stihovi pjesme: da sam ja netko, pjevušila je raspuklim glasom, svim majkama bih izbrisala bore, učinila da očevi ih vole... Svi su ostali bez ljubavi, ljubav je davna, predavna pojava, arhaizam... Trljala je lijevom rukom nogu u kojoj je osjećala bolove. Ljubav više nije u modi, zastarjela, srame je se...

Sutra trebam opet krenuti na posao, dosadnom dugom prašnom ulicom, uz smrdljive kanale, ispod sekina oraha i njene kuće u koju neću svratiti. Ni ona meni ne dolazi. Svi imaju svoje male svjetove i misle kako imaju carstva. Kako si? Dobro, a ti? Onda palimo cigarete, pijemo kavu i pričamo. Pričamo. To se tako kaže. Pričamo. I odlazimo jednako prazne kako smo se i susrele. Riječi koje izgovaramo tako su birane, ništavne riječi, jer se bojimo da ne izgovorimo onu pravu, istinsku riječ koja bi nas dotakla, narušila mir, poremetila površinu. Ušla u nas i rastvorila nas jedne prema drugima. I tako pričamo, zaobilazeći jedna drugu biranim riječima. Elektricitet našega straha titra napeto u zraku, strah da se ne zabunimo i otkrijemo, ostanemo gole jedna pred drugom, u svoj svojoj ružnoći. A riječi su tako opasne i tako - bezopasne. Iza ovih zadnjih se skrivamo i sipamo ih u slapovima. Iza njih ionako ne ostaje ništa. Nijedan osjećaj. Doviđenja.

Sada znam - neki ljudi naprosto ne podnose osjećaje, osjećajne riječi, pokrete nabijene osjećajima, oči u kojima se oni mogu prepoznati, odraziti, zacakliti kao u ogledalu. Onda i razgovaraju i žive tako da ih svim snagama nastoje zaobići. Ne susresti ih. Jer ljudi s osjećajima opasni su ljudi. Opterećuju ostale. Remete sve. Donose strah, brige i neizvjesnost. Treba bježati od ljudi s osjećajima. Danas svi hodaju ulicom noseći svoja bezosjećajna lica, jedu bez osjećaja, spavaju bez osjećaja, žive bez osjećaja. Samo osjećaji mogu dati životu toplinu. Zato je ovaj svijet tako hladan.

Sunce se polako spuštalo iza kapije. Dvorište je postalo sjena. I ja sam sjena, razmišljala je, sjena lijepe žene, sada samo s jednom dojkom, i to mi je još trebalo oduzeti. Osamljenost, bolest, starost. Hoću li postati još veća kreatura nego što sam danas?

Već dugo sjedi, a sunce je odavno nestalo. Mrak je lebdio oko nje u sve gušćim oblacima. Nije se micala. Zvukovi noći plivali su kroz mrak: lavež pasa, kreket žaba, pjesma zrikavaca, udaljeni šumovi automobila. Sada je već sjedila u potpunom mraku. Mata će doći kasno noću. Nije palila svjetla. Umorno i polako dizala je sa stolice svoje tijelo. Prepoznavala je u mraku sve stvari oko sebe, osjećala ih je kao da dišu u njeno lice svoj topli ljetni dah, a i noć je bila dovoljno svijetla da se sve vidi. Svijet je hladan, mislila je, i ja ništa ne moram. Ne moram. Svijet je tako hladan, osjećala je to. Stavila je svoje tople dlanove na hladna ramena i penjala se polako na kat. Osjećala je pod bosim nogama glatke i hladne stepenice i nastojala stati na gazišta koja su bila ugodnija. Prozori su bili otvoreni, a i balkonska vrata, pa je dašak propuha zahvati po leđima: malo noćne svježine prodiralo je u vruću kuću i nebrojeni zvukovi sa svih strana remetili su njenu tišinu. Susjedi su gledali TV i čula je gotovo svaku riječ, iz pozadine je navirala divlja glazba, miješala se ljetna noć u njenoj duši, ne ostavljajući nikakva odjeka. Svijet je hladan, udarala je misao, vraćala se i vraćala, dok je skidala polako opasač, pipajući u mraku i tražeći početak i kraj, svijet je hladan, tako hladan, učinila je još nekoliko sporih pokreta tražeći visinu i oslonac i vinula se u mrak, hladan.

Alen TOPALOVIĆ

Jedna danonoćna priča

Svjetlosni projektili prštali su na sve strane i stvarali rupe u borbenim crtama bijelo - sivih oblaka, primoravajući ih naposljetku da se predaju i mjesto na nebeskom krovu prepuste suncu. Osokoljeno viteškom pobjedom, sunce je zasjalo punim sjajem i za tren oka je otopilo sivo - tmurno raspoloženje, koje je dosad vladalo, dajući mu sada osobitu dozu energije i poleta. Paralelno sa zbivanjima koja su se odvijala izvana, tako je i unutar moje sobe negativno nabijena otužna atmosfera polako odlazila, pa je soba ponovno zasjala starim sjajem. Duhom u stripu, koji je raskriljen ležao na gornjem dijelu mojih nogu te donjem dijelu trbuha, i čije su stranice povremeno zalepršale na hladnom povjetarcu kao na kakvoj olujnoj buri koju je stvarao mali sobni ventilator, nesvjesno i potpuno nevino propustio sam cijelu tu bitku u nebeskom prostranstvu pa sam tek nekoliko trenutaka kasnije, primijetivši sunce kako proviruje kroz škure, nalik na nekog sramežljivog gosta, kojega zanima smije li ući i pridružiti mi se, zadovoljno uzdahnuo. No, uzdahnuo sam možda i zbog stripa koji je sada pročitan i na neodređeno vrijeme zatvoren, ležao. Teatralnim pokretom, nekoliko trenutaka kasnije, bacih ga prema zapuštenoj gomili pročitanih stripova kojoj je sada i on pripadao. Jadnik me bezuspješno molio da ga izdvojim i stavim među one meni najmilije, vješto se služeći onime što posjeduje među svojim stranicama, te da ga spasim bijednog socijalnog života koji mu namijenih, a koji, priznajem, nije bio ugodan, ali ja ga poput nekog nemilosrdnog inkvizitora odbacih. Zastrašujući krik kojeg je ispustio, dok je letio od mene bijedi socijalnog života, bio je tek posljednji pokušaj i nada da će u meni probuditi nježne osjećaje koji se kriju u srcu no, ja takvima nisam dopuštao pristup u nj. Nekoliko trenutaka kasnije on je već postao dio bezlične mase koja je bezuspješno kričala svojim maštovito napravljenim šarenim stranicama pokušavajući potaknuti moju nemilosrdnu crnu dušu da uzme i još jednom ih pročita. Takav je, naime, bio njihov život.

* * *

Noć se poput kakvog izdajice skriveno prišuljala i skinula sunce s nebeskog trona. Uskoro su se počeli pojavljivati na pločnicima prvi odsjaji svjetlosti koja je dopirala s prozora obližnjih zgrada što je bio samo još jedan od znakova da je carevina noći započela. Moja soba, osvijetljena trokrilnom svjetiljkom, pružala je dojam sigurnosti i udobnosti, a krevet na kojem sam ležao bio je i više od toga. Lagana glazba, koja je dopirala s radio prijemnika, opijala je moje slušne organe, vijugajući oko njih poput trbušne plesačice oko gomile pohotnih muškraca, očaravajući ih svojim trbušnim pokretima. Kratki pogled kroz prozor dade mi do znanja da su pločnici uglavnom prazni, ostavljeni da se odmaraju od svakodnevnog prometa. Vratih se do kreveta i, nakon što shvatih da mi ništa više na ovom svijetu ne preostaje, pokušah utonuti u san, no njega baš kada najviše trebah, nigdje. Uzalud ga pokušavah prizvati, na sve načine na koje se moj napaćeni mozak mogao prisjetiti, a onda se san tek nakon ponoći, kada me je

svaka nada napustila, lagano na vodenoj površini moga uma poput močvarnog komarca neprimjetno došuljao i obgrlio me svojim mekim rukama od snova.

* * *

Negdje oko svitanja na tren se oteh iz snenog zagrljaja i pogledah prvo svitanje. Nesvjesno i potpuno nevino propustio sam, i ovu bitku crvene sunčeve vojske i one carstva noći, koju je noć po nečijem scenariju izgubila, ali siguran sam vratit će se ona kao što će i dan poslije nje.

Josip Sanko RABAR

Ateist

Bože, ja te ništa ne molim
jer znam da ne postojiš
ti si odviše nestvarna prikaza za ovaj
opipljiv svijet
stoga te ne štujem, niti hvalim niti volim

Ti si mučni san kojeg sanjaju neki ljudi
no, možda je dobro za njih da su tako ludi
što je sljepilo veće - to je više sreće
eh, blaženi su siromašni duhom
i oni janjećih ćudi

Bože, ti si satkan iz tolikih proturječnosti
da bih trebao prvo izgubiti pamet
pa da budem tvoj
a ja te, eto, molim da ti budeš moj
čitak i jasan ko geometrija
i dovoljno uviđavan da ovaj svijet
lišiš boli
ako tvoje srce uopće voli
i ne odoli mojem vrisku

No, ti šutiš, udaljen tko zna gdje
na nekoj dalekoj zvijezdi
dok svijetom upravlja neka
strašna moć
koju nazivaju tvojom voljom svetom
što bljuje rat, bolest, jad
gadu daje moć i zemljom širi smrad
a gdje si ti, ti?

Zar se svog djela gnušaš i bojiš?

Ne, odviše te štujem
da bih vjerovao da postojiš

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Ivan Pavao II: OČE NAŠ,** Institut "Ivan Antunović", Subotica 1996.
2. **Wolfgang Oberroder: IĆI U CRKVU - ZAŠTO?,** Institut "Ivan Antunović", Subotica 1996.
3. **SUBOTIČKA DANICA,** Župni ured sv. Terezije, Subotica 1996.
4. **Bela Gabrić i Ante Pokornik: BUNJEVAČKE KRALJIČKE PISME,** Izdavačko društvo "Hrid", Subotica 1996.
5. **Josip Velebit: IPAK SE KREĆE,** Gradsko poglavarstvo Vrbovec, Vrbovec 1996.
6. **Marko Dragić: ZAKOPANO ZVONO,** Nakladna kuća Sveti Jure, Baška voda 1996.
7. **Antun Jaroslav Mikšik: PJESME,** Društvo pisaca "August Šenoa", Zagreb 1996.
8. **GLASNIK SRCA ISUSOVA I MARIJINA, 1/1997.,** Hrvatska pokrajina Družbe Isusove, Zagreb 1996.
9. **MIR NAŠ, 49/1996,** Savez samostana benediktinskih koludrica u Hrvatskoj, Zagreb 1996.
10. **MARIJIN TRSAT, 4/1996.,** Uprava svetišta Gospe Trsatske, Rijeka 1996.
11. **DVATISOČ, 93-95/1996.,** Društvo 2000, Ljubljana 1996.
12. **OGNJIŠČE, 1/1997.,** Tiskovno društvo Ognjišče, Koper 1996.
13. **BOGOSLOVNI VESTNIK, 56/1996.,** Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1996.
14. **DRUŠTVENE OBAVIJESTI, 77/1996.,** Hrvatska kulturna zajednica u Švicarskoj, Zürich 1996.
15. **KRIJESNICA, 9/1996.,** Matica hrvatska Ogranak Zenica, Zenica 1996.
16. **POLITIČKI ZATVORENIK, 57/1996.,** Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Zagreb 1996.
17. **KAJ, 4/1996.,** Kajkavsko spravišče, Zagreb 1996.
18. **BILOGORSKI PLANINAR, 42/1996.,** Hrvatsko planinarsko društvo "Bilo" Koprivnica, Koprivnica 1996.
19. **MOGUĆNOSTI, 7/9/1996.,** Književni krug, Split 1996.
20. **ZALAZ SUNCA,** zbornik, Dom umirovljenika "Maksimir", Zagreb 1996.
21. **STUDENCI, 2 (22)/1996.,** Župni ured Studenci, Studenci 1996.
22. **KRIŽ, 3-4/1996.,** Veliko križarsko bratstvo, Zagreb 1996.
23. **MATICA, 12/1996.,** Hrvatska matica iseljenika, Zagreb 1996.
24. **IZVORI, 11/12/1996.,** Evanđeoska crkva u Republici Hrvatskoj, Osijek 1996.
25. **CARITAS, 16/1996.,** Caritas Nadbiskupije zagrebačke, Zagreb 1996.
26. **Stjepan Ivšić: JEZIK HRVATA KAJKAVACA,** Matica Hrvatska Zaprešić 1996.
27. **NAGNUĆA, 3/1996.,** "ANIMAton d.o.o.", Koprivnica 1996.
28. **Damira Kraljević: HOD LJUBAVI,** Veliko križarsko bratstvo, Zagreb 1996.
29. **Zdravko Mužinić: MALA ENCIKLOPEDIJA JUČERAŠNJEGA SPLITSKOG ŠKOLSTVA,** Split 1996.
30. **29. KRŠNI ZAVIČAJ,** Franjevački samostan Humac, 1996.
31. **CRKVA U SVIJETU, 4/1996.,** Teologija u Splitu, 1996.
32. **CRKVA NA KAMENU, 2/97,** Biskupijski Caritas Mostar 1997.
33. **Radovan Toljanić: POKUŠAVAM ZAVRTJETI KAZALJKE,** izd. Hrvatsko književno-znanstveno društvo, Klub književnika i znanstvenika Rijeka, 1997.

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove njihovih autora s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Brojenje godina i sudbina pridjeva *svet* u komunizmu

(Sitan prilog za proučavanje odnosa boljševizma prema kršćanskoj uljudbi)

Jednoga će dana povijest sigurno na poseban način proučiti i ocijeniti dvije zanimljive i važne pojave našega stoljeća: samoukinuće nekih država i političkih stranaka (Sovjetski Savez, Čehoslovačka, KPSS, Demokršćanska stranka Italije itd.), te ustrajno i plansko nastojanje, da se uništi kršćanska uljudba[1].

Na ovom nas mjestu zanima samo ta druga pojava, ono što smo u naslovu najavili. Naime, komunizam nije bio samo političko - gospodarski, nego i filozofsko - vjerski sustav.

Brojenje godina

Danas se ljudi služe kršćanskim brojenjem godina,a kao početna uzeta je godina Kristova rođenja, tj. 754. godina po Varonovoj eri *ab Urbe condita.* To je brojenje uveo u VI. st. učeni rimski opat Dionizije Mali[2].

Drugim riječima to bi bila kršćanska era, a postoje i druge *ere,* koje nas ovdje ne zanimaju. Spomenut ćemo samo da je u Francuskoj nakon francuske revolucije uvedena *revolucionarna era* i da joj je početna godina bila 1792., kada je osnovana Republika. No, kako znamo, malo je to trajalo. Talijanski je fašizam bio izmislio *fašističku eru,* ali ona nije zamijenila kršćansko brojenje godina, nego se obvezatno bilježila uz kršćanske godine (npr. 1942, XX). I to je kratko trajalo te netragom, zasluženo nestalo!

Boljševizam je zadržao kršćansko brojenje godina iz praktičnih razloga, ali uz obvezatni komentar da Krist uopće nije postojao.

Nakon II. svjetskog rata u našim su se školama upotrebljavali prijevodi ruskih udžbenika, ili su se sastavljali udžbenici na temelju ruskih tekstova, a to je osobito vrijedilo za povijesne tekstove.

U gimnazijama se učila povijest staroga vijeka iz prijevoda Mišulinove knjige (*Povijest staroga vijeka*, Zagreb, Nakladni zavod Hrvatske, 1947.[3].

Na stranici 9 - 10 Mišulin piše o brojenju godina ovo: "Danas se ljudi služe kršćanskim brojenjem godina ... Tada se, po predaji, rodio Isus Krist. Nauka je dokazala da Krist uopće nije postojao ... ":

Za naše razmišljanje nije toliko važno što je Mišulin mislio o Isusu Kristu, nego je važno da je ipak đacima dobro rastumačio kako se broje godine. Za godine poslije Kristova rođenja on je uveo sintagmu "naša era", a za godine prije Spasiteljeva rođenja "prije naše ere".

Međutim, neki su naši boljševički profesori smatrali da moraju ići mnogo dalje od Mišulina! A možda je takva bila usmena naredba vlasti. Profesor Vladimir Babić u svojoj knjizi, u poglavlju *Povijesni izvori. Računanje vremena*, ovako poučava đake:

"U povijesti se događaji pričaju po redu, kako su se zbivali. Ali koja godina da se uzme za početak brojenja? U staro vrijeme ljudi bi uzeli jedan važan - obično izmišljen - događaj, pa su po njemu i brojili godine. Takvo računanje godina zove se era. Danas se i u povijesti služimo jedinstvenim brojenjem godina, kao i u građanskom kalendaru. Sad je na pr. 1948. godina. Ali ako treba odrediti neki događaj, koji se zbio prije 2048 godina, onda se više ne možemo poslužiti običnim računanjem godina, nego se pomažemo tako da kažemo, da se taj događaj zbio prije našeg vremena ili prije novog načina računanja godina, i to je ravno 100 godina ranije. Prema tome, svi događaji, koji su se zbili prije više od 1948 godina, zbili su se prije nove ere, a svi ostali za vrijeme nove ere"[4].

Mislim da je suvišan bilo koji komentar tom tekstu. Treba se samo upitati, je li bilo koji đak iz toga tumačenja mogao nešto naučiti o brojenju godina. Do koje je mjere išla blokada razmišljanja! Uvjeren sam da se Mišulin smijao Vladimiru Babiću ...

Sudbina pridjeva **svet**
O nekim našim toponimima

Općenito je poznato da su svugdje u svijetu brojni toponimi sa svetačkim imenima. Pogledajmo popis zemljopisnih imena u *Atlasu svijeta*[5]. Tu ćemo naći mnoge toponime raznih naroda i država, koji počinju pridjevom *svet*: *saint, sainte, san, sankt, santa, santo, são* itd.

I mi smo do kraja II. svjetskog rata imali priličan broj takvih toponima. Dolaskom boljševika na vlast 1945. velik je broj takvih toponima uklonjen, jer je taj mrski pridjev morao nestati ... usprkos tomu što toponimi označuju trajne zemljopisne pojedinosti.

Tako je *Sveti Đurđ* postao *Đurđevac*, *Sveti Ivan Zelina* dobio je naziv *Zelina*, *Sveti Ivan Žabno* postao je *Žabno*, *Sveti Juraj - Jurjevo*, *Sveta Klara - Klara*, *Sveti Filip i Jakov* reduciran je na *Filipjakov* itd.

Samo je mali broj naših toponima ostao u svom vjekovnu obliku - *Sveti Rok*, *Sveti Juraj u trnju* i još neki.

Međutim, ostali su i neki drugi toponimi, koji na prvi pogled nisu ukazivali, da se radi o toponimima sa svetačkim imenima. Zahvaljujući svom kontrahiranom obliku *spasili* su se: *Sukošan, Supetar, Sumartin* i slični.

Sada, u demokraciji, vraćena su mnoga stara zemljopisna imena ...

O nazivima ulica i trgova

Mnoge naše ulice i trgovi, osobito sredovjekovni, imali su svetačke nazive, a većina ih je dobivala prema crkvi, koja je postojala u njihovoj blizini.

Kao primjer može nam poslužiti i Zadar. U njemu je do 1945. postojala ulica *Svetog Mihovila*, jer se u njoj nalazi crkva Sv. Mihovila. To je pravilo vrijedilo i za ulice *Svetog Krševana, Svetog Dominika, Svetog Šime* itd. Iza 1945. te su ulice dobile nove nazive, više ili manje logične ili ispravne.

Imali smo nadalje *Trg Svete Stošije*, *Trg Svetog Frane*. Trg *Svete Stošije* iza 1945. dobio je naziv *Trg 27. marta*! U tom nazivu možemo uočiti dvije pogreške: prije svega

maknut je bez razloga svetački naziv trga, a novi je naziv besmislen, jer - kakvo značenje može imati nadnevak *27. marta* za srednjovjekovni trg?

Zadarska crkva Donat

Zadarska crkva *Svetog Donata* već dva stoljeća ne služi za bogoslužje. U njoj je bilo vojno skladište, pa Arheološki muzej, a konačno je, nakon II. svjetskog rata, počela služiti za koncerte. No, ta se građevina uvijek nazivala *Sveti Donat*, jer ta sintagma označuje crkvu bez obzira u koje svrhe služi. I danas se crkva *Svete Sofije* u Carigradu naziva *Sveta Sofija*.

Nakon II. svjetskog rata pridjev je *svet* nestao i u nazivu *Sveti Donat*. Dakle - *Donat!* A *Donat* je ime osobe, baš kao *Šime, Ive*, ili pak naziv slovenske mineralne vode s mnogo magnezija! Kad bi netko kazao idem u *Donat*, onda je valjalo misliti, što to znači - je li kod nekoga gospodina druga *Donata*, ili pak u građevinu, tj. crkvu, ili u građevno poduzeće "Donat". No, bitno je bilo ukloniti pridjev.

U novinama tog vremena čitamo: *Muzej Donat u Zadru*[6], a na oglasima: *Muzičke večeri u Donatu*.

Vlasti su, međutim, znale da strancima ne može biti potpuno razumljivo da je *Donat* neka zgrada, pa su za njih drukčije označili. Evo kako: *Muzičke večeri u Donatu 1974. - Music evenings in St. Donat`s*. Naziv *svet*, na tuđem jeziku, valjda se nešto lakše *probavljao* ...

Sada, u demokraciji, održavaju se *Glazbene večeri u Svetom Donatu* (XXXIV - 1994.).

I, konačno, jedna anegdota uz pridjev *svet*.

Kao stipendist jugoslavenske države došao je u Zadar 1976. godine ugledni ugarski bibliotekar dr. Gedeon Borsa. Tražio je po našim knjižnicama mađarske knjige. Želio je otići i u Karin, ali su prometne veze bile veoma loše, pa sam zamolio svog prijatelja da nas autom povede u Karin. Kada smo prolazili kroz *Sveti Filip i Jakov*, dr. Borsa je na tabli uz cestu u nazivu *Filipjakov* prepoznao *Filipa i Jakova* i u šali me upitao, tko su ti ljudi. Odgovorio sam, da su *nekad bili sveci* ... A on duhovito primjeti: pa mogli su onda staviti: *Drugovi Filip i Jakov!* Tako je mogao razmišljati samo onaj, koji je dolazio iz istog sustava ...

* * *

Zaključimo to naše razmišljanje. Jesam li razmišljao o *malim* stvarima? Možda. No, posve je sigurno da su te naoko *male* stvari bile u službi *velikog* plana za sustavno i nasilno rušenje cjelokupne kršćanske uljudbe.

Pavao Galić

BILJEŠKE:

1) Ako sociološki promatramo, i Katolička Crkva ustrajno već tri desetljeća želi sebe ukinuti. To je počelo odmah iza II. vatikanskog sabora. Papa Pavao VI. ustvrdio je 1968. godine sljedeće: "Crkva kao da udara samu sebe". A Srećko Bošnjak u jednoj svojoj studiji govori također o "samouništenju Crkve" (*Danica*, 1986., str. 76).
2) *Opća enciklopedija* JLZ, Zagreb, 1977., 2, str. 598, s. v. Era; J. Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb, Školska knjiga, 1972., str. 179.
3) Za *srednji vijek* postojao je također ruski udžbenik; E. A. Kosminskij, *Povijest srednjega vijeka*, Zagreb, Nakladni zavod Hrvatske, 1946.[2] Za *novi vijek*: A. V Jefimov, *Povijest novoga vijeka*, Zagreb, Nakladni zavod Hrvatske, 1946.[2] (a u nakladi Školske knjige 1950[5]).
4) *Povijest staroga vijeka* za I. razred gimnazije i V. razred sedmogodišnje škole. Prema Mišulinu i drugim piscima obradio prof. Vladimir Babić. Zagreb, Nakladni zavod Hrvatske, 1948.[3], str. 6.
5) *Atlas svijeta*, Zagreb, 1969.[4] JLZ.
6) *Vjesnik*, Zagreb, 8. VIII. 1954., str. 2.

Današnje masovno pričešćivanje - dogmatsko pitanje

Et ecce sancta nostra, et pulchritudo
nostra, et claritas nostra desolata est ...
(Mach. I, II, 12)

Učili smo da je u Euharistiji Isus Krist prisutan *vere, realiter, substantialiter* dušom i božanstvom. To isto uči i današnji *Katekizam Katoličke Crkve*.

Ako je to tako, onda je to izvanredno izrazio sv. Toma Akvinski u svojoj posljednici *Hvali, Sion, Spasitelja*, koja se čita za blagdan Tijelova:

Nauke nam svete glase:
Kruh u Tijelo pretvara se,
Vino u Krv Gospodnju.

Ne shvaćamo, ne gledamo,
Al po jakoj vjeri znamo,
Što van reda biva tu.

To nije tek pobožna pjesma pobožnog svetog Tome, nego je tim stihovima izražena cjelokupna istina o Euharistiji.

Ta vjera i ta spoznaja odredila je i ponašanje Crkve prema Sakramentu, koje je išlo, kako se meni čini, uglavnom u tri smjera.

Ako je Krist uistinu stvarno nazočan u Presv. Sakramentu, onda je logično da mu pripada najveća počast, najveći kult - *cultus latriae*, tj. onaj isti kult, koji se iskazuje Bogu. Ako je Krist Sin Božji, pravi Bog i pravi čovjek, ako je on stvarno nazočan u Euharistiji, onda naše štovanje prema Euharistiji mora biti ono isto koje iskazujemo Bogu nevidljivom Biću.

Tijekom stoljeća Crkva je nastojala na sve moguće načine da kult prema Euharistiji bude izražen na najsavršeniji način. Potrudila se, da se prema Euharistiji

ponaša baš kao prema *Osobi* - a o *Osobi* se i radi, o Sinu Božjemu Isusu Kristu - pod prilikama kruha. Izmislila je Crkva klečanje na oba koljena, svetohranište, vječno svjetlo, zlatnu piksidu i zastor pred vratašcima svetohraništa. Izmislila je klanjanje, pokaznicu, kađenje. Odredila je da se ne smije sjediti pred izloženim Sakramentom, nego klečati. Odredila je nadalje da se Sakrament nosi pod baldahinom i da biskupi skidaju svoje crvene kapice *soli Deo*, tj. da samo pred Sakramentom budu nepokrivene glave. Kod mise je pak odredila pranje ruku i prstiju. Nakon posvećenja bilo je određeno za misnike da se palci i kažiprsti ne odvajaju, dok se ne operu. Kad se pričest nosila bolesniku, bilo je određeno da svećenik bude u liturgijskoj odjeći i ulicama je hodao praćen upaljenim svijećama i pod kišobranom. I mogli bismo tako još mnogo toga nabrojiti.

A kako je postupala prva Crkva? Bit će dovoljan podatak da na misi nisu mogli biti nazočni nevjernici, kako se Sakrament ne bi profanirao. To je Crkva vjerovala i za tu su vjeru ljudi umirali. Sjetimo se samo sv. Tarzicija!

Dakle, Crkva je na sve moguće načine nastojala, na svoj ljudski način, iskazati najveće štovanje Kristu u presv. Sakramentu.

Sjetimo se opet sv. Tome, koji kaže u istoj posljednici:

Uzdiži ga iznad svega,
Ne ćeš preveć hvalit njega
Niti kojom pohvalom.

Ali ne samo to. Crkva je znala da štovanje, koje je ona odredila, kako bi se na najbolji način iskazao kult *latriae* prema Sakramentu, pomaže i ponašanju vjernika, koji (kako je kazao sv. Toma) *ne shvaćaju* i *ne gledaju*, jer se radi o nečemu, što je *izvan reda*. Tek im vjera tu pomaže.

Svi ti znakovi i propisi imali su drugotni cilj pomoći vjeri, ojačati je, kako bi se preko vidljivih znakova upravio čovjekov pogled u nevidljivu stvarnost.

Tko imalo poznaje psihologiju religije ne će kazati da to nije bilo potrebno. A bilo je potrebno i jest potrebno, jer se čovjek tek preko vidljivih stvari može uzdignuti do nevidljivih stvarnosti. Uostalom i sâm je Krist odredio, da se njegova milost daje preko vidljivih znakova: *materija, forma, minister* - i tek onda imamo sakrament, tj. nevidljivu milost.

Treći pravac bila je pričest. Da se pričest kao hrana duše može shvatiti, treba najprije vjerovati - da je ta hrana *izvan reda* stvari ...

Ali, čemu uopće Krist i pričest? Kršćanstvo i pričest imaju smisao samo ako se shvati razlog Kristova dolaska na svijet. U Vjerovanju molimo: *koji je radi nas ljudi i radi našega spasenja sišao s nebesa ...*

Grijeh je, dakle, razlog Kristova dolaska, tj. kršćanstva. Ako nema grijeha, onda je kršćanstvo nepotrebno. *O felix culpa!*

Crkva je dogmatski ispravno spojila pričest i stanje milosti. Pričest je dopuštena, ako postoji stanje milosti, ili drugim riječima - ispovijed i pričest idu uglavnom zajedno.

Može se, doduše, dogoditi, da se netko i u grijehu pričesti, ali onda sv. Toma upozorava:

Dobar, opak blaguju ga,
Kob je ipak svakom druga:
Život ili smrtni mrak.

Tijekom stoljeća Crkva je sustavno nastojala da ga grješnici ne blaguju, barem koliko je to mogla ustanoviti po ljudskoj ograničenosti. Koliko je ljudski bilo moguće, Crkva je pozivala na dostojno primanje sv. pričesti, drugim riječima na čestu sv. ispovijed. I to je ponašanje išlo u dva pravca: poštivanje *divne Tajne* i odvraćanje da pričest bude *smrt zlima!*

Iz povijesti znamo kako je teklo pričešćivanje u raznim fazama crkvenog života. Znamo da je u pravilu sv. Klare bilo zapisano da se klarise imaju pričešćivati sedam puta na godinu. U ovom stoljeću sv. Pijo X. pozvao je kršćane na češće pričešćivanje.

Vjernici su se toga držali. Spojili su ispovijed i pričest. Ne možemo, niti smijemo suditi *de internis*, tj. ne možemo znati koja je ispovijed bila valjana i koja pričest dostojna. To zna sâm Bog. No, jedno je sasvim sigurno - Crkva je sa svoje strane učinila sve, kako bi se sačuvao vrhunski respekt prema Sakramentu i kako bi ljudi shvatili da se u grijehu ne smije pristupiti sv. pričesti.

Ljudi su to razumjeli. Znali su da se radi o nekom velikom činu, iako nisu možda mnogo toga shvaćali. I "veliki" i "mali" kršćani su znali da se prema Sakramentu treba posebno ponašati. Čak su i oni *daleki* znali, zbog svoje ljudske slabosti i ograničenosti, da je pričest nešto *izvan reda* ...

Ima jedna anegdota. U osmanlijsko vrijeme neki je visoki dužnosnik kazao katoličkom župniku da bi želio imati na rukama Sakrament i da će to učiniti s najvećom počasti. Pristao je svećenik. Došao je Alahov sljedbenik u crkvu s nekim skupocjenim rukavicama, koje su bile zlatom i dragim kamenjem ukrašene. Svećenik je stavio Sakrament na ruku tom inovjercu, a on je neko vrijeme to promatrao, a onda vratio Sakrament svećeniku. Iza toga je stavio rukavice u pripremljenu vatru, uz komentar: *Rukavice, na kojima je bio kršćanski Bog, moraju biti uništene*. Možda to nije istina, ali primjer je veoma poučan.

Evo još jednog primjera, iz današnjih dana. O. Benko Tulić, franjevac u Zadru, jednom je zgodom pričestio staricu iz obližnjeg staračkog doma, koja je bolovala od Parkinsonove bolesti. Pričestila se na jezik i ispala joj je hostija iz usta. To se zbilo nakon II. vatikanskog sabora, kada je ukinuta plitica kod pričešćivanja ... Hostija je pala na pod, a o. Benko Tulić ju je uzeo i njome se pričestio! Taj je čin bio nešto poput poljupca sv. Franje gubavcu, ali i neizmjerno više. Znamo, da je o. Benko mogao i na drugi način riješiti pitanje hostija s poda, staviti je u purifikatorij, ali je on izabrao vrhunski način ljubavi i štovanja.

* * *

Došao je II. vatikanski sabor. Nakon Sabora pričešćivanje izgleda uglavnom ovako: Na misi svećenik više ne pere ruke, ne drži spojene prste nakon pretvorbe do oblucije. Pričest se prima na jezik ili na ruku, po volji. Ništa ne smeta ako je čovjek do crkve uprljao svoje ruke rukovanjem, diranjem novca ili slično. Takvim rukama sigurno ne bi sjeo za stol, ali na njih prima svetu pričest. Dakako, Kristu nisu potrebne čiste ruke, nego čisto srce, ali je u pitanju štovanje prema Euharistiji i - najobičnija ljudska

pristojnost. Pričest se više ne nosi bolesnicima u liturgijskoj odjeći, niti u pratnji svijeća i molitava, nego ju se stavlja u džep, u najboljem slučaju u neku kutiju. U Zadru se zbio slučaj, koji mi je pripovijedao don Fabijan Košćak: Otišao svećenik bolesniku s pričesti, koju je stavio u novčanik (!). Došavši bolesniku, našao ga je mrtva, vratio se kući i zaboravio izvaditi Sakrament iz novčanika i tu ga je nosio neko [illegible] dana, dok ga slučajno nije "otkrio." Je li potreban komentar?

Dakle, antiteza! Obratno u pogledu vanjskog štovanja, [illegible] posljedicu, *via facti*, redukciju presv. sakramenta na vrijednost svete sličice, ili blagoslovljene maslinove grančice. To je tako poradi ljudske ograničenosti - ukinuti su znakovi!

Uvedeno je pričešćivanje svih nazočnih na misi. Čak i kod velikih svečanosti, kada ima svijeta i na trgu ispred crkve ili katedrale. Tada se na trgu nalaze i razni prodavači devocionalija - daruju ili prodaju značke, svete sličice i tako dalje. U tom prevelikom mnoštvu vidimo i svećenika, kako odreda dijeli sv. pričest, dapače gura na ruku ili u usta. Do njega trgovac prodaje značke. Malobrojni primaju pobožno pričest, ali većina iz najobičnije pristojnosti, kad im se svećenik približava. Pričest se dijeli svima, i pravednicima i grešnicima i nekrštenima - i ženama u kupaćem kostimu. Neki su se na takav način i prvi put pričestili - to im je bila prva sveta pričest. Pričešćuju se i oni, koji imaju dvije žene, ili žene koje imaju dva muža, kako bi dokazali, da je njihovo stanje u potpunom redu! I baš nitko ne može kazati, da je današnje masovno pričešćivanje ozbiljno i odgovorno. Većina uopće ne zna, što radi i što prima i oni se doličnije ponašaju u kinu ili kazalištu, što znači, da su misa i pričest po rangu ispod kina i kazališta!

Nisu oni, dakako, krivi - odgovornost je sva na predvodnicima! I - sva je vjera svedena na neki folklor, kako je upozorio kard. Puljić (*Glas Koncila*, 5. II. 1995.).

Međutim, svećenicima je taj "posao" dosadio i on im oduzima vremena, pa su se sjetili izvanrednih djelitelja pričesti. U nekim državama već to rade uglavnom gospode. Hajde, narode Božji!

Čak i u malim župama svećeniku je dosadno pričešćivati. Zato je to prepustio izvanrednim djeliteljima, pa oni idu po kućama i dijele sv. pričest. A župnik uglavnom stoji u svojoj sobi i čita novine ili gleda televiziju. Jer on više ne ispovijeda, niti drži vjeronauk ... A kada vam dođe ta gospođa u kuću i nosi sv. pričest, kako ćete reći da niste disponirani? I tako u začaranom krugu između djelitelja i pričesnika nestao je osjećaj svetoga i pričest se svela na folklor.

Pred svoju je smrt kard. Šeper bio na nekoj svečanosti u Kotoru i tom prilikom kazao otprilike ovo: Ne možemo kazati, kraj tolikih pričesti, tko je u milosti, a tko nije. Ali sve te pričesti bez ispovijedi pokazuju, da nešto nije u redu. Zar je moguće, da je sav taj narod bez grijeha?

Tako je govorio prefekt Sv. Oficija, ali to nitko nije čuo.

A što se ispovijedi tiče, ona je uglavnom ukinuta, *via facti*. U mnogim su crkvama uklonjene ispovijedaonice, a tamo gdje ih još ima, niti ima redovito svećenika, a još manje pokornika. A da se ispovijeda samo deseti dio onih koji se redovito pričešćuju, svi bi svećenici trebali raditi 24 sata na 24.

Zar su svi bez grijeha? Nisu oni krivi za svoju praksu, nego biskupi i svećenici, koji su doveli do današnje prakse.

Je li možda svijet danas bolji? Priče za malu djecu. Ako grijeha nema, onda uistinu ne treba ni ispovijed, niti kršćanstvo ima smisla za opstanak.

Kard. Kuharić tvrdi, da u Zagrebu neki idu na pričest i onda je prodaju za 500 maraka za profanaciju (*Sluga Božji A. Stepinac*, 1995., 1-2, 8). Tako je kazao zagrebački nadbiskup, ali to nitko nije čuo.

Zašto je sv. Tarzicije izgubio glavu?!

Tako se s pričesti postupa u cijeloj Crkvi, diljem svijeta. Tako postupaju svi biskupi i svećenici: masovno pričešćivanje uz ukinutu ispovijed.

* * *

Ako je istina ono što smo kazali, onda se nameće i pitanje i zaključak. Naime, je li bilo u redu s pričešćivanjem i štovanjem Sakramenta nekad, ili pak sada? Dijalektičari i sofisti odmah će odgovoriti: ono je bilo dobro za ono doba, a ovo današnje, za naše. Tako, ili nešto slično.

No, baš zato jer se radi o Sakramentu, a ne o nekom liturgijskom propisu, ili o narodnom jeziku u liturgiji, stvar je mnogo ozbiljnija. Treba imati hrabrosti i pitati je li bilo dobro ono prije, ili je dobro ovo današnje. Valja i odgovoriti na postavljeno pitanje.

Ako je bilo najispravnije ono prije, koje je uključivalo i štovanje i odgoj za vjeru i pobožnost i dolično pričešćivanje, onda mnogo toga s ovom današnjom praksom nije u redu.

Ako je pak s današnjom praksom sve u redu, a ono prije nije vrijedilo, onda treba pitati sljedeće: ako ono prije nije vrijedilo, zašto bi bilo ispravno ovo današnje? A ako je dobro i jedno i drugo, onda smijemo upitati je li uopće potrebno i jedno i drugo! Ako je današnje u redu, onda normalna ljudska pamet mora postaviti pitanje: zbog čega je sv. Tarzicije dao svoju glavu?

S pitanjima možemo poći i dalje: ako smo *via facti* ukinuli ispovijed, zašto ne bismo *via facti* ukinuli i pričest? "Olakšali" bismo posao mnogim svećenicima!

I još jedno zbunjujuće pitanje: nije sporno da se današnje masovno pričešćivanje događa ne pred očima nekolicine svećenika, nego pred očima skoro svih biskupa i svećenika diljem svijeta. Kako dogmatski protumačiti da oni sve to vide i ništa ne poduzimaju? Je li moguće, da se cijela Crkva vara?

Glas kard. Šepera ostao je bez odaziva. Konstatacija kard. Kuharića nije promijenila način pričešćivanja.

Današnje masovno pričešćivanje ima po mom mišljenju dogmatsku dimenziju. Ako se uistinu radi o Kristovu Tijelu - stvari nisu u redu. Ako to nije Tijelo Kristovo, nego neka simbolika - onda je to dio folklora i pričest nije uopće potrebna.

Jedna je stvar posve sigurna - kada bi svi oni koji se danas pričešćuju uistinu vjerovali da je pričest Tijelo Kristovo, onda je također sigurno da se ne bi tako ležerno, tako neozbiljno i nedolično pričešćivali i - bili bi dugi redovi pred ispovijedaonicama.

Jedan stari župnik, koji je čitav svoj život proveo kao dušobrižnik, mons. don Ivan Zorica, kazao mi je pred mnogo godina:

ili bi trebalo natjerati ljude na ispovijed,

ili bi trebalo ukinuti pričešćivanje!

Tko može reći da je taj stari, časni dušobrižnik krivo ocijenio današnji odnos prema Sakramentu?

Pavao Galić

Mozaik

ĆOSIĆ PRESKOČIO RUBIKON

(Uz 14. izložbu slika "Svemirska simfonija" Josipa Ćosića - Zagreb od 14. do 21. VI 1996.)

14. VI 1996. bilo je otvorenje izložbe slika Josipa Ćosića pod znakovitim naslovom *"Svemirska simfonija"*.

Izložbe je održana u Hrvatsko-Izraelskom društvu u Zagrebu, u galeriji "Shalom". Otvorio ju je Mirko Validžić (koji je za tu prigodu morao doći iz bolnice), a popratio stihovima Mladenko Spahija. Otvaranju su prethodile glazbene četiri etide starih majstora, a odsvirala ih je pijanistica Nina Cosseto. Na kraju je dječarac Ivan Novinc odsvirao na violini domaći komad. Posjet je bio rekordan: akademici, umjetnici, posebno kista, prijatelji i ljubitelji umjetnosti boja i drugi.

Ćosić je već godinama navješćivao ovu izložbu i isticao da će to biti njegova posljednja izložba i to 13., a u stvari je ova izložba 14. Time je Ćosić potvrdio staro načelo da u umjetničkom oblikovanju doživljenih ili zamišljenih uzleta nema stanke. Umjetnički izraz poklapa se s proživljenim, darovanim. To su u stvari životni miljokazi, koje mi ne možemo zaustaviti. Gotovo dvadesetak eksponata prikazuju nam svemir u svom stvarnom i procvjetalu obliku. Iako nam neke slike odišu previše stvarno, a neke kao proizvod mašte, u cijelini to je uspjeli ciklus, koji penjući se u visine svemira i nas povlači da osjetimo nadzemaljski svijet.

Teško je reći što je najuspjelije od svih izložaka i zamišljene simfonije, ali *Svemirska ruža* kao da želi biti vrhunac slikareva dometa i njegovih težnji.

Ova izložba nije plovljenje apstraktnim stazama, kad je govor o ne lako dohvatljivu svemiru. Ona je poniranje u stvarno, ali ne tako blizu, ni tako lako pronicljivo. Ona nas nastoji sjediniti s nadzemaljskim i odvesti u sfere višeg postojanja.

Ćosiću se mora priznati da je u izboru temâ bio naročit u svim svojim izložbama, od prve do posljednje, sadanje, četrnaeste.

Time je pokazao da želi što cjelovitije iskazati svoj slikarski svijet.

U tehničkom području bilo bi nezahvalno govoriti o nadogradnji. On je u svom pristupu realan, boje su mu sukladne tematici koju obrađuje, nije tajnovit. Stoga se ne čudimo da je cijelu sadanju izložbu otkupio skladatelj i glazbenik Ivan Burić, koji uz tonove voli i boje, a s umjetnikom dijeli poglede na svemirski sklad i uznesenje. Opravdano se nadamo da Ćosić neće paletu i boje baciti u trnje, već da će i dalje raditi ono što mu umjetnički slikarski genij bude sugerirao.

Želimo mu mnogo uspjeha, a posebno u biranju predmeta koje želi oblikovati bojama i dati im život u izobilju. I da ostane vjeran svom pozivu.

Mirko Validžić

LJUBOSLAV-LJUBO KUNTARIĆ - SKLADATELJ CRKVENE GLAZBE

Prošle godine *10. listopada* u Društvu Međimuraca u Zagrebu predstavljena je knjiga "Živjeti s glazbom", uprigođena uz 50. obljetnicu skladateljskog djelovanja

Ljuboslava Ljube Kuntarića. Ta knjiga nakladnika Hrvatskog katoličkog bratstva "Branimir" iznosi na 370 strana velikog formata lik i djelo Lj. Kuntarića, svestrana skladatelja, koji jednako ljubi svoj *kaj, ča* i *što,* svoju nadarenost pretočivši u note.

Popularnost je stekao kao skladatelj zabavnih melodija ("Ta tvoja ruka mala", "Ti ni ne slutiš", "Opatijo", "Autobus calypso", a posebice "Sretan put", poslije uspjelog filma "H-8"). Međutim, hrvatskoj i posebice *dječjoj i crkvenoj glazbi* Kuntarić je dao znatno *više skladbi,* koje su za bivšeg režima potiskivane ili "zaboravljene" u ladicama, a i danas se teško "probijaju" u poplavi raznih bučnih i treštavih zvukova elektronske glazbe. Na žalost, naši mediji još uvijek rijetko emitiraju njegove domoljubne pjesme: "Hrvatskoj majci", "Ubili su nam lipicanere" (tekst: Nela Eržišnik), "Dubrovniče, suzo okovana" (tekst: Amalija Zoričić) i skladba koju je posvetio svome kunjadu, Peraštaninu, dr. Roku Milinu: "Jel' još zvone naša zvona" (tekst: Krešimir Cervelin). Njegova *opera comica* "Karolina Riječka" bila je, po riječima Vlade Štefančića: "...prva u svijetu rock opera comica", koja je doživjela preko 48 registriranih izvedbi. Prvi put je u Riječkom kazalištu "Ivan Zajc" učinjena video-snimka kompletne predstave, što je skladatelj Kuntarić sâm platio. Opera "Zlatarevo zlato" predana je zagrebačkom kazalištu "Komedija", ali je navodno zagubljena. Kuntarić je ponudio četiri puta to djelo Riječkom kazalištu, ali su se mijenjali direktori i intendat i "djelo se izgubilo" pa "Zlatarevo zlato" do danas nije doživjelo izvedbu. Zahvaljujući svom osjećaju za duhovnu glazbu, Kuntarić već *petnaest godina* sklada sakralnu glazbu o čemu sam kaže: "Ja imam neke svoje stavove koji se mnogima neće dopasti. Napisao sam pet rock-opera, devet godina studirao sam rock-musicale i opere i svake godine putovao u London, znam što je rock i imam moralno pravo reći ovo: Za vrijeme mise u crkvu ne spadaju ritmovi koji razdražuju ljude, jer je crkva mjesto molitve, pobožnosti i smirenja. Veliki sam protivnik jakih ritmova u crkvi. Za duhovnu skladbu odrednice su *smirenje i pobožnost.*" To je stajalište plod Kuntarićeva dugogodišnjeg glazbenog iskustva, ali i njegove duhovnosti i katoličkih korijena iz kojih je izrastao i čiji su ga sokovi napajali u tijeku sedamdeset godina života.

Ljuboslav-Ljubo Kuntarić rođen je u Čakovcu (1925.), gdje mu je otac prof. Ljuboslav bio istaknuti djelatnik Hrvatskog katoličkog Seniorata, osnivač katoličkih kreditnih zadruga i pisac studije "Zadrugarstvo u Međimurju između dva rata." Ljuboslav je već u sedmoj godini počeo učiti glasovir i pokazivao izrazitu glazbenu nadarenost. Usporedno s gimnazijom polazi Muzičku školu u Varaždinu, a uz studij na Tehničkom fakultetu u Zagrebu privatno pet godina uči kod *prof. Rudolfa Matza* harmoniju i kontrapunkt, instrumentaciju, kompoziciju i muzičke forme. Glazbeno usavršavanje nastavlja kod *Albe Vidakovića* koji je bio otpušten s Konzervatorija jer je bio svećenik i tako nepodoban komunističkim vlastima. Ljuboslav stječe svestranu glazbenu izobrazbu, ali mu njegov *duhovni voditelj A. Vidaković* savjetuje: "Nemoj zasada skladati ozbiljnu glazbu jer kao inženjer i obiteljski čovjek nećeš imati dovoljno vremena za skladanje. Bit ćeš uvijek među posljednjima u ozbiljnoj muzici. Komponiraj ti zabavnu glazbu i bit ćeš među prvima." Kuntarić ga je poslušao i kao obiteljski čovjek s dvoje djece skladao je u Voloskom

zabavne melodije, a kao projektant radio je na izgradnji vanjskih vodova i kanalizacijskih uređaja za pročišćavanje pitke vode. I danas živi u Voloskom: piše klapske, zborske i solo skladbe, a pretežito se bavi crkvenom glazbom u kojoj je postao jedan od najvećih hrvatskih skladatelja. Sada sklada crkvenu sakralnu i liturgijsku glazbu te koncertne pjesme rodoljubna sadržaja i pjesme kvalitetnih regionalnih pjesnika, kao što su primjerice pjesme mr. Amalije Zoričić za čakavsko područje. Piše i za tamburaške orkestre i propagira ih kao hrvatski izražaj, npr. "Val i pišćaci", "Kolo", "Moja pjesmica" i dr., a u crkvenom opusu stvorio je više od 400 skladbi - misa, zborskih, instrumentalnih, prigodnih i koncertnih skladbi.

U kolovozu 1996. izvedena je u crkvi sv. Magdalene u Munama Kuntarićeva "Munska maša" pisana u istarskoj ljestvici u spomen pokojnom profesoru i muzikologu *Vladimiru Fejdetiću.* Da bi mogao skladati ovu misu, Kuntarić je proučavao istarski melos, ali osim jedne 90. godišnje starice nitko mu je nije znao otpjevati pa je odlučio napisati novu "mašu". Kad je uvidio da se originalna misao ne može harmonizirati, počeo je istraživati zapise munskih pjesama i spajajem istarske ljestvice i bugarenja uspio je skladati *"Munsku mašu",* te kako sam kaže, nastavit će u očuvanju posebnosti narodne crkvene baštine čakavskog kraja. U tome kraju Kuntarić sudjeluje i u društvenom životu pa je *suosnivatelj Hrvatskog katoličkog bratstva* "Branimir" iz Voloskog.

U tijeku svog umjetničkog djelovanja ovaj skromni, nadareni i vrlo marljivi skladatelj primio je oko 50 priznanja i nagrada od kojih valja nabrojiti barem neke: "Nagrada jubilarnog festivala ZGB 64.", "Zlatno sidro" (1965.), "Plaketu na 5. godišnjici Festivala Slavonija 1971.", "Grand prix Festivala "Zlatna nota", "Veliku diplomu "Braće hrvatskog zmaja" za "Zmajsku himnu", "Lovor vijenac", "Hrvatskog društva skladatelja" u povodu 50. obljetnice skladateljskog djelovanja, a 11. studenog 1996. odlikovan je *Redom Danice Hrvatske s likom Marka Marulića* na temelju Odluke predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana.

Poželimo Lj. Kuntariću još mnogo skladateljskog rada i da nas na misi smiruju njegove skladbe kao "Gospi sa Trsata", "Vjerujem", "Kušajte i vidite" i druge.

Stanka Pavuna

AMERIKANKA OD KOJE TREBAMO UČITI - RODOLJUBLJE...

(Sopranistica primadona Opere HNK u Splitu Cynthia Hansell-Bakić)

Čovjek koji hoće učiti može to uvijek... Čak i u slučaju kad se to ne bi ni očekivalo. Može se učiti štošta, dakako, i od stranaca... Anonimni junak iz Uvodićeve humoreske je baš od stranca, Bečanina, naučio kao treba poznavati pa i voljeti svoje povijesno-kulturne znamenitosti pa i svoju povijest...

No, od stranaca se može naučiti i važnije stvari. Pa i - rodoljublje!... I to ne samo u smislu da njihovo rodoljublje može upućivati da i mi zavolimo svoju domovinu! Riječ je o nečem drugom. Mislimo ovdje, naime, na one, rijetke strance koji su došli u Hrvatsku, žive tu među nama, prihvatili su Hrvatsku kao svoju novu, da kažemo, adoptivnu domovinu pa je i - zavoljeli. Eto, to i nama

Hrvatima može i treba biti putokaz! Kad ti stranci vole našu zemlju, tim više moramo i mi Hrvati voljeti *našu domovinu*... Sve više i više, svakim danom više...

Cynthia Hansel-Bakić veliko je ime *naše* glazbene umjetnosti. Amerikanka, sopranistica, primadona Opere HNK u Splitu, prof. na Glazbenoj akademiji... U njezinu je slučaju važno reći da je udajom za Hrvata, g. Bakića, ta Amerikanka postala - Hrvatica!... I ne samo nominalno. Štoviše, više Hrvatica nego Amerikanka. Istinski je zavoljela novu domovinu. Zavoljela je Hrvatsku, Split, ljude, jezik... Zavoljela svim žarom osjećajne duše. Moramo joj vjerovati kad kaže da novu domovinu voli ništa manje nego staru, što je zapravo i razumljivo kad se zna da je tu ostvarila skladan brak, osnovala obitelj, dobila djecu... Nema razloga da joj ne vjerujemo i kad kaže da je bila istinski ponosna kad je dobila hrvatsku domovnicu (treba reći inače da je za njezino hrvatsko opredijeljenje zaslužan i slikar *Zvonko Mihanović* koji je upoznao nju i njezinu obitelj kad je, nakon sloma Hrvatskog proljeća, nekoliko godina živio u SAD).

Na pitanje je li 1990., kad je Hrvatska napadnuta pa i sam je Split bio na dometu topova bivše JRM, zažalila što je došla u Hrvatsku, decidirano izjavljuje da je tek tada osjetila ponos što je Hrvatica!... A ujedno je osjetila i želju da još više zavoli tu napaćenu zemlju i da joj u okviru svojih mogućnosti pomogne, odn. da koliko joj je moguće, učini da istina o Hrvatskoj prodre u svijet...

Nismo zaboravili kad je lani sa Zagrebačkom operom gostovala u pet kanadskih gradova i vodila program na engleskom jeziku i na taj način i tom prilikom širila istinu o Hrvatskoj. Sjećamo se ništa manje i njezine turneje sa zagrebačkim solistima 1992. koji su nastupali uživo u sedam američkih gradova, kojom su prilikom sreli ili bolje gđa Cynthia se srela i razgovarala s nizom istaknutih američkih ljudi, počevši od senatora Dolea pa dalje i tom prilikom tim ljudima rekla neke stvari koje nisu znali ili su se bar pravili da ne znaju. Skromna gđa Cynthia čak smatra da je baš ona, Amerikanka koja je cijelu karijeru i bračni život provela u Hrvatskoj, imala tada više uspjeha nego profesionalni političari. "S njima sam razgovarala, kazala je u jednom intervjuu, - kao umjetnica, žena, majka i više su mi vjerovali nego političarima. A Amerikancima je tada bilo potrebno objasniti sve: da više nismo Jugoslavija, da to nije plemenski ni građanski rat, da nema Indijanaca i onih drugih i da je najveći razlog ovom ratu u grabežljivosti i agresivnosti...".

Sjeća se gđa Cynthia i nekih manje spektakularnih doživljaja pa i uspjeha u rodoljubnom, hrvatskom smislu. Kako je npr. tom prilikom razgovarala s glumcem Karlom Maldenom, Srbinom iz Vrlike, inače uvjerenim velikosrbinom, ali kako on poslije tog razgovora nije više nastupao kao Srbin, nego kao Amerikanac...

Dalo bi se još govoriti o ljubavi te istaknute umjetnice prema Hrvatskoj, no njezin slučaj nedvosmisleno govori kako i mi Hrvati možemo - i moramo - sve više voljeti svoju domovinu Hrvatsku, kad tu zemlju vole i stranci kojima je ona, zapravo, druga domovina...

Zdravko Mužinić

Knjige

PLEDOAJE ZA SVEOPĆU OBNOVU

(Radovan Grgec: REĆI IME (drugo izdanje), Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima, Zagreb, 1996.)

Uzastopnost izdanja jedne knjige najbolji je dokaz da je knjiga živa i da nešto istinskoga otkriva čitateljima.

U zbirci svojih proznih i poetskih ostvarenja Radovan Grgec je u osvit hrvatske slobode i samostalnosti istaknuo potrebu za osvježavanjem pamćenja, jer je ono *organon* kontinuiteta i identiteta naroda i pojedinca.

U drugom izdanju (šest godina nakon prvoga) Grgec proširuje i dopunjuje svoj *pledoyer* istini i slobodi. Naime, umjetničkom riječju on naglašava kako je ime oznaka prisutno-neprisutnog svijeta ljudske biti. Ime je način sagledavanja te skrivene biti i pomaganje drugima da se s njom suoče. Ime je, najsažetije rečeno, proplamsaj, svjetlost koja obasjava tamu i pomaže čovjeku da živi punim ljudskim životom kao stvaratelj u slobodi i iz slobode.

Kako kaže sam autor, "imena unose život i smisao u bezlični svemir, iskru živog duha u carstvo mrtve materije, jer iza njih stoji osoba čudo makrokozma, kralj svemira... Ime nije samo znak osobnosti i poslanja nego i znak pripadnosti, zvanja i poslanja, identiteta i kontinuiteta u vremenu i prostoru."

Budući da je komunizam i srpsko-četnička kolonizacija ubila sva imena hrvatskog naroda, njegove osobnosti i posebnosti, zadatak je - prema mišljenju autora - stalno oživljavati, uprizoravati i tako omogućavati mladeži da se susreću sa svojom prošlosti, s tragedijama koje je hrvatski narod doživio, jer će jedino s toga postamenta moći dalje sagledavati moguće njegove razvojne perspektive kojih će oni biti nositelji.

Nomen est omen (ime je znak). "Otkrivajući imena, otkrivamo istinu obavijenu tajnom, i u tome je čar našeg traganja."

Znajući sve to i vjerujući zaista u čudotvornu moć imenovanja i govora uopće, a posebno onoga poetskog koji razmiče zastore i tminu, te otkriva neotkriveno, a za buduća pokoljenja i na taj način omogućuje ljudima da se stalno uče na tuđim, a ne vlastitim greškama; Grgec je osvježio pamćenje iz najtamnijeg perioda hrvatske povijesti, a to je doba sustavnog uništavanja Hrvatske i Hrvata. Kako to sam autor lijepo kaže, "ova pregršt pjesama i nešto proze povijest je jedne ljubavne čežnje. Traganje je to za izgubljenim vremenom, za izgubljenom mladošću, za izgubljenom domovinom, traganje za imenom, čežnja koja ostaje živa kao besmrtna vjernost nekome ili nečemu... Plamen je to koji ne gasne".

U tom bi se smislu ovo najnovije djelo Radovana Grgeca moglo metaforički nazvati i hrvatskim feniksom koji se, zahvaljujući neuništivoj riječi, ponovno diže iz pepela i nanovo gradi svoju porušenu Hrvatsku.

U prvoj polovini knjige nalaze se priče "Odlomak iz veće cjeline" (u kojem se opisuje susret onih koji su bili prognani i devastirani samo zato što su bili Hrvati), "Kuća broj 56" (još dramatičniji sastanak dvojice ljudi koje je boljševički vihor rastavio punih 30 godina) i "Zašto volim

Zagreb" (osobni autorov osvrt na teška minula vremena).

Drugi dio čini rukovet od 21 pjesme: od domoljubnog do spiritualnog sadržaja. To je zapravo vapaj suvremenog Joba-Hrvata Bogu da nam se smiluje i izbavi nas iz pakla četničkog i komunističkog zagrljaja. Kao dugogodišnji zatvorenik Radovan Grgec ne piše papirnatu nego životvornu liriku patnje i stradanja, ufanja i nada svih onih koji su ljubili Hrvatsku, te za nju pali ili čamili u boljševičkim kazamatima. Autor je sav taj Danteov deveti krug osobno proživio i ove pjesme (kao i cijela knjiga) zapravo su njegov umjetnički dug IMENOVANJA svih hrvatskih patnika, kako bi oni vječno živjeli u neraspadljivom, imenovanom i znamenovanom svehrvatskom duhu.

Knjiga je lijepo i prikladno temi opremljena. Na naslovnoj strani je donesen "Rex Zuonimero" (1989.) Josipa Botterija kao opći simbol katoličke, europske i humanističke orijentirane Hrvatske, a onda i kao adekvatan simbol ove knjige koja je doživjela drugo izdanje, a ja se nadam da će biti i više izdanja.

Ivan Biondić

PRISNA VIŠESLOJNOST

(Radovan Grgec: Reći ime, drugo, prošireno izdanje, HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), Zagreb 1996.)

"Reći ime" - čije je ovo drugo izdanje - istodobno je i različito i vrlo slično autorovim dvjema novijim knjigama "Odsjevi kršćanske kulture" i "Čežnja za kraljevstvom", što ih na određen način uokviruje, jer prvo izdanje "Reći ime" izašlo je prije, a ovo drugo, prošireno, poslije njih. Kvalitetan pisac, koji ima što reći, u svakoj je sljedećoj knjizi ujedno nov, ali i u stalnom kontinuitetu svojih zanimanja, ideja, izraza, načela, uvjerenja, dakle cijelog svog bića, pa je tako i ova najnovija Grgecova knjiga različita od prijašnje dvije, (jer to su široke tapiserije praćenja događaja i promjena u domovini i svijetu, te gibanja u kulturi, Crkvi, politici itd.), ali je istodobno i njima slična, nadovezuje se na njih, jer "Reći ime" je, doduše, prisno djelo, u kojemu se autor, poslije iscrpna i duboka promišljanja širokih, objektivnih gibanja, spušta u sebe, u unutarnja strujanja, no koja su isto tako široka kao i ona izvanjska, a autor izvrsno kombinira, nadovezuje, upotpunjuje i izmjenjuje subjektivno i objektivno, pa unutrašnjem prilazi isto tako pomno, promišljeno i iskreno kao i izvanjskome.

Premda je knjiga "Reći ime" nevelika opsegom (74 stranice), njezina je odlika višeslojnost, koja odmah upada u oči, baš kao i u prijašnja dva djela, "Odsjevi kršćanske kulture" i "Čežnja za kraljevstvom". Ta je višeslojnost nagoviještena već u naslovu, jer, kako autor kaže u tekstu "Umjesto predgovora": *Ime je stvarnost, koja se otkriva ili ne otkriva. Reći ime znači osloviti osobu, znači nekome reći "ti", tj. na neki način izjaviti ljubav. Od imena je sazdana ljudska sudbina, ljudska povijest. Stvorenja uđoše u povijest pošto im je čojvek dao ime... Jahvino ime je ime Onoga koji jest i izgovara se sa strahopoštovanjem, a Isusovo ime je ime Onoga koji nas je spasio i s kojim ćemo uskrsnuti kao osobe, tj. kao psihofizička cjelina... Imena su naša povijest, naša sudbina, naše "ja" koje ne umire...* Govoreći o imenu autor dakle govori o ukorjenjenosti u svom narodu, u povijesti i sadašnjem trenutku tog naroda, ali i u vjeri, načelima, u vlastitu biću. U tri prozna napisa i dvadeset jednoj pjesmi (kao i u

tekstu "Umjesto predgovora", koji je sam po sebi vrlo uspjeli, zaokruženi esej) ponajprije je dojmljiva ta isprepletenost vanjskog i unutrašnjeg.

Prozni tekstovi i mnoge pjesme govore o povijesnom razdoblju komunističke diktature i nemilosrdnih progona (kojima je bio izložen i sam autor), pa ujedno imamo svjedočenje o tom mračnom i tjeskobnu dobu, ali i uspjela književna djela, jer autor se, zahvaljujući snazi svog senzibiliteta, lirskim promišljanjem uzdiže nad neposredne, ma kako tragične, događaje (ipak je to doba njegove mladosti na koju svi gledamo s posebnom ljubavlju), pa zahvaljujući tom prisnu uzdignuću dobijamo lirski istančane tekstove koji takvom svojom višeslojnošću mnogo govore o snazi i razinama duha, jer autor nikad ne dozvoljava da ga neposredne nevolje posve prekriju i razbiju ono dragocjeno u biću. Ono objektivno impregnirano je i osvjetljeno subjektivnim razmatranjima.

Tu višeslojnost pokazuju i pjesme. Raznovrsnost bi trebala biti jedna od najvažnijih značajki svake pjesničke zbirke (a unutar knjige "Reći ime" imamo i sažetu pjesničku zbirku), premda se većina naših suvremenih autora ne može pohvaliti raznovrsnošću oblika, tona, a niti nadahnuća, već su im pjesme u velikoj većini slične i jednolično "modernističke". Pjesničko nadahnuće trebalo bi biti izraz i zrcalo našeg cjelokupnoga, složena bića, sa svom njegovom dubinom, melodičnošću, raspoloženjima i ozračjima, a pjesništvo - svojim brezbrojnim oblicima, ritmovima, glazbom i preljevima - posjeduje široke mogućnosti izražavanja i najistančanijih unutrašnjih titranja, no svega toga naši suvremeni pjesnici kao da su posve nesvjesni, pa većinu zbirki možemo odbaciti već poslije površna listanja. Za razliku od njih, Grgec vrlo vješto i nadahnuto vlada oblicima, kako rimovanim stihom strogoga ritma (koji nimalo ne priječi, već, naprotiv, uglazbljuje, ritmizira i potcrtava izražavanje duboko unutrašnjega) tako i slobodnijim oblicima, a pjesme su mu raznovrsne i po tonu: od tragičnoga i poticajno domoljubnoga do prisno lirskoga.

Po riječima samoga autora, pjesma "Ave rima" sadržava njegov umjetnički *credo*, pokazuje presjek Grgecovih pjesničkih preokupacija, vezanost uz čvrste, tradicionalne (koje su često i najdublje) vrijednosti, a još je jedan primjer višeslojnosti o kojoj smo govorili. U prvom sloju, to je pohvala rimi, tisućljetnom "začinu" pjesništva, kojemu nikad neće ponestati ekspresivnosti, jer pjesnici će ga uvijek moći osvježavati istinskim nadahnućem, unatoč tome što je prijezir prema rimi (i skladnu izrazu uopće) izrazito obilježje naših suvremenih pjesnika, koji u svoj svojoj "suvremenosti" i avangardnim nastojanjima ipak nisu ni izdaleka tako izvorni, široki ni raznovrsni kao što su to "zastarjeli" majstori koji su začudno i uvijek na svježe, neiscrpne, duboko osobne načine varirali naizgled ukočene oblike i ritmove. Prvi sloj pjesme "Ave rima" sačinjava, dakle, estetsko promišljanje, koje je, možemo reći, prkosni izazov sadašnjem (stagnirajućem i jednoličnom) trenutku našega pjesništva. Drugi je sloj suptilna, ali žarka domoljubna poruka, potresni glas iz jednog doba, kad se tako moglo govoriti samo u "katakombama", no Grgec je, unatoč opasnosti, ipak nezadrživo izrekao svoja najdublja nadanja, a i boli, glede sudbine svog naroda. Treći sloj tiče se hrvatske kulture, jer autor se poziva na neumrlo stvaralaštvo velikana hrvatske književnosti (Matoša, Ujevića, Nazora, Cesarića, Šopa i

Kranjčevića), koji unatoč "strogim" oblicima svojih pjesama, danas djeluju svježije, aktualnije i slobodnije od mnogih mladih autora. Četvrti je sloj kod Grgeca uvijek nazočno prisno, unutrašnje, koje i ovoj pjesmi, kao i drugim njegovim radovima daje posebnu autentičnost. Ta je prisnost uvijek tu, bez obzira govori li Grgec (ili pjeva), o svojim prijateljima i suborcima (neki su vrlo tragično završili) iz žarke mladosti, o svojoj djeci nad kojom bdije (pjesma "Perici"), o svom gradu, Zagrebu, njegovoj prošlosti i sadašnjosti ("Molitva u gradu", "Zašto volim Zagreb") ili o "junaku našeg vremena" i našeg naroda, ta je subjektivnost u objektivnosti uvijek vrlo dosljedno i uspješno sprovedena. Razine što smo ih pokazali na primjeru te jedne, nazočne su u svim pjesmama, kao i u proznim tekstovima i sastavni su dio Grgecove osobnosti, a treba se nadati da će jednoga dana izaći cjelovita zbirka njegovih pjesama, koja će još bolje pokazati tu raznovrsnost njegovih nadahnuća i pjesničkih oblika kojima se služi.

Sam će čitatelj u toj knjižici nedvojbeno otkriti još slojeva (primjerice, osjećajna kroničara Zagreba, koji svoj grad nostalgično prati kroz sve promjene, od vremena prije drugog svjetskog rata, preko tragičnih poratnih previranja, do današnjega dana), a ona je ujedno dokument jednog vremena, duboko osobna, lirska meditacija i iznimni doživljaj čitanja. Posebno treba pohvaliti i opremu, s detaljem slike "Rex Zuonimero", sve popularnijeg suvremenog slikara Josipa Botteri-Dinija.

Mladen Jurčić

PUT SVJETLOSTI GOJKA POLEGUBIĆA

(Gojko Polegubić: Svjetlost juga, Matica Hrvatska - ogranak Šibenik 1996.)

Pred nama je treća zbirka pjesama Gojka Polegubića, pjesnika koji se nikad ne zadovoljava postignutim, nego se svakom svojom novom zbirkom otiskuje dalje, u nove unutrašnje prostore, k novim mogućnostima izraza (a nedavno je primljen u Društvo hrv. književnika, na čemu mu srdačno čestitamo). U novoj zbirci, kao što i naslov kaže, Polegubić putuje k svjetlosti, koja na posebno suptilan i plodan način obasjava u njoj sadržane pjesme. Ta je svjetlost višeznačna: najprije ona koja obasjava široke krajolike i marine što se prostiru ovom zbirkom, a odsjaj je unutrašnje svjetlosti koja se širi iz nas, iz središta našega bića, pa osvjetljava cijeli naš svijet. Tu je i svjetlost sjećanja na blago, zlatno doba djetinjstva, u kojemu je začetak svih naših kasnijih traženja, mogućnosti i postignuća, zatim svjetlost Transcendencije, a posve se posebna vrst mistične svjetlosti začudno širi uvodnom pjesmom zbirke, naslovljenom "Susret", nadahnutom najprisnijim doživljajem svjetlosti, jer pjesnik je jedan od onih ljudi koji su doživjeli posebno iskustvo, što se u suvremenim istraživanjima naziva "fenomen tik do smrti".

Već i ovo što je rečeno pokazuje da je Polegubićeva zbirka iznimno zanimljivo pjesničko djelo, a ona je to još po mnogočemu. Kod ovoga pjesnika osjećamo stalni napredak, a svaka mu je zbirka zaokružena i krasi je posebno ozračje. Svjetlost iz duboko mistična iskustva na početku širi se na sve ostalo, unutrašnje i izvanjsko, prošlo i sadašnje, osvjetljuje pjesnikovo evociranje djetinjstva, ali se neprekinuta proteže sve do sadašnjeg trenutka njegova postojanja, pa unatoč patnjama i svim egzistencijalnim dvojbama, podaruje bitnu vedrinu.

Polegubić je majstor živih, kristalnih slika, u koje se spušta, pa u izvanjskoj ljepoti prepoznaje unutrašnju, a u sjaju oko sebe suptilne, ali jasne znakove Transcendencije. On nikad ne pjeva općenito, ni mutno apstraktno, nego u svojim poetskim razmišljanjima uvijek polazi od konkretne slike - od kakve masline, hrasta, ptice ili cvijeta, iz čije prolaznosti svojom senzibilnošću izvlači onu otajstvenu, neprolaznu bit.

Majstor je i krajolika, pa ima posebno oko za preljeve širina, ali i za njihovo unutrašnje značenje, za rasprostiranje u našem duhu. Polegubića može nadahnuti i naizgled škrti krajolik, u kojemu on ipak toliko toga zapaža, pa, primjerice, u pjesmi "Crkvice" kaže: *Gledajući s mora nitko ne bi rekao da se/ ovdje iza ovih golih i stiješnjenih brda/ krije plodna ravnica; prava oaza vinograda/ voćnjaka i maslinika./ Nitko ne bi rekao da se baš ovdje obistinjuje svijet/ i život/ i da ovdje usred zime cvate bajam...*

U naizgled malim, no intimnim prizorima dubokoga značenja, Polegubić nalazi ono veliko i neprolazno ljudske duše - čežnju za boljim, svjetlijim, za djetinjstvom, a jednostavnim, zvonkim stihovima izražava i veliku hrabrost pjesničkog preživljavanja u hladnom, duboko osjećajnim ljudima nenaklonjenu svijetu. Sjećajući se, primjerice, pretinca staroga ormara, onoga što mu je pričala mati, strica koji "ganja konje", ili svoga oca, pjesnik zaranja u meditaciju, i penje se do neprolaznih istina.

Polegubić je raznovrstan pjesnik, ujedno sažet i elokventan, ne bježi pred rječitim (ali uvijek nadahnutim i istinski lirskim) uzletima, pa mu posebno priznanje treba odati i zbog iskrene raspjevanosti, danas kad u našoj suvremenoj poeziji prevladava prilično jednolični i jednoobrazni minimalizam, a pjesnici kao da su zaboravili široke zamahe bića i raspjevani žar nadahnuća. Polegubić je i po tome istinski pjesnik, vrlo dobro vlada ritmom i posjeduje unutrašnje "uho" za ljepotu i zvučnost stiha, a kako je za njega pjesništvo uvijek otiskivanje u nove, još neistražene krajolike, sa zanimanjem čekamo njegova buduća djela. Zbirku "Svjetlost juga" svesrdno preporučujemo svim ljubiteljima suptilnoga i misaona pjesništva.

Mladen Jurčić

SAN I JAVA SVJETLOSTI

(Gojko Polegubić: Svjetlost juga. Matica hrvatska - ogranak Šibenik. Šibenik, 1996.)

Pok. Hrvoje Pejaković, poznavatelj i štovatelj poezije Gojka Polegubića, smatrao je da knjigu "Svjetlost juga" određuju dva uzajamno suprotna kretanja: usmjerenost prema detalju i imaginacijski let prema cjelini. Cjelina vječno postoji, ona je imuna na zbivanja u pojedinostima, na odlaske i dolaske krhkih bića, kao što je, primjerice, ptičica koja doleti pod pjesnikov prozor da prevrće suho lišće. Ta cjelina je svjetlost kao trajno ozračje juga, ali i kao najširi prostor postojanja na naravnome i svrhunaravnom planu.

Prihvaćajući u načelu te Pejakovićeve okosnice, niječem ipak njihovu isklju-

čivost, jer u obilatom i gustom Gojkovu nadahnuću ima i drugih, estetološki možda i mjerodavnijih, putanja, a jesu li one uzajamno suprotne, pitanje je koje se umjetnosti mnogo i ne tiče. Umjetnost je po naravi sinteza, koja je, ako je estetski autentična, miriteljica suprotnosti u svijetu, u ljudima koji su s njom u vezi kao stvaraoci ili kao uživatelji, te napokon u samoj sebi.

Progovorit ću ovdje o trima takvim putanjama ili usmjerbama ne pitajući jesu li usklađene ili raznosmjerne. Prva bi se mogla nazvati *dopjevom, supjevom ili pripjevom,* a odnosi se na pjesnikovo "prepoznavanje" sveopće poetičnosti koja je imanentna nebu i zemlji - nebu nad kućom, zrcalu koje u sebi čuva sliku puta kojim je dječak vodio mesaru jariće, dok mu je oblak iznad glave pjevao, a vjetar kosu češljao - a onda se je i on spontano pridružio tome veličanstvenome koru poezije i ljepote. Druga bi se usmjerba mogla zvati *amarcord* prema poznatome Fellinijevu filmu, jer je povela pjesnika u vilinsku šumu nestanka, u kojoj je on sam bio hrast lužnjak, povela ga je do bajama na kojem su spavale kokoši, do djevojčice s kojom je nekad davno pod plavim nebom uvečer do kasnih sati sjedio... Treće bi se Polegubićevo imaginacijsko i umno gibanje u ovoj knjizi moglo zvati *domišljanje* bez obzira na to jesu li zapisi o domišljenome iskazani izravno, kadšto uz napuštanje stihovanih oblika (*Ulica*, str. 51), ili kao prozračne pjesme, koje se više ne dotiču ničega, nego lebde u nekoj nirvani koja više nije iskustvo nego misaoni zaključak (*Pejzaž*, str. 68).

Prije nego o tome nešto više reknemo, osvrnut ćemo se na uvodnu, podužu pjesmu *Susret* (5-7), kojoj je naš najbolji suvremeni književni kritičar, prvi recenzent ove zbirke, pridao posebnu važnost, jer ona "određuje najširi smisaoni obzor što ga ova poezija svagda ima na umu". Radi se po izvanjskoj fakturi o epizodi u kojoj teški bolesnik za vrijeme svoje kliničke smrti, ima susret s Bogom u raju, iz kojega se njegova duša ipak vraća u tijelo, što leži u bolnici, jer još nije vrijeme, odnosno, kad se bolesnik ne bi vratio u ovozemni život, bilo bi za njim ožalošćenih, a on to ne želi.

Pjesma je krasna, čovjek bi je mogao satima naglas čitati i njenu legendu na razini *estetskoga* senzibiliteta čak prihvatiti kao istinu, ali njezin obzor nije toliko u sferi smislenosti koliko je u sferi ljubavi. Doduše u drugome dijelu pjesme pjesnik stavlja u Božja usta neke pouke o smislu smrti i života, ali je to manje pjesnikovo domišljanje, a više skrušenost. I na formalnoj razini pjesmotvorstva autor u *Susretu* daje svoj optimu. Izbor riječi, tanani pomaci fabule, reduplikacije kao u narodnoj pjesmi svjedoče o iskrenosti bogoljublja i vjernosti. Toliko o uvodnoj pjesmi, a sada ćemo se vratiti trima uočenim (najvažnijim) usmjerbama "Svjetlosti juga".

Sve što se zbiva u inividualnoj psihi odraz je Cjeline, koja je istodobno prirodna (zemna) i transcendentalna. To vrijedi i za *estetsku* komponentu Cjeline, za čije su uočavanje pjesnici povlašteni Božji odabranici. Samo oni mogu prepoznati, ustanoviti poetičnost svega što nas okružuje ili je u nama samima. Samo pjesnik može čuti pjesmu oblakâ koji nad njim plove po nebu, otići u posjet Bogu za vrijeme kliničke smrti, vidjeti u zrcalu retrospektivu svoga djetinjstva, osjetiti ljubavne igre maćuhicâ, živjeti neko vrijeme u identitetu hrasta lužnjaka, shvatiti da leptir zvan lastin rep od njega "plodonosno" bježi, jer mu svojim nestankom daruje "nove predjele"... I što

onda biva? Ono isto što biva kada se neke ljetne večeri nađemo na plaži ili na trgu nekog gradića na jugu pokraj skupine mladića koji pjevaju zanešeni čarolijom sumraka, pa onda i mi, bez neke posebne odluke, zapjevamo s njima, ponudimo jednoj susretnutoj ljepoti svoj pripjev, dopjev ili supjev. Tako Gojko Polegubić stječe estetsku komunikaciju s vječno postojećom, ali ne sasvim evidentnom poetičnošću Cjeline i pridružuje se toj poetičnosti: češljugar mu je jedino na taj način Bog (v. str. 12), samo na taj način pjesnik vidi da tajnovit splet ženine kose doziva grlice, da se pred Gospodina stupa na način kao što zora promiče u dnevnu svjetlost.

Što se pak tiče *amarcorda,* on je na *konkretan* način (posudujem Pejakovićev termin) svjetlost juga, prozračno nebo Krešimirova grada i njegove okolice. To je vrelo *amarcorda* dalo toplu i svetu vodu nježnosti, u čijoj se kupki oplemenjuju obitelj i osobni identitet, a u njemu se kao u zrcalu prije potamnjenja vidi plemeniti lik oca, koji samotno "korača niz pepeljastu stranu brežuljka".

Prelazimo na ono što nazvasmo *domišljanjem.* To su svojevrsne životne bilance, često obojene sjetom kao što priliči dolini suza, ali bez slika i metafora kojima su pune pjesme *dopjeva* i pjesme *amarcorda.* Kada se pjesnikova sestra vratila iz grada, gdje je bila na bolničkome liječenju, na njezinu je licu bilo "nešto zagonetno", nešto što je pjesnik "pronalazio kasnije kod ljudi u gradu" i dugo mu je trebalo da sestru nakon toga ponovno zavoli. Iskaz je, eto, izravan, ali nam pjesnik ne polaže nikakva računa, priopćuje nam jedno domišljanje bez oslonca u "redovitim" sredstvima kojima umjetnik komunicira s publikom (str. 69). Ipak, nade se i pjesama gdje se to domišljanje na lirski bogat način nudi čitatelju, a tu je najvažnija pjesma *Hrast lužnjak,* s kojim se pjesnik identificira, a poanta je da se on (hrast) ne može ni iščupati ni presaditi, dakle je i hrastu i pjesniku sudbinski dano da budu samo ono što jesu.

Što se tiče formalne strane Polegubićeva pjesmotvorstva, zapažam nerazmjer između veoma raznostrana i gusta nadahnuća i veoma prozračna, lepršava, "serafskoga" izraza, lišena i najmanjeg traga baroka ili patetike. To nipošto nije mana, nego velika, uvjerljiva vrlina, jer svjedoči o savršenoj spontanosti, koja je u umjetničkome području dokaz autentičnosti, *pravosti.* Doduše, Polegubić kadšto pođe u svijet legendi, ali to rade i Šop i Péguy. Na potonjega me je Polegubić često podsjetio, ne samo u ovoj zbirci. Ali najviše sam mislio na Poljaka Bronyslava Maja: njegove stihove "Uvečer, na klupi pred kućom / U tišini, toplo disanje vrta: gledam zvijezdu..." vidim kao prepoznati detalj iz Polegubićeva djetinjstva, jer će Polegubić, kad odraste, reći: "Kamo je nestala večer u kojoj sam / do kasno pod plavim nebom sjedio?"

Polegubićeva je memorija prožeta brojalicama i popijevkama folklorne naravi, a ta mu građa kadšto dolazi na jezik i pri vlastitim pjesmama. Primjerice u zbirci "Makovi" na str. 60: "Ruža izgubila muža / Našla ga u travi, gdje ga jedu mravi...". U zbirci "Svjetlost juga" nađoh: "Zadruga ispekla vola, narod se skupio oko stola, svatko bi htio čut' komu će pripasti but - ako bude po planu, pripast će banu..." Taj podatak ne smatram jako važnim, ali ga iznosim u korist svoje tvrdnje o dopjevu, pripjevu i supjevu, što se ne zbiva samo na razini udruživanja Gojkova pjesničkoga glasa u nevidljivi i tajni kor Cjeline nego i u intimnoj

osjećajnoj povezanosti s pukom, s kojim pjesnik združuje svoj glas na izravan i vidljiv način.

Moj doživljaj knjige "Svjetlost juga" donekle se potvrđuje i podjelom njezina sadržaja na cikluse "Nebo nad kućom", "Pred zrcalom" i "Znak u kamenu", jer ta podjela u stanovitoj mjeri odgovara mojoj podjeli knjige na pjesme dopjeva i supjeva, pjesme amarcorda i pjesme (i prozne medaljone) domišljanja.

Ovo je treća knjiga nadarenog Gojka Polegubića, a od triju knjiga svaka je bolja od prethodne, što znači trajni napredak. Autor je nedavno primljen u Društvo hrvatskih književnika, pa mu na toj zasluženoj počasti od srca čestitamo.

Svevlad Slamnig

PUT SAMOSVOJNOSTI

(Diana Burazer: Na odmorištu između dva svijeta, Nakladnik MD Zagreb)

Poznato je i više puta rabljeno ono što je veliki liričar njemačkog jezika R. M. Rilke rekao: "Ljepota nije drugo do početak užasa". Suvremena hrvatska pjesnikinja Diana Burazer (rođ. 1953. u Zagrebu) kao da negira takvu konstataciju i u svojoj novoj knjizi pjesama dodaje: "snaga je u ljepoti izabranog".

...mora postojati nešto/ovdje/gdje je zgusnuta sva vrijednost/moga svijeta/.

Iz ovog tkanja što se ispreda finom senzibilnošću duhu i nije rekonstruirati cjelokupnu stvarnost kao što mu nije stečenu sigurnost zadržati.

Poetika D. Burazer je odmaknuti govor koji se pročistio kroz samoću i šutnju, kroz životni lom, nedoumicu pa se vratio poput uslišane molitve. U ovoj poetici dominiraju jednostavne ali duboke spoznajne misli potvrđene životom a pročišćene elegičnom osjećajnošću. Svježe su i oslobađajuće; čitaju se gotovo u dahu.

Pjesnikinja se "hvata za svaki trenutak postojanja", tražeći svoje mjesto u poretku svijeta. Ono što nalazi nije "beznadna pustolovina" i nije sveopća uloga, jer "kad sve ovo prođe/doći ćete kao da se ništa nije dogodilo".

Iz svega zrači vedrina ali i nostalgičnost svakidašnjeg čuda koje se osipa u san i prah. Iako će se upitati: "I za koga omča uzaludnih rečenica", - slutit će i svoj odgovor. Tako u pjesmi o ocu kaže:

"Boli me lakoća s kojom smo se rastali".

Možda je još u sobi disalo jutro... i brezine kore se svezale paučinom. Spremna je na sve velike pothvate i putovanja.

Vrijeme se svakako ne može zadržati. S njime sve započinje, ali i prolazi. Samo u Vječnosti kao i u Poeziji ono kao da i nije bilo, jer širi se u horizont trajnih uvida, u ono što je čovjekovoj egzistenciji i dano; u magičnost prostora, odakle se opet vraća kao ilustracija svijesti. Radi se dakle o autorici visoke intelektualne razine koju "resi začudni lirizam" Stih pjesama je slobodan, izražajno-komunikativan, očišćen i esencijalan. Ton stišan i poput glazbe penje se u nebo.

Sintaksa u većoj mjeri sređena. Po Valeriju sintaksa je perspektiva u misli... moći analizirati odnose unutar rečenice to je: znati misliti.

Knjiga je podijeljena u tri cjeline. Prvu cjelinu čini:

Fotografija I (između šutnje i pucnja)

Druga cjelina je *Fotografija II (između šutnje i pucnja, san)* i treća najkraća *Fotografija III (kad bi mi ponovo bio dan početak)*.

Čitajući poeziju Diane Burazer i sami ćemo biti odvedeni na izvore čistog etičkog stava. Dakle, tamo gdje se ne zaboravljaju granice individualne i beskonačne svijesti.

A to ovu knjigu, moramo priznati, čini iznimnom i u suvremenom hrvatskom pjesništvu i te kako značajnom.

Gojko Polegubić

LIRSKI ZAPISI O LJUBAVI

(Gordan Pičuljan, Usud, izd. Vidokrug, Zagreb, 1995)

Pjesnik (i dramski umjetnik) Gordan Pičuljan pripada onoj skupini hrvatskih pisaca koji ne pišu iz prizemnih (čitaj: materijalističkih) razloga, a još manje iz želje da steknu slavu. On ne čeka u redu pred nakladničkim kućama, niti ispija lozu i gemište s onima koji vladaju književnim podnebljem, da bi možda na taj način našao put do čitatelja. Pičuljan naprosto piše pjesme za svoju dušu i za one koje voli, koje je volio i koje će zavoljeti. Njegove su pjesme sitni otkucaji srca, osjeti na vrhovima prstiju i katkad zvuk telefona u domu bez stanara. To su pjesme dramskog umjetnika za koga tekstove piše vrijeme ritmom života što ne priznaje relacije smrti.

Zbirka *Usud* druga je knjiga poezije Gordana Pičuljana. Prvu zbirku *Opekotine* objavio je 1992. godine, sa 'zakašnjenjem' od 20 (!) godina. Posvećena je vremenu duhovnih i povijesnih lomova koji su najavili promjene iz zadnje dekade XX. stoljeća.

Usud je, zapravo, nastavak obogaćen ljubavnim neprolazom što nas prati od izvjesnog početka i, na sreću, neizvjesnog kraja života. Ako i postoje drugi životi, za pjesnika su oni samo ljubav. Mržnja je neprirodno stanje koje nastaje u odsustvu ljubavi, a nestaje pojavom ljubavi. Svjestan značenja ljubavi u ovozemaljskom ozračju, Pičuljan svoje kratke lirske zapise, ugrađene u okvir usuda, razvrstava u dva ciklusa naslovljena *Zemlji i Ženi*. Te tako rječite posvete otkrivaju uzročno-posljedičnu vezu ljubavi u nastajanju i nestajanju. Dijalektika ljubavi zapravo je dijalektika života.

Ciklus posvećen *Zemlji* tematski je vezan uz ratna događanja 1992. godine. U njemu su pjesme koje svjedoče u prilog budućim vremenima. Premda je i sam dragovoljac domovinskog rata, Pičuljan ne slavi oružje, niti mu niže stihove prožete domoljubljem, kako to čine neki pisci. On jednostavno poručuje: *Dignuti spomenik umu / nikako pušci / nožu / puna su groblja sjena / živimo da zaboravimo / pali zaboravljeni ratnik / nije došao slaviti* samo živi nastavljaju dalje. Oni što su licem okrenuti korijenju, ostaju u našem sjećanju bez mogućnosti da osvijetle tamnu stranu zaborava. Sjaj metalnih odličja za njih i one koji su ih imali ne može vratiti svjetlost što je sjala iz njihovih živih očiju. Mrtve oči ne gledaju, mrtva usta ne govore, mrtav čovjek ne postoji. Ta surova istina može biti *pouk* za *nauk* svima onima što fosfornom svjetlošću kostiju mrtvih ratnika osvjetljavaju raskošne domove sazdane životima onih kojih više nema. Pjesnik nam tu bolnu spoznaju otkriva bez patetike i lažna zanosa, svjestan da život jednima donosi ono što drugima odnosi.

Drugi ciklus, onaj posvećen *Ženi*, bogatiji je u kvantitativnom i kvalitativnom smislu. Tu je pjesnik na domaćem terenu, siguran i kada dobiva i kada gubi. Ljubav u sebi nosi pozitivne i negativne

predznake, koji pale nade i gase želje, ovisno o tome što nam druga strana daje ili uzima. Ako je suditi po sadržini pjesama iz drugog ciklusa, kod pjesnika Pičuljana dominira negativan predznak. U životu, međutim, ne mora biti tako. Pjevanje o rastancima i promašenim ljubavima može biti odraz straha da se to ne desi. Možebitna je to preventiva protiv boli i samoće, što vrebaju oko nas i iz nas samih. Svoja nadanja, pritajene strahove i druge nemoguće ljubavne mogućnosti, pjesnik slikovito dočarava stihovima: *U albumu / slika stavljena / ljubav ostavljena / ježim se / sjećanja.* A sjećanje na stare ljubavi, pretočeno u pjesmu upućuje na zaključak koji glasi: *Sve stare ljubavi / samo su pribježište / zajedničko umiranje.* Život bez ljubavi isto je što i ljubav bez života. To je nedvosmislena poruka koju nam pjesnik prenosi u stihovima: *Kad prestanem živjeti / prestaću i sniti / tek tad ću te ljubavi / ja zaboraviti.* Uzeta u kontekstu ljubavi, riječ *zaborav* je i lijek i bol. I bol što liječi i lijek što boli. I bol protiv lijeka i lijek protiv boli. No za pjesnika, ali i za nas koji čitamo pjesnike, bitno je da se voli. Sve drugo je prolaznost koja topi život kao kocku leda. Pjesniku je to poznato i zato nam nudi ljubav u dozama koje neće izazvati bol. Nakon pročitane knjige, ostajemo u nadi da je autor slično postupio i prema sebi samome.

Ivo Mijo Andrić

OŽIVLJENA KLIŠKA TVRĐAVA

Hrvatsko društvo *TRPIMIR* iz Klisa, koje vodi njezin poduzetni predsjednik Mijo Glavina, priredilo je 11. listopada 1996. u Zagrebu - u muzejsku prostoru *Klovićevi dvori* na Jezuitskomu trgu - predavanje i multimedijalno (višemedijalno) predstavljanje prošlosti Tvrđave Klis te sadašnjega stanja njegove tvrđavne cjelokupnosti. Na priredbi je predstavljena i monografija *Tvrđava Klis*, koju je napisao Valter Firić.

Razkošna monografija *Tvrđava Klis* tiskana je na 141 stranici velikoga formata (29 cm), obogaćena množtvom fotografija crnobijelih i u boji te kartama i crtežima. Nakladnik je Hrvatsko društvo *Trpimir* Klis. Recenzenti (ocjenitelji) su: prof. dr. Kruno Prijatelj, prof. dr. Vjekoslav Omašić i prof. dr. Ivo Babić. Urednik je Srećko Listeš. Monografiju je likovno opremila Denka Marinković. Auktor većine fotografija je Branko Ostojić, ostale su iz muzejskih i posebničkih zbirki i pismohrana. Književnojezična savjetnica (lektorica) i izpravljačica (korektorica) je Silvana Bampa-Listeš. Tisak i priprema: *Dalmacijapapir* Split. Naklada 1.000 primjeraka.

Uvod u monografiju je pjesma Tome Podruga *Kliška tvrđava*, koje počinje stihovima: "Na mudrom tjemenu planine / Iznad nizinskog straha i zmijskih cesta / Njiše se kameni jedrenjak / Upućen u visoku plavet / Bez pokreta stalno plovi".

Tekst monografije podijeljen je na više poglavlja. Prvo poglavlje, *Prošlost Klisa,* podijeljeno je na ova povijestna razdoblja: Predhistorijsko razdoblje, Razdoblje rimske vlasti, Doba hrvatskih vladara, Pod ugarsko-hrvatskim kraljevima, U vlasti bribirskih knezova Šubića, Opet u kraljevoj vlasti, Pod bosanskim kraljem Stjepanom Tvrtkom I., Knez Ivan Nelipić i hrvatski banovi, Povratak kraljevoj vlasti, Kapetan Petar Kružić-čuvar grada Klisa, Pod turskom vlašću, Pod mletačkom vlašću, Pod austrijskom i francuskom upravom, XX. stoljeće.

Dva stoljeća po doselidbi Hrvata u ove krajeve, "Klis je kao vladarski posjed jedno od središta hrvatske države". U njemu je god. 852. napisana najstarija (do sada poznata) hrvatska vladarska izprava. U Rižinicama pod Klisom hrvatski je vladar Trpimir (845.-864.) "dao podignuti crkvu i prvi benediktinski samostan u Hrvatskoj". U izpravama hrvatskih vladara Trpimira i Muncimira mjestno se ime Klis "javlja u obliku *Clissa,* odnosno *Clesae-Clissae",* a bizantski car Konstantin VII. Porfirogenet ga "spominje pod nazivom *Kleisa* (sigurno s izgovorom: Klisa), kojeg neki etimolozi izvode iz grčke riječi *kleis* što u prijevodu znači *ključ*. Naš naziv Klis mogao je nastati od riječi klis sa značenjem oštra hrid..."

U početku XII. st., nakon izumrća narodne dinastje, Klis dolazi pod vlast hrvatskih kraljeva iz ugarske kraljevske kuće Arpadovića. Pisac monografije Valter Firić to razdoblje naziva *Pod ugarsko-hrvatskim kraljevima.* Izpravniji je izraz hrvatsko-ugarski kraljevi ili još bolje: hrvatski i ugarski kraljevi. Naime izborom Kolomana Arpadovića za hrvatskoga kralja god 1102. Hrvatska nije izgubila samostalnost niti je postala dio ugarskoga kraljevstva. "Time što je neka strana dinastija zadobila hrvatsku krunu ne znači da je Hrvatska izgubila išta od svog državnog legitimiteta. Ona samo dobiva jednog vladara koji je stranac i koji, u teoriji, zasebno vlada Ugarskom, zasebno Hrvatskom... Hrvatska je nakon dolaska Arpadovića sačuvala mnogo od svoga političkog i civilizacijskog identiteta... Slobodno se može tvrditi da je za vladavine Arpadovića, dakle barem do 1301. godine, država funkcionirala prije kao neka vrsta personalne unije negoli kao jedinstvena država" (Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek,* Zagreb 1995., str. 448. i 454.).

Još je određenija Benedikta Zelić-Bučan: "Odmah treba kazati da Hrvatska nije ništa izgubila od svoga suvereniteta time što su vladare narodne krvi naslijedili tuđinci Arpadovići. Time su samo vladarska prava hrvatskih kraljeva prešla na zakonite hrvatske kraljeve iz kuće Arpad, koji su uz to bili i kraljevi Ugarske, kao što ni Ugarska nije ništa izgubila time što su njezini vladari dobili još jednu krunu. Te dvije zemlje ostale su i nadalje posebne i suverene države povezane osobom zajedničkog vladara u personalnu uniju. Zato je sasvim neispravan termin koji se ponekad rabi za te dvije države Hrvatsko-Ugarska, ili čak samo Ugarska. To su i nadalje bile dvije države; Hrvatska i Ugarska, svaka sa svojim posebnim organima zakonodavne i izvršne vlasti" (*Članci i rasprave iz starije hrvatske povijesti* HKD Sv. Jeronima/sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1994., str. 180.).

Također treba reći da bi bosanske kraljeve trebalo nazivati hrvatsko-bosanskim kraljevima. Ne samo zbog toga što su ti kraljevi bili hrvatskoga podrijetla. Bosna je, kao neotuđivi dio Hrvatskoga Kraljevstva, državnopravno bila - sve do pada pod osmanske Turke - pod vrhovništvom hrvatskih i ugarskih kraljeva.

U poglavlju *Graditeljski razvoj Tvrđave Klis* pisac iznosi da je Klis kao utvrda "izrastao spontano" i da su njegove građevine "nataložene jedna na drugu kao logičan slijed njegova povijesna razvoja". Klis je "graditeljski oblikovan u širokom vremenu od kasne antike do početka XIX. stoljeća, tijekom kojeg je doživio niz promjena postupno se razvivši od rimske utvrde, preko starohrvatskog i hrvatsko-ugarskog (on je i tada samo hrvatski, nap. T. H.) srednjovjekovnog grada, do turske, potom mletačke, te austrijske utvrde" (i tada je to hrvatska utvrda, nap. T. H.). Pisac napominje, da prostor tvrđave Klis "nije bio sustavno arheološki istraživan što je ubuduće potrebno izvršiti".

Dalje slijede poglavlja: Tip tvrđave, Sustav obrane Klisa, Sustav fortifikacije i objekti u tvrđavi, Zdenac Tri kralja, Kliške bazane, Klis kao spomenik fortifikacijskog graditeljstva. Kao najljepša građevina kliške tvrđave graditeljskim se izgledom ističe crkva Svetoga Vida, ranije Murat-begova džamija (nadpis na toj crkvi iz god. 1743., pisan latinski, u hrvatskomu prijevodu glasi: "Što je vjera sagradila, vjera će sačuvati."). Jedina sačuvana česma u Klisu iz turskog doba, danas zvana *Zdenac Tri kralja,* "po kvaliteti graditeljskog oblikovanja najvrjedniji je turski objekt te vrste podignut u Hrvatskoj". Prateći graditeljski razvoj Klisa može se zaključiti, da je ovaj stari hrvatski grad bogatog graditeljskog naslijeđa "izuzetno vrijedan kulturno-povijesni spomenik".

Na kraju monografije nalazimo: Pogovor, Karta: utvrđenja i objekti, Izvori i Literatura. Ističući da Tvrđava Klis "čeka početak novog života, novo svoje oživotvorenje pod rukama hrvatskog čovjeka", pisac monografije Valter Firić u pogovoru kaže: "Dok obnova Tvrđave Klis još uvijek traje ova knjiga postaje vrelom pouzdanih informacija o jednom od najvažnijih nacionalnih spomeničkih kompleksa dovodeći u harmoniju narodno buđenje i potrebu za stalnim osjećajem narodne veličine, neuništivosti i slave te znanstvenog odnosa prema spomeniku."

"U najpresudnijim trenucima obrane Hrvatske - kako piše na početku monografije - nigdje nije tako dugo hrvatska ruka čvrsto držala mač, a srca njenih branitelja toliko ispunjena domoljubljem, kao što je to nekada bilo u Klisu." Stoga je Klis zaslužio monografiju dostojnu sebe i svoje prošlosti i važnosti svoje kao kulturni spomenik najvišega stupnja. I dobio ju kao poklon njezina pisca Valtera Firića. Ovom se monografijom s pravom može ponositi i Hrvatsko društvo *Trpimir* Klis, jer ona dokazuje da malena pokrajinska mjesta ne moraju nužno biti i provincijska.

Tomislav Heres

RAVNOTEŽA UZALUDNOSTI

(Zoran Kršul: "Simultanka" Izdavački cetar Rijeka, Rijeka 1996. godine)

Za suvereno kretanje prostorima koje sugerira poezija Zorana Kršula, (r. 1955. u Rijeci, veteran domovinskog rata, sada boravi u Gospiću), potrebno je poznavanje kraljevske igre "stvorene izvan našeg vremena" (Saint Exupery); igre koja sadrži sklad misli i bogatu inventivnost; temeljnih pretpostavki za dublje poniranje u slojeve varijanti, središnjica, konačnica, koje se u svojoj praktičnoj realizaciji doimaju kao vrhunska književna djela. Čitajući ih čini nam se sve jednostavno i logično do mjere da je i nama samima tako nešto dostupno. Ali iskustveniku neće promaknuti činjenica da iza te prividne jednostavnosti leži ogroman trud jednog ili više ljudi; jedne ili više epoha. Tako, otprilike, treba pristupiti Kršulovoj poeziji.

Pojmovi kao što su "Simultanka" (istovremeno igranje protiv više igrača), "Bijela kraljica", "Crno polje", "Crna kraljica", "Pješak", "Bili laufer", "Crni laufer", "Bijeli top", "Konj fore", "Igra na slijepo"... šahovski su pojmovi, ali i naslovi pjesama.

Vrhunac zaokupljenosti ovom drevnom igrom potvrdit će i slika šahovnice (117. str.), kao i autentična partija između J. J. Rousseaua i princa Contia (talijansko otvaranje). Partija odiše dinamizmom i ljepotom kombinacija svojstvenim romantičarskom razdoblju.

Bolji poznavatelji šahovske igre prepoznat će u Bilješkama (na kraju knjige) način glosiranja partija u stručnoj šahovskoj literaturi. Ali samo izvanjski. Upravo taj dio odvodi čitatelja u sfere nastajanja pjesama pa će se, povratno, domisliti da je Kršulu kraljevska igra poslužila kao Alicinu autoru Lewisu Carrolu - ulazak iza ogledala. Šahovski jezik i šahovsko nazivlje svojevrsna je poetika primjerena modernom i rastrzanom vremenu; eri kompjutora i kompjutorizacije; semiotike i sinestezičnosti. Ali ne više onakve kakvu je otkrio romantizam (prožimanje glazbe, slikarstva i pjesništva), nego dodirivanje i prožimanje znanstvenih područja kojima se hoće drugih izražajnih sredstava i komunikacijskih sustava odmaknutih od ognjišta, gusala i mjerenja vremena ljudskim koracima po ukusu patrijarhalnog življenja. "Drugi danas treba Apolo" uskliknuo je veliki Kranjčević u pjesmi: "Gospodskom kastoru". Danas se brzine mjere svjetlosnim godinama. Toj nužnosti povinuo se i pjesnik Kršul.

Potkrijepimo primjerom:

Ništa ne remeti
uzaludnost
Riječi i ... Odjeka
Ravnoteža
uzaludnosti (Remi[1]*)*

Uz ovu pjesmu slijedi Bilješka: "Uvriježeno je laičko mišljenje (a i u kritici zakašnjelog neoromantizma) da je umjetnik (pjesnik) "demijurg" koji stvara s povjerenjem u riječ, a zapravo je obratno..."

Ovim se Bilješka ne iscrpljuje. Slijedi još niz filozofskih citata, mišljenja jezikovnih stručnjaka, koja će se, pretpostavljam, čitatelju predstaviti kao niz zasebnih eseja nad kojima se treba dobrano pomučiti i podosta enciklopedija izkonzultirati.

Sve to svjedoči da je Zoran Kršul pjesnik moderna senzibiliteta i sposobnosti da se uhvati u koštac i s najsuvremenijim stremljenjima i kretanjima u suvremenoj svjetskoj i hrvatskoj poeziji. Ova zbirka o tome bjelodano svjedoči.

Grga Rupčić

O POKOJNIM FRANJEVCIMA IZ MEĐIMURJA

(Matica Hrvatska, Ogranak Čakovec: Hrvatski kajkavski kolendar 1997.)

Hrvatski kajkavski kalendar za 1997. godinu nije samo hrvatski i kajkavski, on je po svojim člancima ujedno i povijesni i književni i nadasve katolički. Nakon što su se u Međimurju pojavljivali nedavno i neki protukatolički napisi, ovaj je kalendar od preko 330 stranica protkan većim brojem članaka istinskog katoličkog svjetonazora. Zbog toga je korisno osvrnuti se na njegov sadržaj u hrvatskoj književnoj i katoličkoj reviji kao što je "Marulić".

Gotovo svako poglavlje počinje člankom iz vjerskoga, katoličkog područja. Tako već u prvom poglavlju kalendara "Prinosi za povijest hrvatske kajkavštine", na prvom je mjestu članak iz pera književnika dr. Zvonimira Bartolića "Kričeči vu puščini horvatskoga slovstva". Članak je napisan u povodu 200. obljetnice rođenja Ignaca Kristijanovića (1796-1884) svećenika i jednog od posljednjih hrvatskih pisaca devetnaestoga stoljeća, koji je hrvatskoj kajkavštini pokušao osigurati status književnoga jezika.

U poglavlju o obljetnicama, pet ih se odnosi na vjersko crkvene jubileje. Na prvom je mjestu opisana "600. obljetnica Ivanca". Pisac članka Marijan Kraš nije mogao zaobići, a da ne opiše i bogatu crkvenu povijest Ivanca i okolice. A Franjo Marciuš u članku "110. obljetnica zagorskih željeznica" donosi i sliku na kojoj je središnja osoba svećenik, koji blagoslivlje željeznički kolodvor u Pojatnom. U članku "Čakovčanin franjevac o. Alojzije Posavec", Miroslav Vuk-Croata piše povodom 205. obljetnice rođenja ovoga franjevca (1792-1868), koji je posebno značajan za hrvatsku crkvenu glazbu, osobito po svome djelu "Cantuale" iz 1816. godine. Župnik Antun Gorek opisuje povijest svoje župe Ždala uz 100. obljetnicu postojanja. Mgr. Matija Stepinac nam prikazuje život dr. Josipa Lončarića - svećenika, odgojitelja i graditelja, povodom 100. obljetnice svećeništva i 50. obljetnice smrti. Lončarić je između ostaloga bio i župnik župe sv. Petra u Zagrebu (1926-1943), kojom je prilikom dograđivao crkvu, ali je posebno poznat i zaslužan, što je mladoga Alojzija Stepinca odgajao, uputio u Rim i vodio ga na neki način sve do svećeništva. Lončarić je bio i suradnik HKD Sv Jeronima.

Zanimljivo je zatim poglavlje kalendara "Ljudi, događaji i sudbine", u kojem ima čak šest članaka, gdje su opisani vrijedni i zaslužni crkveni ljudi. Već je na prvom mjestu članak profesora Dragutina Toma, povodom 900. obljetnice zagrebačke Crkve, u kojem je dan prikaz dvadesetak poznatijih i zaslužnijih zagrebačkih biskupa i nadbiskupa. Isti nam pisac na pristupačan način u članku "Glazbeno djelo o. Miroslava Grđana" prikazuje ovoga franjevca, Čakovčanina, kao veoma plodnog skladatelja. Miroslav Vuk-Croata u članku "Svećenik dr. Juraj Kolarić" opisuje život ovoga svećenika, prikazujući ga kao plodnoga vjerskoga pisca. U istom je poglavlju opisan život zlatomisnika oca Ivana Krznara i popis najnovijih počasnih građana Samobora, među kojima je i jedan najodličniji, kardinal Franjo Kuharić, nekada (1959-1964) i samoborski župnik.

U poglavlju "Razni prikazi" pater Ljudevit Josip Jeđut nam u članku "Na putu s iseljenom Hrvatskom" prikazuje hrvatski narod kao iseljenički od 15. stoljeća do naših dana. Međutim iseljene Hrvate po svijetu prati domaća Crkva. Posebno prikazuje hrvatsku katoličku misiju u Hannoveru, koju on vodi već 15 godina.

U poglavlju "Književne stranice" ima sedam priloga, a na prvom je mjestu pripovijest "Grob na rijeci Muri", koju je napisao svećenik Franjo Balog iz Kotoribe. Posebno je drag i pun osjećaja prilog u ovom poglavlju Stanke Pavune rođene Matasović "Kako je Reza odgajala djecu". Tu ona opisuje zlatne dane obitelji Matasović u Čakovcu. A pisac ovih redaka je tu divnu brojnu obitelj upoznao u Požegi 1946-1947. - obitelj Antuna Matasovića, jeronimskog pučkog pisca, s desetero žive djece. U kalendaru je i pedesetak pjesmica dvadesetak autora.

Jedan od najznačajnijih povijesnih priloga u kalendaru je svakako članak dr. Ivana Damiša, franjevca, *Isluženi pokojni franjevci iz Međimurja, članovi hrvatske franjevačke provincije Sv. Ćirila i Metoda* (3. 6. 1900-30. 6. 1996.). Nakon što je u kalendarima prethodnih godišta obradio imena šest pokojnih franjevaca iz Međimurja, u ovom su kalendaru obrađena daljnja 32 franjevca. Među njima je 27 braće svećenika, 2 klerika i 9 braće nesvećenika.

Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, sa sjedištem u Zagrebu, osnovana je dekretom od 3. lipnja 1900., pa su ovdje prikazani franjevci poslije toga datuma. U članku su izneseni osnovni podaci o isluženim pokojnim franjevcima iz Međimurja, koji su djelovali u navedenoj provinciji.

Imena franjevaca, radi preglednosti, poredana su abecednim redom. Uz prezime je redovničko ime i civilno ime u zagradi. Slijede osnovni podaci: mjesto i datum rođenja, mjesto i datum smrti, datum stupanja u franjevački red, datum svečanih zavjeta te datum svećeničkog ređenja. Potom slijede podaci koji u najbitnijim crtama pokušavaju ocrtati lik dotičnog franjevca. Posebno je istaknuto ako je netko od njih literalno djelovao ili je ostavio traga na općem kulturnom hrvatskom obzorju.

Ovaj rad dr. Ivana Damiša, kao arhivara Provincije, posebno je vrijedan i značajan zbog približavanja stotoj obljetnici Provincije. Nastavak je to njegovih vrijednih i plodnih istraživanja na polju povijesti Crkve u Hrvata. Njegova djela najbolje potvrđuju njegov plodonosni rad. Samo je HKD. Sv. Jeronima u posljednje tri godine izdalo tri njegove knjige: 1994. "Iz prošlosti župe Čakovec", 1995. "Ulomci za povijest Katoličke Crkve u Hrvata" i 1996. "Iz moje crkveno-povijesne bibliografije".

Prema gornjem prikazu, *Hrvatski kajkavski kolendar 1997.* može se toplo preporučiti svakom Hrvatu i katoliku.

Lojzo Buturac

KNJIGA KAO PUTOKAZ POVRATKA

(Ante Škegro: "Uskoplje I. Uskoplje na Vrbasu od prapovijesti do kraja austro-ugarske uprave", Hrvatska uzdanica, Uskoplje 1996., str. 256.)

Nedavno je Hrvatska uzdanica iz Uskoplja javnosti predstavila prvu knjigu svoje biblioteke: monografija *"Uskoplje I. Uskoplje na Vrbasu od prapovijesti do kraja austro-ugarske uprave"*, mladog hrvatskog povjesničara Ante Škegre. Riječ je o knjizi čije pojavljivanje bez ikakve dvojbe možemo označiti pravim izdavačkim pothvatom, pogotovo ako se uzme u obzir da je u njoj na iznimno uspješan način obrađena tema koja je do sada bila veoma malo obrađivana, tj. da o njoj ne postoje gotovo nikakve bibliografske jedinice te da izlazi u vremenu u kojemu uskopaljski Hrvati proživljavaju možda i najteže trenutke u svojoj povijesti.

Držeći se kronološko-tematskog principa autor nas iscrpno upoznaje s poviješću Uskoplja od prapovijesti do početka 20. stoljeća, stavljajući, kako to zamjećuje i jedan od recenzenata knjige, prof. dr fra Marko Karamatić, glavni naglasak na hrvatsku, odnosno katoličku komponentu toga kraja. No, pišući o svom rodnom kraju, Škegro niti jednoga trenutka ne pada u strasni povijesni odnos, pa njegov red, očišćen od svih natruha koje bi mogle proizići iz, u posljednje vrijeme čestih, patetičnih, deseteračkih, mitskih obrada povijesti, predstavlja izniman doprinos proučavanju povijesti ne samo tamošnjih Hrvata, nego i povijesti hrvatskog naroda u cjelini.

Na početku knjige autor analizira različita mišljenja o nastanku toponima Uskoplje i daje kratak pregled njegova spominjanja u povijesnim vrelima te nas upoznaje sa zemljopisnim karakteristikama, reljefom, prirodnim bogatstvima i glavnim naseljima Uskoplja.

U drugom poglavlju autor na temelju rezultata istraživanja pretpovijesnog lokaliteta Pod u Čipuljiću kod Bugojna, koji je Uskoplje "izbacio" u sam vrh

europske prapovijesne znanosti, te još nekolicine manje značajnih pretpovijesnih lokaliteta, obrađuje tri prapovijesna razdoblja: bakreno doba, brončano doba i željezno doba te protopovijesni period.

U trećem poglavlju obrađeno je antičko razdoblje, odnosno opće prilike toga doba, rimske ceste, rudarstvo, antička naselja, osobito središnje naselje toga doba u Uskoplju - Bistues - te ranokršćanske bazilike i bistuenska biskupija. Kristijanizacija Uskoplja počela je veoma rano, a najkasnije u 4. stoljeću organiziraju se i prve kršćanske zajednice te je već u to doba na području Uskoplja postajalo, koliko se zna, šest ranokršćanskih bazilika. (Isti broj katoličkih župa, spomenimo to ovdje kao zanimljivu analogiju, postojao je u Uskoplju do 1993.. No, na žalost, muslimanska vojska zauzela je većinu područja tih župa (ostali su samo dijelovi župa Uskoplje i Bistrica), većinu vjernika protjerala, a sakralne objekte i katolička groblja uglavnom zapalila i porušila). Prvi pisani dokumenti koji se odnose na Uskoplje su dokumenti salonitanskih biskupskih sinoda iz 530. i 533. g.. Od toga doba pa do danas povijest Uskoplja ne može se odvojiti od povijesti katoličke crkve.

U 7. stoljeću u Uskoplje dolaze Hrvati i taj je kraj sve do pred kraj 12. st., uz zanemarive prekide, integralni dio Hrvatskog Kraljevstva. Osmanlije su Uskopljem zagospodarile tek 1527. godine, a s njima su se u tu dolinu počeli naseljavati i pravoslavni Vlasi što su uz islamizaciju koja otpočinje u drugoj polovici 15. st. i uz doseljavanje brojnih osmanlijskih feudalaca te iseljavanje autohtonih katoličkih Hrvata doveli čak i do gašenja drevne hrvatske župe Skoplje koja je obuhvaćala cijelo Uskoplje i Kupres. Hrvati su tada na tom području spali na najmanji broj u svojoj povijesti, ali nikada nisu do kraja iskorijenjeni.

U šestom poglavlju obrađeno je razdoblje austro-ugarske uprave, od 1878. do 1918. g.. U tom vremenu Uskoplje ponovno biva uključeno u europski civilizacijski krug, udaraju se temelji industrijalizacije, otpočinje gradnja suvremenih prometnica i europska izobrazba, ponovno se grade sakralni objekti te otpočinje kulturno i političko organiziranje.

Posljednji dio ove monografije čine Prilozi koji mnoštvom statističkih i inih podataka sakupljenih na jednom mjestu, ne opterećujući čitatelja, na osobit način potkrepljuju izlaganje i zaključke dijelova na koje se odnose, a dodatnu vrijednost ovoj monografiji daju svakako i prijevodi sažetka na njemački, engleski, francuski i talijanski jezik, te kazala mjesta i imena.

Ova monografija, dodajmo na kraju, zaslužila je da uđe u svaku hrvatsku kuću u Uskoplju, ali, još više, u svaku kuću u kojoj prognani uskopaljski Hrvati privremeno borave. Njima kao da je i upućena lijepa, sintetizirajuća rečenica u recenziji prof. dr. Peje Čoškovića: *"Uskoplje I. Uskoplje na Vrbasu od prapovijesti do kraja austro-ugarske uprave"* predstavlja dragocijen prinos boljem poznavanju sveukupne povijesti Uskoplja, posebice ako se taj kraj - kao što je i pisan - čita hrvatski..."

Tomislav Šarić

KRŠĆANSKA ETIKA FAUSTA VRANČIĆA KAO FILOZOFIJA ŽIVOTA

U današnje vrijeme slobodnoga izražavanja misli ukazala se povoljna mogućnost osvjetljavanja intelektualnoga lika velikoga hrvatskog znanstvenika, Šibenčanina *Fausta Vrančića (1551. - 1617.)*. On nije bio samo svestrani tehnički izumitelj, prvi graditelj ostvarljivog padobrana i padobranac ("Homo volans"), već polihistor, leksikograf i filozof. Može se sa sigurnošću kazati da je Vrančić bio emanacija svestranosti renesansnog duha. Razmatrajući cjelokupnu njegovu aktivnost možemo ustvrditi da je bio simbol genijalnosti, uz bok njemu sličnih i jednakih pregalaca znanstvene misli. Uz značajnu djelatnost Fausta Vrančića na području tehničkih fenomena i faktografije, svojim vizionarskim genijem anticipirao je niz tehničkih izuma, ali iznad svega bio je psihološki opservator čovjeka u svome vremenu. Ta intelektualna osobina dovela ga je do intimnoga saznanja da je sljedbenik velike tradicije skolastičke filozofije, što ga je ponukalo na filozofsko-teološke meditacije. Posljedica je takvoga razmišljanja i pojava njegove rasprave *Kršćanska etika,* u izdanju Hrvatskog filozofskog društva u Zagrebu (1996.) kao 86. knjiga.

Pomno istraživanje mr. *Krešimira Čvrljka,* djelatnika HAZU, otkrilo nam je, prevođenjem s latinskoga jezika, originalno djelo Fausta Vrančića *Ethica christiana* (1610.). Uložen trud i velika akribija urodili su značajnim doprinosom našoj filozofijskoj baštini.

Nakon opsežna i dugotrajna leksikografskog te faktografskog tehničkog iznašašća i vlastitog tehničkog izumilaštva, znakovito je Vrančićevo zanimanje za filozofiju. Kako je bio polihistor, osjetio je potrebu da napiše jedno djelce koje je, u cjelokupnom razmatranju čovjekova života, prožeto analizom dominantne osebujnosti pojma kreposti.

Njegova moralna filozofija prožeta je ukazivanjem na ljudske dužnosti, ćudoredan život i opću ljubav. Neosporno je da ga je dugogodišnje bavljenje racionalnim stvaralaštvom potaklo na filozofiju čovjekova ćudorednog života, shvaćenu kao filozofiju ljudskoga bivstvovanja. Faust Vrančić je svjestan da se um usavršava u znanostima, ali voljni se impuls nalazi u krepostima, u odricanju. Analizom shvaćanja kreposti kao ljudske vrline, on nepobitno dolazi do spoznaje da su ljudske vrline učinak utjecaja kršćanstva. I Vrančić je zaokupljen zagonetkom istine pa zaključuje da čovjek istinu spoznaje vjerom, dok ljubavlju dostiže najveće visine dobrote.

Pojava Vrančićeva djela skroman je prilog ljudskoj ljubavi i dobroti. U tom smislu on na kraju svoje ćudoredne rasprave daje i deset političkih zapovijedi, koje su aktualne i nakon više od četiristo godina, zbog njegove dobronamjernosti i oštroumnosti.

Krešimir Čvrljak obradio je tematski Vrančićeve rasprave, obrazlažući svaki pojam i naputak, koristeći slične misli klasičnih filozofa kao Platona, Aristotela, Cicerona, Voltairea, Spinoze, Nietzschea i drugih. Davši u knjizi izvornik *Kršćanske etike* Fausta Vrančića na latinskom te usporedni prijevod s napomenama uz izvorni tekst, učinio je to izdanje značajnom vrijednosti. Uz to su sastavljeni latinsko - hrvatski etičko - filozofski rječnik, kazalo imena te kazalo etičko-filozofskih pojmova i filozofema. Naveo je sva filozofska djela Fausta Vrančića kao i sekundarnu literaturu. Sažetak djela dat je na njemačkom jeziku. Kompletna redakcija knjige predstavlja ozbiljno djelo, koje je raritet u našoj filozofskoj literaturi.

Boris Puhlovski

ZANIMLJIVI GODIŠNJAK

(Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice. VDG Jahrbuch 1996, izdavač Njemačka narodnosna zajednica. Zemaljska udruga Podunavskih Švaba u Hrvatskoj, Zagreb, 1996., 147 str.)

Sve agilnija organizacija njemačke manjine u Hrvatskoj izdala je treći svezak *Godišnjaka* Njemačke narodnosne zajednice. Godišnjak je zamišljen kao rezultat godišnjih skupova koji obrađuju problematiku Nijemaca i Austrijanaca u povijesti našega podneblja. Osim toga Zajednica tiska i dvojezično glasilo "Deutsches Wort/Njemačka riječ" koji razlaže aktualnu problematiku njemačke manjine.

Veći dio *Godišnjaka* sadrži referate s III. znanstvenog skupa "Nijemci i Austrijanci u hrvatskom kulturnom krugu" (9-111). Niz radova otvorila je *Lovorka Ćoralić* s temom "Njemački vojskovođa Christoph Martin Degenfeld u Kandijskom ratu u Dalmaciji" (11-19). U svome radu ona donosi kratki, ali vrlo slojeviti životopis vojnog plaćenika C. M. Degenfelda (1599.-1653.), koji je dao nemali vojni doprinos na pobjedničkoj strani Venecije u znamenitom Kandijskom ratu. Stavljajući njegov lik u historiografski kontekst ratne vještine koja je imala veliko značenje u oblikovanju europskog društva 17. stoljeća autorica je vrlo temeljito opisala Dagenfeldov angažman u redovima mletačke vojske. Tekst donosi nove podatke o strateškom značenju dalmatinskog ratišta u vremenu kršćansko-turskih sukoba, s posebnim naglaskom na Dagenfeldovu udjelu pri utvrđivanju Šibenika. Iz navedenih bilježaka očitava se uloženost istraživačkog napora, ali i originalnost budući da je L. Ćoralić koristila mletačku literaturu iz 17. stoljeća koja do sada nije bila dovoljno obrađena u hrvatskoj historiografiji.

Rad zadarskog sveučilišnog profesora *Ivana Pederina* "August Šenoa u odnosu s austrijskom i njemačkom književnošću i političkom ideologijom" (19-45) govori o utjecaju književnosti njemačkog govornog područja. Prema autoru austrijska i njemačka literatura znatno se odrazila na Šenoino stvaralaštvo.

Ivica Ćosić u članku "Švabe (Nijemci) u selu Vrbanji kod Županje" donosi koncizan pregled udjela švapske/njemačke populacije u sastavu sela Vrbanje. U radu je autor koristio obavijesti iz izvornih dokumenata: crkvene popise, popise krajiških vojnika, državne popise, popise krizmenika, župne popise i osobna kazivanja. Rad prati kretanja u vremenskom razdoblju od druge polovice 18. stoljeća do kraja drugoga svjetskog rata i uspostave logora za pripadnike njemačke zajednice.

Članak "Savjetnik Kosta Hörmann promicatelj kulture i povijesne tradicije u Bosni i Hercegovini 1880.-1910. godine" (51-78) napisala je sveučilišna profesorica u Zagrebu dr. *Mira Kolar-Dimitrijević*. Kao i svaki put, pomno je istražila dostupna arhivska vrela i mnogobrojnu literaturu, kako bi protumačila vrlo važan opus K. Hörmanna (1850.-1921.). Rad pregledno obuhvaća epohu bosanske povijesti za vrijeme vladavine Habsburške monarhije, tj. četiri desetljeća zajedničke austro-ugarske uprave. Autorica na samome početku teksta uspoređuje Hörmanna s Izidorom Kršnjavijem, faktotumom hrvatske kulture (i politike), očito smatrajući da je riječ o osobi koja je odigrala izvanredno veliku ulogu u podizanju kulturnog života sva tri naroda

BiH. Hörmann je rođen u Bjelovaru, a bio je potomak bavarskih doseljenika. U BiH je došao po pozivu Ćire Truhelke, drugoga velikana bosanske kulture, da bi prvo u razdoblju aneksije radio kao upravitelj za civilne poslove, a kasnije preuzeo zadaću podizanja temeljnih kulturnih institucija. Prije svega, istakao se kao ravnatelj Zemaljskog muzeja za BiH u Sarajevu i pokretač vrijednih časopisa (*Glasnik Zemaljskog muzeja i Nada*) koji su ostavili dubokoga traga u povijesti kulture toga podneblja, pa i šire. Autorica je njegovo djelovanje smjestila i u politički okvir, imajući na umu da je Hörmann bio "oduševljeni pristaša Benjamina Kallaya", dakle tvorca "bošnjačke" ideje u austro-ugarskoj varijanti. Nadalje, tekst donosi zanimljive sekvence iz društvenog života BiH, koji ukazuju na specifičnosti i probleme tamošnjega društva. Takav je npr. slučaj dragovoljnog prevjeravanja jedne mlade muslimanke koja se u psihozi straha sklonila kod Hörmannove žene, rođene Zagrepčanke i katolkinje, ali očito i sljedbenice Stadlerovih postupaka (57). Zbog te afere morao je Hörmann biti uklonjen iz Zemaljske vlade, kako bi se zadovoljili muslimanski interesi. A iz istoga rada vidimo da je Hörmann prije toga objavio zbirku muslimanskih pjesama (1888./89.) upravo radi afirmacije njihovoga identiteta. No jednome strancu, unatoč svim kvalitetama, očito je bilo teško snaći se u društvenim međuodnosima koji su vladali BiH. Na kraju M. Kolar piše kako je jugoslavenska država održavala bezrazložno negativan stav prema Hörmannovu djelu, pogotovo ako se zna da je on "uveo Bosnu u svijet europske kulture". (70)

O Nijemcima u Đakovu do početka 19. stoljeća piše *Željko Lekšić* u članku "Strani doseljenici u Đakovu prije biskupa Mandića (1806.-1815.)", (79-83) Autor istražuje fenomen doseljavanja stranaca koji objašnjava demografskim padom u Đakovu krajem 18. stoljeća. Inicijativu za useljavanje pokrenuo je biskup Antun Mandić, u nakani da oživi život u svojoj biskupiji. No, autor smatra da još otprije postoje njemačke obitelji doseljenika u Đakovu. Lekšić je zapisao imena stranaca koja se javljaju u matičnim knjigama rođenih u đakovačkoj župi za razdoblje od 1776. do 1814. (80-81)

Najpoznatiji istraživač povijesti folksdojčera u Hrvatskoj *Vladimir Geiger* uzeo je za predmet istraživanja temu "Biskup Josip Juraj Strossmayer u podunavskošvapskoj historiografiji i publicistici". (85-96) U našoj historiografiji i publicistici jako se puno pisalo o đakovačkom biskupu, ali ne zna se puno o tome kako su Podunavske Švabe pisale o njegovim vjerskim, političkim i kulturnim dometima. V. Geiger smatra da podunavskošvapska literatura "uglavnom nema znanstvenih pretenzija", no ipak "donosi nove spoznaje". (86) Za pokazatelje razmišljanja folksdojčera autor je koristio niz izvornih citata. U tom smislu iskorišten je i navod Josefa Müllera koji tvrdi da je Strossmayer zaboravio na svoje njemačko podrijetlo, ali ne iz nekog slavenofilstva, ili nekog drugog nacionalnog gledišta, nego zato jer ga je zanimala samo vjera (i misija ujedinjavanja Istočne i Zapadne kršćanske Crkve).

Andrej Čebotarev usmjerio je svoju pozornost na ona vrela koja istraživačima dopuštaju uvid u analizu geneze postanka i razvoja Nijemaca u Hrvatskoj. Njegov članak "Izvori za proučavanje podrijetla njemačkih obitelji u Hrvatskoj" (97-107) ističe koliko je bitno poznavanje genealogije, kao klasične pomoćne povijesne znanosti. U svom izlaganju autor je klasificirao izvore za pronalaženje genealoških podataka, naveo arhive u

Hrvatskoj koji imaju podatke o ovdašnjim Nijemcima i razne fondove koji donose te podatke. Na kraju izlaganja A. Čebotarev se posebno osvrnuo na njemačku genealošku literaturu.

Konačno, posljednji članak sa skupa jest prilog Amina Jacouba "Eberhard Alben, biskup zagrebački, ban i kraljevski kancelar u 14/15 stoljeću" (107-109). Ovaj kratki rad nudi osnovne informacije o E. Albenu, koji je poticao rodom iz Bavarske.

Kao prilog Godišnjak, što je bio slučaj i u prethodna dva, sadržava i popularnije članke u rubrici "Varia et alia" (111-147): Goran Beus Richembergh, Kronika Njemačke narodnosne zajednice-Zemaljske udruge podunavskih Švaba u Hrvatskoj", Ludwig Bauer, Austrija na nultom merdijanu; Vilma Vukelić, O Osijeku, i Velimir Petrović, Kroatische Einfluesse im Essekerischen.

Ovaj *Godišnjak* vrlo je vrijedan zbornik radova o ulozi Nijemaca i Austrijanaca na hrvatskome području. Povjesničari i ostali zainteresirani za probleme Nijemaca sigurno će i u buduće koristiti iznesene istraživačke rezultate. Gotovo svi članci zadovoljavaju znanstvene i stručne standarde, a uz to donose niz vrijednih podataka potkrijepljenih izvornim dokumentima.

Odnos prema Nijemcima prolazio je do sada kroz niz faza. Ovisno o različitim državnim konstelacijama prevladavali su uglavnom politički kalupi. Razvoj njemačke zajednice najčešće je povezivan s usponima i padovima njemačke države, koja je bila i jest velesila sa znatnim utjecajem na europska i šira ekonomska, politička i kulturna kretanja. *Godišnjak* pak pokazuje sklonost prema objektivnom prikazivanju i sustavnom istraživanju političkih, gospodarskih, kulturnih i demografskih struktura koje su bile neodvojivo vezane uz genezu i razvoj njemačke zajednice na hrvatskim etničkim i državnopravnim područjima.

Stjepan Matković

SEMANTIČKI NESPORAZUM

(Riječnik Trećeg programa, uredio Krešimir Bagić, Biblioteka Hrvatski radio, knjiga 11, Zagreb 1995.)

Rječnik je najbolje sredstvo protiv dosade (!) što znači: budete li čitali rječnike, neće vas mučiti dosada života, jer treba znati da Riječ bijaše na početku i bit će na kraju.

Međutim, *Rječnik Trećeg programa* nije rječnik, već semantički nesporazum, simpatična podvala, "Gartlic za čas kratiti". *Rječnik Trećeg programa* je, u stvari, zbirka esejčića i pričica o riječima - duhovitih i manje duhovitih, inventivnih i površnih. Dakle, *Rječnik* nije rječnik već literatura, premda, dozvoljavam, da i literatura, ovako koncipirana, može biti svojevrstan rječnik. Ako se u romanu, priči, eseju susrećemo s riječima, zašto i te književne vrste ne bismo proglasili rječnicima, skladištima riječi.

U povodu riječi, s kojima se susrećemo u *Rječniku Trećeg programa*, autori ne raspredaju o semantici, etimologiji, lingvistici - već naprosto ćaskaju o politici, pornografiji, poniznosti, o novinama, o mišu, o kući i tako - *ad infinitum*.

Ova je knjiga namijenjena prvenstveno knjigoljubima-sladokuscima, koji će uživati u asocijacijama što ih omogućuje bogati svijet leksike i parada stilova.

Knjiga je veoma atraktivna upravo zato što je realizacija originalne zamisli. Netko sakuplja salvete, netko značke, netko stari novac - a onaj tko sakuplja riječi, zavoljet će ovu knjigu, koja će mu postati bliska, draga i ugodna. Postat će mu *vademecum*.

Uočih, *en passant*, (oprostite mi) dosta stilskih i pravopisnih grešaka, ali ih neću navoditi da ne bih ispao "docent" koji docira. Rado bih postavio nekoliko pitanja autorima, kao npr: - Zašto gospodin Ferić u tekstu POLITIKA upotrebljava šatro-riječ: *štajg?* Pokazuje li to da autori postaju sve nonšalantniji?

Za odmor i užitak ponekad nam je potrebna i učena neozbiljnost - a ne znanstvena akribija koja govori o historijskim, književnim i terminološkim rječnicima.

Konačno, pred nama je knjiga izvan serije, koja nas ugodno iznenađuje - jer razbija monotoniju stereotipa.

Mnogi autori ovog *rječnika* su shvatili da se riječima ne mora uvijek prilaziti *cum grano salis* - već je ponekad potrebno ubaciti i jedno zrnce - "neozbiljnosti".

Na kraju mi dopustite da kažem kako me autorica Đurđa Otržan (*Abeceda*) potaknula na razmišljanje o glasu "h".

Glas "h" umekšava i oplemenjuje riječ. Čuva je od kvarenja i raspadanja. Duhan je mekši od duvana, mehlem je ljekovitiji od melema, kahva je mirisnija od kave, jer upravo glas "h" daje kavi - aromu. Mahrama lepršа na vjetru, a marama, teška i beživotna, visi s taraba. Neki se hrane glasom "h" kao *boa constrictor* ljudima, pa nam riječi ostaju bez glave: 'Amdija', 'Uso. Gospodin Mahmut se bez glasa "h" pretvara u mamuta, u životinju.

Zaključimo: "h" predstavlja nježnost, lepršavost, eliksir zdravlja, a bez njega ne bi bilo ni nježnog vjetrića - lahora.

Anto Ćosić

NE ZABORAVITE

PREDPLATU !!!

Vijesti

* * *

Don *Mladen Parlov*, svećenik splitsko-makarske nadbiskupije, obranio je 24. XI. 1996. na Gregorijani doktorsku disertaciju "Otajstvo Isusa Krista-uzor kršćanskog života u misli *Marka Marulića*".

* * *

Američki časopis "Newsweek", nakon višemjesečnog istraživanja, proglasio je *Ivana Pavla II.* "čovjekom godine". Istodobno je "Američki biografski institut" na svom području proglasio "čovjekom godine" poznatoga pisca svetačkih životopisa i suradnika "Marulića" p. *Josipa Antolovića.*

* * *

Za vjersku osobu godine talijanska revija "Jesus" proglasila je kardinala *Vinka Puljića.*

* * *

Knjiga *Josipa Lončara* "Hrvatska svitanja za legende" predstavljena je u Novskoj 18. X. 1996.

* * *

Međunarodna nagrada "Pax Christi" dodijeljena je biskupu *Franji Komarici.*

* * *

U "Slobodnoj Dalmaciji" od 2. XII. 1996. *Oleg Prelas* piše o slovačkom piscu *Martinu Kukučinu,* kojemu je naše Društvo izdalo u prijevodu *Antuna Šimčika* knjigu "Kuća na strani".

* * *

18. XII. 1996. otkrivena je ispred kapelice bolnice u Vinogradskoj ulici bista *kardinala Haulika,* utemeljitelja HKD-a, prigodom 150. obljetnice bolnice. Bistu je otkrio mons. *Marko Culej* a pred okupljenim djelatnicima kliničke bolnice "Sestre milosrdnice" govorio je veliki meštar Družbe "Braća hrvatskog zmaja", dr. *Juraj Kolarić,* član HKD-a.

* * *

"Hrvatski glasnik", tjednik Hrvata u Madžarskoj, donosi prikaz ćirilometodske *Danice za 1997.* godinu u broju od 7. XI. 1996.

* * *

U "Kani", br. 12/96, *Mladen Jurčić* piše o drugom izdanju knjige *Ljiljane Matković-Vlašić* "Ti nisi sišao s križa".

* * *

U "Večernjem listu" od 9. XII. 1996. *M. Jurišić* piše o knjizi *Svevlada Slamniga* "Čiopa", a 23. XII. *Željko Krušelj* o *kardinalu Hauliku* (Zaboravljeni velikan).

* * *

U "Vjesniku" od 15. XII. 1996. *Vladimir Pribanić* piše o zaboravljenim hrvatskim svecima i mučenicima u "Hrvatskom općem leksikonu".

* * *

Na znanstvenom simpoziju u povodu 100. obljetnice rođenja *Ivana Merza* na Šalati 14. XI. 1996. između ostalih govorili su *Stanislav Vitković* (o biskupu *Mahniću*) i *Radovan Grgec* (o "Domagoju").

* * *

Stanislav Vitković i *Radovan Grgec* zastupljeni su svojim intervjuima u knjizi "Za Boga i Hrvatsku dragu" prigodom 20 godina lista "MI".

* * *

21. XII. 1996. prezentirana je u Vrbovcu knjiga pjesama "Ipak se kreće" našeg suradnika *Josipa Velebita,* koju je predstavio *Stjepan Laljak.*

* * *

Joaquino Navarro-Valls, glasnogovornik Svete Stolice, dobio je nagradu Instituta GUS-a (Giornalisti uffici stampa), dok je utemeljiteljica fokolarina *Chiara Lubich* dobila nagradu UNESCO-a za promicanje mira.

* * *

Za svoj roman "Le Coin du voile" (Gallimard 1996) dobila je Nagradu katoličkih pisaca *Laurence Cosset.*

* * *

U listu "La Croix" od 30. XI. 1996. *Bruno Chenu* piše o konzumizmu Zapada u članku pod naslovom "L'Evangile dans un monde postmoderne".

* * *

U "Zvonima", br. 12/96, objavljen je članak *mbs-a* "Može li krenuti drugi Hrvatski katolički pokret?". O sličnoj tematici piše *Vladimir Lončarević* u listu "MI", br. 12/96, a u časopisu "Famiglia cristiana", br. 51/96, *Beppe Del Colle* i *Bartolomeo Sorge.*

* * *

"La Croix" od 20. XI. 1996. donosi članak *Frédérica Mannsa* "Les anges sont de retour" (Anđeli se vraćaju). Autor piše o tajanstvenoj dimenziji političkog života, koja nam izmiče ali i potiče da vjerujemo u anđele kao vjesnike, čuvare i posrednike između Boga i ljudi. Iako kritizira "angelolatriju", Manns se opredjeljuje za razboritu angelologiju na temelju svetopisamskih i otačkih svjedočanstava. Nameće nam se usporedba između tog članka i nedavno objavljene *Huberove* knjige kod HKD-a (u prijevodu *R. Grgeca*), u kojoj su dodana i svjedočanstva posljednjih papa.

* * *

Hubert Feichtlbauer u listu "Die Furche" od 12. XII. 1996. objavljuje članak "Wer bestimmt die Stunde des Todes?! (Tko određuje čas smrti?).

* * *

U "Hrvatskom slovu" od 27. XII. 1996. *Tomislav Sunić* piše o opasnostima liberalizma u članku "Sve ima svoju cijenu".

* * *

U časopisu "Famiglia cristiana", br. 1/97, prema provedenoj anketi objavljena je lista pozitivnih i negativnih ličnosti stoljeća. Među pozitivnima prva mjesta zauzimaju: *Ivan Pavao II, majka Tereza, Ghandi* itd., a među negativnima *Hitler, Mussolini, Saddam, Staljin* itd.

* * *

U povodu Dana državnosti uručio je 27. XII. 1996. župan *Đuro Brodarac* našem suradniku *Željku Voborskom* odličje Danice s likom Marka Marulića.

* * *

U "Vjesniku" od 31. XII. 1996. *Živana Morić* piše o Maruliću, br. 6/96, u članku pod naslovom "Čežnja za Kraljevstvom".

* * *

O beogradskoj uličnoj pobuni protiv *Miloševića* izvješćuje "La Croix" od 10. XII. 1996. u članku "Les manifestants serbes ont dépassé la peur" (Srpski manifestanti nadvladali su strah) a "Famiglia cristiana", br. 50/96. u članku "La pace senza pace" (Mir bez mira) iz pera *Alberta Bobbija*.

* * *

U "Vjesniku Đakovačke i Srijemske biskupije" br. 12/96. *Ana Pintarić* piše o književnom radu jeronimskog pisca *Pavla Matijevića*.

* * *

U "Vjesniku" od 7. I. 1997. *Mladen Švab* piše o *Mati Ujeviću* u povodu 30. obljetnice smrti.

* * *

6. I. 1997. započela je trodnevna proslava 1700. godišnjice Splita pod okriljem UNESCO-a u Parizu. U okviru te manifestacije govorili su o *Marku Maruliću Charles Béné* i *Mirko Tomasović*.

* * *

Na tribini Hrvatskog društva prosvjetnih djelatnika govorio je 15. I. 1997. *Radovan Grgec* o hrvatskom katoličkom pokretu nekad i sad.

* * *

U Čileu je za "Slugu Božjega" proglašen dr. *Antun Rendić*, liječnik podrijetlom iz Sutivana na Braču, rod. 1897., a u Argentini je predsjednikom biskupske konferencije postao Mons. *Stanislav Karlić*.

* * *

U "Večernjem listu" od 23. XII. 1996. *Željko Krušelj* piše o nadbiskupu *Jurju Hauliku*, utemeljitelju HKD-a, u članku pod naslovom "Zaboravljeni velikan".

* * *

Alain Besançon objavio je u izdavačkoj kući "Calmann-Lévy" knjigu "Trois tentations dans l`Eglise" (Tri kušnje u Crkvi), gdje govori o tri opasnosti koje prijete suvremenoj Crkvi: opasnost demokracije, opasnost antidemokracije i opasnost islama.

* * *

U reviji "Esprit", br. 12/96, *Véronique Nahoum-Grappe* piše o sustavnim silovanjima na području bivše Jugoslavije u članku pod naslovom "Purifier le lien de filiation" (Pročistiti podrijetlo).

* * *

U Hrvatskom filozofskom društvu predstavljena je 16. I. 1997. knjiga *Pavla Barišića* "Filozofija prava Ante Starčevića".

* * *

Kod Ed. du Rocher objavljeno je djelo *Régine Pernoud* "Saint Jérôme, Père de la Bible" (*Sv. Jeronim*, otac Biblije), u kojem autorica najprije piše o Jeronimovoj ikonografiji u umjetnosti Zapada, a zatim opisuje život i djelo ovoga crkvenog oca.

* * *

"Glas Koncila" od 19. I. 1997. donosi članak *A. Polegubića* o knjizi *Radovana Grgeca* "Reći ime" pod naslovom "Traganje za izgubljenim". U istom broju *Ivo Martinić* piše u povodu predavanja *Mladena Parlova*, 9. I. u Dubrovniku, "Otajstvo Isusa Krista u misli *Marka Marulića*" u članku pod naslovom "Isus u misli Oca hrvatske književnosti".

* * *

Gradišćanske "Hrvatske novine" od 10. I. 1997. donose članak *Nikole Benčića* o *Mati Ujeviću* u povodu 30. obljetnice njegove smrti.

* * *

Novozaređeni svećenik perthske nadbiskupije *Mihael Šeparović* podrijetlom je Hrvat rođen u Australiji, a novi albanski biskup *Hill Kabashi* bosanski je franjevac rođen na Kosovu.

* * *

O razgovorima između *Guittona* i *Mitterranda* objavljen je u listu "La Croix" od 14. I. 1997. članak "Socrate-Guitton contre Mitterand-Criton" (u vezi s Guittonovom knjigom "L`Absurde et le Mystère").

* * *

U "Vjesniku Đakovačke i Srijemske biskupije", br. 1/97. objavljen je članak *Ane Pintarić* "Motiv spasenja u književnoj umjetnosti".

* * *

Na Danima Splita u Parizu posebnu pažnju privukli su prilozi o *Marku Maruliću Charlesa Bénéa i Mirka Tomasovića*.

* * *

Alfredo G. A. Valladao objavio je kod izdavača "II Saggiatore" knjigu "XXI. stoljeće bit će američko".

* * *

U "Die Furche" od 22. I. 1997. *Emmerich Talos* objavljuje članak "Globalisierung der Politik", a *Thomas Götz* "Der starke Drang zur Mitte" (Jak prodor prema centru) o talijanskoj stranačkoj situaciji.

* * *

Na tribini "Hrvatska stradanja" nastupili su 24. I. 1997. *Vladimir Horvat, Kaja Pereković* i *Hrvoje Šošić*.

* * *

Četvrti broj časopisa "Nova Istra", što ga uređuje *Boris Biletić*, donosi kazališnu dramu "Palača u zraku" *Mladena Jurčića*, a tu su i prilozi naših suradnika *Predraga Grubića, Tomislava Milohanića, Antuna Milovana* i *Eveline Rudan*. Na sve se njih osvrće i napis o tom časopisu u dnevniku "Glas Istre" od 25. XII. 1997.

Preporučujemo !

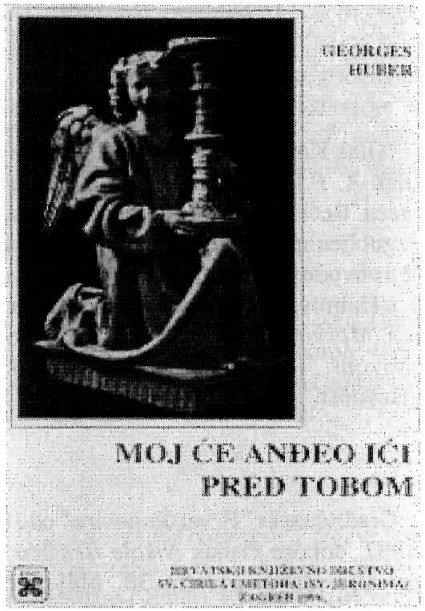

Narudžbe prima:

HKD SV. ĆIRILA I METODA
10 000 Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

Tel. /Fax: (01) 431-950

ISPRAVCI

U "Maruliću" 6/96, u članku *Stipana Trogrlića* "Katolička i liberalna struja u Istri...", na str. 1117., red. 1. umjesto "mladost u vjeri" treba "mlakost u vjeri".

U istom broju omaškom su ispuštena tri posljednja stiha pjesme *Mirona Rajskog* "Trag u nestajanju."

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (110) 1
O hrvatskom katoličkom pokretu u HKD-u 7
Sjećanje na Jakova Ivaštinovića 8
Predstavljanje Grgecove knjige "Reći ime" 9
Proslava 100. obljetnice rođenja Ivana Merza 10
***Smiljana Bertoša:** Četiri pjesme 11
Graham Greene: Natuknica 12
***Stanislava Adamić:** Smrt pjesnika 19
***Mladen Jurčić:** Fragmenti za sv. Katarinu Sijensku 20
***Luka Brajnović:** Put života 21
Mladen Jurčić: Razmatranje o utjelovljenju 22
***Marijan Vogrinec:** Vječna tišina 24
***Ante Tičić:** Vukovar 26
***Radovan Toljanić:** Bijelo jutro 26
Tomo Vereš: Značajan prevoditeljski opus Augustina Pavlovića 27
***Ante Starčević:** Izložba 34
***Antun Jaroslav Mikšik:** Zagreb 34
Tomo Vereš: Mudroljublje u "Hrvatskom općem leksikonu" 35
***Đuro Vidmarović:** Sumorna pjesma; Ljudi i psi 39
***Ivan Berislavić:** Epitaf čestitu časniku 39
Đuro Vidmarović: Kako je moguće biti Čečen 40
Ala Dudajeva: Prilog za biografiju 42
***Ala Dudajeva:** Molitva 44
Ala Fjodorovna Dudajeva: Smrt Džohara Dudajeva 45
***Serhij Klimenko:** Svaka se tvrđava nekada ruši 46
***Dmitro Pavličko:** Džohar Dudajev; Za nas 47
***Stanislava Adamić:** Božja osama 48
Mato Marčinko: Bila jednom jedna crkva 49
***Milan Radić:** Majka za sjećanje 64
Anto Ćosić: Bog daje nafaku 66
***Anto Ćosić:** Dobro jutro! 67
***Tomislav Milohanić:** Impresija; Molitva u magli 68
***Ivana Radić:** Trpljenje; Vrijeme 68
***Ivo Mijo Andrić:** Let u nepoznato 69
Ivo Mijo Andrić: Radost pisanja za radost čitanja 70
***Ivo Mijo Andrić:** Zahvala Wislawi Szymborskoj 73
Mirko Popović: Druga strana tuge 74
***Luko Paljetak i Tomislav Maretić:** Dva slapovna pjesmotoka: Pjenušac & Proljetni zastor 76
***Bernarda Kanižaj:** Posljednji ispraćaj jeseni 79
***Ivo Čuvalo:** Rastanak 79
Josip Rogin: Ruže za gospodina generala 80
***Anto Ćosić:** Banalna kantilena 82
***Josip Sanko Rabar:** Ludak 83
Josip Sanko Rabar: Klopka za Žar-pticu 84
***Ljiljana Vasilj:** Dvije pjesme 91
***Enver Mehmedagić:** Božić 1944; Prokletstvo; Bez nas; Između sna i jave 92
Stanislav Pejković: Mea croatica culpa 94
***Nevenka Starčević Kapetanović:** Hod po vodi 97
Predrag Drago Grubić: Zasićenost poviješću, ili kako ispratiti stoljeće 98
***Smiljka Sax:** Matoševa jesen 99
* **Josip Jakov Planinić:** Pismo Andrijani 100
Josip Braenović: Dvije ispovijesti sudionika "Križnog puta" 102
***Barbara Tanodi Kukolja:** Moja šetnja s livadom 104
***Davor Prpić:** Jesen u Velebitu; Dodir ruku; Mir Tebi 105
Ivek Milčec: Hrvati u Berlinu 106
***Branimir Žganjer:** Susret u velegradskoj ulici 107
***Marija Horžinek:** U plodnom krilu 108
Joja Ricov: Milan Begović - sinoć nad Zadrom 109
***Biserka Težački:** O golubici i pepelu 111

Đuro Bošnjak: Domoljupci ... 112
***Antun Jaroslav Mikšik:** Najlepša slika; Sam ... 115
***Melanija Strika:** Bdjenje ... 115
Marko Orešković: Postanak i prošlost Zagreba ... 116
***Božena Kruz:** Oltar Domovine; Život ... 125
***Diana Dobran:** Majci Božjoj ... 125
***Franjo Ćurić:** Žrtva ... 126
Mira Krajačić-Beutz: Vedranova pisma iz bolnice ... 127
***Rajko Glibo:** Sizifovski usud; Pucanje okvira ... 129
***Tomislav Hruškovec:** Dunav ... 130
Petar Runje: O petstotoj godišnjici smrti (21. lipnja 1499.) sedmorice svećenika ... 132
***Ljiljana Vasilj:** Ako jednom odem ... 139
Lojzo Buturac: Svjedočanstvo nedavne prošlosti ... 140
Dražen Piškorić: Boje ljeta ... 143
***Barbara Tanodi-Kukolja:** Zagrljaj jutra u starome domu ... 156
Ivo Zalar: Neke misli o "Nadodanju..." fra Emerika Pavića ... 158
Eugen Kumičić-Genči: Starčevićev dom i ja ... 163
***Radovan Toljanić:** Tuga ... 167
Josip Terhaj: Dogodilo se ujutro ... 168
***Malkica Dugeč:** Izgovorimo ime ljubavi ... 171
Stjepan Babić: Na Božjim putovima - XII ... 172
***Barbara Tanodi-Kukolja:** Hi-fi ... 180
Antun Kovačević: Sretna osoba ... 181
***Dean Slavić:** Potkrovlje u prosincu ... 182
Nada Crnogorac: Preko ruba ... 183
Alen Topalović: Jedna dananoćna priča ... 186
***Josip Sanko Rabar:** Ateist ... 187
Nove publikacije ... 188

Mišljenja i reagiranja

Pavao Galić: Brojenje godina i sudbina pridjeva *svet* u komunizmu ... 189
Pavao Galić: Današnje masovno pričešćivanje - dogmatsko pitanje ... 192

Mozaik

Mirko Validžić: Ćosić preskočio Rubikon ... 197
Stanka Pavuna: Ljuboslav-Ljubo Kuntarić - skladatelj crkvene glazbe ... 197
Zdravko Mužinić: Amerikanka od koje trebamo učiti - rodoljublje ... 199

Knjige

Ivan Biondić: Pledoaje za sveopću obnovu ... 201
Mladen Jurčić: Prisna višeslojnost ... 202
Mladen Jurčić: Put svjetlosti Gojka Polegubića ... 204
Svevlad Slamnig: San i java svjetlosti ... 205
Gojko Polegubić: Put samosvojnosti ... 208
Ivo Mijo Andrić: Lirski zapisi o ljubavi ... 209
Tomislav Heres: Oživljena kliška tvrđava ... 210
Grga Rupčić: Ravnoteža uzaludnosti ... 212
Lojzo Buturac: O pokojnim franjevcima iz Međimurja ... 213
Tomislav Šarić: Knjiga kao putokaz povratka ... 215
Boris Puhlovski: Kršćanska etika Fausta Vrančića kao filozofija života ... 216
Stjepan Matković: Zanimljivi godišnjak ... 218
Anto Ćosić: Semantički nesporazum ... 220

Vijesti

Iz domovine i svijeta ... 222

MARULIĆ - hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Uredrički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

ISSN 0350-4220